

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

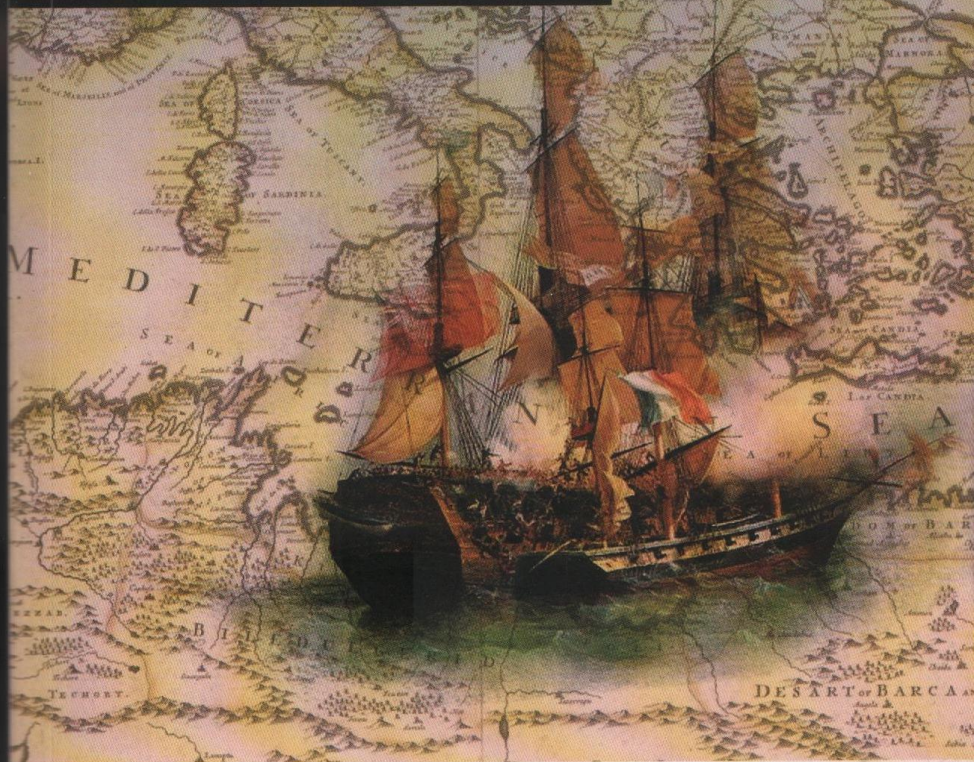
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KATOLİK KORSANLAR ve RUM TÜCCARLAR

Bir Akdeniz Tarihi

MOLLY GREENE

Türkçesi Ayşe Betül Sayın

DERGÂH

DERGÂH YAYINLARI 837

Tarih Dizisi 81

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-975-3

1. Baskı Eylül 2019

Eserin Orijinal İsmi

Catholic Pirates and Greek Merchants

Dizi Editörü

M. İhsan Kara

Kapak Tasarımı

Ayşe Nurgül Kabasakal

Sayfa Düzeni

E. Gökçe Aksoy

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad.
2622. Sok. No: 6/13
Bağcılar/İstanbul
Tel: (212) 446 05 99

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul
Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81
www.dergah.com.tr/bilgi@dergahyayinlari.com

**Katolik Korsanlar ve Rum Tüccarlar'ın yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.
Bu kitabın Türkçe yayın hakları Princeton University Press'ten alınmıştır.**

KATOLİK KORSANLAR VE RUM T  CCARLAR

Bir Akdeniz Tarihi

Molly Greene

T  rk  esi
Ay  e Bet  l Sayın

MOLLY GREENE

Tufts Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi bölümünü bitirdi. Doktorasını Osmanlı tarihi üzerine çalıştığı Princeton Üniversitesi Yakın Doğu Çalışmaları Bölümü'nde tamamladı. Princeton Üniversitesi Tarih bölümünde öğretim üyesi olan Greene, Helen Araştırmaları bölümünün direktörüdür. Eserleri Türkçeye ve Yunancaya çevrilmiştir. *Katolik Korsanlar ve Rum Tüccarlar* 2010 senesinde Helenizmle ilgili yazılmış en iyi İngilizce kitaba verilen Runciman Ödülü'nü kazanmıştır.

AYŞE BETÜL SAYIN

Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü'nden mezun oldu. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Çeviribilim Bölümü'nde yaptığı yüksek lisansı "Dis/Re-Appearance of Illusion: The Quest for An Ontology of Translation Studies" başlıklı tezle tamamlamıştır. Halihazırda aynı bölümde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

- 7 ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ**
- 9 ÖNSÖZ**
- 11 TEŞEKKÜR**
- 13 GİRİŞ**
- 27 BİRİNCİ BÖLÜM: TEBAALAR VE HÜKÜMDARLAR**
 - 32 XVI. Yüzyıl Döngüsü • 52 Her Yerde ve Hiçbir Yerde: Rum Ticareti Efsanesi • 66 Sonuç**
- 67 İKİNCİ BÖLÜM: DİNİ İDDİALAR**
 - 67 Venedik ve Korsanlar • 74 Savaş ve Barış Arasında • 80 Rumlar ve Katolik Dünyası • 89 Osmanlı Dünyası**
- 94 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KORSANLIK ÇAĞI**
 - 98 Hristiyan Korsan Şehirleri ve Yeni Uluslararası Düzen • 115 Küçülen Venedik Dünyası • 117 Akdeniz'in Doğusunda Gerçekleşen Karşı Reformasyon**
- 128 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: OSMANLI AKDENİZİ**
 - 131 Tribunale Degli Armamenti • 142 Osmanlı Akdenizi**
- 158 BEŞİNCİ BÖLÜM: ADALET ARAYIŞI**
 - 158 Evrak Peşinde • 171 Yerel Kurumlar ve Güvenlik Arayışı • 179 Katolikler ve Ortodokslar**
- 190 ALTINCI BÖLÜM: TRIBUNALE'DE**
 - 190 Malta'da • 198 Tribunale'de • 219 Tribunale'nin Ötesinde**
- 226 YEDİNCİ BÖLÜM: ROMA'YA YÖNELİŞ**
 - 228 Lukaris, Vatikan ve Rum Ticareti • 234 Malta, Roma ve Rum Tüccarlar • 245 George Mellos Roma'ya Gider**
- 249 SONUÇ**

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Auctoritas, non veritas, facit legem!

Katolik Korsanlar ve Rum Tüccarlar Hobbes'un bu ifadeleri yazdığı erken modern dönemde, Akdeniz'de din ve ticaretin karşı karşıya geldiği bir adaya, Malta'ya ışık tutmakta. Daha önce gün yüzüne çıkmamış *Tribunale degli Armamenti* kayıtları, İnebahtı Savaşı sonrası Doğu Akdeniz'in yeniden hareketlenen sularında limanlar arasında verilen hukuki mücadeleleri takip edebilmemizi sağlıyor.

2011 yılında Runciman Ödülü'nü kazanan elinizdeki bu kitap, Akdeniz korsanlığı hakkında yazılmış ve tek bir dilin yazınında sınırlı kalmış farklı tarihyazımlarının birlikte ele alınmasıyla ticaret tarihi sahasında ufuk açıcı sorulara cevap bulmaya çalışıyor. Akdeniz gibi çok dilli bir artbölgeye sahip sulara yapılan ticaretin tarihinin yazılması yine çeşitli dillerde yazılmış kaynakların çevrilmesiyle mümkün olabilir. Kitabın çevirisinde bu çok dilliliğe mümkün olduğunca özen gösterildi. İtalyanca ve Yunanca kökenli denizcilik terimlerinin çevirisi konusuna özellikle dikkat ettiğimi belirtmek isterim. Çevirinin salt dilsel bir aktarım değil, uzmanlık gerektiren bir uğraş olduğunun altını çizen çeviri kuramcısı Hans Vermeer'in bakış açısıyla yaklaşılana bu kitabın çevirisi sırasında, bu konuda Türkçeye evvelden çevrilmiş ve doğrudan Türkçe yazılmış kaynakların taranmasını çevirmen olarak görevim bildim. İlâveten, çeviriyi yaptığım sırada son bölümlerde bahsedilen Karşı Reformasyon dönemiyle ilgili Türkçe yazılmış kaynak bulunmaması sebebiyle çeviri dikkatle incelendi. Bu bakımdan yazarın Zeynep Rona tarafından çevrilen ve *Osmanlı Devleti ve Rumlar 1453-1768* adıyla yayınlanan kitabını esas kaynak kabul ettim. Hem dini hem de denizcilikle ilgili terimlerin çevrilmesinde önerilerde bulunan yazar Molly Greene'e teşekkürlerimi sunmak isterim. Nihayetinde hazırlanan ve kitapta kullanılan te-

rimceyi kontrol eden Emrah Safa Gürkan'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez senesi öncesinde kitabı çevirmem için teşvik eden ve çeviri söz konusu olduğunda her daim ilham veren hocalarım "Türkiye'de çeviribilimin üstad-ı azamı" Işın Öner'e ve Ayşe Banu Karadağ'a minnettarım. Ayrıca çeviriye titizlikle yaklaşan Dergâh Yayınları çalışanlarına, özellikle editör Bengisu Karakurt'a ne kadar teşekkür etsem az. Çevirinin sonu gelmeyen bir uğraş olduğunu göz önünde bulundurarak kitabı değerli okurlara sunmaktan mutluluk duyuyorum.

AYŞE BETÜL SAYIN
2019

ÖNSÖZ

Bu projenin kökeni Roderic Cavaliero adında bir adamın uzun yıllar önce yayımlanan bir makalesine dayanmaktadır. 1959 yılında “The Decline of the Maltese Corso in the 18th Century: A Study in Maritime History” başlıklı makalesi Malta Tarih Kurumu’nun dergisi olan *Melita Historica*’da yayımlanmıştır. “Melita” Akdeniz’in tam ortasındaki bu küçük adanın Latince adıdır.

Yayınlanışından neredeyse kırk yıl sonra bir yaz sabahında New York Halk Kütüphanesi’nde bu çalışmayı okudum ve kalbim hızla atmaya başladı. Malta hakkında çalışan pek çok araştırmacının aksine şövalyeler pek ilgimi çekmiyordu. Fakat Cavaliero’nun çalışmasında yer alan şövalyelerin Papa ve Fransız krallarıyla ve daha pek çoklarıyla anlaşmazlıkları ve Rum gemileriyle kaynayan bir XVII. yüzyıl denizini gözler önüne sermekteydi. Dahası, makalede bu gemilere sadece liman kayıtlarındaki rakamlarda rastlanmakla kalmayıp, muhtemelen arkalarında yatan hikâyeyi de öğrenebileceğimiz ima edilmekteydi. Tarikatın üstad-ı azamı ile Akdeniz’de ve çevresindeki çeşitli güçler arasında şiddetli ihtilaflar yaşandığı için tarihî kayıtlara girmişlerdi. Tüm bu tartışmaların merkezindeki soru aynıydı: Maltalıların kâfir Müslümanlara karşı savaşı olarak bilinen korso* serüveninde Rumlar, meşru hedef miydiler yoksa değiller miydi? Bu soruyu ortaya atan, denizcilik faaliyetlerini Maltalıların saldırılarından korurken herkese şikâyetle bulunan Rumların bizzat kendileridir. Cavaliero’nun makalesi ilk kitabımı yazdığım süreçte şüphelenmeye

* korso: Latince deniz yolculuğu anlamındaki *cursus* kelimesinden türetilen *corso* Akdeniz’e övgü bir faaliyetir. Korso, erken modern dönemde denizde görülen her türlü şiddet için kullanılabilir. Normalde savaş döneminde devlet eliyle yapılan korsoluk, savaş dönemleriyle sınırlı kalmamış ve kalıcı olmuştur.

başladığım bir konuda beni haklı çıkardı. Rum denizciliğinin tarihi çok daha önceye dayanmaktaydı ve genelde anlatılan sınırlı XVIII. yüzyıl hikâyesinden çok daha karmaşıktı. Öte yandan, Rumların adalet arayışlarında en üst makama yani Papaya kadar gittiklerini öğrenmek beni oldukça şaşırtmıştı. Osmanlı tarihçisi olarak yetiştiğim için Rum denizcilik faaliyetlerinin h misi Ortodoks Hristiyanların *Noblesse de Robe*'u Fenerli Rumlar anlatısına aşınaydım.

Bana bu bakış açısını gösteren Cavaliero'nun, Rum ya da Osmanlı İmparatorluğu değil ama Malta şövalyeleri tarihçisi olması mak ld r. Genelde kabul edilen anlatıların gücü sebebiyle ne kaçırdığımızı fark etmemizi sağlayanlar bir alanın dışından gelen kişilerdir. Cavaliero Rumlara olan ilgime ortak olmamakla birlikte, onların hik yelerine dair sadece bir ipucu vermekteydi. Fakat bu yeterliydi. Onun  zerinden "Tribunale degli Armamenti" olarak bilinen Malta'daki bir mahkemenin kayıtlarının izini sürebildim. Ve Tribunale beni hayal kırıklığına uğratmadı. XVII. yüzyılda Akdeniz'in doğusunda ve merkezinde yelken açan, aksi takdirde adı anonim kalan Rum kaptanları, denizcileri ve tüccarları dile getiren bir hikâyeler hazinesi sunmaktaydı. Bu hikâyeler ise erken modern dönem Akdeniz denizcilik dünyasının yeniden oluşturulmasında başlangıç noktasını teşkil etmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu kitabın yazımı sürecinde pek çok kesimden destek ve yardım aldım. Malta Milli Arşivleri'ndeki görevlilerin hepsi istisnasız yardım etti ve sorularıma cevap verdiler. Malta'ya yaptığım çeşitli seyahatlerde ihtiyacım olan her şeyin fotokopisini aldım ve Princeton'a döndükten sonra yaptığım müracaatlara da her zaman gecikmeden dönüldü. Özellikle 1999 yazında arşivlere ilk ziyaretimde beni Mdina'daki Banca Giuratale yani Belediye Sarayı'nda karşılayan Charles Farrugia'ya teşekkürler ederim. 1730'da inşa edilmiş bu güzel binayı bana gezdirmiş, sonrasında Banca Giuratale'de bulunan arşivlerle beni tanıştırmıştı. Bu arşivler kitabımın kalbinde bulunan Tribunale degli Armamenti diye bilinen mahkemenin kayıtlarını içermektedir. Malta'da bulunduğum esnada Malta Üniversitesi'nden Profesör Victor Mallia-Milanes'in danışmanlığından istifade ettim. Çalışmaları benim için bir ilham kaynağı oldu ve projemin gidişatı hakkında konuşmak üzere benimle farklı zamanlarda buluşma inceliğini gösterdi. Collegeville, Minnesota'da bulunan St. John's Üniversitesi'ndeki Hill Monastic Yazma Eserler Kütüphanesi'nde oldukça üretken ve keyifli birkaç hafta geçirdim. Hill Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki Malta Çalışmaları Merkezi adadaki eşsiz evrak koleksiyonuna sahiptir ve şüphesiz Birleşik Devletler'de Malta üzerine çalışma yapılan en önemli merkezdir. Burada bulunduğum sürece Dr. Theresa Vann bana cömertçe vaktini ayırdı. Evraklarda gün yüzüne çıkan hukuki usul ve düzenlerin bazı inceliklerini anlamak konusunda bana rehberlik ettiği için özellikle müteşekkirim. Dr. Vann de çok sayıda e-posta müracaatıma içtenlikle cevap verdi. Başka bir arşiv çalışması için Vatikan Kütüphanesi'ne, Roma'ya yolum düştü. Bu kütüphane Doğu Hristiyanlarının tarihi konusunda muazzam bir kaynaktır. Zenginliklerinin daha yeni yeni keşfedilmeye başlandığına inanıyorum. Roma'da bulunduğum sürede Roma Amerikan Akademisi'nde konaklamaktan zevk duydum

ve bunun gerçekleşmesini sağladığı için Profesör Anthony Grafton'a teşekkür ederim. Zarif konukseverlikleriyle her akşam mum ışığında yemekler sunan Akademi'ye teşekkürlerimi belirtmek isterim. Arşiv çalışması yalnız başına yürütülen bir faaliyet olabilir ancak her günün sonunda Akademi'ye dönmek harikaydı. Ayrıca bu proje süresince cömertçe verilmiş maddi destek de aldım. Princeton Üniversitesi'ndeki Helenistik Çalışmalar Programı ile Beşeri ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Üniversite Komitesi Malta arşivlerindeki ilk girişimlerimi destekledi. Ulusal Beşeri Bilimler Fonu'nun verdiği burs sayesinde 2003-4 akademik yılında bir yıl izne çıktım ve daha fazla arşiv araştırması yaptım. Daha yakın zamanda Princeton'daki Society of Fellows tarafından Old Dominion Fellowship ödülüne layık görüldüm ve bu sayede 2007-8 akademik yılında kitabın yazımı tamamlandı.

Pek çok kişinin entelektüel katkısının yanı sıra, devam etmekte olan çalışmamı sunduğum akademik toplantılarda aldığım geri dönüşlerden yararlandım. Princeton Üniversitesi'ndeki Davis Center'a, Yale Üniversitesi'ndeki Hukuk Tarihi Forumu'na, Aaron Rodrigue ve Stanford Üniversitesi'ndeki Akdeniz Çalışmaları Forumu'na, Christine Philliou ve Columbia Üniversitesi'ndeki Society of Fellows'a, Jessica Goldberg ve Pennsylvania Üniversitesi'ndeki Ekonomik Tarih Forumu'yla Southern California Üniversitesi'ndeki Medeniyetler Üzerine Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü'ne teşekkürü bir borç bilirim. Bu çok sayıdaki mekânda yaptığım sunumların ardından gerçekleşen tartışmaların hepsi Rumlar ve Malta Şövalyeleri'yle karşılaşmaları üzerine fikirlerimi olgunlaştırmam bakımından çok değerliydi. Bundan daha gayriresmî yaptığım fikir alışverişleri de en az bunlar kadar önemliydi. Yazdıklarımı okudukları ve çalışmamı benimle tartıştıkları için Roxani Margariti, Maria Fusaro, William Chester Jordan, Jeremy Adelman, Linda Colley, John Paul Ghebrial, Will Hanley, Lauren Benton, Eyal Ginio, Francesca Trivellato ve Yaacob Dweck'e teşekkürlerimi sunarım. 2008 yazında Firestone Kütüphanesi C Katı'nda Gerasimos Pangratis'le yaptığım bir dizi sohbet dürüstçe söylemek gerekirse inanılmazdı. Princeton'daki Firestone Kütüphanesi nümizmatik bölümü küratörü Alan Stahl ve Princeton'da Fransızca ile İtalyanca profesörü olan Pietro Frassica'ya özellikle teşekkür ederim. İkisi de belgelerde İtalyanca'nın alışılmışın dışında bazı kıvrak kullanımlarını anlamamda fazlasıyla yardımcı oldular. Jebro Lit ve Alexander Bevilacqua sırayla yanlışları kontrol etmek üzere Fransızca ve İtalyanca çevirilerimi nazikçe okudular. Farkında olmayarak bahsetmeyi unuttuğum daha pek çok kişi yardımcı oldu. Şayet unuttuklarım varsa onlara da teşekkür ettiğimi ve minnettar olduğumu ifade etmek isterim. Her zaman olduğu gibi, Helenistik Çalışmalar Programı Direktörü Dimitri Gondicas ve Princeton Tarih Bölümü Başkanı William Chester Jordan'a bana çok mutlu bir yuva vermeye devam ettikleri için teşekkürü bir borç bilirim. Gerçekten çok talihliyim.

GİRİŞ

1634 yılında İngiliz seyyah Henry Blunt bir Fransız gemisiyle Mısır'ın liman şehri İskenderiye'den ayrılmıştır. Daha kıyıdan yirmi mil açılmadan şahit olduğu saldırıyı şöyle anlatır:

Bu zamanlarda görülmedik bir gerilim anına şahit olduk, aynen şöyle oldu: Türklerin veya Türk mallarının peşindeki Maltalı bir gemi Rum gemisini kovalamaktaydı; Türk mallarıyla yüklü Rumlar, bayrağımız olmadığından bizi Türk sanarak gemimize yanaştı ancak Hristiyan olduğumuzu görüp medet umamayacaklarını anladılar ve pes ettiler: Gemide dört Türk vardı; üçü esir düşmeyi kabul etti; dördüncüsü hepimizin gözleri önünde geminin kışına koştu, bir halat alıp ayaklarını ve bir elini bağladı; sonra kendini balıklama denize attı; nihayetinde birkaç dakika içinde yıllarca sürecektir bir sefaletten nasıl kurtulacağını herkese gösterdi.¹

Sadece birkaç yıl evvel, 1627'de Ege'nin doğusunda yer alan Midilli adasındaki bir Rum Ortodoks metropoliti Malta'daki St. John Şövalyeleri Tarikatı'nın üstad-ı azamına bir mektup yazmıştır. Mektupta kaptanı İacomes adlı bir reis olan geminin yine Mısır'daki Reşid limanına döndüğü esnada Maltalı iki kalyonun saldırısına uğramasından şikâyet etmiştir.² Maltalılar gemidekileri dövmüş, işkence etmiş,

1 Blunt, *Voyage into the Levant*, 59-60.

2 "Reis" kaptan, özellikle gemi kaptanı anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Rumlar bu kelimeyi Osmanlı döneminde kullanmaya başlamıştır. Yazılış zamanında standart hâlde getirilmemiştir ve resmî evraklarda zaman zaman rais veya raies olarak geçmektedir. Kolaylık olsun diye burada yalnızca reis kullanılacaktır.

tüm mallarını çalmış, soymuş ve sahipleri Hristiyan olmasına rağmen gemiye el koymuşlardır. Geminin iki ortaklı olduğunu yazan rahip, yarısının İacomés'e diğer yarısının ise yine Midillili Kyritze Avvagiano'ya ait olduğunu belirtmiştir. Çalınan malların sahibi Xatzitriandafylo adlı bir tüccardır. Bu mallar on altı top keten, altı yüz okka baklagil, biraz kumaş, kemer ve baharattan oluşmaktadır. Ayrıca şahsi eşyaları da götürmüşlerdir.³

Bazı şövalyeler Rum dünyasına akınları hakkında eserler bırakmışlardır. Bu eserlerin en meşhurlarından, şövalyelerle maceralarını pikaresk bir üslupla kaleme alan Alonso de Contreras Ege takımadalarında başına gelenleri şöyle anlatmaktadır: “Omurgası temizlenmek üzere bir tarafa karına edilen küçük bir gulete rastladım. Güvertede on Rum vardı. Onları kendi fırkateynime aldım.”⁴ Sonrasında bu Rumlara güvertede Türk olup olmadığını itiraf etmeleri için baskı yapmış ve Türk olmadığını söylediklerinde “ışkence etmeye başladım. Elim hafif de değildi. Hepsı ağzını açmadan dayandı, hatta soyup sıkıca bağladığım on beş yaşındaki bir oğlan bile.”⁵

*

Biri bir İngiliz seyyahın, diğeri Ortodoks bir rahibin ve sonuncusu da bizzat bir şövalyenin kaleminden çıkan bu üç kaydın yüzlerce benzeri bulunabilir. Hepsı de XVII. yüzyılda Rum denizciliği ve Rum ticaretine yapılan saldırıların yalnızca küçük bir kısmına değinmektedir. Ancak sahne, kurbanlar ve başroldekilerden korsanlık yıllıklarında neredeyse hiç bahsedilmemektedir. “Korsan” tabiri Kuzey Amerikalılara hemen Karayipleri çağrıştırmaktadır. Hatta korsanlığın altın çağı olarak bilinen XVII. yüzyılda korsanlık konusunu araştıran uzman araştırmacılar Akdeniz'e sadece Berberî korsanlardan bahsederken değinirler. Trablus, Tunus ve hepsinden çok Cezayir gibi büyümekte olan Kuzey Afrika şehirlerinden sefere çıkan mürettebata bu isim verilmiştir. XVII. yüzyılın başlarında güçlerinin zirvesindeyken Kanarya ve Britanya Adaları kıyılarına kadar yelken açmış, İngiltere'nin güneybatısındaki sahil kasabaları zindanlarında çürüyen Afrikalı korsanları kurtarmışlardır.⁶ Berberî kıyıları Akdeniz'in karşı kıyılarındaki Avrupalı maceracıların yanı sıra çok sayıda İngiliz'i de cezabetmesine rağmen, Müslüman korsanların suları olarak hatırlanmaktadır. Dolayısıyla, erken modern dönem korsanlık çalışmalarında Akdeniz'e ayrılan küçük alan dahilinde, Müslümanların zulmü dışında bir konudan bahsedilmemekte ve bu tarihin bir Batı Akdeniz hikâyesi olduğunun altı çizilmektedir.

3 Krantonelle, *Ιστορία της Πειρατείας στους μεσους χρονους της Τουρκοκρατίας 1538-1699*, 115-16. Mektubun bir nüshası adadaki Leimonos Manastırı arşivlerinde bulunmaktadır.

4 age., 37.

5 age.

6 Matar, *Turks, Moors and Englishmen*, 5-6, 58.

Daha doğuda ise anlatılması gereken apayrı bir hikaye bulunmaktadır. Akdeniz'in doğusundaki dehşet verici korsanlardan bazıları –yerli tüccarlara göre en korkunçları– Hristiyan'dı. Bu korsanlar Avrupa'nın güneyindeki fakirleşmiş kıyı ve adalardan, özellikle Napoli gibi İspanya hakimiyetindeki İtalyan şehirlerinden veya bazen Fransa'nın Akdeniz kıyılarından yelken açan Katoliklerdi.⁷ Ancak Katolik korsanlığının başkenti Malta adasıydı. “Jolly Roger” Kuzey Amerikalılarca korsan bayrağı olarak –hatta bilinen tek korsan bayrağı– anında tanınırken, kırmızı zemin üzerine beyaz haçlı Malta Şövalyeleri bayrağı bu Hristiyan korsanlara muğlak bir çağrışım yapmanın ötesinde, pek bir anlam ifade etmemektedir. Aksine bu bayrak 1570'lerin başında sıklıkla görüldüğü ve iki yüzyıl boyunca görülmeye devam ettiği Osmanlı sularında Müslüman, Yahudi ve Ortodoks Hristiyan Osmanlı tüccarlarının içine korku salmıştır.

1597'de Toskana Grandükü'ne yollanan kısa ve öz rapor, Akdeniz'in doğusuna yapılan bu akınlar, –bilindiği adla Maltalıların “keşif seferleri”– sırasında yapılan saldırılara özgün nitelikleri tam anlamıyla belirtmektedir. Bu vakada anlatılan keşif seferini ise Livorno limanından yola çıkan St. Stephen Şövalyeleri yapmıştır:

Ayın 10'unda Macri Körfezi'nde iki gemi yakaladılar. İlki kırk Türkten oluşan mürettebatın karaya yanaştırıp terk ettiği mısır yüklü bir karamürselde Tunuslular yedisi kadın, geri kalanı erkek on beş Yahudi buldular. İkincisiyse mürettebatı yedi Rumdan oluşan kereste yüklü küçük bir gemiydi. Tunuslular bu gemide dört Türk buldular, Rumları kalyonun güvertesine çıkarttılar ve iki gemiyi de batırdılar.⁸

Malta Şövalyeleri, kökleri ilk Haçlı seferine dayanan Kudüs Hospitaller Şövalyeleri'nin son temsilcileridir. Selahaddin Eyyubi'nin orduları Kudüs'ü yeniden fethettiğinde, şehirden kovulan Katolik şövalye tarikatı XIV. yüzyılın başlarında Rodos adasında yeniden kurulmuştur. Şövalyeler Rodos adasında donanma kurmuş ve hem ticari hem de askerî Müslüman güçler üzerine deniz saldırılarına başlamışlardır.⁹ 1522'de Osmanlı padişahı Sultan Süleyman, adayı ellerinden alınca Müslüman bir hükümdara karşı bir kez daha üslerini kaybetmişlerdir. Akdeniz'de sekiz yıl gezinmelerinin ardından, Habsburg imparatoru V. Charles Malta ve Gozo adalarıyla Kuzey Afrika kıyısındaki (yakın zamanda kaybettikleri) Trablus kalesini onlara bahşetmiştir. 1798'e kadar Malta Şövalyeleri olarak faaliyetlerine burada devam etmişlerdir. St. Stephen Şövalyeleri'nin yanı sıra merkezi Livorno olan İs-

7 XVII. yüzyılın başlarında Akdeniz'in doğusunda hâlâ önemli toprakları bulunan Venedik için en büyük tehdit İngiliz korsanlardı. Alberto Tenenti'nin bu konudaki klasik çalışması için bkz. *Piracy and the Decline of Venice*.

8 Makri Körfezi Güneydoğu Anadolu kıyısındadır.

9 Luttrell, “The Earliest Documents on the Hospitaller *Corso* on Rhodes”.

panyol İtalyası'ndan gruplar hâlinde ayrılan başka bir Katolik askerî tarikatı daha bulunmaktaydı. Kendilerini Katolik Haçlısı ilan eden bu tarikat, XVII. ve daha küçük çapta da olsa, XVIII. yüzyılda Osmanlı sularını kasıp kavurmuştur.

Başrolde kendi görüşlerince İslâm'a karşı ebedî mücadele bağlamında hareket eden Katolikler bulunuyordu. Yüce hedefleri düşünüldüğünde, kendilerini salt korsanlar olarak görmemeleri şaşırtıcı değildir. Bunun yerine kendilerini Akdeniz'e özgü bir terim olan "korso" şeklinde adlandırmışlardır.¹⁰ Özellikle bu aşamada savaş meydanı Akdeniz'in doğusudur. XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı gücünün büyümesi Akdeniz'in doğusunu bu dönemde Osmanlı denizciliği açısından kısmen güvenli kılmıştır. Denizcilik faaliyeti Ege kıyılarında ve (1517'de Osmanlıların fethettiği) Mısır'ı imparatorluk başkentine bağlayan ana deniz rotası üzerinde artmıştır. 1571'de Osmanlıların Lepanto'da [İnebahtı] yenilmesi ve buna bağlı olarak deniz gücünün zayıflamasının ardından, Katolik korsanlar faaliyet alanlarını içdenizin batı havzasından doğu havzasına kaydırmışlardır.¹¹

Başrol oyuncularını ve sahneyi belirlediğimize göre, geriye kurbanlar mevzusunu tartışmak kalıyor. İlk olarak aşık bir çelişkiyi çözmeliyiz. Katolik korsanlığın Hıristiyan-Müslüman düşmanlığı bağlamında kendini meşrulaştırmasına karşın, Rum Ortodoks Hıristiyanlar yukarıda anlatılan üç durumda da saldırıya uğramıştır. Üç hikâye de erken modern dönemde Akdeniz'in doğusunda görülen Katolik korsanlığının kati bir göstergesidir. Bu gerçek tıpatıp aynı muameleye maruz kalmaları da, Ortodoks Hıristiyanların Müslümanlar kadar sık korsanlık kurbanı olmasıdır. Ortodoksların esir alınıp Malta veya Livorno'ya götürülmesine nadir rastlanır. Şahsi hürriyetlerinden çok, malları ve gemileri ellerinden alınır.¹² Ortodoks Rumlar, Malta Şövalyelerinin ve Katolik haydutların iki sebepten en önemli Hıristiyan kurbanlarıydı: İlk olarak Ege, Girit, Kıbrıs ve Balkan yarımadasının sahilleri gibi korsanlarca yeğlenen ada ve kıyıların çoğu Rum nüfusun ağırlıkta olduğu merkezlerdi. İkinci sebep ise, Ortodoks Rumlar Osmanlı İmparatorluğu'nun en mühim deniz nakliyecileriydi. Suriye'nin 1516'da ve Mısır'ın 1517'de fethinden sonra, imparatorluk Akdeniz'in doğusunda yer alan güney ve kuzey kıyılarda yayılmış, Rumlar da iki kıyıyı birbirine bağlamada hayati bir rol oynamıştır. Maltalılar ilk iki hikâyede olduğu gibi Mısır'dan yelken açan bir Osmanlı gemisine saldırdıklarında, geminin kaptanı büyük ihtimalle Rum olurdu.

10 Şimdilik onlardan korsanlar olarak bahsetmeye devam edeceğim.

11 Fodor, "Piracy, Ransom Slavery and Trade", 119-20.

12 Yahudiler Müslümanlarla aynı muameleyi görmekte ve esir alınmaktaydılar. Bu kitabın konusu olmasa da, Yahudilerin Katolik korsanlığına göre konumları zaman zaman tartışılmıştır.

*

XVII. yüzyılda Katolik korsanlığının yükselişi, XVI. yüzyılın sonuna doğru Akdeniz sahnesinde meydana gelen köklü değişiklikler bağlamında anlaşılabilir. Denizin doğu ve batı kıyılarında korsanlığın artmasının en önemli nedeni devletin geri çekilişidir. XVI. yüzyılın başından 1571'de İnebahtı'nda yaşanan muazzam çarpışmaya kadar, Osmanlı padişahları ve İspanyol kralları içdenizde üstünlük kazanmak için savaşmışlardır.¹³ Bir bakıma çelişkili gibi gözükse de, savaş, korsanlığı bir müddet kontrol altında tutmuştur. XVII. yüzyılda hayli güç kazanacak kuvvetler –Kuzey Afrikalı beylikler ve Malta şövalyeleri– hâlihazırda taraflarını belli etmekteydi, ancak XVI. yüzyılda ekseriyetle Habsburg ve Osmanlı imparatorlukları arasındaki savaşlarda yedek güç işlevi görmüşlerdir.¹⁴ Fakat 1571 ya da en geç 1581'den sonra (tarihçiler İnebahtı yenilgisinin Osmanlılar açısından ne derece önemli olduğunu tartışmaktadırlar), İspanyollar ve Osmanlılar Akdeniz'e sırtlarını dönmüşler ve dikkatlerini sırasıyla Yeni Dünya ile karada şekillenen farklı sınırlar üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Bu hem Müslüman hem de Hristiyan korsanların kendi hesaplarına denize açılmaları için bir işarettir.¹⁵ Bu değişimi Fernand Braudel *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* adlı kitabının “Bir Savaş Diğerini Kover” başlıklı bölümünde şairane bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

Demek ki, 1574'te Akdeniz'de savaş durmuştur denildiğinde, söz konusu olanın hangi savaş olduğunu belirtmek gerekmektedir. Düzenli yani büyük devletlerin otoritesindeki artışla yükselen, büyük masraflarla sürdürülen büyük çaplı savaş, evet o ortadan silinmiştir. Fakat bu savaşın canlı unsurları, kârları ve ücretleri yetersiz hâle gelmiş ve artık savaş donanmalarında yer almayan adamlar, uluslararası savaşın ortadan kalkmasıyla maceraya yelken açtıkları bir hayata yönelmişlerdir.¹⁶

- 13 XVI. yüzyıl döngüsü hakkında pek çok şey yazılmıştır. Bkz. Hess, “The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries”, ve bu konuya giriş mahiyeti taşıyan kitabı, *The Forgotten Frontier*.
- 14 Kuzey Afrika'daysa Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız olarak hareket eden Akdeniz'in doğusundan maceracılar Osmanlıları Akdeniz'in batısına çekmekte etkili olmuşlardır. Ancak Cezayir ve Trablus gibi yerler Osmanlı hakimiyetine girince, hemen Osmanlı donanmasına katılmışlardır. Bkz. Hess, *The Forgotten Frontier*.
- 15 Tarihçiler korsanları harekete geçiren şeyin din mi yoksulluk mu olduğunu tartışmışlardır. Bana kalırsa, bu çözölemeyecek bir düğümdür ve her hâlükârda iki sebep de korsanların zihninde bir arada var olmaktadır. Çoğu tarihçi bu tartışmada yoksulluk tarafında yer almaktadır. Bkz. Braudel, *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. 2, s. 163. (Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, 1990, İstanbul) ve Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 3. Earle XVII. yüzyıla gelindiğinde “alaycılık ve açgözlülüğün dinî şevkin yerini aldığını” yazmaktadır.
- 16 Braudel, *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. 2, s. 163. (Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, 1990, İstanbul)

Ne var ki korsanlık hiçbir zaman dış dünyadan kopuk var olmamıştır ve bu Akdeniz için de geçerlidir. Kuzey Afrikalı korsanlar bir Avrupalı gücü diğerine karşı koz olarak kullanma kabiliyetleri sayesinde devamlılıklarını korumuşlardır. “Kanunsuz” Müslüman korsanlığına dair sonraki dönemlerde dile getirilen sömürgeci söyleme rağmen, Fransızların 1830’da Cezayir’i işgal etmesine kadarki iki asır boyunca Kuzey Afrika ve Avrupalıların diplomatik ilişkilerini devam ettirdiği bir gerçektir.

Osmanlı devletinin merkezi ile Cezayir, Tunus ve Trablus beylikleri arasındaki ilişkiyi kavramak daha güçtür. Bu durum tesadüf eseri değildir. Korsanlık mücadelesinin iki tarafta da en önemli dinamiği devletlerin korsanları kendi çıkarları için kullanıp aynı zamanda korsanlarla bağlantılarını inkar etmeleri yönündeki istekliliğidir.

Benzer şekilde, Maltalı korsanlar ve herhangi bir Avrupa gücü, hatta Vatikan arasında açık bir ittifak ilişkisine işaret etmek güçtür. St. John Şövalyeleri ve diğer Katolik güçlerin Akdeniz’in doğusunda hareket etme kabiliyetlerine dayanan belli bir güçler birliği olduğu söylenebilir. Bu birlik Venedik’in gerileyişi ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki en kuvvetli Katolik nüfuza sahip Fransa’nın yükselişi sonucunu doğurmuştur. Göreceğimiz üzere, Venedik’in şövalyelerle uzun süreli hasmane bir ilişkisi vardı. Venedik Akdeniz’in doğusunda hesaba katılacak bir güç olduğu sürece Katoliklere engel olmuştur. Ancak XVI ve XVII. yüzyıllarda Venedikliler düzenli olarak Osmanlılara karşı toprak kaybetmiştir.¹⁷ Toprak kayıplarıyla birlikte nüfuz da kaybetmiştir. İlave-ten, Venedik Akdeniz’in tamamında denizde ve ticarete üstünlük sağlayamamıştır.

Fransa bu durumda meseleye dâhil olmuştur. Bu konuda ilerlemeden önce bir takım uyarılarda bulunmamız gerekmektedir. İlk olarak, belli çevrelerin Fransızları (ve Hollandalılarıyla İngilizleri) bu sulara, Venedikliler Akdeniz sularında egemenliği ele geçirmeden evvel sokma eğilimi vardır. Böyle bir erken modern dönem tarih anlatımında, Fransızlar egemenliği Venediklilerden almıştır. Bu yerel etkilerin gözardı edilmesi gibi pek çok sebep dolayısıyla sorunlu bir anlatıdır. Ayrıca Fransa, Osmanlı İmparatorluğu veya başka herhangi bir devletin Akdeniz’de güvenliği sağlayabilecek kadar güçlü olmadığı XVII. yüzyılın tamamen atlanması hatalıdır. Bu durum XVII. yüzyılın korsanlık çağı olmasının başlıca sebeplerinden biridir.¹⁸ Fransızları tartışırken, bu yüzyılın XVIII. yüzyılda olduğu gibi Avrupa hâkimiyetinin çağı olmadığını, daha ziyade “daha küçük güçlerin fetret devri” olduğunu unutmamalıyız.¹⁹ İkinci

17 Başka toprakların yanı sıra, XVI. yüzyılın başında Eğriboz Adası’ndan 1570’te Kıbrıs’a ve 1669’da Girit’e kadar.

18 Bkz. “Beyond the Northern Invasion” başlıklı makalem.

19 Bu ifade Dominic Cutajar ve Carmel Cassar’ın “Malta’s Role in Mediterranean Affairs: 1530-1699” başlıklı makalesinde 27. sayfada geçmektedir. Akdeniz’deki Hristiyan korsanlığından genelde hiç bahsetme de, Marsilya tarihçisi Robert Paris de XVII. yüzyıl

olarak, Akdeniz'in doğusunda belirgin bir siyaset güden tutarlı bir yapıymışçasına "Fransız"lardan bahsetme eğilimi kesin olarak yanlıştır.

Bu uyarıları göz önünde bulundurarak, Fransızların şövalyeler ve daha genel anlamda korsanlara karşı Venediklilere kıyasla daha uzlaşmacı bir duruş sergilediklerini yine de belirtmeliyiz. Venedik'in kendi vatandaşları ve tebaasının bu tarikata katılmasını yasakladığı bir dönemde, şövalyelerin çoğu Fransızdır.²⁰ Akdeniz'in doğusunda en faal korsanlardan bazıları Akdeniz'in Fransız kıyılarından Fransız tebaasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Fransız yetkililer korsanlarla işbirliği yapma arzularıyla zaman zaman Osmanlıları zorlamış ve skandallara neden olmuşlardır. Tüm bu olaylar şövalyelerin işine yaramıştır.

*

Malta Şövalyeleri ve Rum kurbanlar bu kitapta anlatılan hikâyenin merkezinde yer almaktadır. Akdeniz araştırmaları alanında, Katolik korsanlığı hak ettiği dikkati çekmiştir. Bu kitap hâlihazırda var olan anlatıdan iki bakımdan ayrılmayı amaçlamaktadır. Öncelikle, korsanlıktan daha önce görülmemiş bir şekilde bahsedecek ve ikinci olarak, bunu daha büyük bir anlatıya bağlayacağım. Bu iki amaç iç içe geçtiğinden, bahsettiğim konuları eş zamanlı tartışacağım.

Akdeniz korsanlığı XVII. yüzyılda gelişen küresel korsanlığın genel hikâyesinden hâlâ ayrı incelenmektedir. Bu ayrımın sebebi şüphesiz korsanlıkla uğraşan tarihçilerin hemen her zaman Avrupalıların keşif yolculuklarıyla açılan yeni sahalarla meşgul olmalarıdır. Akdeniz, arkada bırakılan dünyadır ve eğer bahsi geçecekse, bu ancak Avrupalıların yeni okyanuslara ve denizlere açılırken beraberlerinde götürdükleri yöntemlerin kökeni olmasındandır.²¹ Akdeniz tarihçileri kendi açılarından Müslüman ve özellikle Katolik korsanlığını, fazlasıyla büyüyen seküler bir uluslararası düzen karşısında yok olmaya mahkûm, sözde Haçlıların tutunduğu ölen bir dinî dünya görüşünün son parçası olarak okumuşlardır. Hint veya Atlas Okyanusu korsanlığı ise gelişen Avrupalı dünya düzeninin ürünü olduğundan çok daha önemli gözükmiştir.

anlatımında "ara dönem" terimini kullanmaktadır: "Portekiz ve İspanyol donanmalarının gerileyişiyle Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin deniz güçlerinin yükselişi arasında yağmacılıktan geçinenlerin yararına ara bir dönem yaşanmıştır. Antiller; İngiliz, Fransız ve Hollandalı korsanların altın çağıyken, Akdeniz Berberî kaptanlarının hakimiyetindeydi." Rambert, *Histoire du commerce de Marseille*, 5:182.

20 Luttrell, "Venice and the Knights Hospitallers of Rhodes in the Fourteenth Century". Luttrell Geç Orta Çağ döneminden bahsederken "Venedik tüccar oligarşisinin Rodos'un şövalye aristokrasiyle kaynaşma"diğini yazmıştır (196).

21 Bkz. Benton, "Legal Spaces of Empire", 702: "Avrupalılar Hint Okyanusu için yeni bir deniz siyaseti icat etmediler ama Akdeniz'deki ve sonradan Karayipler'deki eski usullerini devam ettirmeye çalıştılar."

Katolik korsanlığı hakkındaki bu görüş erken modern dönemde uluslararası bir saha olarak Akdeniz’le alakalı daha büyük bir anlatının parçasıdır. Kısaca, hikâye aynen şöyledir. Olağandışı bir tesadüf sonucu İspanyol Habsburgları ve Osmanlılar aşağı yukarı aynı zamanda Akdeniz’in karşı iki ucunda süper güç olmuşlardır. 1453’te Fatih Sultan Mehmet Doğu Roma İmparatorluğu’nun başkenti Konstantinopolis’i fethederek Hristiyan Avrupa’yı dehşete düşürmüştür. 1492’de ise İspanyol kralı Granada’nın fethedilmesiyle İber Yarımadası’ndaki son Müslüman devleti yok etmiştir. Sonuç olarak, XVI. yüzyıl Hristiyanlık ve İslamiyet arasında çağlar boyu devam eden çatışmanın görkemli şekilde yeniden uyanışına sahne olmuştur. VII. yüzyıldan beri çatışan medeniyetlerin geleneksel savaş alanı olan Akdeniz’de yeni savaşlar gerçekleşmiştir. Sonrasında İspanyollar ve Osmanlılar Akdeniz’den vazgeçmiş, Avrupa’nın kuzeyinden yeni gelenler bu sulara inmiş ve bölgedeki uluslararası ilişkiler sonunda normalleşmiştir. Maltalılar, Toskanalılar ve diğer Katolik korsanlar etkisiz birer tarih yanlısı olmanın ötesine geçememişlerdir. Bu anlatı bakımından Avrupalı yeni gelenlerin modernleşiren rolünü oynadıklarına, gelişleriyle Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki kadim düşmanlığa nokta koyduklarına dikkat çekmek gerekmektedir.²²

Elinizdeki bu kitap ise farklı bir hikâye anlatmaktadır. Öncelikle, başlıktaki “denizcilik” kelimesini ciddiye almaktadır. Erken modern dönemde Akdeniz ticareti üzerine muazzam genişlikte bir yazın vardır ancak, din üzerinden tanımlanandan daha seküler bir düzene geçişin fazlasıyla şematik üst-anlatısı haricinde denizde seyahatin gerçekleri, bu yolculuğu şekillendiren normlar ve adetler üzerine şaşırtıcı şekilde çok az şey yazılmıştır. İkinci olarak, küresel tarihteki yeni trendlerden ilham alınmıştır. Küresel tarih Atlantik ve Hint Okyanuslarını Avrupa hukuku, normları ve nihayetinde Avrupa kökenli uluslararası ilişkilerin üzerine konduğu boş levhalar olarak gören eski alimlere karşı çıkmaktadır. Böyle bir anlatı yerine, küresel tarihçiler Avrupalı deniz güçlerinin yayılmacı projelerinin olduğu kadar, hem denizcilerin hem de tüccarlar, diplomatlar, korsanlar ya da askerler gibi sayısız uluslararası gezginin isimsiz çabalarının meydana getirdiği daha çatışmalı ve karmaşık bir süreçten bahsederler.²³ Korsanlardan ziyade korsanların Ortodoks Rum kurbanları üzerinde yoğunlaşmanın öne çıkan sebeplerinden biri de budur. İtibarlı ya da itibarsız, sayısı bilinmeyen korsanlarca sarılmış bir

22 Sebastian Vella’nın yazdıkları erken modern dönem Akdeniz’i hakkındaki yaygın görüşü güzel özetlemektedir: “Avrupalı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu ve münferit Kuzey Afrika beyleriyle uzlaşmaya başlaması gibi uluslararası gelişmeler korsanlığın gerileyişine işaret edecektir. Korso Müslümanlar korktuğu muddetçe güç kazanmış, fakat normal ticari ilişkilerin kurulmasıyla ticarete engel olan bir bela hâline gelmiştir ... tarihin Haçlı ideali giderek daha büyük bir tarih yanlısı hâlini almıştır.” Vella, “The Consolata del Mare of Malta”, 12.

23 Burada Laura Benton’un “Legal Spaces of Empire” başlıklı makalesi ve *Law and Colonial Cultures* adlı kitabından esinlendim.

denizde kurbanların yollarını nasıl bulduklarıyla ilgilenmekteyim. Bu da bizi erken modern dönemde Akdeniz’de korsanlık hakkında genelde devletin bakış açısı ve üstünlük sağlama mücadelesi vurgusuyla anlatılan geleneksel hikâyeden uzaklaştırıyor.

Anlattığım hikâye din üzerinden tanımlanan uluslararası düzenden daha seküler bir düzene geçişin hikâyesi değildir. Fakat erken modern dönem boyunca varlığını kesinlikle sürdürmüş ve muhtemelen bugün de varlığını koruyan kalıcı muğlaklığın hikâyesidir. Bu muğlaklık biri bölgesel diğeri dinî olan iki rakip Akdeniz düşüncesi etrafında dönmektedir. Bireyler içdenizde farklı hükümdarların tebaası olarak mı hareket ettiler, yoksa bu Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin paylaştıkları bir dünya mıydı? Cevap daima her ikisi de olmuştur.

Yukarıda özetlenen anlatı göz önünde bulundurulduğunda, ben de XVI. yüzyıldan başlayacağım. Dinî düşmanlığın had safhada olmasına rağmen, Osmanlı ve Venediklilerin –batıda Venedik’ten doğuda İstanbul’a ve güneyde İskenderiye’ye uzanan– paylaştıkları alanı aralarında imzaladıkları anlaşmalar doğrultusunda düzenlemenin her iki devletin de kendi çıkarlarına uygun bulduğunu ileri süreceğim. Bunlar dinî bloklara ayrılmış Akdeniz’de kıyasıya rekabet eden Osmanlı ve Venedikli tebaalarıyla birlikte bir tebaalar ve hükümdarlar sistemi kurmuşlardır. Başka bir deyişle, sözde dinî hırsların yönettiği “eski” Akdeniz’in temsilcileri olmalarına rağmen esasen XVI. yüzyılda göreceğimizden daha seküler bir uluslararası düzen yaratmışlardır.²⁴

XVII. yüzyıla geldiğimizde ise, geride kalan çağın eski düşmanlarından ziyade belli başlı yeni Avrupalı güçlerin Akdeniz hayatının düzenlenmesinde dinî ilişkilere yeni bir anlam kattığını iddia etmekteyim. Bu tartışmada, Malta Şövalyeleri’nin Haçlı seferleri günlerinden kalma bir tarih yanılışı olduğuna şiddetle karşı çıkıyorum. Şövalyelerin Katolik gücünün Akdeniz’in doğusunda yeniden dirilişinin bir parçası olduğunu savunuyorum. Bu diriliş, gücünü şövalyelerin yanı sıra, iki kaynaktan almaktadır. İlki Akdeniz’in doğusunda Katolikliğin çıkarlarını korumak ve yükseltmek bakımından Venedik’in tam aksine istekli görünen Fransa’dır. Bir o kadar önemli ikinci kaynak ise Katolik Karşı-Reformu’dur. 1576’da Papalık Yunan Ruhban Okulu’nun* kuruluşuyla, Vatikan Roma’yla beraber Ortodoks Rumları

24 “Seküler” kelimesini kullanarak devletlerin haklarına ve doğal hukuka dayanan bir uluslararası ilişkiler düzenini, Hristiyan tarafta Hristiyan âleminin toplu kuvvetleri ve Müslüman tarafta ise *Dârü’l-İslam* ve *Dârü’l-Harb* olarak ikiye bölünen bir dünya düzeniyle sınırlı ilişkilerden ayırmayı amaçladım. Bu terimin kullanımına bir örnek için bkz. Baumer, “England, the Turk and the Common Corps of Christendom”.

* Okulun esas adı Aziz Athanasius Ruhban Okulu’dur ve Papa XIII. Gregorius tarafından Şark ritine bağlı Hristiyanları Katolik Kilisesi’ne bağlamak amacıyla kurulmuş olup, adını Aryanizm karşıtlığıyla bilinen İskenderiyeli Athanasius’tan almaktadır.

mezheplerine geri döndürebilmek amacıyla Akdeniz'in doğusunda varlığını yeniden güçlendirmiştir.

Üç kaynak bazen hiç beklenmedik şekilde güçlerini birleştirmiştir. Kitap boyunca tartıştığım nedenlerden ötürü, Osmanlı tüccarlarının –bilhassa Ortodoks Rum tüccarların– ticarî sorunlarının çözümünde ve daha genel olarak, Akdeniz'de ticaret yaparken dinî ilişkilerin faydasının test edilebileceği tesadüfî (belki biraz acımasız) bir deney yapmak imkânı doğmuştur.

Bu çalışmanın öncelikli amacı olan bu deney, erken modern dönem Akdeniz hikâyesini değiştirdiğinden mühimdir. Göreceğimiz üzere, hikâyemizin baş kahramanları –Fransızlar, Vatikan, Osmanlılar, Osmanlı tüccarlar ve Katolik korsanlar– bir uçta yükselen seküler düzene, diğerinde ise dinî bloklara bölünmüş bir Akdeniz'in yer aldığı, varsayımlara dayalı bir sınır çizgisi üzerinde sıralanmaktadır. Daha ziyade, kahramanlarımızın hepsi Akdeniz'in gerçek durumu ve nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda muğlak, karışık ve çelişkili bir düşünce tarzı sergilemektedir.

Deneyin ortaya çıkardığı bir sonuç daha vardır. XVII. ve özellikle XVIII. yüzyılda giderek “normalleşmiş” bir Akdeniz fikri ileri süren modernleştirici teze rağmen, bölge tarihçileri bilhassa ticarî meselelerde denizcilik dünyasının düzeni hakkında düşünürken faydalı bir araç olduğu gerekçesiyle hâlâ daha dinî ilişkilere –Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler– müracaat etmektedir (bu ayrım bahsetmekte olduğum muğlaklığı başlı başına yansıtmaktadır).²⁵ Ancak dikkatli bakacak olursak, hem gerçek içerikleri hem de onlara verilen önem bakımından bu terimlerin bir hayli tartışıldığı görülecektir. Meşhur Orta Çağ Akdeniz'i tarihçisi S. D. Goitein Hristiyanlık ve İslamiyet ayrımına rağmen içdenizi “dostane bir deniz” olarak adlandırmıştır.²⁶ Deniz birliğini sağlamada kilit nokta ona göre hukukun bölgeselden ziyade şahsi olmasından gelir. Bu çalışmada Goitein'in iddiası Orta Çağ değil, erken modern dönem üzerinden yeniden tartışılacaktır. Erken modern döneme gelindiğinde durum tanınmayacak kadar olmasa da bir hayli değişmiştir. Bölgesel kimlik üzerinde artan vurgu –hükümdarların tebaaları üzerinde hak talepleri– bir kişiyi denizin tüm kıyılarında takip eden eski şahsi hukuk geleneğiyle aynı anda ve sıkıntılı bir şekilde varolmuştur.

*

Sonuç olarak, bölüm başında anlattığımız hikâyelere geri dönelim. Şimdi Rum tüccarlar ve Malta Şövalyeleri arasında VII. yüzyılda patlak veren çatışmaların Akdeniz'deki tartışmalı uluslararası düzeni keşfimizde niçin ideal alan olduğunu açıklayayım.

25 Akdeniz hakkındaki konferansların büyük çoğunluğu Hristiyan, Müslüman ve Yahudilerin etkileşimleri etrafında dönmektedir.

26 Goitein, *A Mediterranean Society*, 42-43.

Genel anlamda Rumlar ve özellikle Rum tüccarlar, Akdeniz'deki muğlaklığı peşlerinden sürüklemiştir. Rumlar iki sınırın arasında kalmışlardır. Katolik bakış açısından Hristiyan oldukları şaibeli bir grup ve aynı zamanda Osmanlı tebaasıdır. Kimlik ve temsil mevzuları Malta dâhil Akdeniz limanları boyunca Rum tüccarların yakasını doğal olarak bırakmamıştır. Bu çalışmada bu mevzuları tartışacağız.

Ayrıca Rumların Malta Şövalyeleri'yle yaşadıkları zorluklar tarihçilere inanılmaz fırsatlar sunmaktadır. Bunun sebebini anlamak üzere, takımadada rastladığı Rumlara eziyet etmesiyle böbürlenlen Malta Şövalyesi Alonso de Contreras'a kısaca dönelim. Başka bir saldırıda denizde esir aldığı bir "Türk"ü soymakla meşgulken iki Fransızın ganimetlerin üçe bölünmesi için gelip bağıştıklarını anlatır.²⁷ Netice olarak tartışma çıkar ve sonunda mesele seferden sorumlu kaptana taşınır. Kaptan en iyi yöntemin meselenin karara bağlanmak üzere Malta'daki "Senores del Tribunal del Armamento"ya götürülmesi gerektiğine karar verir.²⁸ Birkaç sayfa ileride Contreras mahkeme kararını yazar. Kölelerin (talihsiz kurbanlar belli ki Malta'ya geri götürülmüş ve satılmıştır) satışından elde edilen dört yüz Venedik altınının ortak havuza gitmesine, ancak Contreras'ın ilaveten kâr payı almasına karar verilmiştir.²⁹

Peki, bu mahkeme ne idi? Malta korsanlarının en çok kullandıkları dil olan İtalyanca tabirle Tribunale degli Armamenti ya da askerî mahkeme, tarikatın üstadı Alofius de Wignacourt tarafından 1605'te kurulmuş bir mahkemeydi. Başka bir deyişle, korsanların bir mahkemesi vardı. Contreras'ın hikâyesinde gördüğümüz üzere, mahkemenin en önemli amaçlarından biri korsanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmektir. Ancak başka bir görevi daha bulunuyordu. Malta şövalyelerinin haksız saldırısına uğradıklarına inanan kurbanlar mahkemeye gidebiliyordu. Müslüman ve Yahudilerin düşman olduğu muhakkaktır ve dolayısıyla, adlarına mahkeme kayıtlarında hiç rastlanmamaktadır. Fakat daha muğlak bir konumda bulunan Rumlar dava açmak için Malta'ya uzun yolculuklar yapmayı göze almışlardır.

Tarihçiler Tribunale'nin varlığından haberdar değildirler. Nitekim literatürde dağınık birtakım atıflar haricinde, mahkeme üzerine herhangi bir çalışma da bulunmamaktadır. Bu durum biri korsanlara özgü, diğeri korsanlık hakkındaki daha genel söylem olmak üzere iki varsayımı yansıtmaktadır.

"Yozlaşmış", "keyfi", "kanunsuz" sıfatları korsanlar hakkındaki tartışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. O zaman dürüstlük timsali olmayan bu mahkemeyi çalış-

27 Burada ve diğer yerlerde metni takip ediyorum. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslümanlardan Türkler diye bahsetmek bir Avrupa geleneğiydi. Fakat bu terim Müslüman Osmanlılar tarafından kullanılmamaktaydı.

28 Contreras, *The Adventures of Captain Alonso de Contreras*, 20.

29 *age.*, 24.

mamızın gayesi nedir? Bu soru korsanlık hakkında alışlagelmiş tarihsel yaklaşımla uyushmaktadır. İddia edildiği üzere korsanlar kanunun dışındadır.³⁰ Aslında, küresel tarihçilerin şu sıra tartıştığı gibi İngiliz korsanların –William Kidd ve Karasakal (Edward Teach) gibi meşhur adamların da dâhil olduğu ancak bunlarla sınırlı kalmayan– aynı dönemde dünyanın diğer ucuna giderken arkalarında bıraktıkları muazzam büyüklükte tarihi kayıtlar korsanların davranışlarını ödöl görüşmelerinde veya ceza davalarında kanuna uygun çıkarmak için son derece çaba harcadıklarını göstermektedir. Diğer denizciler gibi korsanlar da kanuna uygun ve kanuna aykırılığın yorumlanması sürecinde devam eden müzakerelerde önemli rol oynamışlardır. Diğer herkes gibi, denizlerdeki çoğu çarpışmayı ayırt edici kılan hukuki muğlaklıktan tam anlamıyla yararlanmışlardır.³¹

Bu gözle bakıldığında, Rumların Tribunale’ye gitmeleri denizdeki çarpışmaları şekillendiren normları, kanunları ve anlaşmaları ortaya çıkarmanın ideal yoludur. Tribunale’ye ek olarak, tarihçilerin yakın zamanda sundukları çalışmalar XVII. yüzyılda Torino’dan İstanbul’a uzanan başka yerlerde görülen davalara ışık tutmuştur.³² Bu davalar buradaki tartışmaya dâhil edilmiştir. Hukuki karşılaşmaları hikâyenin merkezine yerleştirmedeki amacım Akdeniz’deki yeni uluslararası normların test edildiği bir alan olarak bu hukuki savaşları ciddiye almaktır. Sadece Avrupa’nın büyüyen güçleri değil ticari ve siyasi deniz hayatının tüm katılımcıları bu süreçte rol oynamıştır. Bu davalara öncelik vermenin sağladığı en büyük fayda, devletlerin aksine sıradan insanların bu uluslararası düzenin inşasında oynadıkları rolü göstermesidir.

*

Çalışmada Rumlar ve şövalyeler arasında geçen hususi münakaşaların uluslararası denizcilik alanı olarak Akdeniz’in geniş bağlamına oturtulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, kitap kabaca XVI. ve XVII. yüzyılları kapsayan yedi bölüme ayrılmıştır. İlk iki bölüm 1570’e kadarki dönemi kapsarken, sonraki beş bölüm XVII. yüzyılla

30 Lauren Benton korsanlığı “bir siyasi muhalefet veya kanunsuzluk olgusu olarak” gören “hatalı anlatı”dan bahseder. “Legal Spaces of Empire”, 701.

31 age., 707-8. William Kidd 1701’de Londra’da korsanlıktan yargılandığında, itham edildiği suçlardan biri Kızıl Deniz’in ağzında iki gemiye el koymaktı. Bu gemilerden biri Babür sarayının üst düzey bir yetkilisi tarafından kiralanmıştı. Kidd’e sadece korsanları ve Fransız tüccarları yakalamak üzere izin verildiği düşünülürse, iki gasp da kanunlara aykırıydı. Fakat Kidd el koyduğu gemilerin Fransız pasaportları olduğunu söyleyerek kendini canla başla savunmuştur. Aslında gemilerin birden çok bayrak ve pasaport taşıması yaygın bir pratikti ve Kidd açıkça görüldüğü üzere, şüphesiz kendisi için mantıklı bir savunma oluşturmak amacıyla gemilerde Fransız pasaportu olduğunu göstermek için uğraşmıştır.

32 Dokos, “Μία Υπόθεσις Πειρατείας κατά τον 17ον Αιώνα” ve van den Boogert, “Redress for Ottoman Victims of European Privateering”.

ilgilanmaktadır. XVI. yüzyıl sonraki yüzyıl kadar yer tutmasa da, tarihsel iddialar açısından önem arz etmektedir.

Birinci bölüm Osmanlı ve Venediklilerin XVI. yüzyılda birlikte inşa ettikleri denizcilik düzenini anlatmaktadır. Koyu düşmanlığa ve çok sayıda savaşa rağmen, iki taraf da aralarında ticareti kolaylaştırmayı kendi çıkarlarına uygun bulmuşlardır. Venedik'ten Anadolu'nun kıyılarına kadar uzanan bölgenin tamamında birlikte hüküm sürerken, asıl amaçları iki devlet arasındaki anlaşmalarla düzenlenen geniş bir ticaret alanı yaratmaktır. Yaratıkları bu düzeni tebaalar ve hükümdarlar dünyası şeklinde adlandırıyorum.

İkinci bölümde Venedik-Osmanlı düzenini sınavan Maltalılar incelenmektedir. Malta Şövalyeleri'nin inanılmaz deniz gücünü kabul ettikleri hâlde kendilerini meşrulaştırmalarını ciddiye almayan daha önceki çalışmaların aksine, bu bölümde şövalyelerin Venediklilerin Osmanlılarla yaptığı ticarete itirazları ciddi şekilde ele alınmıştır. Şövalyelere göre, erken modern dönem Akdenizi'nde hakiki bir ticaret ve savaş dengesi uluslararası denizcilik ilişkilerinde makul ve eskiden kalma gelenekler sayesinde mümkündü. Onlar Akdeniz'i dinî zorunluluklar üzerine kurulu görmekteydiler. Dolayısıyla, bu bölümde Venedik ve Osmanlıların beraber yaratıkları XVI. yüzyıl ticaret bölgesinde dinin yeri, Ortodoks Hristiyan Rumların konumu üzerinde durularak ana hatlarıyla değerlendirilmiştir.

XVII. yüzyıl tüm dünyada olduğu gibi Akdeniz'de de korsanlığın altın çağıydı. Üçüncü bölüm bu dönemdeki korsanlık haritasını çizmekte ve 1571 sonrasında Osmanlı sularında yelken açan Katolik korsanlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dünyanın geri kalanının aksine, Akdeniz'de korsanlığı yerli gruplar güçlerinin sonuna kadar ellerinde tutmuş ve bu durum korsanlığın hem Müslüman hem de Hristiyan tarafında geçerliliğini korumuştur. Maltalılar Hristiyan tarafta en çok korkulan korsanlar, en ürkütücü Müslüman korsanlar Kuzey Afrikalılardır. Bu sebeple Akdeniz korsanları, dünyanın dört bir köşesine yelken açan ve yeni bir küresel düzenin kurulmasına yardım eden İngiliz, İspanyol ve diğer Avrupa ülkelerinden gelen korsanlara kıyasla sönen bir dinî çatışmanın nesli tükenen üyeleri olarak sıklıkla bir tarih yanılgısı kabul edilmişlerdir. Bu bölümde Katolik korsanlar söz konusu olduğunda bu değerlendirmeye karşı çıkılmaktadır. Bunun yerine, korsanlar Akdeniz'in doğusunda Katolik gücünün yeniden canlandığı daha geniş bir bağlamda incelenmektedir. Bu açıdan bakıldığında korsanların, Akdeniz'in doğusunda hareketliliği ve güvenliği sağlayan din temelli ağlar ve dinin önemini arttırmak amacını güden güçlerin ortak çıkarlarının ürünü olduğu açıktır.

Dördüncü bölümden yedinci bölüme kadarki kısım kitabın kalbini oluşturmaktadır. Bu bölümlerde bir grup Osmanlı tüccarının Katolik gücüyle –yalnızca olmasa

da öncelikli olarak Malta Şövalyeleri'yle— karşılaşmasının XVII. yüzyıldaki tüm tezahürleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Uzun uzadıya tartıştığım sebeplerle bu grup Osmanlı İmparatorluğu'nun bazıları Katolik ama çoğu Ortodoks Rum tüccarlarıdır. Osmanlı tüccarları arasında sadece Rumlar Maltalıların mallarına saldırılarını mahkemeye taşımışlardır. Bu davalar, bugün Malta'da bulunan muazzam genişlikte arşiv kayıtlarını oluşturuyor. Dördüncü bölümde arşiv malzemesi ve bunların ortaya çıkardığı Osmanlı ticaret dünyası anlatılmaktadır. Beşinci ve altıncı bölümler hukuki çatışma üzerine yoğunlaşmaktadır. Beşinci bölümde Rumların Malta'da sunacakları iddialar için yardım aldıkları Akdeniz'in doğusunda bulunan yerel kurumları inceleyeceğiz. Altıncı bölümde ise hem Malta'da hem de tarihsel kayıtlarda gün yüzüne çıkan diğer birtakım davaların içeriğine bakacağız. İddialar sunuldukça ortaya çıkan çelişkili denizcilik anlaşmaları ve geleneklerini özetleyeceğim. Yedinci bölümde Rumların Maltalılara karşı itirazlarını Roma'ya taşımalarının izini süreceğiz. Bu da şayet XVII. yüzyıl Akdeniz'inin gerçeklerini anlamak istiyorsak, iyice kavramamız gereken Karşı Reform ve Katolik gücünün geniş dünyasının bir değerlendirmesine ulaşmamızı sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEBAALAR VE HÜKÜMDARLAR

St. John Şövalyeleri tarihçisi Abbé de Vertot, 1671’de Osmanlı padişahı IV. Mehmet ve kötülüğüyle ün salmış Chevalier de Téméricourt olarak tanınan tapınak şövalyesi arasında geçen aşağıdaki konuşmayı kayda geçirmiştir.¹ Téméricourt, Berberi korsanlarca esir alınmış ve Edirne’de Sultan Mehmet’in önüne getirilmişti. Mehmet, Trablus’tan hareket eden beş büyük gemiye karşı tek bir gemiyle savaşının gerçekten kendisi olup olmadığını sorduğunda,

“Bendenizdim”, diyerek cevap verdi şövalye.

“Hangi devletin tebaasısın” diye sordu padişah.

“Fransızım” diyerek cevapladı Téméricourt.

“Fırarisin o zaman”, dedi Mehmet “zira Fransa kralıyla mutlak barış yaptım.”

“Fransızım”, diye cevap verdi Téméricourt “ancak bunun yanında aynı zamanda Malta şövalyesiyim. Hristiyan dininin tüm düşmanlarıyla savaşmamı mecbur kılan bir yemin ettim.”

Bu konuşma milattan sonra VII. yüzyılda Müslüman orduların Romalıların denizinin güney kıyılarını ele geçirdiğinden beri Akdeniz hakkında zihinleri meş-

1 1655’te doğan Rene d’Auber de Vertot, XIV. Louis tarafından bir akademisyen ilan edilmişti. Birçok ciltten meydana gelen şövalyeler tarihi eserinin yayınlanmasından sonra, kendisine Malta Şövalyeleri Tarikatı Kumandanı ve Resmi Vakanüvisi titri verilmişti. Vertot, *The History of the Knights Hospitallers of St. John of Jerusalem*, 5:159.159. Téméricourt bir St. John Şövalyesi’ydi. Bkz. Slot, *Archipelagus Turbatus*, 201.

gul eden bir sorunun altını mükemmel bir şekilde çizmektedir. Akdeniz nedir? Bir devletin diğeriyle özgürce yaptığı anlaşmaların vecibeleriyle birbirine bağlanmış devletler topluluğu mu? Yoksa birbirine düşman iki dinin daimi bir husumetle çarpıştığı bir kültür veya medeniyet sınırı mı? Cevap her zaman ikisinin de muğlak bir karışımı olmuştur.

Çeşitli sebepler yüzünden bu muğlaklık Akdeniz hayatının değişmez bir parçası hâline gelmiştir. Hristiyanlar genellikle kuzey kıyıları, Müslümanlar ise güney kıyıları doldurur ve yerleşik coğrafi yapı temelde bu şekildedir. Hristiyanlık ve İslamiyet arasında yüzyıllardır süren (ve bugün hâlâ devam eden) ideolojik ve siyasi savaşın Avrupa ve Yakın Doğu tarihinin ana konularından biri olduğu düşünüldüğünde, iki medeniyet arasındaki Akdeniz sınırının daimi bir husumet alanı olacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Téméricourt davranışlarını bu gelenek bağlamında izah etmiştir.

Ancak buna bir de, bu kapalı denizin bir ucundan diğeriyle birbiriyle çarpışan nispeten eşit güçteki devletlerin uzun tarihini koymalıyız. En azından sonunda, diğeri tarafı fethetmenin imkânsızlığını idrak eden siyasi liderler düşmanla anlaşmayı seçmişlerdir.² Avrupalı hükümdarların Hristiyan olmayan devletlerle düzenli olarak anlaşma imzalaması çok eskilere, XII. yüzyıla uzanırken ilk olarak Akdeniz'de gerçekleşmiştir.³ IV. Mehmet, Téméricourt'u bir Hristiyan'dan ziyade, önce Fransa tebaasından biri olarak görmüştür. Akdeniz'deki Müslüman-Hristiyan diplomasisinin uzun tarihi ciddi şekilde hiçe sayılmış ve bazı vakalarda Avrupa sömürgeciliği tarafından çok ustaca unutulmuştur. XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Avrupa diplomasisinde tam söz sahibiyken, XIX. yüzyıla gelindiğinde Avrupa Ahengi'ne katılma girişimleri defalarca engellenmiştir. Fakat bunun öncesinde yüzyıllar boyunca, Hristiyan ve Müslüman devletler arasındaki anlaşmalar Akdeniz hayatını tanzim etmek konusunda asli bir rol oynamıştır.

Son olarak, Akdeniz çevresinin belli özellikleri –yelken açmanın kısmen kolay olduğu bir deniz, sıra dağlar ve çöller yüzünden kendi ülkesinden ayrılmış Akdeniz şehirleri, tahıla susamış büyük şehirler– yüzyıllar boyunca dinî farklılıklarına rağmen iki kıyıyı birlikte sürüklemiştir.

IV. Mehmet ve Téméricourt arasında geçen konuşmanın özneleri bir padişah ve bir korsandır.⁴ Bu nedenle Akdeniz'deki korsanlık üzerine tarih yazımını güzel yansıtmaktadır. Bu sorun sadece Malta ya da Berberî korsanları ve Venedik doğu

2 Andrew Hess için bu Akdeniz hudutlarının tanımlayıcı bir özelliği idi. Bkz. Hess, *The Forgotten Frontier*.

3 Bu Tunus Pisa'yla bir ticaret anlaşması imzaladığı zaman gerçekleşmiştir. Alexandrowicz, *The European-African Confrontation*, 18.

4 Korsanlık ve korsan terimleri hakkında daha fazlası için, ikinci bölüme bakınız.

ya da Osmanlı padişahı yani otorite arasındaki ilişkinin bakış açısıyla ele alınmıştır. Livorno'nun Medici prensleri ve St. Stephen Şövalyeleri hakkında, veya kurdukları tarikat üzerine yapılan bazı çalışmalar devlet ve korsanlık yapan müttefikleri arasında işbirliği yapıldığını vurgulamaktadır. Venedik ve Malta'daki St. John Şövalyeleri arasındaki ilişki üzerine yapılan diğer birtakım çalışmalar ise iki taraf arasındaki düşmanlığı ön plana çıkarmaktadır. İki durumda da devletler ve korsanlar arasındaki ilişki hikâyenin merkezinde yer almaktadır.

Ancak elinizdeki bu kitap siyaset ya da en azından devlet aktörleri hakkında değildir. Bu kitapta daha belirgin olarak XVI ve XVII. yüzyıl Akdeniz dünyasında Rum Ortodoks tüccarların konumları tartışılmaktadır.

Peki, neden bu hususi zaman ve neden bu hususi tüccarlar? XVI. yüzyıl bir tezatlar çağıydı. Adeta sonu gelmeyen dinî ve siyasî çatışmaların en sıcak yaşandığı dönem olarak tarihe geçmiştir. Osmanlılar ve Habsburglar Akdeniz'de üstünlüğü ele geçirme mücadelesinde bu kapalı denizin kendilerine ait köşelerinde defalarca çarpışmışlardır. İlâveten, Osmanlılar ve Venedikliler yalnız XVI. yüzyılda üç savaş yapmıştır. Bu savaşlar Venedik'in Doğu Akdeniz'de yükselen imparatorluk karşısında yavaş yavaş toprak kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Buna rağmen, Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik Cumhuriyeti arasında kurulan karmaşık ortaklık, tüccarların nispeten kolayca, görünür bir şekilde ve güvende hareket edebilecekleri imparatorluklar arası bir alan yani bir tebaalar ve hükümdarlar dünyası yaratmıştır. Tebaa ve hükümdar terimleri, ticaret dünyasının yoğun diplomasiyle desteklenen devletlerarası anlaşmalara dayandığını vurgulamak amacıyla bilinçli olarak seçilmiştir.⁵

İki devlet arasında sıklıkla vuku bulan savaşlar ve Osmanlılar da dâhil olmak üzere Müslüman devletlerin dur durak bilmeyen cihat arayışı ile kalıcı sınırları kabullenmeyişlerine olan sözde bağlılıkları üzerine tarihî kaynaklarda yapılan vurgu göz önüne alındığında, Osmanlıların uluslararası bir ticaret düzeni kurmak yolunda Hristiyan bir güçle ortaklık kurması şaşırtıcı gelebilir. Ancak hakikatte durum aynen buydu. IV. Mehmet ve Téméricourt arasındaki konuşmada, iki devlet arasında akdedilen anlaşmanın gerektirdikleri konusunda ısrar edenin Müslüman padişah olduğuna dikkati çekmek gerekir.

XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla geçerken hem Osmanlıların hem de Venediklilerin, Akdeniz'in doğusunu yönetme ve dolayısıyla, deniz ticareti hayatını eskisi gibi denetleme becerileri körelmiştir. XVII. yüzyılın büyük çoğunluğunda kontrolün kimsede olmadığını söylesek yeridir. Bu geçiş dönemi, devletler gücünü kaybederken, tüccarların taktiklerini duruma nasıl uydurduklarına bakmak açısından mükemmel bir fırsat sunmaktadır.

5 1384 ve 1797 yılları arasında Osmanlılar Venedik'e sultanın kararlarını iletme için 550'den fazla diplomat yollamıştır. Pia Pendani, *In nome del Gran Signore*, 10.

Aynı zamanda bazı tarihyazımı varsayımlarına rağmen, XVI. ve XVII. yüzyıllar arasındaki karşıtlık hayret vericidir. En azından Akdeniz'in doğusunda (daha batıda durum biraz farklıydı), din adına imparatorluklar arası alanı karışıklığa itenler, Hıristiyan Batı'daki yaman girişımciler yani korsanlar ve haydutlardı. Tarihyazımında eğilim Avrupa'yı Akdeniz'deki uluslararası ilişkileri seküler hâle getiren bir güç olarak görme yönündedir. Böyle bir okuma yapmanın yollarından biri Fransa gibi Avrupalı meşru devletleri korsanların faaliyetlerinden ayırmakla mümkündür.⁶ Ayrıca korsanların çağdışı olduğunu belirterek, onları konunun haricinde tutmak da yaygındır.⁷ Ulusal devletler ile Toskana'dan yönetilen St. John veya St. Stephen Şövalyeleri arasında çok sayıda bağlantı bulunduğundan, bu ayrım sorunludur. İlâveten şimdiye kadar tamamen atlanmış bir nokta bulunmaktadır. (Özellikle) Malta Şövalyeleri'nin önemli hedeflerinden olan Ortodoks Rum tüccarların verdiği tepki, Yakın Doğu'yu Katolik Avrupa'ya bağlayan diplomatik bir ilişkiler ağıının canlanışına işaret etmektedir. Papalık temsilcileri ve çeşitli mevkilerdeki Fransız idareciler, Hıristiyan kardeşleri olarak gördükleri Rumlar adına hareket etmek konusunda istekliydiler. Bu ilişki ağları Müslüman ve Yahudilere kapalıydı. Akdeniz'in doğusunda yeni yükselen güçlerin baskısı altında Osmanlı ve Venedik kontrolü gerilerken, tüccarların dinî kimliği daha çok önem kazanmıştır.⁸

Genelde Hıristiyan Batı ve Müslüman Doğu arasındaki çatışmayla bilinen bir dünyada, Ortodoks Rumlar her zaman ortada kalan insanlar olmuşlardır: Batılı olmamalarına rağmen Hıristiyan, Müslüman olmamalarına rağmen Doğulu olan Ortodoks Rum tüccarlar, bu çalışmanın odak noktası olan erken modern dönemde bilhassa ilginç bir konumda bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Rum tüccarlar hâkikaten uluslararası bir topluluktu. Livorno'dan İskenderiye'ye uzanan topraklarda bu topluluk özellikle Venedikliler ve Osmanlılar gibi çok sayıda devletin tebaası olarak yaşamıştır. Rum tüccarlar, "tebaa ve hükümdarlar dünyası"nın bir ürünü olan, Osmanlı ve Venedik tüccarları arasındaki gerçek farklılıkları gösteren çok

6 Bkz. örneğin, Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, xix: "Avrupalı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu ve münferit Kuzey Afrika beyleriyle uzlaşmaya başlaması gibi uluslararası gelişmeler korsanlığın gerileyişine işaret edecekti. Korsó Müslümanlar korktuğu müddetçe güç kazanmış, fakat normal ticari ilişkilerin kurulmasıyla ticarete engel olan bir bela hâline gelmiştir... [T]arikatın Haçlı ideali giderek daha büyük bir tarih yanlışlığı hâlini almıştır."

7 "Malta ulus devletlerin giderek egemen olduğu bir Avrupa'da tuhaf bir tarih yanlışlığıydı." Earle, *The Pirate Wars*, 47.

8 Batı Akdeniz'i anlatıyor olsa da, Fisher'in *Barbary Legend* adlı eserindeki anlatımı Akdeniz'in doğusu için de geçerlidir: "Milletlerarası nezaketin ve medeni devletlerin bağımsızlık haklarının dini kurumların iddiaları veya kanaatleri altında ikincilleştirildiği bir düzen uluslararası hukuk ve anlaşmaların kutsallığını kökünden kesip atmıştır" (29).

iyi bir örnek teşkil etmektedirler. Bu dünyayı yaratan diplomatik anlaşmalar, dinî kimlik gözetilmeksizin tüm hükümdarların tebaaları adına müzakere edilmiştir. Böylelikle, anlaşmalar benim “Osmanlı” ve “Venedik” ticareti olarak adlandırdığım konuyu yaratmakta ve bu konuya gerçek hukuki gücü kazandırmaktadır. Bu nokta, söz konusu Osmanlılar olduğunda, özellikle üzerinde durulmasını gerektirmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda iş yapan Avrupalı tüccarların hukuki konumuna literatürde çok dikkat çekilmiştir, ancak Doğu’da tüccarlar uluslararası bir bağlamda nadiren tartışılmıştır.⁹ Bu eksiklik Osmanlıların Venediklilerle beraber, bağımsız devletlerce akdedilen anlaşmalar üzerine kurulu ticari nizamın ne derece eş mimarları olduğunu gölgelemiştir.

Ortodoks Rumlar XVII. yüzyılda ticaret hayatında dinî kimliğin giderek artan önemini göstermek için de kullanılır. Pek çok bakımdan bu oldukça farklı bir evrendi. Ortodoks tüccarlar bu dönemde Osmanlı padişahının tebaasıydı. Denizin hem Müslüman hem de Hristiyan tarafında korsanlık faaliyeti artmış, Akdeniz’de seyretmek çok daha tehlikeli bir hâle gelmiştir. Rumlar için ise esas tehdit Müslüman korsanlardan çok, Katolik dünyasından gelen korsanlardır. Çoğu Rum, artık Venedik tebaası değildir ve korsanlarla karşılaşmalarında Osmanlı kimliklerini açık etmekten ziyade gizlemişlerdir. Rumlar bunun yerine ticaretlerini savunmak için en iyi taktiğin Hristiyan kimliklerini öne sürmek olduğuna karar vermişlerdir. Ancak tüccarların kimlikleri belirsiz olduğundan, bu iddiaya itiraz edilebilirdi ve edilmiştir de. Osmanlı Rumları olarak, Akdeniz’de dinî iddialar ve devlet hâkimiyeti gerçeği arasındaki çatışmanın altını çizmişler ve hatta vücut bulmuş hâlini temsil etmişlerdir. Çünkü hem Hristiyan hem Osmanlı tebaasıydılar. Hristiyan bir Rum 1616’da (Hristiyan olması sebebiyle) saldırıya uğramış ve tazminat almak üzere Malta’ya gitmiştir. Zanlı Maltalı kaptan Rum ve Müslüman dünyası arasındaki yakın birlikteliğe dayanarak karşı tarafı düşman olarak gösterme fırsatını derhâl değerlendirmiştir. Kaptan “Mallarını geri almak üzere Türklerin yolladığı Rumlar, ağlamak ve zavallı numarası yapmak için sürekli buraya Malta’ya geliyorlar” diye şikâyet etmiştir.¹⁰

9 İber Yarımadası’ndan sürülen Sefarad Yahudileri diasporası buna çok dikkat çeken bir istisnadır. Bkz. başkalarının yanı sıra Ravid, “A Tale of Three Cities”.

10 Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 145-46, Maltalı bir kalyon kaptanından alıntı yapmaktadır.

XVI. YÛZYIL DÖNGÛSÜ

XVI. yÛzyılda, Rum tÛccarlar Akdeniz'in doğusunda tam anlamıyla uluslararası bir mevcudiyet kazanmışlardır. İtalyan ticaretinin azalması ve Osmanlı'nın güçlenmesi birleşerek bu tÛccar sınıfı için yeni fırsatlar yaratmış ve daha geniş ufuklar açmıştır.

Peki, Rum gemicilik ve ticaret dünyası ne derece Rumdu? Bu soruyu soran olmasa da, tarihyazımı Rum olduğunu gösterir. XVI. yÛzyıl dünyası üzerine tarihyazımının hemen hepsi Rumlar tarafından Rumca yazılmıştır, diğer tarihçiler ise bu soruyu sessizce göz ardı etmişlerdir. Kimsenin Venedik'ten Girit'e ve İstanbul'a tüm farklı toplulukları tek bir çatı altında toplamadığını ve bu toplama "Rum gemiciliği" ya da "Rum ticareti" olarak adlandırmadığını hızlıca belirtmek istiyorum.¹¹ Daha ziyade, tarihyazımı İstanbul Rum toplumu veya Venedik Rum toplumu çalışmaları gibi şehir merkezli çalışmalar içermektedir. Ancak bu toplumların hepsinin Rum adını taşıması ve hemen hemen sadece Rumların ilgisini çekmiş olması, hiç benzeşmeyen tüm bu grupların ortak yanları bulunduğunu ve daha da önemlisi, ortak yanlarının farklılıklarından fazla olduğunu güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Çok ender rastlansa da, bir tarihçi Rum gemiciliğini tanımlamaya çalışmıştır ve bu tanımlama, hem Rumluk varsayımı altında yatan milliyetçi huzursuzluğu hem de Rum gemiciliğinin ne olduğunu ifade etmenin getirdiği zorluğu gözler önüne sermektedir. Nikos Vlassopoulos, XVI. yÛzyıl ile XVIII. yÛzyıl arası İyonya ticareti üzerine yakın zamanda yaptığı bir incelemenin girişinde der ki, çoğu Rum tÛccar ve gemi sahibi Venedik'te ikamet ederdi.

Ancak bu onları *Rumlar olarak hareket etmekten* alıkoymazdı [vurgu yazara ait], Rum tarım ürünleri ile başka ürünleri Akdeniz ve Karadeniz boyunca taşırken, gemilerinde Rum kaptan ve denizciler çalışırdı. Venedik bayrağı çekmeleri çok doğaldı. Ayrıca yerli ve Yahudi tÛccarlar ve sermaye sahipleriyle müşterek mal sahibi olmalarının ne kadar doğal ve hatta kaçınılmaz olduğunu da görmekteyiz. Rumlar ilk olarak Venedik'te denizcilik sanatını Venedikli gemicilerden öğrenmişlerdir. Satın alacakları gemileri ve gemilerde çalışacak denizcileri Venedik'te bulmuşlardır. Fakat içlerindeki ticaret sanatının kaynağı kendi doğalarında yatmaktaydı.¹²

Vlassopoulos popüler bir tarihçidir, dolayısıyla oldukça romantik olan bu tasvir milliyetçi bir gözle baktığı gerekçe gösterilerek kolaylıkla reddedilebilir. Yine de ciddi anlamda zor bir konuyu ele almaktadır. "Rum denizciliği" ve "Rum tÛccarlar" Akdeniz tarihyazımında standart terimler olsa da, bu terimlerin içeriği nadiren incelenmiştir. Aslında XVI. yÛzyılda bu ifadeler bulunmamaktaydı. Rum

11 "Rum gemiciliği" ve "Rum ticareti"ne yapılan göndermelere daha genel Akdeniz yazınında yaygın olarak rastlanır.

12 Vlassopoulos, *Ιόνιοι Εμποροι και παραβοκήρηδες στη Μεσόγειο, 16ος-18ος Αιώνας*, 9.

tüccarlar Akdeniz'in doğusunda Rumdan ziyade, Osmanlı ya da Venedik tebaası olarak dolaşmaktaydılar.¹³ Ortodoks Rum olmak, uluslararası ticareti şekillendiren hukuki ve diplomatik kurumlar nazarında önemsizdi. Bu durum XVII. yüzyılda tam tersine dönecekti.

Doğu Akdeniz'i incelemeye, İstanbul'dan Girit'e ve oradan da Venedik'e uzanan bu ticarî toplulukların en önemlilerini izah ederek başlayalım.

İstanbul

1453'te Osmanlı'nın kazandığı zafer, Akdeniz'in doğusunda ve Karadeniz'de İtalyan egemenliğinin son bulduğunun sinyallerini vermiş, Osmanlı İmparatorluğu'nda güçlü bir Rum tüccar sınıfının doğuşunun önünü açmıştır.¹⁴ Vergi oranları değiştiğinden Osmanlı tüccarları, uzun zamandır Bizans İmparatorluğu'nda serbestçe iş yapan Venedikli ve Cenevizlilere kıyasla ayrıcalıklı konumdadır. Rumlar (ve Yahudiler) imparatorluğun yeni vergi mültezimleri, bankerleri ve tüccarları olarak hızla ön plana çıkmışlardır. Kaynak zengini Karadeniz'e girişi artık Osmanlılar kontrol ettiğinden, Rum tüccarlar evvelden egemen güç olan Cenevizlileri yerlerinden ederek veya sindirerek kıyılar boyunca yayılmış ve başkente tedarik sağlama görevini üstlenmişlerdir. 1600'lere gelindiğinde Rumlar Balkan Yarımadası'nın doğusunda ticaretin büyük kısmını kontrol etmekteydi.¹⁵

Osmanlı başkentindeki Rum toplumu son derece karmaşıktı. Coğrafi olarak batıda Venedik'ten doğuda Trabzon'a kadar Rum dünyasının her köşesinden buraya göç edilmekteydi. Bazıları önceden Bizans İmparatorluğu olan yıkıntıdan, bir imparatorluk başkenti yaratmak için muazzam meblağlar harcayan Osmanlı iktidarının şehrine şansını denemeye gönüllü olarak gelmiştir. Diğerleri Fatih Sultan Mehmet'in şehri yeniden iskân etme planı dâhilinde Konstantinapol'e zorla göç ettirilmiştir.

13 Pangratis bunun metodolojik bir sorun olduğunu kabul etmektedir. "Rum gemiciliği tarihi araştırmacıları bazı metodolojik sorunlarla yüz yüze gelirler. İlk olarak, Rumların kimliğinin belirlenmesi zordur çünkü diğer Venedik ya da Osmanlı tebaasıyla karıştırılırlar." Pangratis, "Sources for the Maritime History of Greece", 146.

14 Traian Stoianovich'in neredeyse yarım yüzyıl önce kaleme aldığı ve günümüzde geçerliliğini hâlâ koruyan makalesinde belirttiği gibi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun zaferi, ekonomi alanında Venedik ve Cenova'nın iki yüz yıllık ticari üstünlüğünün sona ermesiyle Rumların, Türklerin, din değiştirmiş Hristiyanların, Ermenilerin, Ragusalıların ve Yahudilerin zafer kazanmasının sembolü olmuştur." İtalyanlar uzun süredir Akdeniz'in doğusundaki pazarlara neredeyse sınırsız bir erişime sahiptiler, fakat şimdi yerlilere kıyasla daha yüksek gümrük vergileri gibi çeşitli engellerle karşılaşmaktaydılar. Stoianovich, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant", 6.

15 age.

Daha çaresiz kişiler ise kendi anavatanlarında karşılaştıkları birtakım zorluklardan kaçarak bu şehresığınmışlardır. Sonuçta şehir 1477'de yapılan bir sayıma göre toplam nüfusun üçte biri gibi büyük bir Rum nüfusa ev sahipliği yapmıştır.¹⁶

Rum toplumu da sosyal açıdan çok çeşitlidir. İstanbul, kimisi Konstantinopol'ün muhtemelen her beş sakininden biri olan ve kimi de Ege ile Akdeniz kıyılarından gelen Hristiyan kölelerle dolup taşmaktaydı.¹⁷ Gerçi imparatorluğun en kârlı vergi mültezimlerinden kötü şöhretli Michael Kantekouzenos gibi Rumlar toplumun zirvesinde bulunmanın tadını çıkarmaktaydılar. 1570 Kıbrıs Savaşı sırasında Kantekouzenos devletin menfaati için kendi servetinden harcayarak kadirgalar inşa ettirmiştir.¹⁸ Osmanlı rejiminde Rum toplumunun başta gelen kurumu olan Ortodoks Patrikhanesi etrafında kümelenen elitler toplumun önemli bir unsurunu oluştuyordu.

Bu çeşitliliğe rağmen, başlangıçtan beri Rumlar ticaret, gemicilik ve denizle alakalı tüm zanaatlarla yakından ilişkilendirilmişlerdir.¹⁹ Haliç'in kuzeye bakan karşı kıyısındaki Galata semti, tıpkı Bizans zamanında olduğu gibi şehir ticaretinin yeni merkezi olarak hızla canlanmıştır ve tam anlamıyla bir Rum mahallesidir. Nüfusun çoğunu Müslümanlardan ziyade Rumlar oluştuyordu ve kiliselerden tavernalara Hristiyan hayatıyla bağdaştırılan kurumlar İstanbul'un sur içi kısmında (bu bir rezalet olarak da görülebilir) caddeler boyunca sıralanmışlardı.²⁰ Rum elit kesiminin pek çok üyesi gibi, Michael Kantekouzenos da Galata'da oturuyordu.²¹ İstanbul ve bilhassa Galata bu toplumun kalbinin attığı yerd.

Fatih Sultan Mehmet ve halefleri İstanbul'u Doğu-Batı ticaretinin yeni merkezi yapmayı arzulamışlardır. Şehrin Rum tüccarlarının faaliyetleri bu arzuyu yansıtmaktadır. Rumlar artık sadece Osmanlı tüccarlarına açık olan Karadeniz'den İstanbul'a kereste, kürk, kurutulmuş balık ve havyar getirmekteydiler. Geri dönüşte ise Girit şarabı gibi Akdeniz'in lüks mallarını Orta Avrupa şehirlerine yollanmak üzere Karadeniz limanlarına taşımışlardır.

İstanbul'dan yelken açan Rum tüccarlar ise Karadeniz mallarını çoğunlukla İtalya olmak üzere Batı Avrupa'ya götürmüşlerdir. XVI. yüzyılda sürekli tahıl kıtlığı yaşayan İtalyan şehirleri de, Akdeniz'in doğusundan değerli gıda malzemeleri

16 İnalçık, "The Policy of Mehmed II Toward the Greek Population of Istanbul", 247. Şehirde 8951 Müslüman ve 3151 Ortodoks Rum hane bulunmaktaydı.

17 Yüzde 20'lik tahmin için bkz. O. L. Barkan, "Essai sur les donnees statistiques", 28.

18 Mavroeide, *O Ελληνισμός στο Γαλατά*, 90.

19 *age.*, 41.

20 1477'de Galata nüfusu 535 Müslüman ve 592 Ortodoks Rum haneden oluşmaktaydı. İnalçık, "The Policy of Mehmed II Toward the Greek Population of Istanbul", 247.

21 O kadar ki zamanın Rum kaynakları "Şehrin ve Galata'nın arkhon"larından bahseder. Mavroeide, *O Ελληνισμός στο Γαλατά*, 70.

getirilmesi konusunda Rum tüccarlara bağılıydı. Eve dönüş yolculuğunda ise Rumlar Batı'dan yün kumaşlar, züccaciye ve kâğıt gibi çok geniş yelpazede mamullerle gemileri doldurmuşlardır.

Rum ticaretinin canlanmasıyla ilgili tartışmalar bu noktada sona erer, ancak bu resim yanlış olmasa da eksiktir. XVI. yüzyıl Rum ticaretinin bütün yazgısını yansıtmamaktadır. Burada bir Osmanlı hikâyesi olduğu kadar uluslararası bir hikâye de bulunmaktadır.

İtalya

Rumlar da dâhil olmak üzere Osmanlı tüccarları genel olarak sadece kendi vatanlarında İtalyan tüccarlarının yerini almakla yetinmemiş, İtalya'yla ticaret yapmakla da ilgilenmişlerdir. Osmanlı devleti ise bu çabalarında onları desteklemiştir. İtalya'yla ticaret yapma teşebbüsü Osmanlılardan evvel de vardı, bu çaba Orta Çağ'ın son dönemlerine kadar uzanmaktadır. Fakat Osmanlı gücü takviyesiyle, daha önceden bulunmayan sağlam bir desteği arkalarına almışlardır.²² XVI. yüzyılda İtalya'daki Osmanlı tüccarlarının varlığı daha geniş çerçevede taşıdıkları anlamı Peter Earle seneler önce şöyle ifade etmiştir:

Bu gelişme İslam dünyasında ve Akdeniz'in doğusunda yapılan ticaretin yeniden canlanması açısından bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu dönem, Orta Çağ'ın son zamanlarında Akdeniz'in doğusunda yapılan ticarete İtalyan ve Katalan egemenliği ile 1600'ler sonrası Atlas Okyanusu ve Kuzey Denizi'nde yeni denizcilik güçlerinin egemenliği döneminin arasında yer almaktadır.²³

XVI. yüzyıl Akdeniz'i bu bakımdan özellikle genel anlatılarda hâlâ dikkate alınmamaktadır. Bunun bir sebebi de kesinlikle Müslümanlardaki yabancı düşmanlığıyla alakalı eski önyargıların uzantısıdır: Müslümanların (Osmanlı tüccarları dahil) Hristiyan topraklarda seyahat etmek konusunda isteksiz olduğu düşünülmüştür.²⁴ Muhtemelen Osmanlı tarih yazımının izinden giden Osmanlı Rumları üzerine çalışmalar İtalya üzerine yapılan bu ticari atağın önemini anlayamamıştır.

İtalya'daki Osmanlı tüccarlarının varlığını açıklamasa da, onların buraya hücum etmesinin tek sebebi çıkarlarının artması değildir. Kısmen dış baskılar sebebiyle gerileyen İtalyan ticareti, başkalarının da mücadeleye katılmasına imkân sağlamıştır. Venedik ve Ankona XVI. yüzyılda Osmanlı tüccarlarının en önemli iki hedefiydi ve iki yerde de değişim hâlinde bulunan yerli tüccar sınıfına rastlamaktayız. Doğu'da

22 Slavlar Ankona'da XIV. yüzyılın ikinci yarısında yerleşmeye başlamışlardır. Stojanovich, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant", 2.

23 Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 40.

24 Bu klişeler ve tarih bilimine yansımaları üzerine bir tartışma için, bkz. Kafadar, "A Death in Venice", 191-92.

çoğalan zorluklar ve vatanlarında artan masraflarla karşılaşan Venedik eliti, yüzünü yavaşça ama emin bir şekilde Levant ve ticaret dünyasından çevirmiş, kendi vatanlarında endüstri ve gayrimenkul alanlarında yatırıma yönelmiştir.²⁵

Şaşırtıcı bir şekilde bu mağrur denizcilik şehri, yabancı tüccarları şehre yerleşmeleri ve bir zamanlar Venedik vatandaşlarının çok titizlikle tekelleştirdikleri Doğu'yla ticari bağlantıları yürütmeleri için çekmeye başlamıştır. Yüzyılın ortasında İstanbul'dan yazan Venedik elçisi Venediklilerin şehri büyük ölçüde terk ettiğini ve geri kalanların ise aracı olarak Yahudilere güvendiğini, dolayısıyla "işlerini kendileri görmeleri durumunda şu anda kazandıklarının iki katını kazanacaklarını" ifade etmektedir.²⁶

Ankona'daki durum ise pek bilinmemektedir, ama benzer bir durum söz konusudur. Ankonalılar hiçbir zaman ticaretle meşgul olmamışlardır. Kumaş satmak için Ankona üzerinden Doğu'ya açılan tüccarlar Floransalıdır.²⁷ Bu rota Floransa'da başlayıp, Ankona ve Ragusa üzerinden geçerek İstanbul'da sona ermektedir. Floransalı tüccarlar imparatorlukta kendi vatanlarına döndüklerinde satmak üzere Balkanlar ve Doğu'dan gelen malları satın almışlardır. Ancak 1520'lere gelindiğinde bu durum tamamen değişmişti. Doğu ve Batı'nın birleştiği nokta şimdi Ankona'ydı. Şehirlerinin siyasi krizlerin, iktisadi çöküşlerin, vebanın ve istilaların ızdırabını çektiğini görmüş olan Floransalı tüccarlar artık Osmanlı başkentinde araçlar bulundurmuyorlardı.²⁸ Bunun yerine kumaşlarını Osmanlı tüccarlarına doğrudan sattıkları Ankona'dan ileriye seyahat etmiyorlardı. Ankona sadece transit ticaretin yapıldığı küçük bir şehirden, kozmopolit bir limana dönüşmüştü.

Livorno'nun tarihî serüveni ise Ankona ve Venedik'ten hayli farklıdır. Burada en önemli nokta, Livorno'nun bir liman olarak gelişmesinin XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar gerçekleşmemesidir. Oysa Ankona'yla Venedik ve Doğu arasındaki bağlantılar Orta Çağ'a dayanır. Her hâlükârda, Livorno'nun XVI. yüzyıldaki yöneticileri limanlarını büyütme için Akdeniz'in doğusundan tüccarlar getirtmeyi yine de lüzumlu görmüşlerdir.

Bir aşamada erken modern dönemde İtalyanların yabancı tüccarları ülkelerine getirttikleri daha çok bilinmektedir ve bu durumun sebepleri incelenmiştir. Ancak

25 1550 ve 1590 arasındaki dönemde bir gemi inşa ettirme maliyeti dört katına çıkmış ve deniz tüccarlarının sayısı yarıya düşmüştür. Bkz. Greene, *A Shared World*, 141.

26 Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, seri 3, I (Florence, 1840), 275, Cooperman'dan alıntılanmış, "Venetian Policy Towards Levantine Jews", 67.

27 Bu gelişmelerin anlatımı için, bkz. Earle, "The Commercial Development of Ancona 1479-1551", 34.

28 1480'lerde Floransa nüfusu 90.000'di. 1540'lara gelindiğinde ise bu 50.000'nin biraz üzerinde bir rakama kadar düşmüştür. Cochrane, *Florence in the Forgotten Centuries*, 1527-1800, 54.

sadece bir Yahudi hikayesi olarak, yani daha geniş bir hikâyenin, Yahudilerin 1492'de İber Yarımadası'ndan kovulmaları akabinde Yahudi diasporasının bir etkisi olarak düşünülmüştür.²⁹ Ayrıca Venedik, Ancona ve Livorno'nun kendi refahlarını artırmak amacıyla yabancı tüccarları çekmek konusunda rekabet ettiği ve komşularına karşı bunu inkar ettikleri kesinlikle doğrudur. Üç şehir de en çok Yahudi tüccarları cezbtirmekle ilgileniyordu. Ancak bu hikâyenin sadece bir kısmıdır ve Osmanlıları ilgilendiren önemli bir boyutu da vardır.

İtalyan devlet otoritelerinin en çok Yahudilerle ilgilenmesi başkalarına da imtiyazlar tanıdığı gerçeğini değiştirmez. Venedik'te Yahudi tüccarlara olan ilgi, Venedik'in Osmanlı İmparatorluğu'yla karşı karşıya geldiği daha geniş bir resmin parçasıdır. Levanten ticaretindeki hayatî menfaatleri bu cumhuriyetin Osmanlılara karşı yavaş ama düzenli toprak kaybetmesiyle birleşince Venedik'in, Yüce Cumhuriyet ve imparatorluk arasında ticari mütekabiliyeti kabul etmek ve uygulamaktan başka çaresi kalmamıştır. 1419'da Yahudi tüccarların fiilen getirtilmesinden çok önce, Sultan Mehmet tarafından verilen kapitülasyonlar Venedik yönetimindeki topraklarda ticaret yapan Osmanlı tüccarlarının haklarını da kapsıyordu.³⁰ XVI. yüzyılın başlarında Venedikliler Levant'la yaptıkları ticaret üzerindeki tekellerini gevşetmişlerdi. Yüzyıllar boyunca bu ticaret Venedik vatandaşlarına saklı tutulmuştu, şimdi ise Stato da Mar yani denizasırlı topraklarda yaşayan Venedik tebaası ile Osmanlı tebaasına da Venedik ve Akdeniz'in doğusundaki limanlarla ticaret yapma izni verilmişti.³¹

Tarihçiler Yahudi tüccarların bu yeni imtiyazdan faydalanmak konusunda hızlı olduğunu vurgulamışlardır. Fakat Hristiyan ve Müslüman Osmanlı tüccarlarının da XVI. yüzyılda Serenissima'yı düzenli olarak ziyaret eden misafirler arasında bulundukları doğrudur. Birtakım Osmanlı-Venedik savaşlarına rağmen, çok sayıda Osmanlı tüccarı lagün üzerindeki bu şehre sık sık seyahat etmişler ve Venedik de onların barınmasını sağlamak için çaba göstermiştir.³²

Venedik'te ününün hakkını veren Rum bölgesi erken modern dönemde Osmanlı İmparatorluğu sınırları haricindeki Rum yaşamının en önemli merkeziydi. Rum toplumuna 1514'te kendi kilisesini inşa etmesi için toprak satın alma izninin verilmesi

29 Bkz. Ravid, "A Tale of Three Cities".

30 Kafadar, "A Death in Venice", 192.

31 Ravid, "A Tale of Three Cities", 140-41. Ünlü Venedik vakanüvisi ve günlükçü Marino Sanudo (1466-1536) "li subditi nostri da parte da mar, et li subditi del Signor turcho"dan bahseder. Bunun haricindeki herkes forestiero [yabancı] idi ve forestieri bu ayrıcalıklardan faydalanmaktan açıkça men edilmişti. Sanudo, *I diarii*, 36:240.

32 XVI. yüzyılda Venedik'teki Müslüman varlığı için, bkz. Kafadar, "A Death in Venice".

artan ününün bir göstergesi sayılabilir. Tartışmalar satın almayı ertelemiştir ancak 1526'da mevzu karara bağlanmış ve ertesi yıl küçük bir kilise inşa edilmiştir. St. George'a adanan esas kilisenin (Venedik'te hâlâ ayakta) inşası ise 1539'da başlamış ve 1573'te tamamlanmıştır. Sonraki yüzyıllarda bu kilise, toplumun çekirdeği olma özelliğini korumuştur.³³

Venedik Rum Kardeşliği Derneği kayıtları 1536 ve 1576 tarihleri arasında şehirde dört yüzden fazla tüccar ve denizcinin bulunduğunu göstermektedir.³⁴ Gerçek sayı ise çok daha yüksektir. Dört yüz sayısı, sadece kilise veya toplum hayatını ilgilendiren başka bir mesele için kardeşliğe bağışta bulunanları göstermektedir.

Rum toplumu, Akdeniz'in doğusundaki geniş bir coğrafyadan Rumları çekmekteydi ve bu yapı dolayısıyla belli olaylara sessiz kalmadı. 1537-40 Üçüncü Osmanlı-Venedik Savaşı sonunda, örneğin, idare Venediklilerden Osmanlılara geçtiği için birçok kişi Nafplion adlı Ege kasabasını terk etmişti.³⁵

Ancak şehirdeki çoğu Osmanlı Rum'u tüccarın, Yanya ve Adriyatik Denizi'nin arasında kalan Rum diyarının kuzeybatısından geldiği düşünülmektedir.³⁶ Venedik Senatosu'na yüz yıl boyunca birkaç defa yaptıkları şikâyetler, hâlâ devam eden bir ilişkiyi su yüzüne çıkarmaktadır. 1510'da Senato'ya yazılmış bir rapor, "Türklerin hakimiyetindeki Yanya ve diğer yerlerden bazı tüccarların" Venedik'teki varlığına işaret etmektedir. Bu tüccarlar Venedik yolunda hiç durmadan Yanya Adaları'nı geçtikleri sırada, Korfu limanında kendilerinden alınan vergilerden şikâyet etmekteydiler.³⁷

Yarım yüzyıl sonra da, Yanyalı Hristiyanlar aynı şehirden Yahudi ve Müslüman tüccarlarla birlikte, Korfu'daki ithalat vergileri ve depolama bedellerinin aşırı yüksek

33 Rumların Venedik'teki dinî durumu için, ikinci bölüme bakınız.

34 Panayiotopoulos, "Ελληνες Ναυτικοί και Πίλοιοι κτήτες από τα παλαιότερα Οικονομικά Βιβλία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας", 286.

35 Mavroide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΣΤ Αιώνα*, 65.

36 Yunanistan ana karasının batı kıyısının tamamı ve bazı Ege adaları dahil Osmanlı İmparatorluğu'nun daha geniş bir bölümünde yaşayan Rumlar Venedik hakimiyetindeki İyonya Adaları'yla ticaret yapmaktaydı. Bu konuda daha çok araştırmaya ihtiyaç var, ancak Osmanlı Rumlarının Zante ve Korfu gibi yerlere kadar, Venedik tebaası İyonya Adaları sakinlerinin ise Venedik'e kadar gitmesinde görüleceği gibi bir iş bölümü varmış gibi görülmektedir. İyonya Adaları'nda ticaret yapan Osmanlı Rumları için, bkz. Oikonomou, "Οψεις της Ελληνικής Ναυτιλίας κατά το 17ο αιώνα", 363-438.

37 "Sono za piu et piu zorni in questa cita nostra alcuni mercadanti de la Janina et altri luochi subditi del Signor Turco", Sathas, *Μνημεια της Ελληνικής Ιστορίας*, 5:248. Ticaret totaları dağlardan aşağı Sangiada limanına doğru inmiştir. Tacirler buradan küçük teknelerle Koroni ve Modon'un düşüşünden sonra Zante gibi transit ticaretin önemli merkezlerinden biri olan Korfu'ya gitmişlerdir. Pangrates, "Γιαννιώτες Εμποροι στη Βενετία στα μέσα του 16ου Αιώνα", 139.

olduğunu bir kez daha Senato'da belirtmişlerdir.³⁸ Gümrük yetkililerinin rüşvet ve hukuka aykırı vergi talep ettiğini ifade etmişlerdir.³⁹ Ayrıca Venedik tebaasıyla ortaklık kurmadıkları üzerine tekrar tekrar yemin etmelerinin istenmesine, bu yemini Venedik'te zaten ettikleri gerekçesiyle itiraz etmişlerdir.⁴⁰

Yirmi yıldan fazla zaman geçmişti fakat, gümrük idaresi Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen tüccarlara sıkıntı çıkarmaya devam etmekteydi. Senato'nun Zante veya Korfu üzerinden geçen mallar için gümrük vergisi ödenmesi gerekmediğini beyan etmesine rağmen, yetkililer % 12'lik gümrük vergisinin yanı sıra başka "primler" de talep etmekteydiler.⁴¹

Venedik'te, çoğu vekâletname olan hukuki evraklar, 1550 ve 1567 yılları arasında Yunanistan'ın kuzeybatısında bulunan Epir'den gelen en az kırk tüccarın şehirde bulunduğuna işaret etmektedir. Bu tüccarların biri haricinde hepsi Yanyalıdır.⁴² Osmanlı İmparatorluğu haricindeki Rum yaşamının en hareketli merkezi Venedik'te kırk Epirli tüccardan daha fazlası vardır elbette. Venedik'teki Rum toplumu çok genişti ancak bu toplumu yaratan dinamikler şimdiye kadar bahsettiğimiz Osmanlı gücü ve İtalyan ticaretinin gerilemesinin bir araya gelmesi gibi bir durumdan hayli farklıdır. Bu sebeple şimdilik Venedik mevzusunu bırakacak ve Venedik'teki Rum toplumunu kısa bir süre sonra daha yakından inceleyeceğiz.

Güneydeki, Ankona şehri de Doğu'dan gelen tüccarlara kucak açmaktaydı. Floransalılar İstanbul'a gitmeyi bırakınca, Ankona Doğu ve Batı'nın karşılaştığı yer hâline geldi. Verilen imtiyazlar bu şehirle ticaret yapmakla ilgilenen Müslüman, Hristiyan ve Yahudi Osmanlı tüccarlarının çeşitliliğini göstermektedir. 1514'te Yanyalı Dimitri Caloiri, üç Balkan kasabası olan Yanya, Arta ve Avlonya'dan gelen Rum tüccarlardan daha az gümrük vergisi alınmasını sağlamıştır. Sadece birkaç ay sonra, Ankona'daki "Türkler" müzakerelerde bulunarak Slavlar ve kökleri Dalmaçya aristokrasisine dayanan ve İslamiyeti kabul eden eski Hristiyan tüccarlar için de

38 Pangrates, "Γιαννιώτες Εμποροι στη Βενετία στα μέσα του 16ου Αιώνα", 166.

39 Anlaşılan 1559'da Spile'a'da bir köprü'nün inşasının ödenmesi için yeni bir vergi konmuştur. Güvenirlik seviyesi o kadar düşüktü ki, tüccarlar yetkilileri gündüz yerleştirilen kayaları geceleyin yerinden çıkarmakla ve projenin ertelenmesine sebep olarak yeni vergiler koymakla suçlanmışlardır. *age.*, 166.

40 "Dequinoizuramo non haver da far con venetiani", *age.*, 166. Burada Venedik Senatosu'nun 1492 tarihli Venedik tebaasının "Hristiyan, Türk ve diğer Osmanlı tebaasıyla" belli ticari işlemlere girmesini yasaklayan bir kararnameğine gönderme yapılmaktadır. Mavroeide, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά*, 109. Bu kanun Osmanlı-Venedik anlaşmalarının yarattığı tebaa kategorilerini bizzat sergilemektedir.

41 Plouinides, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας*, 83.

42 Pangratis, "Γιαννιώτες Εμποροι στη Βενετία στα μέσα του 16ου Αιώνα", 134.

benzer bir anlaşma yapmıştır. Son olarak, 1518'de Avlonyalı Yahudi bir tüccarın çabaları sonucu Ankona'da ödenen vergiler "Türk tebaasından olan tüm Levanten tüccarlar" için düşürülmüştür.⁴³

Yanya, Arta ve Avlonya ile ilgili 1514 tarihli örneğe bakılırsa, Ankona Venedik'te ticaret yapan kuzeybatı Yunanistanlı tüccarları da muhtemelen cezbetmiştir. 1514'te verilen imtiyazlardan evvel şehirde yerleşik bir Rum toplumu vardı. XVII. yüzyılda şehrin vakanüvisi olan Natalucci, XVI. yüzyılın başında şehirde iki yüz Rum ailesinin yaşadığını kaydetmiştir. Ankona piskoposundan St. Anna Kilisesi'ni kullanmak üzere izin almışlardı ve ayinlerinin doğrudan Papanın altında bulunan bir Rum rahip tarafından yönetilmesine izin verilmişti.⁴⁴ Bu toplumu, Osmanlıların Batı'daki ilerleyişinden kaçan göçmenlerin mi yoksa İtalya'yla ticaret yapmakla ilgilenen Osmanlı Rumu tüccarların mı meydana getirdiği tam olarak bilinmiyor. Bunun sebebi, Natalucci'nin onları göçmenler olarak adlandırmasıdır. Rum topluluğunun erken tarihlere dayanan kökeni temelli yerleşmeleriyle birlikte ele alındığında, Natalucci'yi haklı çıkarmaktadır. Bununla beraber, bu topluluğun XVIII. yüzyıla kadar varlığını devam ettirdiğini ifade etmesine rağmen, en canlı olduğu dönem XVI. yüzyıldır. Kaynağı ne olursa olsun, bu topluluğun dünyanın başka yerlerindeki Rum ticaret topluluklarını ayakta tutan aynı dinamiklere sahip olduğu açıkça görülmektedir.

1532'de Ankona Papalık Devletleri'ne dâhil olmuştur. Papa VII. Clemens 1532'de Ankona'yı işgal etmesinin hemen öncesinde, şehirdeki "Türk" tüccarların sayısından kaygı duymaktaydı. Ankonalı XVII. yüzyıl vakanüvisi Giuliano Saracini Türk tüccarlar hakkında şunları yazmıştır: "Mallarla dolu büyük gemilerle geldiler ve Padişahları Bayezit, Selim ve Süleyman'ın aldıkları imtiyazlar sayesinde şehirde güvenle konakladılar." Böylesine büyük bir mevcudiyetin var olan kaygıyı artırdığını ifade eden Saracini, Türk tüccarların sadece Ankona şehriyle kalmayıp Ankona vilayetini ve hatta bütün İtalya'yı ele geçirebileceklerini yazmıştır. Papa, şehir sakinlerinin isteklerinin aksine, şehri savunmak ve papalık güçlerini şehirde vazifelendirmek konusunda ısrar etmiştir.⁴⁵

Nitekim yalnız iki yıl sonra yeni papa III. Paul, şehrin Osmanlı tüccarlarını kucaklayan tavrının devam edeceğini açıkça göstermiştir. Aileleri ve mallarıyla

43 Kafadar, "A Death in Venice", 196. Bu olayların biraz farklı ve daha az ayrıntılı bir şekli şurada bulunabilir. Ravid, "A Tale of Three Cities", 141.

44 Natalucci, *Ancona attraverso i secoli*, 134. George Leon toplumun kökeninin daha erken tarihlere dayandığını yazar: "Ankona XV. yüzyılın son yirmi yılı kadar erken bir dönemde ciddi rakamlarda Rumu cezbeden Balkan Yarımadası dışındaki ilk ticari merkezlerden biridir." Leon, "The Greek Merchant Marine", 15.

45 Saracini, *Notitie storiche della città d'Ancona*, 337-38.

Ankona'ya gelip yerleşmelerine ve burada ticaret yapmalarına müsaade ederek "hangi millet, meslek ve tarikattan olurlarsa olsunlar Türk, Yahudi ya da kafir tüm tüccarlar" a mürur tezkeresi çıkartmıştır.⁴⁶ Osmanlı İmparatorluğu tebaası Türkler ve Rumlar bu teklifi belli ki cazip bulmuşlardır. Ertesi yıl Ankona'da seyahat eden bir Venedikli Ankona'nın "her millettten, bilhassa Rum ve Türk tüccarlar"la dolup taşığını yazmıştır.⁴⁷ Her yıl kasım ve aralık aylarında yapılan şehir panayırı süresince "Türk" tüccarların Palazzo della Farina'da konaklaması sağlanmıştır.⁴⁸

Papalığın bunun sonrasında Yahudilerle ilgili kararından aniden döndüğü herkesçe malumdur. 1556'da Papa IV. Paul seleflerinin, Ankona'da Yahudiliğe dönen Yeni Hristiyanlara verdiği geçiş izni vaadini hükümsüz kılmış ve bunların yirmiden fazlası Yahudileştikleri gerekçesiyle yakılarak öldürülmüştür.⁴⁹ XVI. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Papanın bir dizi ferman yayınlaması, Ankona ve Papalık Devletleri'ndeki Yahudilerin statüsünün belirsiz kalmasına yol açmıştır.⁵⁰ Ancak yüzyılın sonuna gelindiğinde VIII. Clement, III. Paul'un uzlaşmacı siyasetine geri dönmüştür. 1594'te Levant'la ticaret yapan tüm ülkelerden ve milletlerden tüccarların özgürce gelmeleri, ayrıca Ankona'da güven içinde ticaret yapmaları ve yaşamalarına izin veren "ebediyen geçerli" bir ferman yayınlamıştır. Levant Yahudilerine ve hâlihazırda Ankona'da yaşayan Yahudi toplumuna bilhassa önceki yıllarda kendilerine verilen ayrıcalıklardan faydalanmaları için izin verilmiştir.⁵¹

Tüm bu olayların ne derece bir Yahudi hikâyesi olarak anlatıldığı, Karşı Reformasyon döneminde alınan sert önlemlerin Müslüman ve Hristiyan tüm Osmanlı tüccarları üzerindeki genel etkisini bilmediğimizi idrak ettiğimiz zaman ortaya çıkmaktadır.⁵² Köşede bucakta bulunan dağınık örnekler Ankona'da da Osmanlı tüccarlarının dostane bir çevrede ticaret yapmadığı izlenimini vermektedir. Bazı Müslüman tüccarlar Papa Paul'un 1556'da aldığı önlemler akabinde yapılan zulümde yok olup gitmiştir. Ankona'nın sorunlarından faydalanmaya bakan Pesaro şehri, tüccarları çekmeye çalışmış, ticari imtiyaz fermanında "Türk, Ermeni, Rum ve Faslı" tüccarların yanı sıra "İspanyol" tüccarlara da hitap etmiştir. Ferman 1555 tarihlidir.⁵³ XVI. yüzyılın ikinci

46 Ravid, "A Tale of Three Cities", 141.

47 Kafadar, "A Death in Venice", 197.

48 Natalucci, *Ancona attraverso i secoli*, 135.

49 Ravid, "A Tale of Three Cities", 145.

50 *age*.

51 *age*, 158.

52 Sadece Kafadar buna değinmiştir. "Bu gelişmelerin Yahudi olmayan Osmanlı tüccarları nasıl etkilediği çalışılmamıştır." "A Death in Venice", 197-98.

53 *age*, 198.

yarısına ait, Ankona'daki Osmanlı tüccarlarının sayısına ilişkin kayıtlardaki belirgin azalış altında şehirdeki Osmanlı varlığının azaldığına işaret etmektedir. Nadir rastlanan kayıtlardan biri de bu durumu desteklemektedir: 1564 tarihli bir imparatorluk fermanı Osmanlı tüccarlarının Ankona'ya yelken açmasını yasaklamıştır. Osmanlı tüccarları sadece Venedik ve Dubrovnik'te ticaret yapma hakkını muhafaza etmişti.⁵⁴ Papa 1569'da, Aşai Rabbani bayramında her yıl çıkan Coena Domini fermanında hiçbir prensin Katolik olmayan halkları korumamasını emretmiştir.⁵⁵ Şüphesiz Papa bunu kendi devletinde de uygulamış olabilir ve dolayısıyla, Ankona'nın artık eskiden olduğu gibi en azından Rumlara kucak açan bir yer olmadığını tahmin edebiliriz. Sonuç olarak, sadece Yahudilerin değil, aynı zamanda "Mağribliler" in ve "Türkler" in de yerleşmesi hakkında yapılan itirazların belgelenmiş bir örneği elimizde bulunmaktadır. 1572'de Savoylu Emmanuel Philibert Nice'de yerleşmeleri için Yahudi ve Müslümanlar da dâhil yabancı tüccarları davet ettiği bir ferman yayınlamıştır. Diğer tüm hükümdarlarındaki gibi, bu da Nice'i büyük bir ticaret merkezi yapma planının bir parçasıdır. Ancak 1572 yılı 1552 gibi değildi ve Savoy İspanya'ya yakındı. Hem Papa hem de II. Felipe Yahudilere, Türklere, Mağriblilere ve Acemlere tanınan ticaret ve yerleşme özgürlüğüne karşı çıkmıştır ve üstün gelmeyi başarmıştır. Böylece Nice, Emmanuel Philibert'in hayalini kurduğu hareketli ticaret merkezi hiç bir zaman olamamıştır.⁵⁶ Bu anlatılanlar, Karşı Reformasyon döneminde Ankona'nın farklı dinlerden Osmanlı tüccarlarına kucak açan bir yer olmadığı anlamına gelmektedir.

Venediklilerin Gerileyişi

Genel itibariyle Osmanlı tüccarlarını cezbeden İtalyan şehirleri, kalabalık Rum tüccarlara da ev sahipliği yapmıştır. İlk bakışta bu durum Rum ticaretine, Konstantinapol'ün fethinin ardından artan Osmanlı gücünün sebep olduğunu akla getirebilir. Bu çıkarım yanlış olmamakla beraber eksiktir. XVI. yüzyılda Rum tüccarlar Müslüman Osmanlı meslektaşlarından daha geniş bir alanda faaliyet göstermekteydi. Rumlar Osmanlı gücünden olduğu kadar Venedik gücünün sömürgelerindeki tebaası üzerinde yavaşça gerilemesinden de yararlanmışlardır. Bu nedenle Rum ticaretinin önemli merkezlerini sadece Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde değil, Osmanlı tüccarlarını çeken İtalyan limanlarında da görmekteyiz. Rum ticareti aynı zamanda Venediklilerin elindeki Akdeniz'in doğusunda, özellikle Venedik Giriti'nin başkenti

54 age.

55 Fedalto, *Ricerche storiche*, 92.

56 Ravid, "A Tale of Three Cities", 145-46. 1570'te Venedikliler ve Osmanlılar arasında savaş çıkınca, hem Müslüman hem de Yahudi Osmanlı tüccarları gasp edilmiştir. Kafadar, "A Death in Venice", 200.

Kandiye’de de güçlüydü. Osmanlı-Venedik mütekabiliyetinin Venedik-Rum toplumu etkilemesine rağmen, bu toplum daha ziyade sömürgelerde –Korfu, Zante, Nafplion ve Girit gibi– yaşayan tebaanın Levanten ticaretinin eskiden ayrıcalıklı çevrelerine girmek için gösterdiği sebatkâr gayretlerin bir sonucudur.⁵⁷

Şimdi Doğu Akdeniz turumuza devam edelim ve sonrasında Venedik Stato da Mar’ına dönelim. Ayrıca başkent Venedik’ten de bahsedeceğiz. İyonya adaları ve Girit’te Rum ticareti büyümekteydi.

XVI. yüzyılın başında Venedik, Girit de dâhil olmak üzere pek çok Ege adası ve kıyı şeridinde hâlâ egemendi. İyonya Denizi’nin bütün adaları Venedik hâkimiyetindeydi. Nitekim siyasi hâkimiyet sürmeye devam etse de, Venedikliler kendi mallarının ticaretini kontrol etmelerini sağlayan deniz üstünlüğüne evvelden oldukları gibi sahip değildi. Venedik’in sömürgelerindeki ticari üstünlüğü iki kaynağa dayanmaktaydı. İlki, menşei Cumhuriyet’in sömürgeleri olan tüm malların şehirde tüketilmek veya buradan Avrupa’nın geri kalanına yeniden ihraç edilmek üzere Venedik’e getirilmesi, ikincisi ise sadece Venedik vatandaşlarının bu kârlı ticarete söz sahibi olabilmeleriydi. Venedik vatandaşı olmayanların bu ticareti yapmaları yasaklanmıştı. Dolayısıyla, Costa Michel adlı Giritli bir tüccar XIV. yüzyılın başlarında biberle dolu yük gemisini Venedik’e getirmeyi başarmış, ancak şehir vardığında, adı Venedik vatandaşları listesinde bulunmadığından gemisine el konulmuştur.⁵⁸ Hâlâ geçerliliğini koruyan ticaretin önüne çekilmiş bu set, XVI. yüzyılın başlangıcında çökmek üzereydi ve takip eden yüzyıllık süreçte tamamen ortadan kalkacaktı. Bir zamanlar Venedik’in tahlul ve şarap ihtiyacını karşılayan kıymetli Girit, 1600’lere kadar İstanbul’la ticaretini yeniden şekillendirmişti ve Rum bir bilginin sözleriyle “Venedik iktisadi dünyasından çok Osmanlı iktisadi dünyasına aitti.”⁵⁹

XVI. yüzyıldaki Venedik denizciliğiyle ticaretinin sıkıntıları herkesçe bilinmektedir ve muazzam genişlikte bir literatürün konusudur. Burada ise Venedik gerileyişinin Rum tebaası için ne anlam ifade ettiği üzerinde durarak bu sıkıntılara kısaca değineceğim.⁶⁰

57 Evvelden dışarıda tutulan Rumlar Venedik pazarına girmekle kalmamıştır. Bir çalışma Rumların XVI. yüzyılın başı kadar erken tarihlerde Venedik’in hammaddelere dair kanunlarını pas geçtiğini ve doğrudan Verona’da yün kumaş aldıklarını göstermektedir. Bu tüccarların çoğu Korfuludur. Mueller, “Greeks in Venice and ‘Venetians’ in Greece”, 178. Mueller Verona hakkındaki bu bilgi için Edoardo Demo’nun çalışmasını kaynak göstermektedir.

58 Thiriet, “La vie des hommes de les rapports des collectivites”, 280.

59 Mavroide, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά*, 109.

60 Venedik’in kolonileri için bunun sonuçları çok dikkat çekmemiştir, fakat giriş mahiyetinde bir tartışma için bkz. Greene, *A Shared World*, özellikle dördüncü ve beşinci bölümler. Ay-

Bazı yerlerde yüzyıllardır Akdeniz'i kıyıdan kıyıya geçen büyük ticaret kadir-gaları 1500'lerden sonra aniden kullanımdan çıkmıştır. Bu kadirgalar Venedik'in Akdeniz'deki hakimiyetini ve şehrin Doğu-Batı ticaretini kontrol altında tutma özelliğini devam ettirmesi açısından önemli bir rol oynamaktaydı. İngiliz yününden Hint biberine kadar, dünyanın tüm mallarını Venedik'e taşıyan bu kadirgalardan, yine bir o kadar uzak limanlara taşınmak üzere başka kadirgalara yüklenirdi. Şimdiyse yelkenli yük gemilerinin artan kapasitesi, lüks malların az bulunmaya başlaması ve İspanyol ve Osmanlı donanmalarının tehditkâr varlığı, kadirga sistemini çalışmaz hâle getirmişti.⁶¹ 1479'dan itibaren hiçbir Venedik kadirgası Karadeniz'e giremez oldu ve Flandre'ye son kadirga 1533'te yelken açtı.⁶²

Bu da limanın hem içine hem de dışına yük taşıma kapasitesi daha yüksek olan yelkenli yük gemilerini bu suların tek hâkimi yaptı. Yelkenli yük gemileri XVI. yüzyılın büyük bölümünde, gemi inşaatçılarına verilen sübvansiyonlar ve Venedik'te kıran kırana rekabet eden yabancı bandıralı gemilerden alınan cezai vergiler gibi devlet kaynaklı azımsanmayacak destek sayesinde hayatta kalmıştır.⁶³ Yine de bu destek, kaçınılmaz sona yani XVI. yüzyılda Venedik soylularının topluca denizden uzaklaşmalarına mani olamamıştır.

Kısaca, Venedik ve Venedikli tüccarlar denizlerin hâkimiyetini kaybetmiştir. XVI. yüzyılda şehrin çeşitli rakipleri vardı: İngilizler, İspanyollar, Ragusalılar ve Cenevizlilerin hepsi geleneksel Venedik sularına yelken açmıştı. Cenevizlilerin Girit'in tatlı şarabı için yaptıkları rekabet Girit-İngiltere rotasında nakliye ücretlerinde yüzde 50'lik bir düşüşe sebep olmuştur. Daha yakın sularda, Ragusalılar mallarını daha uzaklara, Venedik'in arka bahçesi sayılan Adriyatik'e gönderiyorlardı.⁶⁴

Rumlar tuhaf şekilde rakipler arasında yer almamaktadır.⁶⁵ Tuhaftır, çünkü Venedik hakimiyeti altında hâlâ çok sayıda Rum yaşamaktaydı ve tabii ki Venedik'in sıkıntılarının cumhuriyet tebaası için yeni fırsatlar sunup sunmadığı bir merak konusudur. Esasen sunmuştur da. Rum ticaret toplumları XVI. yüzyılda bilhassa

rıca bkz. Fusaro, "Coping with Transition", 95-123. Fusaro XVI. yüzyılın son yıllarında Venedik donanmasının gerileyişinin aralarında çok sayıda Rum bulunan münferit tüccarlar için fırsatlar yarattığına işaret etmektedir. Bu dönemdeki ticari girişimlerin çeşitliliği ve kapsamına yeterince önem verilmediğini ileri sürmektedir (95-96).

61 Frederic Lane bu konuyu *Venice* adlı kitabında tartışmaktadır. Özellikle "The Peak and Passing of the Merchant Galleys" başlıklı bölüme bakınız.

62 Fusaro, "Un reseau de cooperation", 610. Lane, *Venice*, 349.

63 XV. yüzyılın sonlarında cumhuriyet İngiltere'ye nakledilmek üzere Girit'ten şarap yükleyen tüccarlara bir vergi koymuştur. Lane, *Venice*, 380.

64 *age.*, 379.

65 Birkaç istisna haricinde, en önemlisi Fusaro, "Un reseau de cooperation".

Zante, Kefalonya ve Korfu'nun aralarında sayılabileceği İyonya Adaları'nda ve Girit'te büyümüştür. Venediklilerin ticarete tekelleşmelerine uzun süredir öfkeli olan Rum tüccarlar, Venedik'in zayıflığından faydalanmak için hızlıca harekete geçmişlerdir. Venedik topraklarında yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkide görülen ve pek mevzu bahis olmayan değişim de bu durumu desteklemektedir.

Uluslararası ticaretin kârlı rotaları evvelden Venedik vatandaşlarına ayrılmıştı. Tebaa olmalarına karşın vatandaş olmayan Rumlar ise bu ticaretin dışında tutulmaktaydı. İşte bu sebeple Costa Michel'in biberlerine Venedik'te el konmuştur. XVI. yüzyıla gelindiğinde ise, bu ayrım artık önemini kaybetmiştir ve gözetilmemektedir. Bu dönem ile ilgili Venedik yazını artık "yabancılar" ve "Venedikliler"le "Venedik tebaası" arasında ayrım gözetildiğini açıkça ifade etmektedir. Venedikliler ve tebaaları arasındaki ayrım (her zaman olmasa da) genelde korunmasına rağmen, vatandaşlar ve tebaa bir grup teşkil ederken, yabancılar ayrı tutulmuştur.⁶⁶ Venedik hakimiyetindeki Rumları çalışan tarihçilerin bile, ticaret tarihinde "sudditi" ve "cittadini" arasındaki ayrımın azalan önemi konusunda söyleyecek çok şeyi yoktur. Bu durum Venedik hakimiyeti altındaki Ortodoks Kilisesi'nin değişen konumu üzerinde fazlasıyla yoğunlaşan çalışmalara kıyasla belirgin bir tezatlık meydana getirmektedir.⁶⁷

Dört İyonya Adası da verimli topraklara sahipti ve Avrupa'nın kuzeyindekilerce arzulanan ürünler bu topraklarda yetişmekteydi. Zirai üretimin fazlasını elinde tutan Balkan Yarımadası'na yakınlıkları da ayrıca bir avantaj sağlamaktaydı.⁶⁸ Rumlar Venediklilerin önceki yüzyıllarda topladığı ve Avrupa'ya yeniden ihraç

66 Fusaro, *Uva passa*, 14: "Nel 1545 veniva segnalato a Zante un notevole aumento del traffico di transito in mano a 'forestieri; che si svolgeva quindi non su navi di vene ziani o di sudditi della Repubblica." Senato bu ayrımı tekrar tekrar yapmıştır. 1578'de otoritelere sunulan bir dilekçe Venedikliler ve Venedik tebaası arasında bir ayrım yapmakla uğraşmamış yabancıları "mercanti non sudditi di Vostra Serenita" (Ekselansları'nın tebaası olmayan tüccarlar) olarak tanımlamıştır. Fusaro, "Coping with Transition", 29.

* Her iki kelime de İtalyancada tebaa, halk, vatandaş anlamında kullanılmaktadır. [e.n.]

67 Fakat bkz. Fusaro, "Coping with Transition", 101. Maltezou kısaca ve anlaşılabilir biçimde "yerli nüfusun ekonomik özgürlüklerine kavuş"tuklarını yazmıştır. Maltezou, "The Historical and Social Context", 92. Venediklilerin tebaalarının uluslararası ticaret yapmasını yasaklayan kanunları hiçbir zaman resmen hükümsüz kılınması, bu olgunun bu kadar yaygın olarak dikkate alınmamasının nedenlerinden biri olabilir. Thiriet, *La romaine vénitienne*, 420'de Venediklilerin görmezlikten gelmeyi seçtiklerini yazmıştır. Rumların Venedik'in ticari tekeli yürütmemesinden nasıl yararlandığı konusunda, özellikle bu vakada Osmanlı Rumlarının Venedik Giriti'yle tahıl ticareti yapması hakkında kısa bir tartışma için, bkz. Oikonomou, "Οψεις της Ελληνικής Ναυτιλίας κατά το 17ο αιώνα", 401.

68 Girit'in İyonya Adaları'yla pek çok ortak özelliği bulunuyordu, ancak kendine özgü farklılıkları da vardı. Bu sebeple ayrı bir bölümde tartışılmıştır.

ettiği malların kontrolünü ele almışlardır. Bu malları kuzeyli tüccarlara –bilhassa İngilizlere– satmışlar ya da kendileri Londra’ya yollamışlardır.

İyonya Adaları uzun zamandır ihraç pazarına kuş üzümü üretmekteydi. Venedikliler Flandre’ye kadirga yollamaktan vazgeçince, malın hususi olarak İyonya adalarının sahibi olduğu şahsi gemilerle taşınması suretiyle bu ticarete devam edilmiştir. Bu ticarete özellikle Zanteli iki aile önem teşkil etmektedir. Ailelerin ikisinin de işleri idare etmeleri için Londra’da aracıları bulunmaktadır. Bir bölümü 1530’larda Venedik’e yerleşen Seguro ailesinin kendilerine ait gemileri vardır ve XVI. yüzyılda bu gemilerle düzenli olarak İngiltere’ye yelken açmışlardır.⁶⁹ Yüzyılın ortasında bir Venedikli’nin yazdığı rapor Seguoların adanın önde gelen ailelerinden biri olduğunu ifade etmektedir: “En ce lieu, ils sont les premiers, ils sont unis a tons les autres citoyens par de liens de sang, ils possèdent la moitié de cette île.”⁷⁰ Doğru’da bağlantıları bulunan Seguro ailesi Osmanlı İmparatorluğu’ndan Venedik’e tahıl sevkiyatı yapmıştır.⁷¹

Yine Zanteli Sumaki ailesinin ticari faaliyetleri Girit’ten İngiltere’ye uzanmaktadır.⁷² Londra’ya hem kendi adlarına, hem de bazısı hayli meşhur birtakım Venedikli tüccarlar adına Girit şarabı ve İyonya kuş üzümü ihraç etmişlerdir.⁷³ Sumakiler Londra’ya kuş üzümü ihracatında öyle meşhurlardı ki Acerbo Velutelli adlı Venedikli bir tüccar bu ticaretteki (kısa süreli) tekeline kaybettiğinde bunun sebebi olarak Sumakileri suçlamıştı.⁷⁴ Oğulları Michael Sumaki yüzyılın sonuna doğru Venedik’te sigorta sektöründe oldukça faal olarak iş yapmaktaydı. Yalnızca üç yıllık dönem içinde kırk bir belgede adı sigortacı olarak geçmektedir.⁷⁵

Sumaki ve Seguro aileleri başarıları bakımından olağandışıdır. XVI. yüzyılın son çeyreğinde, Londra sakini “Venedikli”lerin çoğu esasen cumhuriyetin Rum tebaasıdır.⁷⁶

Londra’ya deniz seyahati yapmaları, İyonya adalarının belki de en şaşırtıcı becerisidir. Fakat, artık Venedik tüm ticaretin kendi limanlarına uğramasını mecbur

69 Seguro’nun Rumca yazılışı Σίγουρος şeklindedir.

70 Archivio di Stato di Venezia, Capi del Consiglio dei Dieci, Lettere di Rettori e altre cariche, Fusaro’da alıntılanmış, “Un reseau de cooperation”, 61 4.

71 Vlassopoulos, *Ιόνιοι Εμποροι και καταβοκύρηδες στη Μεσόγειο, 16ος-18ος Αιώνας*, 44. Belki de Doğru’yla bu bağlantısı Agésilao Seguro’nun 1618’de “Türklerin tüccar tebaasına” konsolos olarak atanmasını açıklamaktadır. Fusaro, “Coping with Transition”, 105.

72 Sumaki adının Rumca yazılışı Σουμάκης şeklindedir.

73 Mora ve İyonya Adaları’ndan Venedik’e kuş üzümü nakliyatı için Sumaki ailesinden gemi kiralayan aristokrat Corner ailesi ve Ragazzoni kardeşler gibi.

74 Fusaro, “Un reseau de cooperation”, 616.

75 Vlassopoulos, *Ιόνιοι Εμποροι και καταβοκύρηδες στη Μεσόγειο, 16ος-18ος Αιώνας*, 45.

76 Fusaro, “Un reseau de cooperation”, 610.

kılamadığından, adalılar Akdeniz’de de yelken açmışlardır. Korfu adası noter kayıtları XV. yüzyılın sonları kadar eski tarihlerde adalıların Venedik’in yanı sıra Puglia, Ankona, Ferrara, Dalmaçya, Mora, Girit, Kıbrıs, Teselya, Messina, Malta, İstanbul ve Kuzey Afrika’ya açıldıklarını göstermektedir. 1539’da sadece bir yıllık sürede Korfulu noterler deniz ticaretiyle alakalı ortaklık kurma, gemi satın alma ve nakliye akdi gibi iki yüzün üzerinde belgeyi kayıtlara geçirmişlerdir.⁷⁷ Akdeniz ticareti söz konusu olduğunda, adalılar İyonya Adaları’na hususi ürünlerin yanında farklı anakara limanlarından topladıkları Osmanlı iç bölgelerinde yetiştirilmiş tahıl da dâhil olmak üzere çok çeşitli mal taşımışlardır.

Pek çok bakımdan, Girit’teki ticaret toplumu Zante ve Korfu’daki benzerlerini hatırlatmaktadır.⁷⁸ Venedik tebaası olan Giritli Rum tüccarlar ve gemi sahipleri XVI. yüzyılda kendilerini göstermişlerdir. Başkent ve eyaletler arası ticareti ele geçirmişler, Londra gibi uzak pazarlarda Girit’in meşhur tatlı şarabını satmışlar ve çoğunun Rum Kardeşliği üyesi olduğu Venedik’e yerleşmişlerdir. Öyle ki, ada kendi gemi inşa endüstrisine sahiptir.⁷⁹

Girit yukarıdakilere ilaveten, Osmanlı’nın doğusuna olan bariz yönelimi sebebiyle hususi olarak konuşulmayı hak eder. Bu pek de şaşırtıcı değildir. Ne de olsa ada, Osmanlı topraklarının merkezinde bulunuyordu ki zaten Venedik’e acı veren gerçek buydu.⁸⁰ 1571’de Kıbrıs’ın düşüşünün ardından, Venedik’in en doğudaki toprağıydı. Dolayısıyla Girit’teki ticaret toplumu, İyonya Adaları’nın Venedik merkezli dünyasından İstanbul’daki Rum toplumuna geçiş vazifesi gören bir köprü olarak düşünülebilir.

XVI. yüzyılda Girit, Girit Rönesansı olarak bilinen, İtalyan Rönesansı ve yüksek Rum kültürünün yaratıcı bir karışımı sonucu meydana gelmiş muazzam bir edebiyat üretmiştir. Şehir kültürü Batı’yla derin bağlar kurarken, adaların Doğu’yla ticari

77 Vlassopoulos, *Ιόνιοι Εμποροι και παραβοκότηδες στη Μεσόγειο, 16ος-18ος Αιώνας*, 15.

78 Girit’in ikinci büyük şehri Hanya ilerleyen yıllarda ticari önem bakımından Kandiye’nin önüne geçecektir. XVI. yüzyılda hâlâ önemsiz bir şehirdi.

79 1589’da bir yetkili şu şekilde bir yorum yapmıştır: “Şehirlerde yaşayanlar arasında eskiden kalyon ve diğer gemilerin inşasıyla uğraşan usta işçiler vardır.” Spanakes, “Relazione del Nobile Huomo Zuanne Mocenigo”, 23. Girit’teki gemi inşa endüstrisi için, bkz. Greene, *A Shared World*, 1 47-53.

80 1604’te Girit’teki bir Venedik yetkilisi şunları gözlemlemiştir: “Binlerce mil uzakta düşmanın açık ağzının içinde halka ve milis kuvvetlere yiyecek tedarik edilemeyen yerlerde kaleler, topraklar ve kıyılara sahip olmanın en azından o yerlere hiç sahip olamamak anlamına geldiği düşüncesindeyim ve buna başkaları da katılacaktır. Ekselansları Doğu’daki adalarınız ve kalelerinize bilhassa Girit adası böyle bir durumdadır.” Spanakes, *Η Εκθεση του Δούκα της Κρήτης*, 521-22.

bağlarının artması ironiktir. Bu gelişme (Girit'in Batı'yla bağları üzerinde durmayı yeğleyen) Venedik Girit'i uzmanlarının çoğunlukla görmezden gelinmiştir. Ancak zamanında Venedikli tüccarlar ve otoritelerin hayli bilincinde oldukları bir durumdur. Henüz XVI. yüzyılın başında Venedikli bir tüccar, Giritlilerin adaların şarap, bal, peynir, ipek ve pamuğunu Akdeniz'in doğusundaki limanların yanı sıra Kuzey Afrika, Puglia ve Napoli'ye götördüklerini yazmıştır.⁸¹ Aynı yüzyılın sonlarına doğru yazan Foscarini "pek çoklarının buradan Konstantinopolis'e ve mar maggiore'ye [büyük deniz] gittiklerini, bir kısmının da Girit şarabı haricinde başka şarap içilmeyen İskenderiye'ye doğru yola çıktığını" ifade etmiştir.⁸²

Girit'in bir diğer "provveditore generale" yani üst düzey yöneticisi Mocenigo 1589'da şunları yazmıştır: "Giritliler sulh zamanında Suriye, İskenderiye ve Konstantinapol'e, ayrıca adalara ve Türkiye'nin değişik yerlerine her tür gemi ve kayıkla yelken açıyorlar. Becerikli ve cesur adamlar."⁸³ Aynı yetkili çok sayıda Giritli gemi inşa ustasının Venedik ve kolonilerindeki sıkıntılı tersanelerden daha fazla kazandıkları İstanbul'a kaçtığını belirtmiştir.⁸⁴ İstanbul aslında çoğu Giritlinin rağbet ettiği bir varış noktasıydı. XVI. yüzyılda Galata'da yaşayan Rumların çoğunluğu adalardan buraya gelmişti.⁸⁵ Surun öbür tarafında yani Konstantinapol'de Venedik elçileri Girit'in verimli art bölgelerinden imparatorluğun başkentine malların yağdığını izlemekteydiler.⁸⁶ XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca Venedik otoriteleri, adanın uzun bir Osmanlı kuşatmasına dayanacağından emin olmak amacıyla Giritlileri buğday yetiştirmeye zorlamışlar ama yenilginin kaçınılmaz olduğu bir mücadele vermişlerdir. Üzümleri zorla kökünden söktürecek kadar ileri gitmişlerdir.⁸⁷ Fakat Osmanlı pazarı fazlasıyla cazipti ve Girit mahsulleri o kadar kaliteliydi ki, kimse buğday yetiştirmeye yanaşmıyordu. XVII. yüzyılın ortasında adada savaşılan Hollandalı bir paralı asker hayret içinde şunları kaleme almıştır:

81 Epeteris Hetaireia Kretikon Spoudon 3 (1940): 241-96. 241-96.

82 "... molti ne vanno in Costantinopoli et nel mar maggiore, et assai in Alessandria dove non si consumano altri vini che di Candia". Pashley, *Travels in Crete*, 2:56.56. Pashley Foscarini'nin 1576 relazione'sinden alıntı yapmaktadır.

83 Spanakes, "Relazione del Nobil Uomo Zuanne Mocenigo", 23. Provveditore generale makamı XVI. yüzyılın ikinci yarısında oluşturulmuştur. Reform yapmak amacıyla adalarda merkezi kontrolü yeniden sağlamak yönünde bir girişimdir.

84 "Li arti vaghiono bene, et il danaro corre largamente", *age.*, 171: Venedik Giriti'nden Konstantinopolis'e düşmana hizmet eden Rumların "beyin göçü" Konstantinopolis'teki Venedik balyosunun yazışmalarında düzenli olarak tekrarlanan bir konudur. Mavroicide, *O Ελληνισμός στο Γαλατά*, 53.

85 Mavroicide, *O Ελληνισμός στο Γαλατά*, 39.

86 *age.*, 114.

87 Bkz. Greene, *A Shared World*, dördüncü bölüm.

Burada şarap üzüm bağlarının her yerdekinden daha sık büyüdüğünü görüyorum. Çoğunun tanesi 4-5 kilo tutan salkımların büyüklüğü ve yıllar önce tattığım İspanyol üzümlerinin lezzetini başka yerde bulamayışım ada toprağının hayli verimli olduğunu kanıtıyor. Sadece üzümler değil, yer müsait oldukça ekilen tüm meyveler de öyle leziz ve iştah kabartıcı ki Türklerin İmparatoru ve keza ada çevresindeki tüm prenslerle krallar sofralarına ve ziyafetlerine meyveleri buradan getirtiyorlar.⁸⁸

İyonyalı Rum tüccarlar hakkında bildiklerimizin bir kısmı Korfu, Zante ve Kefalonya adalarında bulunan ve günümüze ulaşan kayıtlardan gelmektedir. Ancak tarihî kayıtların büyük bölümü 1498'de Venedik Rum Kardeşliği'nin kurulduğu Venedik'te kaleme alınmıştır.⁸⁹ Venedik Rum Kardeşliği, Rumların Dalmaçya'nın fethinde sarf ettikleri askerî katkıları öne sürerek resmî bir "kardeşlik" ya da "scuola" yani okul kurmak amacıyla Onlar Konseyi'nden izin istemeleriyle hayata gelmiştir. Bu başvurunun ardında yatan sebep, toplumun dinî hürriyetini güvenceye almak ve resmî konumunu açıklığa kavuşturmak arzusudur. O zamana kadar Rumlar Katolik ruhbanların kontrolü altında ezilmekteydi. Kendi kardeşlik derneklerinin kurulmasıyla, cumhuriyet kanunlarını ihlal etmemek şartıyla kendi tüzüklerini yazmak, rahiplerini seçmek ve münasip gördükleri kararları almak hakkını kazanmışlardır. Agios Vlasios Kilisesi'nde ibadet etmeleri kabul edilmiş ve Aziz Nikolas'ı koruyucuları seçmişlerdir.

Otoritelerle yaşanan dinî ve ladinî bazı anlaşmazlıklara rağmen, kardeşlik yavaşça kök salmıştır. St. George Kilisesi'nin inşası 1573'te tamamlanmış ve yüzyıllarca toplumun merkezinde yer almıştır.

Kardeşliğin üyeleri ve liderleri arasında çok sayıda tüccar, denizci ve gemi sahibi vardı. Bu Venedik'in bir ticaret merkezi ve Rumların da şehirde önemli bir ticaret topluluğu oluşunun bir yansımasıdır. 1498 ve 1558 yılları arasında başkanlık koltuğuna oturan (*gestaldos*) otuz altı kişinin en azından on altısı tüccardır. 1558 ve 1570 arasında on bir kişi (bazıları birden çok kez) bu mevkiye gelmiştir ve hepsi tüccardır.⁹⁰ St. George Kilisesi'nin inşası için oluşturulan fona en büyük katkıyı tüccar ve gemi sahipleri yapmıştır. Bu kaynaklar yeterli gelmeyince, 1546'da Venedik'te demir atan her Rum gemisinden vergi alınması kararlaştırılmıştır.⁹¹

88 Struys, Voiajes, 2:102.

89 Kardeşlik hakkında genel bir değerlendirme için, bkz. Manousakas, *Επισκόπηση της ιστορίας της Ελληνικής Ορθόδοξης Αδελφότητας της Βενετίας*, 263-64.

90 Mavroide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΣΤ Αιώνα*, 120.

91 Bu vergi on yıl sonra kaldırılmıştır (*age.*, 120). Bir kez daha tüccar toplumu araya girmiş ve parayı tedarik etmiştir.

Rum Kardeşliği kayıtları başka bir mevzuya daha ışık tutmaktadır. XVI. yüzyılda Venedik'te bulunan Rum tüccarların çoğu –ve kuşkusuz Rum Kardeşliği'ni kuran önde gelen ve zengin tüccarlar– İyonya Adaları'ndan veya Girit'ten gelmekteydi.⁹² Kardeşlik'in ilk yıllarında pek çok üye Lefkada adlı İyonya adasının yerlisiydi, ancak Osmanlıların XVI. yüzyılda adayı fethetmesiyle bu rakam giderek düşmüştür.⁹³ Kardeşlik teoride tüm Rumlara açık olsa da, Venedik tebaasına mensup Rumlar dışında hemen hiç kimse üye olmazdı.

Başka bir deyişle, Venedik'teki Rum Kardeşliği'nce temsil edilen Rum tüccar topluluğunu şehrin diğer yabancı tüccar topluluklarından ayıran hususi bir özelliği bulunmaktaydı. Bu topluluk, Venedik'in gerilemesi yüzünden şehrin kapılarının yabancılara açılmasının yanı sıra, Venediklilerin sömürgelerindeki kontrolü de kaybetmesinin bir sonucu olarak meydana çıkmıştır. Nitekim bu gerileyiş sömürgelerdeki çoğunlukla Rum olan tebaaları için yeni fırsatlar yaratmıştır.⁹⁴

Bugünkü Yunanistan'ın kuzeybatısından gelen önceden bahsettiğim Osmanlı Rumu tüccarlara Rum Kardeşliği kayıtlarında nadiren rastlanmaktadır. 1550 ve 1560'larda şehirde ticaret yapan kırktan fazla Epirli tüccardan sadece biri Kardeşlik'e dikkat çeken bir süre boyunca (on beş yıl) aidat ödemıştır.⁹⁵ Bunlar gezgin tiplerdi. Çoğu kendileriyle alakalı resmi belgelerde kalıcı bir ikametgâh belirtmemiş ve belirtenlerin (on kişi) sadece altısı Venedik'te yaşadığını söylemiştir. Seyahat etme alışkanlıklarına bakınca, ayrıca çoğunun İtalyanca bile konuşmadığını düşününce, gezgin dünyasının Rum Kardeşliği'nin nüfuzlu ve ayrıcalıklı tüccarlarıyla çok az ortak yanı olduğu açıkça görülmektedir.⁹⁶

Rum Kardeşliği üyeleri başkent ve aslen geldikleri eyalet merkezleri arasında rahatça seyahat etmekteydi.⁹⁷ İster Venedik'te yerleşmeyi seçsinler ister memleket-

92 *age.*, 64-65. Önde gelen kişiler arasında Kıbrıslılar da vardı. Onlar da Venedik tebaasıydı.

93 1479'da, ardından istikrarsız bir dönem yaşanmıştır. Osmanlı hakimiyeti 1503'e kadar kesinleşmemiştir. *age.*, 65.

94 XVI. yüzyılın ortasında Venedik'teki Ortodoks Rum nüfus 4000 civarındaydı. *age.*, 251 ve Ploumides, "Considerazioni sulla popolazione greca a Venezia", 221. 1560'larda tüm Venedik topraklarındaki tebaanın yüzde 20'sini Ortodoks Rumlar oluştuyordu. Ben jamin Arbel bu rakamın 480.000 olduğunu yazar. Arbel, "Roman Catholics and Greek Orthodox in the Early Modern Venetian State", 73. Arbel'in makalesi ayrıca başkentteki Rum nüfusun hızlı artışına işaret etmektedir. 1580'lerde Rum nüfusun 15.000 civarında olduğunu yazmaktadır (73).

95 Pangrates, "Ἱσταννιώτες Ἐμποροὶ στὴ Βενετία στὰ μέσα τοῦ 16οῦ Αἰώνα", 136.

96 *age.*

97 Erken modern dönemde Osmanlı İmparatorluğu dışındaki en önemli Rum toplumu olan sadece zenginlikleri değil, ilmi ve kültürel eserleriyle de tanınan Venedik'teki Rumlar uzmanların dikkatini uzun zamandır çekmektedir.

lerinde yaşamaya devam etsinler durum buydu. Yerel ticaretten –İyonya Adaları ve Venedik arasında mal taşımak– bölgele (Akdeniz’in doğusundan Venedik’e) ve uluslararasına (Girit şarabını veya Korfu kuş üzümünü İngiltere’ye götürmek) kadar birden çok düzeyde çalışmışlardır. El değiştiren en önemli meta Osmanlı İmparatorluğu limanlarından alıp tahıl fakiri İtalya’ya götürdükleri tahıldır.⁹⁸

Markos Defaranas (1503-75) bir tüccardı, fakat aynı zamanda ünlü bir şair olduğundan diğer tüccarlara nazaran tarihçilerin ilgisini çekmiştir. Tarihçiler kendisinin edebî faaliyetlerini inceledikleri sırada ticari hayatıyla da alakalı bilgilere ulaşmışlardır. Zante’de doğan Defaranas otuzlu yaşlarının başında Venedik’e gelmiş ve 1534’te Rum Kardeşliği’ne üye olmuştur. 1530’ların sonuna kadar Venedik, Girit ve Kıbrıs arasında düzenli olarak yelken açan *Luna* gemisinde kâtip (*scrivan*) olarak çalışmıştır. Sonrasında gemi sahibi olmuş ve Osmanlı’nın Balkanlar’daki limanları İyonya Adaları ve Venedik arasındaki küçük yörüngenin yanı sıra Akdeniz’in doğusuna seyahat etmiştir. Bu süre boyunca Rum Kardeşliği üyeliğine rağmen, Zante’de ikamet etmeye devam etmiştir. Fakat 1550’de kalıcı olarak Venedik’e yerleşmiştir ve o yaz İskenderiye’ye Venedik *mudası*yla (resmî konvoy) yelken açmıştır. 1550’lerin ortasında yine İskenderiye’ye yaptığı başka bir seyahat sırasında gemi, rotanın dışına çıkarak Kuzey Afrika’ya kadar savrulmuştur ve burada mürettebatla birlikte esir düşmüştür. Defaranas kimliği belirsiz Hristiyan tüccarlarca fidye ödenerek azat edilmeden önce İskenderiye’de elli altı gün kalmıştır. 1558’de adı şehirdeki gemi kaptanları listesinde yer almıştır. Bu liste kaç geminin şehre buğday ve tuz taşımaya müsait olduğunu öğrenmek isteyen Venedik hükümeti tarafından hazırlanırdı.⁹⁹

Samariari ailesi ise aslen Mora’nın batısındaki Methoni kasabasındandır ancak Osmanlıların şehri fethetmesi üzerine Zante’ye göç etmişlerdir. Markos Samariaris 1520’lerin başından itibaren Rum Kardeşliği üyeleri arasında bulunmaktadır. Venedik’e tahıl getirmek üzere aile bağlantılarını kullanan bir tahıl tüccarı ve gemi sahibidir. Kardeşliğin önde gelen bir üyesi olarak St. George Kilisesi’nin inşasına cömertçe katkıda bulunmuş ve pek çok üst mevkide hizmet etmiştir.¹⁰⁰ Venedik’e tahıl göndermek için Mora’daki aile bağlantılarını (kız kardeşi evlenmiş ve Patras’ta yaşamaktadır) kullanan bir tahıl tüccarıdır.

Korfulu Vergis ailesinin ise Matthew Vergis’in Venedik’ten Konstantinopol’e yelken açtığı 1511 gibi erken bir tarihten itibaren Venedik kayıtlarında adı geçmektedir. İlerleyen yıllarda Girit, Kıbrıs ve İskenderiye gibi başka istikametlere gitmişlerdir.

98 Mavroide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΕΤ Αιώνα*, 119.

99 Kaklamanes, “Μάρκος Δεφαράνας”, 219.

100 Mavroide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΕΤ Αιώνα*, 124-45 ve Vlassopoulos, *Ιόνιοι Εμποροι και καραβοκύρηδες στη Μεσόγειο, 16ος-18ος Αιώνας*, 43.

XVI. yüzyıl boyunca Vergis ailesinin değişik üyeleri Venedik'e düzenli olarak pek çok Osmanlı limanından buğday ve Kıbrıs ile uzaklardaki İbiza'dan tuz tedarik etmişlerdir. 1559'da başka bir Matthew Vergis Venedik'te 900 botti [fıçı] ağırlığında bir gemi inşa ettirmiştir.¹⁰¹ 1569'da Southampton'dan kumaş, tuz ve konserve dolu bu gemiyle yapılan bir dönüş seferinde Vergis Huguenot korsanlarına esir düşmüş ve gemi La Rochelle limanına çekilmiştir. Vergis ve mürettebatı Kraliçe Elizabeth'in gayretleri sonucu serbest bırakılmıştır.¹⁰²

Bu bireylerin ve ailelerin hikâyeleri XVI. yüzyıl boyunca sürekli yinelenmiştir. Hikâyelerin hepsi Venedik'in Rum tebaasının Venedik ve Osmanlı'nın Doğu Akdeniz sularında rahatlıkla yelken açtığına işaret etmektedir. Bazı vakalarda Venedik'in Batı Avrupa'yla evvelden beri varolan ilişkilerinden faydalanmış ve İngiltere gibi uzak diyarlarla ticaret yapmışlardır.

HER YERDE VE HİÇBİR YERDE: RUM TİCARETİ EFSANESİ

Akdeniz'in doğusuna yaptığımız ilk turu tamamladığımıza göre, şimdi tekrar seyahate çıkalım. Fakat bu sefer bahsettiğimiz tüccar toplumlarını hukuki ve diplomatik bakış açısından inceleyelim. Böyle bakınca da Rumlara rastlayabiliyor muyuz?

Osmanlılar

Peter Earle'un İtalya'daki Osmanlı varlığı anlatımında hukukî ve kurumsal yaşama dair herhangi bir bulgu yoktur. Onun yazılarındaki Osmanlı varlığı İtalyan şehir devletleri ile Osmanlı Doğusu'nun çeşitli temsilcileri arasında yapılan diplomatik antlaşmaların bir ürünüdür.¹⁰³ Bu antlaşmalar dinî kimlikleri göz önünde bulundurulmadan tüm Osmanlı tebaası adına müzakere edilmiştir. Antlaşmalar böylece en iyi şekilde "Osmanlı tüccarları" ve "Osmanlı denizciliği" olarak adlandırılacak kimlikleri yaratmış ve bunlara hukukî zemin kazandırmıştır.

101 Ya da 560 ile 720 ton arasında. Botte (çoğulu botti) Venedik'te gemilerin büyüklüğünü ölçmekte kullanılan şarap fıçısıydı. Lane, "Tonnages, Medieval and Modern", 229 ve Tucci, "Un problem di metrologia navale", 201-46. Venedik otoritelerince yalnızca bir yıl önce yapılan sayımda, Venedik tüccar donanmasında 500 ile 1200 botti arasında çeşitli gemilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Pangratis, "Sources for the Maritime History of Greece", 128.

102 Vlassopoulos, *Ιόνιοι Εμποροι και καραβοκύρηδες στη Μεσόγειο, 16ος-18ος Αιώνας*, 35-37. Bu Matthew adlı kişi büyük ihtimalle ilk Matthew Vergis'in torunuydu. M. Vergis hakkında daha çok bilgi için ayrıca bkz. Mavroicide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο 17ο Αιώνα*, 139.

103 Avrupa'daki Osmanlı diplomasisi hâlâ tam olarak keşfedilmemiş bir konudur. Bazı antlaşmalar sultanın temsilcileri ve Avrupalı hükümdarlar arasındaki üst düzey müzakereler sonucu akdedilmiştir. Bazı antlaşmaların kökeninde ise Osmanlı tebaasının girişimleri yatmaktadır. Diplomasinin bu iki düzeyi arasındaki ilişki belirsizdir.

İlk olarak 1510’larda Ankonalı otoriteler ve Osmanlı tüccarları arasında müzakere edilmiş üç antlaşma metnine göz atalım. 1514’te evvelden verilmiş ayrıcalıklar, bu antlaşmalarla Balkan şehirleri olan Yanya, Arta ve Avlonyalı Rum tüccarlara da tanınmıştır. Antlaşma üslubu Rum tüccarların bağımsız bir mevcudiyet olarak tanındığını göstermektedir. Belediye meclisince artırılan bu ayrıcalıkların verildiği belge “*Capitula solutionum cum mercatoribus grecis de Janina, Larte et de Velona sub die 3 januaris 1514*” başlıklı antlaşmadır.¹⁰⁴

Ancak sadece iki ay içinde padişahın Türk tüccarlardan oluşan elçiler yollamasının ardından bu ayrıcalıklar “*tutti i sudditi del Gran Signore*” yani Yüce Tanrının tüm kullarına verilmiştir. Bu belge “*Pro mercantiis subditorum Magno Turco*” [Yüce Türk’ün tebaası tüccarlar için] başlığını taşımaktadır.¹⁰⁵ Ayrıcalıklar imparatorluğun sadece Türk veya Müslüman tüccarlarından ziyade sultanın tüm tebaasının –“*subditorum Magno Turco*”– ticareti için geçerlidir. Bu da büyük ihtimalle Rum tüccarların daha geniş bir kategori altında sınıflandırıldığını ve önceki üslubun sebebinin bu ayrıcalıkları talep edenlerin hepsinin tesadüfen Rum olduğunu göstermektedir. Nihayetinde, 1518’de yapılan antlaşma “Türk tebaası olan tüm Levanten tüccarların” Ankona’da ödediği vergileri azaltmıştır.¹⁰⁶

Osmanlı padişahlarının Ankona’da elde edilen ayrıcalıkların müzakere edilmesinde rol oynadığını biliyoruz. Ayrıca padişahların sadece Müslümanlar için değil tüm tebaaları adına hareket etmeye istekli olduğu açıktır. 1520’lere kadar Ankona’nın güneyinde küçük bir liman olan Recanati’de her yıl düzenlenen panayır çok sayıda Osmanlı tüccarını çekmekteydi.¹⁰⁷ 1526’da Ankonalı otoriteler, Recanati’nin Osmanlı tüccarlarının limana sulh içinde ulaşp ticaret yapmaları için gerekli güvenliği sağlayamadıklarını söyleyerek padişahı uyarmayı kendilerine vazife bilmişlerdir. Bunun üzerine Sultan Süleyman, tebaasına Recanati’de ticaret yapmamasını emretmiş ve Osmanlı kaptanlarını oraya yelken açmaktan men etmiştir.¹⁰⁸ 1550’lerde Yahudi tüccarların

104 Celumeau, “Un ponte fra Oriente e Occidente”, 32.

105 *age*.

106 “*II mercanti Levantini subditti del Turcho*”; Makuscev, *Monumenta Historica Slavorum Meridionalium*, 1:180.180. Fakat bkz. Oikonomou, “Οψεις της Ελληνικής Ναυτιλίας κατά το 17ο αιώνα”, 436. Bu bağlamda, Levantini sadece Rumlara gönderme yapıyor gibi gözükmektedir. E. Natalie Rothman’ın yakın zamanda tamamlanan tezi “levantini”nin sabit bir göndergesi olmadığını açıkça göstermektedir. Rothman, “Between Venice and Istanbul”, özellikle “Who’s a Levantine?” bölümü, 405-32.

107 Venedikliler bu rekabetten endişe duymuşlardır. 1524’te Cinque Savii alia Mercanzia “Rum, Türk, Pers ve diğer Levantenlerin gücünün o toprakların mallarıyla örtüştüğü Lanciano ve Recanati panayırı”ndan bahsetmektedir. Kafadar, “A Death in Venice”den alıntılanmış, 196.

108 *age*., 197.

Ankona'da zulme uğramalarının ardından Sultan Süleyman, tebaası olan Yahudilerin salıverilmesini sağlamak için iki defa elçi yollamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda-ki Yahudi toplumu Ancona'yı sekiz ay boyunca boykot etmiş ve bu boykot ancak Roma'nın sultanı tebaasının artık zulme uğramayacağı konusunda ikna etmesiyle sona ermiştir.¹⁰⁹ Ancona vakanüvisi Natalucci'nin gerçekçi bir şekilde şunları yazmasının sebebini şimdi anlamaktayız: "Padişah, Hristiyan topraklarını sık sık ziyaret eden tebaasını korumuş ve onların adına pek çok defa müdahale etmiştir."¹¹⁰

İki devlet arasındaki antlaşmalar aynı zamanda Venedik'teki Osmanlı tüccarlarının yaşayışını düzenlemektedir. En üst düzeyde müzakere edilen bu antlaşmalar kapitülasyonlar olarak bilinmektedir. Kapitülasyonlar üzerine literatürün büyük bölümü, Osmanlı İmparatorluğu şehirlerinde Avrupalı tüccarlara tek tarafı tanınan ayrıcalıkları vurgulamaktadır. Bu vurgunun iki sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel olarak Avrupalılar, Doğuluların Batı Avrupa pazarlarında ticaret yapmak konusundaki istekliliğine kıyasla Doğu'da ticaret yapmakla daha çok ilgilenmişlerdir. İkinci olarak, XIX. yüzyıla değin Avrupalılar Osmanlı İmparatorluğu'nda inanılmaz bir nüfuz elde etmişlerdir. Dolayısıyla, tarihçiler her zaman imparatorlukta Avrupalı varlığının kökeni ve gelişiminin izini sürmekle ilgilenmişlerdir.

Ancak bu tarafı tarih okuması, Venedik-Osmanlı kapitülasyonlarının diğer Avrupalı devletlerle yapılan kapitülasyonlardan yeterince ayrıldığı anlamına gelmektedir. Esasen bu kapitülasyonlar birbirinden hayli farklıdır ve değişik sebepler dolayısıyla önemlidirler. Bunlar mütemadiyen ticari mütakabiliyeti vurgulayan iki tarafı anlaşmalarıydı ve batıda Venedik'ten doğuda Halep'e uzanan bütüncül bir ticaret bölgesine hukuki zemin sağlamaktaydılar.¹¹¹ Bu bölgede Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar nispeten daha kolay hareket etmişlerdir. 1419 kapitülasyonları, Venedik hâkimiyetindeki alanlarda ticaret yapan Osmanlı tüccarlarının haklarını içermektedir. Osmanlıların Selanik'i 1430'da fethetmesinin hemen ardından, Venedikliler ve Osmanlılar, Osmanlı tüccarlarının Venedik topraklarında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Venediklilerle eşit haklara sahip olması konusunda anlaşmışlardır.¹¹²

Diplomatik temsilcilerin sürekli seyahat etmesi kapitülasyonları desteklemiştir. XVI. yüzyılın ilk yarısında padişahın temsilcisinin Venedik'i ziyaret etmediği bir

109 Celumeau, "Un ponte fra Oriente e Occidente", 45.

110 Böyle soğukkanlı bir üslubu ancak çağdaş veya Osmanlı tarihine aşina olmayan biri dile getirebilirdi. Sultanların ticarete kayıtsız kalan ve Hristiyan topraklarında seyahat etmeye karşı çıkan büyük mirası için, bkz. Kafadar, "A Death in Venice".

111 Theunissen, "Ottoman-Venetian Diplomats" 224, "Osmanlı-Venedik antlaşmalarının iki tarafı oluşundan" bahseder.

112 *age.*, 196.

yıl geçmemiş, otoriteler bu kadar sık gelen konukları ağırlamaktan kaynaklanan masraf sebebiyle kaygılanmaya başlamışlardır.¹¹³ XVI. yüzyılda temsilcilerin çoğu salt diplomatik veya askerî meseleleri konuşmak üzere gelirken, bazıları ticari meseleleri de ele almıştır. Elbette çoğunlukla bu meselelerle alakadar olan bireyler, padişahın bankeri Sefarad Yahudisi Joseph Nasi veya sadrazamın doktoru Venedik asıllı Yahudi Solomon Ashkenazi gibi dönemlerinin önde gelen isimleriydi.¹¹⁴ Üst düzey Osmanlı yetkilileri adına gerçekleştirilen ticari işlemlerde sıkıntı çıkması elbette çok dikkat çekmekteydi. Fakat Osmanlı temsilcileri, resmî müdahaleler haricinde haklarında çok az şey bildiğimiz sıradan bireylerle alakalı meselelerle de ilgilenmişlerdir. 1583'te Ömer ve İbrahim adında iki temsilci Marino Scaruoli adlı Morali bir Ruma karşı açılan davanın yeniden incelenmesini talep etmek üzere Venedik'e gitmişlerdir. Hakimler bu Osmanlı Rumuna başka suçlar isnat ettiklerinden Scaruoli'nin salıverilmesini sağlayamamışlarsa da taleplerinde başarılı olmuşlardır.¹¹⁵ Birkaç yıl evvel, yani 1570'lerin ortasında ise Hasan adında bir Osmanlı çavuşu (ulak), Salomone todesco di Giacobbe ve rabi Salomone Carai di rabi Giuseppe adlı iki Yahudinin dindaşları Antonio Girardi adlı bir adamdan tazminat isteme taleplerine yardımcı olmak için Venedik'e gelmiştir. Antonio zamanında, borcunu ödememesi durumunda alacaklılara bazı mücevherleri teminat göstermiştir. Şimdi borç verenler, alacaklarını tahsil edememektedir ve Antonio'nun kefilleri de işbirliği yapmayı reddetmektedirler.¹¹⁶ Ayrıca, aynı yüzyılın ortasında Cafer adlı başka bir çavuş Venedik'e gitmiş ve birtakım Osmanlı Müslümanları adına paralarıyla mallarını geri almıştır. Bazı baharatların satışı sonunda ödenmeyen 4200 altını tahsil etmiş ve de Ani Çelebi adında bir Osmanlı tüccarına ait olmasına rağmen bir Venediklinin elinde tuttuğu yirmi bir top kadifeyi teslim almıştır.¹¹⁷

Bu müteakibliyetin en azından bir bakıma tüccarların güdümüyle gerçekleştiği kesindir. Diğer bir deyişle, tüccarlar iki devlete de Venedik ve imparatorluk arasındaki barışçıl ticaret yapanları korumanın vazifeleri olduğunu hatırlatmakta tereddüt etmemiştir. 1546'da Osmanlı sadrazamı Rüstem Paşa Venedik doçu Francesco Dona'dan "padişahın iyi korunan topraklarından o bölgelere ticaret yapmak için sürekli" seyahat eden Osmanlı tüccarlarının kurallara uygun şekilde korunmasını talep etmek zorunda kalmıştır.¹¹⁸ Bence sadrazamın bu mektubunun en dikkat çeken

113 Pia Pedani, *In nome del Gran Signore*, 19.

114 Arbel, *Trading Nations*, 78. Ashkenazi Udine'de doğmuştur ve tıp eğitimini Padova Üniversitesi'nde tamamlamıştır.

115 Pia Pedani, *In nome del Gran Signore*, 175.

116 *age*.

117 Kafadar, "A Death in Venice", 199.

118 *age*.

özellikli Osmanlı tüccarlarının sürekli yazdıkları şikayet dilekçelerine gönderme yapmasıdır.¹¹⁹

Diplomasi, Adriyatik'ten Boğaz'a yapılan ticari faaliyete olanak tanıyan Venedik-Osmanlı ortaklığının önemli bir parçasıydı. İşler ters gittiğinde diplomasi devreye girmiştir.¹²⁰ Hatırlanması gereken daha önemli bir nokta ise, kapitülasyonların Osmanlı tüccarlarının Venedik'te (ve Venediklilerin Osmanlı İmparatorluğu'nda) iş yapmalarına olanak sağlayan, genelde siyasi otoritelerin müdahalesini gerektirmeyen sorunsuz bir ortam yaratmış olmasıdır. İmparatorluktan yola çıkan tüccarlar düzenli bir şekilde (çoğu zaman Venedik devletinin kendilerine verdiği acentalar aracılığıyla) mallarını satmışlar, borç almışlar ve bazen uzun süreli yer kiralamışlardır.¹²¹ Cemal Kafadar'ın Venedik'te bir Osmanlı tüccarının ölümünü incelediği çalışması, her gün yaşanması sebebiyle sıklıkla karanlıkta kalan gündelik rutini güzel bir şekilde resmetmektedir. Hüseyin Çelebi bin Hacı Hızır bin İlyas 1575'te Venedik'te ölen Anadolu bir ipek kumaş tüccarıdır. Ölümü sonrası hazırlanan belgeler, amcası Ahmed bin Kassab'ın işleri usulüne uygun idare ettiğini ve yeğeninin münasip bir şekilde defnedilmesini sağladığını göstermektedir. Amcası Ahmed, Hüseyin'in bir Osmanlı tüccarına, bir tefeciye olan borçlarını ve ev sahibine olan gecikmiş kira borcunu ödemiştir. Ayrıca yeğeninin kalan mallarını da satabilmiştir. Yeğeninin defin işlemleriyle hususi olarak ilgilenmiştir. Gassallar tutmuş, cesedin güzel kokmasını sağlamak için tütsü, kafur ve gül suyu satın almıştır. Naaş, sonrasında kefenlenmiş ve tabuta konmuştur. Dualar okunduktan (İtalyan belgelerinde bu eylem *alia turchescha* olarak geçer) ve sadaka verildikten sonra, Müslüman tüccar toplumunun üyeleri ve amcasının bulunduğu beş gondoldan oluşan bir konvoy tabutu mevtanın defnedileceği yere taşımışlardır.

Venedikliler

Osmanlı tüccarlarının içinde Müslümanların ve Yahudilerin yanı sıra Rumların olduğuna şaşırmanın gerek, ancak görünürde sorunsuz geçen "Venedik ticareti" ve "Venedik tüccarlığı" görüşmelerinde Rumlar Venediklilerin arkasına saklandığından neredeyse görünmez kalmıştır. Yeni çalışmalar "Venedikli" kavramının XVI. yüzyılda belirli durumlarda farklı anlamlara geldiğini çözümlemeye başla-

119 Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi", 276.

120 Her zaman anlaşma sağlanamamıştır. Bir meselenin otoritelerin müdahalesini gerektirip gerektirmediği sık sık tartışma yaratmıştır. Arbel'in Hayyim Saruk'un Venedik'te iflası hakkındaki çalışması sıradan bir ticari meseleyi Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu arasında devlet meselesi hâline getiren özel nedenleri göstermektedir. Bkz. *Trading Nations*, altıncı bölüm.

121 1582'de Bosnalı tüccarlar Slav dilleri konuşan arabalar talep etmişlerdir. Osmanlı tüccarları için aracılık yapan komisyoncular bulunmasına rağmen, böyle bir talepte bulunulması bu komisyoncuların Türkçe konuştuğunu göstermektedir. Kafadar, "A Death in Venice", 203.

muştır. Benim ileri sürdüğüm görüş bakımından önem arz eden iki nokta vardır. İlk olarak, XVI. yüzyıl Rum ticareti sadece Osmanlı Rumlarının meşhur yükselişiyile sınırlı değildir, Akdeniz ve ötesinde hayli faal olan Venedik tebaası Rumlara da yer verilmelidir. İkinci nokta ise, Rumların Venedik ya da Osmanlı tebaası olarak ticari hayata dahil olduğu ve bu sebeple hayatlarının değişik hukuki ve diplomatik sözleşmelerle düzenlendiğidir. Rum olmak önemsiz değildi ama, Venedik veya Osmanlı tebaası olmak bu tüccarların hayatında çok daha büyük bir öneme sahiptir. Bu asli fark herhangi bir şehirdeki “Rum toplumu” üzerine yapılan çalışmalarda gözden kaçmaktadır.¹²²

Maria Fusaro yakın zamanda *Annales*’te yayımlanan bir makalesinde XVI. yüzyılda Londra’da yaşayan Venedik toplumu üyelerinin çoğunun aslında Rum olduğuna dikkat çekmektedir. Bu da yukarıda ana hatlarıyla çizilen ekonomik ve sosyal eğilimler göz önüne alındığında beklenen bir durumdur. Ancak ben burada geçmişe dönük bu basit gözlemin neden hiç yapılmadığından bahsetmek istiyorum.

Fusaro, Rum tüccarların Venedikli kabul edildiğini, bu kabulün “onları tarihçinin gözlerinden sakladığını” yazar, “Nitekim onlar ‘Venedik tebaasıdır’”.¹²³ Ancak meseleye başka bir taraftan bakmak da mümkündür. Tarihçilerin onları yanlışlıkla Venedikli olarak kabul etmelerinden ziyade, onların çok mühim hususlar bakımından *gerçekten de* Venedikli oldukları iddia edilebilir. Evet, Londra’da yaşayan Venedik tüccarları Rumca konuşuyordu, Ortodokstular ve ailelerinin kökeni Rum topraklarındaydı. Ancak uluslararası sahada Venedikli tüccarlar olmalarının getirdiği tüm ayrıcalıklardan yararlanarak iş yapıyorlardı. Tarih yazımına bağlı olarak bir bireyin farklı kimlikler kazandığını görmek ilginçtir.

XVI. yüzyılda yaşayan Venedikli Rum denizci ve gemi sahiplerini incelediği çalışmasında, Kristas Panayiotopoulou “Venedikli zengin bir Rum banker ve gemi sahibi” olarak tarif ettiği Mathios Bernardes adlı bir kişiden bahseder.¹²⁴ Şansa bakın, Frederic Lane de Venedikli bankerler konulu çalışmasında aynı kişiye gönderme yapmaktadır. Burada adı Matteo Bernardo olarak geçmektedir, adı bir bankerler listesinde, meslektaşlarının arasında yer alır (listedeki dikkat çeken nokta, Yahudi bankerlerin farklı hukuki statülerinden dolayı ayrı olarak ele alınmış olmasıdır).¹²⁵

122 Mavroeide’in çalışması, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά* (Galata’da Hellenizm) bunun iyi bir örneğidir. Başlığa rağmen, giriş sayfalarında bunun aslında Galata’da ikamet eden Venedik tebaası Rumlar üzerine bir çalışma olduğunu ifade eder (13).

123 Fusaro, “Un reseau de cooperation”, 610.

124 Panayiotopoulos, “Ελληνες Ναυτικοί και Πλοιοκτήτες από τα παλαιότερα Οικονομικά Βιβλία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας”, 332.

125 Lane, “Venetian Bankers”, 71.

Lane Bernardo'yu "büyük bir tüccar" ve "İskenderiye'nin önde gelen dört tüccarından biri" olarak anlatmakta, ancak onun Rum olduğundan hiç bahsetmemektedir.

Zuanne Nufri adlı bir gemi kaptanına 1560'ların ortalarında Rum Kardeşliği kayıtlarında rastlanmaktadır. Otuz yıl sonra Venedik noter kayıtlarında yine bir gemi kaptanı olarak karşılaşırsanız onunla, fakat Rum olduğuna hiçbir yerde değinilmemektedir.¹²⁶

Venedik'teki Rum toplumu hakkında düşünürken, tarihi kayıtlar hızlıca gözden geçirildiğinde Rum olduğunu söylediğimiz tüccarların birbirinden apayrı dünyalarda iş yaptığı ortaya çıkmaktadır. Şimdi tekrar XVI. yüzyılın başlarından itibaren Rum Kardeşliği'nin öne çıkan üyelerinden olan ve Venedik elitiyle yakın bağları bulunan Vergis ailesine dönelim. İlk olarak bahsedeceğimiz Matthew Vergis 1522'de Venedik konsolosunu kendi gemisiyle Şam'a götürmüştür. 1537-40 arasında gerçekleşen Osmanlı-Venedik savaşı süresince cumhuriyetin kullanımına sunmak üzere büyük bir gemi inşa ettirmiştir.¹²⁷ Daha önceden de bahsi geçen, Matthew Vergis Londra'dan döndüğü bir seyahat sırasında Hugenot korsanlarınca esir alınmış, Kraliçe Elizabeth'in bizzat müdahalesi sonucu serbest bırakılmıştı. Vergis ailesinin en az iki üyesi ailenin başına geçmiş ve Rum kültürünün koruyucusu olmuşlardır. Bir uzmanın ifadesiyle bu Rumlar "Venedik devletinde merkezî bir konum işgal etmişlerdir."¹²⁸

Ayrıca daha mütevazı imkânları olan, kardeşliğe üye olamayan ve gezgin hayatları içinde Venedik'in sadece bir durak vazifesi gördüğü Rumlar da vardı. Osmanlı İmparatorluğu tebaasından olan bu Hristiyan tüccarlar İtalyanca bilmiyordu ve genelde işlerini idare etmesi için aracılar başvuruyorlardı. Çoğunluğunun adını bilmiyoruz ama yollarının Matthew Vergis gibi birinin yolu ile kesişmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Birbirinden fersahlarca uzak iki dünyanın "Venedik Rum toplumu" ya da "Rum" ticareti ve gemiciliği gibi başlıklar altında toplanması oldukça sorunludur. Adı meçhul tüccarımız ve Matthew Vergis ayrı iki dünyada ve ayrı iki hukuki düzende yaşamıştır. Biri Osmanlı padişahının tebaasıyken, diğeri Venedik tebaasıdır.

Yeniden İyonya Adaları'na ve aralarında Rumların da bulunduğu Osmanlı tüccarlarının Korfı Adası'ndaki gümrük memurları aleyhinde yaptıkları ısrarcı şikâyetlere dönelim. İyonya Adaları'nın nüfusunu neredeyse tamamen (Yahudiler de çoğunlukta) Venedik tebaasından olan Rumlar oluşturmaktaydı. Burası aynı

126 Tenenti, *Naufrages, corsaires et assurances maritimes a Venise*, 164. İki durumda da kullanılan sözcük "patron"dur.

127 Vlassopoulos, *Ιόνιοι Εμποροι και παραβοκέρηδες στη Μεσόγειο, 16ος-18ος Αιώνας*, 36.

128 Fusaro, "Un reseau de cooperation", 605.

zamanda, Venedik ve imparatorluk arasında gidip gelen Osmanlı Rumlarının bir kesişme noktasıydı. Hâliyle adalar, Rum dünyasının Venedik ve Osmanlı arasında nasıl ikiye bölündüğünü iyi bir şekilde ortaya koyar.

Şikâyetlerde kullanılan üsluptan Osmanlı Rumlarının Osmanlı tebaası olarak vergilendirildiği anlaşılmaktadır. 1510'da yazılmış rapor "Yanya ve Türklerin hakimiyetindeki başka yerlerden tüccarlara" atıfta bulunmaktadır.¹²⁹ Osmanlı tüccarları 1561'de doğa bizzat gidip kendilerini "Levanten tüccarları ve Sinyor'un tebaası, Hristiyanlar, Yahudiler ve Türkler" olarak tanıtmış, Venedik tebaasından ayrı tutmuşlardır.¹³⁰ Ayrıca Venedik tebaasıyla ortaklık kurmadıkları üzerine yemin etmeleri için tekrarlanan taleplere, bu yemini Venedik'te zaten ettikleri gerekçesiyle itiraz etmişlerdir. Ayrıca, kendini "milletimize ve Yüce Sinyor'un tüm tebaasına" konsolos olarak tanıtan, aslen dolandırıcıdan başka bir şey olmayan Arseni Paniperi adlı bir kişiyi suçlamışlardır.¹³¹ Son şikâyet dizisinde ise aşağı yukarı yirmi yıl sonra şikâyetçiler bir kez daha kendilerini "mercanti levantini" [Levanten tüccarlar] olarak tanıtmışlardır."¹³²

Rumlar ve diğer Osmanlı tüccarları İyonya Adaları'ndaki memurların aksiliklerine göğüs gererken, hepsi Venedik tebaası olan İyonya Adaları yerlisi Rumlar, avantajlı vergi statülerini ticari kazanca dönüştürüyorlardı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Venedik gerilemeye başladıktan hemen sonra İngiliz tüccarlar adalarda yetişen kuş üzümünü İngiltere'ye aracsız ihraç etme fırsatını aramışlardır. İki taraf da birbirlerinin ihtiyaç duyduğu şeye sahip olduğundan Rum ticaret sınıfıyla ortaklık kurmayı başarmışlardır. İngilizler Rumların artan ziraî ürününü satmaları için kârlı bir pazar ve nakit ödeme olanağı sunmuştur. Diğer taraftan, Rumlar da İngilizlere imtiyazlı gümrük statüleri gibi pek çok olanak vaat etmişlerdir. İngilizlerin kuş üzümünü İngiltere'ye aracsız ihraç etmesini (ve Venedikliler üzerinden tekrar ihraç etmek yerine) önlemek üzere, Venedikliler İngiliz tüccarlara ağır bir vergi koymuşlardır.

Karşılık olarak yerli Rum müttefikleri "ağır vergilendirmeden kurtulmalarını sağlamak amacıyla ihracatçıları İngilizler değil, kendileriymiş gibi göstererek gümrük kayıtları üzerinde oynamışlardır."¹³³ İngilizler ayrıca Rum ortaklarıyla beraber

129 Sathas, *Μνημεια της Ελληνικής Ιστορίας*, 248.

130 "Noi, mercanti levantini et sudditi del Signor, cosi Christiani come Zudei et Turchi." Pangrates, "Γιαννιώτες Εμποροι στη Βενετία στα μέσα του 16ου Αιώνα", 166.

131 "Della nation nostra et de tutti li sudditi del Signor." Pangrates, "Γιαννιώτες Εμποροι στη Βενετία στα μέσα του 16ου Αιώνα", 167. "Millet" teriminin kullanımı dilekçenin Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler tarafından verilmesi sebebiyle dikkat çekicidir.

132 Ploumides, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας*, 83.

133 Fusaro, "Un reseau de cooperation", 619. "ils allerent jusqu'a falsifier les registres de douane pour faire croire que c'etait eux, et non les Anglais, qui etaient les exportateurs, qui leur permettait d'echapper a la lourde taxation."

gemiler satın almış, sahiplerin Rum olması sebebiyle yabancı gemilerden alınan yüksek vergilerden kurtulmuşlardır.¹³⁴

Kuzey Yunanistan'ın dağlarından gelen mütevazı gezgin bir tüccarın Venedik caddelerinde şatafatlı şekilde süslenmiş Matthew Vergislerden birine rastladığını hayal edebiliriz. Büyük ihtimalle ikisi de birbirine bir an olsun dönüp bakmamışlardır. Ancak iki hikâye Korfu'daki gümrük idaresinde birleşir, tabii yine de Rumlar birbirinden farklı konumlara sahiptir. Bir odada Doğu'dan gelen tüccarlar –Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler– yerel gümrük memuruyla tartışırken, diğer odada Korfulu bir Rum kuş üzümü sevkıyatı yapacak geminin sahibi olarak adını rahatça kaydettirmekte olabilir –bu sırada İngiliz ortağı kendisini limanda bekliyordur. Akdeniz'in bir ucundan diğerine uzanan “Rum” toplumları hakkındaki kaynaklar, bu farklılıkları göz ardı etmekle kalmamış, doğ ve padişahın beraber yarattığı Osmanlı ve Venedik tebaaları dünyasını anlamlandırmada tam manasıyla başarısız olmuştur.

İstanbul

Osmanlı başkentindeki büyük Rum toplumu Venedik'teki durumun bir yansımasıdır. İstanbullu Rumlar Osmanlı ve Venedik tebaası olarak ikiye ayrılıyordu. Fakat bu durumda nispeten imtiyazlı olan taraf Osmanlı tebaasıydı.

Akdeniz ve Osmanlı araştırmacıları, Venedik ve Osmanlı tebaasının eşit haklara sahip olduğuna dair ifadeyi garip bulabilir. Din, statülerin belirlenmesinde her şeyden ağır basardı ve her zaman bu durum Müslüman siyasetinin asli özelliklerinden sayılmıştır. Orta Çağ ve modern dönem Avrupası'nın ilk çağlarında ise tam tersi bir yaklaşımın söz konusu olduğu söylenmektedir. Bir kez daha, bunun doğruluğunu sorgulayan Rumlar olmuştur.

1 Haziran 1453'te Fatih Sultan Mehmet Galata'da ikamet eden Cenova toplumuna ayrıcalıklar bahsetmiştir. Türk kaynaklarında *ahd-name* olarak geçen bu belge, Osmanlıların Konstantinopolis'i fethetmesi akabinde Galata sakinlerinin yeni statüsünü belirleyen temel kaynaktır.¹³⁵ Belgeyi pek çok kişi yanlış yorumlamış ve Galata ve sakinlerine Bizanslılar zamanındaki gibi özerklik tanıdığını zannetmiştir.¹³⁶

Fatih Sultan Mehmet bu sömürgesinin bütününe herhangi bir statü tanımamıştır. Onun yerine Galata nüfusunu iki gruba ayırmıştır. İlki *zımmi* olup padişahın

¹³⁴ *age.*, 621.

¹³⁵ Anlatımında İnalçık, “Ottoman Galata”dan fazlasıyla yararlandım. Batı tarihçiliği bu belgeyi şehven bir antlaşma yani iki tarafı ve müzakere edilmiş bir senet kabul etmiştir. Ahitname tek tarafı bir imtiyazdır (21).

¹³⁶ “Tüccarlar koloniyi Türklere hemen teslim etmişler ve kendilerine Paleologos hükümdarlığı altındaki eski tüm hak ve imtiyazları veren bir antlaşma imzalanmıştır. Mitler, “The Genoese in Galata”, 74.

tüm gayrimüslim tebaasına mecburi olan baş vergisini (cizye) ödeyerek padişaha biat etmeyi kabul eden kalıcı sakinlerdir. Bu grupta Rumlar, Yahudiler ve Ermenilerin yanı sıra Galata'nın çoğu Cenovalı olan İtalyan sakinleri de bulunmaktaydı. İkinci grupta ise Osmanlı tebaası olmayanlar yer almaktaydı. İş yapmak amacıyla geçici olarak şehirde bulunan veya düzenli aralıklarla şehre gelip giden Frenk tüccarlara (yine çoğu Cenevizlidir) ise *harbî* yani kelime anlamıyla harp diyarından statüsü verilmiştir. Daha düz bir anlatımla, İslami hukukta bu terim padişahı biat etmeyen gayrimüslimlere gönderme yapmaktadır. Bu uygulamayla Fatih Sultan Mehmet yerleşikler ve yerleşik olmayanlar arasında bir ayrım yapmıştır. Şüphesiz Galatalı tüccarlara şehirde kalmaları ve şehrin refah düzeyini eski günlerindeki hâline getirmelerini teşvik etmek üzere harbî statüsü vermek istemektedir. Bu iki grup belli ayrıcalıkları paylaşa da, “hukuki statüleri tamamen farklıydı.” Bu ayrım zamanın *Podestasi* (İtalyan hakim) tarafından da belirtilmiştir. Podesta, aynı ay içinde vatanına gönderdiği bir mektupta *mercanti** ve *abitanti*** adlı iki gruptan bahsetmiştir.¹³⁷

Avrupalıların çoğu hem o zamanlar hem de günümüzde tebaa ve ecnebler arasındaki bu ayrımı atlamaktadırlar. İslami herhangi bir konuda düzenlenen tartışmalar köktencilik ile zehirlendiğine göre, bilerek ya da bilmeden yapılan böyle bir sapma belki de o kadar şaşırtıcı değildir. Oysa Osmanlılar gerçekte böyle bir ayrım yapıyordu.

Osmanlı Galatası konulu bir makalede, Halil İnalıcık Bizans zamanında Galata'da genellikle çoğunlukta bulunan Cenevizli tüccarların statüleri üzerinde durmaktadır. Muhtemelen bu sebep dolayısıyla, çok da düşünmeden, Galatalı tüm Rumların zımmi veya Osmanlı tebaası kategorisinde bulunduğunu ima etmektedir.¹³⁸ Esasen tıpkı Cenevizliler gibi bazı Rumlar ecnebi statüsü taşıırken, diğerleri Osmanlılara biat etmişlerdir.

Galata'da Cenevizliler ilk başta hüküm sürüyordu, fakat zaman içinde Venedik eski konumunu geri kazanmış, sonrasında da öne geçmiştir. XVI. yüzyıl süresince “nasion Veneta” [Venedik milleti] en önemli Frenk toplumu hâline gelmiştir. Venedik'in yeniden güçlenişi ardından pek çok Rum şehre sürüklenmiştir. Londra'daki “Venedikli” topluluğun büyük oranda Rum olması gibi, Galata'daki “Venedikli”lerin çoğu da aslında cumhuriyetin Rum tebaasıdır.¹³⁹ XV. yüzyıl kadar erken bir dönemde Rumlar, bilhassa Giritlilerin Konstantinapol ve Girit arasında

137 İnalıcık, “Ottoman Galata”, 26.

* tüccarlar [ç.n.]

** halk [ç.n.]

138 *age*.

139 Mavroeide, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά*, 24.

ticareti idare ettikleri dönemde toplumun önemli mevkilerinde bulunmuşlardır. Sanudo Galata'yı savunmanın "Venedik milletinden Giritlilerin" vazifesi olduğundan bahsetmektedir.¹⁴⁰

Venedikli tüccarlar, Cenevizlilere dayatılan seçeneklerin aynısıyla karşı karşıya kalmışlardır. 1502 tarihli sözleşme Konstantinapol'de bir yıldan daha uzun bir süre ikamet eden Venediklilerin *haraç* ödemeye (başka bir deyişle Osmanlı tebaası olmaya) mecbur olduğuna hükmetmektedir. Düzenli aralıklarla şehre gelip gidenler ise böyle bir dayatmadan muaf tutulmuştur. Haraç külfetine rağmen, Venedikli (ve dolayısıyla Rum) tüccarlar arasındaki eğilim Osmanlı tebaası olmak yönündeydi. Böylelikle avantajlı gümrük vergisi oranlarından (yüzde 5'e karşı yüzde 4) faydalanmış ve Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasında sıklıkla vuku bulan savaşlar süresince gördükleri koruma diğerlerine nazaran çok daha iyi olmuştur.¹⁴¹ Örneğin, Kıbrıs savaşı süresince "nazion Veneta"nın Rumlar da dâhil çok sayıda üyesi tutuklanmış ve Rumeli Hisarı'nda tutsak edilmiştir. Zamanın balyosu (Venedik elçisi) üç yıl boyunca ev hapsine çarptırılmıştır.¹⁴²

Dursteler'in yakın zamanda yayımlanan İstanbul'daki Venedik toplumu konulu çalışması, "nazion Veneta" içindeki Rum varlığı hakkında daha çok bilgi vermektedir. Resmî vatandaşlar –bunlar, sadece yüz küsur tüccar ve diplomattan oluşan küçük bir topluluktan– ve Osmanlı toplumu arasında Venediklilerle yakın iş ilişkileri olan, bir bakıma kendilerini Venedikli gören ancak cumhuriyetin resmen vatandaşı olmayan birkaç bin kadın ve erkekten oluşan bir ara grup bulunmaktaydı. Dursteler bu kişilere "gayriresmî vatandaşlar" adını vermektedir. Bu grubun çoğunluğunu Venedik tebaası Rumlar oluşturmaktaydı.¹⁴³ İstanbul'daki Venedik balyosu bu bireylere düzenli olarak Venedik tebaası olduklarına dair belge vermiş, bu belgeler ekonomik ve hukuki haklar sağlamanın yanı sıra yükümlülükler de getirmiştir.¹⁴⁴ Örneğin, Rum Venedikliler Osmanlı Hıristiyan ve Yahudilerinin biat ettiklerine dair önemli bir gösterge olan baş vergisi (*haraç*) ödemek zorunda tutulmamışlardır. Venedik tebaası olduklarından, Galata'daki Katolik dinî hastaneye gidebilmişler ve Osmanlı başkentindeki Venedik idaresinde *vatandaşlara* verilen vasiyetname yazdırmak, gayrimenkul satışı kaydettirmek gibi belli hizmetlerinden istifade edebilmiş-

140 *age.*, 85-202.

141 *age.*, 82-85.

142 *age.*, 86.

143 Bu açıklama Eric Dursteler'in erken modern dönemdeki Osmanlı-Venedik ilişkileri hakkındaki kitabından alınmıştır. Dursteler bu insanlara "gayriresmî millet" adını vermektedir.

Bkz. Dursteler, *Venetians in Constantinople*, bölüm 3.

144 *age.*, 174.

lerdir.¹⁴⁵ Diğer bakımdan, Venedik'e giriş çıkışlarında gümrük vergisi yani *cottimi* ödemek mecburiyetinde kalmışlardır.¹⁴⁶

Osmanlılar Venedik'in bu Rumlar üzerindeki yargı gücünü tanımakla kalmamış, yargı hükümlerinin uygulanmasına yardımcı da olmuşlardır. Deniz ticaretine bu denli yönelmiş bir toplumdan beklendiği gibi, gümrük vergisi kaçırma çok ciddi bir sorundur. 1615'te balyosun talebi üzerine padişah, Çanakkale Boğazı'nın girişinde İstanbul'dan ayrılıp Venedik bölgesine doğru yola çıkan Giritli gemilerin Gelibolu'daki Venedik konsolosuna on duka altın vergiyi ödediklerinden emin olmak için Gelibolu'daki Osmanlı yetkililerine emir vermiştir.¹⁴⁷ Ancak bu hukuki çekişmelerin yaşanmadığı manasına gelmez. Osmanlılar Venedik tebaasına haraç vergisi kesmek için her zaman tetikte beklemekteydi. Şehirde uzun süre ikamet etmeleri veya şehrin bir sakiniyle evlenmeleri hâlinde Rumlar saldırıya açık bir konuma gelmiştir.¹⁴⁸ Fakat Venedikliler de bu saldırılarla yılmadan mücadele etmişler ve bu mücadelelerin şiddeti hukuki statünün ne kadar önemli olduğunun kanıtıdır.

Venedik tebaası olan Rum tüccarların, Venedik yetki alanında iş yapmaları bizim açımızdan özellikle önemlidir. Bu yetki alanı, gümrük vergisi gibi yükümlülüklerin yanı sıra, balyosun korunmasını da kapsamaktadır. Giritli bir tüccar bir Osmanlı gemisinde öldüğünde, gemiye yüklettiği altmış üç varil şaraba Osmanlı yetkililerince el konmuştur. Balyos bu tüccar gerçekten "Venedikli" bir tüccarmışçasına vazifesini yerine getirerek müdahale etmiş ve malların mülkiyetini alabilmiştir.¹⁴⁹ Rum tüccarlar üzerindeki Venedik yetkisinin yalnızca Osmanlılarla kalmayıp, ticaret dünyasındaki diğer milletlerce de tanınması hayli ilginçtir. Osmanlı Yahudisi bir tüccar Girit'ten şarap satın aldığı anda ve şarap su karıştırılmış hâlde teslim edildiğinde, şikayette bulunmaya balyosa gitmiş ve "başka bir mahkemeden medet ummadığını" beyan etmişti.¹⁵⁰

Öyleyse hukuki açıdan bakıldığında, Galata dâhil İstanbul'da yaşayan bir Rum ticaret topluluğu yoktur. Osmanlı tebaası olanlar (bir kısmı Rumdur) ve Venedik tebaası olanlar (çoğu Rumdur) arasında belirgin bir ayrım vardır. Bu sebeple Venedik balyosu kayıtlarından Galata'daki Rum toplumunu incelediği çalışmasında, Phane Mavroeide "Venedik vatandaşı olmayan Rumların ne kadarına ulaşabildi-

145 *age.*, 172-73.

146 *age.*, 165. Pek çok Venedikli Rum Giritliydi ve İstanbul'la Girit arasında Girit ürünleri pazarında canlı bir ticareti yönetiyorlardı.

147 *age.*, 168.

148 *age.*, 174.

149 *age.*, 176.

150 *age.*, 175.

ğimizi bilmediğimizden” Rum ticaretinin küresel bir resmini çizemediğini kabul etmektedir.¹⁵¹

Hukuki ayrımın önemine rağmen, iki Rum toplumunu ayıran sosyal sınırın İyonya Adaları ya da Venedik’e kıyasla çok daha bulanık olduğunu burada eklemek gerekir. Venedik hakimiyetindeki topraklardan gelen (genelde Giritli) Rumlar daha mütevazı bir geçmişe sahiptirler, zor bir durumdan kaçmış olma ihtimalleri yüksektir. Osmanlı başkentine ayak basar basmaz İstanbul’daki Rum toplumunu meydana getiren denizci, gemi inşaatçısı, tophane işçisi ve tüccarlardan oluşan büyük ve genelde geçici nüfusla kolayca kaynaşmışlardır. Bu Venedikli Rumların, Osmanlı tebaası olmayı seçmesi pek de alışılmadık bir durum değildir ve her bir bireyin hukuki statüsünü bilmenin pek de mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Hukuki statüleri ne olursa olsun, Rumlar Katolik kilisesinden ziyade Ortodoks kilisesine gitmektedir. Mavroeide bu durumu “görülmedik şekilde çarpık ve hassas bir mesele” olarak tarif eder.¹⁵² Meselenin hassasiyetini açıklamaz fakat ne demek istediği açıktır. Zımmı sistem sayesinde, Ortodoks patriği Ortodoks Rumları üzerinde otorite sahibi olmuştur. Ancak konu Osmanlı tebaası olmayan Ortodoks Rumlara gelince bu otorite nasıl işlemektedir? Bu soruya bir cevabımız yok. Bu meselenin ilgilendirdiği kişilerce çarpık ve hassas görülüp görülmediğini bile söyleyemiyoruz. Belki mesele bir sorun teşkil etmiyordu. Ancak bu noktada meselenin tarihçilerce araştırılması bir kenara, gündeme bile getirilmemesi Osmanlı İmparatorluğu’nda şahsi statünün sadece ve sadece din tarafından belirlendiği şeklindeki varsayımımızın boyutlarını göstermektedir.

Konu elit Rum kesimine geldiğinde, tebaa olmanın önemini değerlendirmek çok daha güçtür. Osmanlı başkentindeki varlıklı Rum ailelerinin çoğu aynı zamanda Venedik sakiniydi. Ticari ilişkilerin ve aile bağlarının oluşturduğu ağ iki şehrin elitlerini birbirine bağlıyordu.¹⁵³ Marmaretos ailesinin üyeleri Galata’da ikamet eden İstanbul topluluğunun liderleri konumundaki zengin Rumlardı.¹⁵⁴ 1530’lara gelindiğinde, ailenin Dimitrios Marmaretos adlı bir üyesi aile şirketine bir kısmını idare etmek üzere Venedik’e yerleşmişti. Rum Kardeşliği üyesiydi ve Venedik devletinin güvenini o denli kazanmıştı ki devlet ondan 1537’de yeni bir

151 Mavroeide, *O Ελληνισμός στο Γαλατά*, 130. Bu uyarıya rağmen, kitabın adı Rum toplumundan bir bütün olarak bahsettiğini ima etmektedir. Bu hukuki statüleri gibi önemli ayrıntı hatlara rağmen, bütüncül bir Rum toplumu olduğunun kanıtlanamadığına ama varsayıldığına güzel bir örnektir.

152 *age.*, 82.

153 Ayrıca İstanbul’daki Ortodoks patrikhanesi ve Venedik’teki Ortodoks Rum toplumu arasında arabulucu olarak önemli bir rol oynamışlardır. Bu ikinci bölümde tartışılmaktadır.

154 Mavroeide, *O Ελληνισμός στο Γαλατά*, 69, 70.

Osmanlı-Venedik savaşı arifesinde Osmanlı savaş planları üzerine bir rapor yazmasını istemişti (o da yazmıştı).¹⁵⁵

Koresse ailesi de Galata sakinlerindendi.¹⁵⁶ Aile üyeleri ve mal varlığı, Ege Denizi, Karadeniz ve Balkanlara yayılmıştı. Koresselerin kökeni muhtemelen Sakız Adası'na dayanmaktadır, ancak XVI. yüzyıla gelindiğinde Giri'te gayrimenkul sahibi olmuşlardı. İtalya, Fransa, Moldovya, Karadeniz limanları ve Doğu'da çok sayıda noktada ticaret yapıyorlardı. Venedik'le derin bir bağı vardı. Aile cumhuriyete verdikleri hizmetlerden ötürü nadir verilen *cittadinanza Veneta originaria* [Venedik yerlisi vatandaşlığı] mevkiini edinmişti. Bu hizmetler casusluk ve Venedik ile padişahın borçlarının idaresini içeriyordu. Rum Kardeşliği'nin en faal üyelerinden olan Antonios Koresse yüzyılın ortasında Venedik'e yerleşmiştir. Aynı zamanda, meşhur Osmanlı kaptanıderyası Hayreddin Paşa'yla yakın bir ilişkisi vardı.¹⁵⁷

Bir bireyin mevkiinden bahseden az sayıda kayıt mevcuttur. Venedik balyosunun Antonios Koresse için yazdığı "cittadino nostro venetiano" [bizim vatandaşımız] şeklindeki ifade ise eşine ender rastlanan bir durumdur.¹⁵⁸

Venedik balyosunun baktığı bir dava, hukuki yargı yetkisi söz konusu olduğunda elit ailelerin fırsatçı davrandığını ortaya çıkarmaktadır. Ağabeyi Antonios İstanbul'da kalıp aile şirketinin buradaki kolunu yönetirken, Manoles Kantekouzenos Rum Kardeşliği'nin üyesi olduğu Venedik'te ikamet etmiştir. Balyos ticari bir davada Antonios aleyhinde karar verdiğinde, ağabeyi hükmü engellemek için zımmi mevkiinden faydalanmıştır.¹⁵⁹

Kuşkusuz bu birkaç örnekten de anlaşılacağı üzere, Rumlar XVI. yüzyıl Yahudi elitlerine oldukça benzer bir rol oynamışlardır. İki grup da Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik arasında arabuluculuk ederek büyümüştür.¹⁶⁰ Hem Venedik doğuna

155 Mavroeide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΕΤ Αιώνα*, 130. Bu büyük ihtimalle ailenin Galata kolunu büyük bir tehlikeye sokmuştur, ancak Mavroeide bu konuda yorum yapmaz.

156 Mavroeide, *Ο Έλληνομός στο Γαλατά*, 69, 70.

157 Mavroeide, *Venice*, 131. Venedik'te cumhuriyete olağanüstü hizmetler yapmış bireylere "gerçek vatandaşlık" (sonradan vatandaşlığa kabul edilenlerin tersine) vermek bir gelenektir. 1490'da hepsi Konstantinopolis'te ikamet eden beş kardeşe sultanla gizli müzakerelerde oynadıkları rol sebebiyle gerçek vatandaşlık verilmiştir. Mueller, "Greeks in Venice and 'Venetians' in Greece", 171. Sonradan vatandaşlığa kabul edilenler "cittadini de intus" veya "de intus et de extra" idi. Rothman, "Between Venice and Istanbul", 20.

158 Mavroeide, *Ο Έλληνομός στο Γαλατά*, 137.

159 *age.*, 136.

160 Yahudilerin burada oynadıkları rol uzun uzadıya incelenmiştir. Rumları konu alan benzer bir çalışma yoktur.

hem de Osmanlı padişahına hizmet etmekte kullandıkları servetleri, bağlantıları ve becerileri kaderlerini belirlemede Venedik veya Osmanlı tebaası statülerinden çok daha büyük bir rol oynamıştır. Bu sebeple, önde gelen aileler hakkındaki literatürde onların hangi tebaaya mensup olduğuna karar vermekle neden uğraşmadığını anlayabiliriz.

SONUÇ

Rum ticaret dünyası ister İstanbul, ister Venedik veya Girit olsun herhangi bir şehir topluluğu üzerine yazılmış literatürün kapsayabileceğinden çok daha geniş ve karmaşıktır. XVI. yüzyılda Rumlar batıda İtalya'dan doğuda Karadeniz'e kadar uzanan tam manasıyla uluslararası bir topluluk meydana getirmişlerdir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar böyle bir topluluk yeniden görülmemiştir. Fakat her yerde bulunmalarına rağmen, Rumlar aynı zamanda hiçbir yeredir. Akdeniz'in doğusunda Venedik Cumhuriyeti ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki müphem ortaklığa dayanan ve dinî farklılığın sınırlarını aşan canlı ticaret dünyasının bir parçası olarak Venedik ya da Osmanlı tebaası kimliğiyle hareket etmişlerdir. Ancak din hükmünü kaybetmemiştir. Yüzeyin altında içten içe kaynamaktaydı. Bir sonraki bölüm Rumları Osmanlılar ya da Venedikliler olarak değil, Rum Ortodoks topluluğunun üyeleri olarak incelemektedir. Bir kez daha, dinî iddiaların Venediklilerin ve Osmanlıların inşa ettiği bu kırılğan sistemle nasıl mücadele ettiğini Rumlar üzerinden açıkça göreceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİ İDDİALAR

Rumları Ortodoks Rum topluluğunun üyeleri kabul ettiğimizde, yeniden dinin dünyasına dalıyoruz. Katolik, Ortodoks ve Müslümanlar arasında kurulan dinî ittifak gerçeğinin dayattığı iddialar bir çırpıda yabana atılır cinsten değildi. Bu iddialar Osmanlı ve Venedik diplomasisinin yarattığı tebaalar ve hükümdarlar dünyasının yanı başında varlığını devam ettirmiştir. Bu bölümde Akdeniz'in bu tarafı iki bakımdan incelenmektedir. İlk olarak, Venedik-Osmanlı işbirliğinin en inatçı ve en aşikâr düşmanı XVI. yüzyıl başlarında Rodos'ta yenilgiye uğrayan ancak hemen sonrasında Malta adasında yeniden kurulan St. John Şövalyeleri ele alınacaktır. Akdeniz'deki Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek konumu üzerine yapılan tatsız Hristiyan münakaşasının dünyasında Rumlar nasıl bir noktada duruyorlardı? İkinci olarak, Venedik ve İstanbul'da yaşayan Ortodoks Hristiyanlar olarak Rumların dinî statüsü değerlendirilecektir. İki şehirde, bilhassa Venedik'te Rumlarla bağdaştırılan muğlaklık dinî meselelerde de kendini göstermektedir.

VENEDİK VE KORSANLAR

XVI. yüzyılda Akdeniz'de yaşanan tüm düşmanca karşılaşmaları anlatmak mümkün olmadığı gibi, böyle bir anlatımla mantık çerçevesinde tartışma ortamı kurulamaz. Burada Venedik ve Batılı korsanlar –bilhassa Malta Adası'ndaki St. John Şövalyeleri– arasındaki gergin ve zorlu ilişki üzerinde durulacaktır. Korsanlar her zaman çok iyi

ifade edilmese de, Osmanlı ve Venediklilerin birlikte şekillendirdikleri tebaalar ve hükümdarlar dünyasına bir alternatif sunmaları bakımından mühimdir.

St. John Şövalyeleri deniz yolculuğu anlamındaki Latince *cursus* kelimesinden üretilen *corso* olarak bilinen faaliyeti yapmaktaydı. Akdeniz'e özgü bir faaliyet olan korsor erken modern dönemde denizde görülen şiddetin hepsi için kullanılabilir. Tarihçiler ve hukukçular geleneksel olarak deniz şiddetini ikiye ayırırlar. İlki korsanlıktır. Bir korsan sadece kendisi ve haydut grubu için kanunların tamamen dışında hareket eden kişidir.¹ Diğer şiddet türü ise devletlerin yaptığı savaşlarla yakından alakalıdır. Erken modern dönem devletleri sınırlı mali kaynakları sebebiyle savaş zamanlarında kendi adlarına savaşmaları için korsan olan ve olmayan tüm denizcilerden yardım istemişlerdir. Böylece devlet için ucuz savaş gücü, donanmaya katılan birey içinse savaş hasılatından kâr etme fırsatı doğmuştur. Bu bireylere İngilizce terimle "privateer" denilmiştir. Akdeniz korsoluğu, faaliyeti yapan kişiler yani "corsair"lerle birlikte bahsettiğimiz iki kutup arasında bir yerde bulunmaktadır. Tıpkı korsanlık gibi, korsuluk da savaş ilan edildiği dönemlerle sınırlı kalmamış, kalıcı olmuştur. Nitekim, birinci bölümde anlatıldığı üzere Akdeniz'de Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki savaş sürekli devam etmekteydi; o sebeple meslek erbabı, kendi işini salt korsanlığa kıyasla daha yüce bir yere koyardı.²

Sıradan korsanlıkla birlikte korsuluk, Akdeniz'in bir ucundan diğerine faaliyet gösterdi. Dinî düşmanlığın yaygın olması sebebiyle herhangi birinin istediği zaman başvurabileceği bir yoldu.³ Ancak başka bir belirgin Akdeniz olgusu olan "états-corsaires"e varan derecede, korsoluğu başlıbaşına meslek edinen belli devletler de vardı.⁴ Hristiyan taraftaki en heybetli korsor devletini St. John Şövalyeleri yönetmiştir. Diğer Avrupalı güçlere kıyasla daha çok Venedikliler Osmanlı dünyasıyla yoğun bir ticari ve diplomatik ilişkiler ağı içinde bulunduklarından, şövalyelerin Venedik'e pek de saklamadıkları bir düşmanlık beslemeleri şaşırtıcı değildir. Kendi-

1 Fontenay ve Tenenti, "Course et piraterie Mediterranee", 78.

2 Bu pan-Akdeniz bir terimdir. Batı'da korsor, Doğu'da Rumca *κουρσοο* ve Osmanlıca *قورصان* 'dır. Bu terim Latince deniz yolculuğu anlamına gelen *cursus*'tan türemiştir. Şaşırtıcı olmayan şekilde, bu terim ilk olarak XII. yüzyılda Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki düşmanlığın ilk Haçlı Seferi'nde hayat bulmasıyla kullanılmaya başlanmıştır. Kahane and Tietze, *The Lingua Franca in the Levant*, 193 Ayrıca bkz. Ahrweiler, "Course et piraterie dans la Mediterranee orientale", 1: 9-11. XVI. ve XVII. yüzyıllarda, korsor İslamiyet'e karşı devam eden Haçlı seferinin daha geniş bağlanunda meşrulaştırılan Müslüman mallarının Hristiyanlar tarafından yağmalanması anlamına gelmektedir. Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 40.

3 Fontenay ve Tenenti'nin sözleriyle "Pratique un peu partout, un peu par tous". "Course et piraterie Mediterranee", 79.

4 *age*.

lerini İslamiyet'e karşı ebedi Haçlı seferinin liderleri ilan eden St. John Şövalyeleri, Venedik'in Osmanlı doğusuyla ilişkisine doğrudan meydan okumuştur.⁵

Tarikatın vakanüvisi ve şövalye Fr. Bortolomeo dal Pozzo'nun 1636 tarihli aşağıdaki ifadeleri XVII. yüzyılda her yıl büyük Valletta limanından demir alan yolcu gemisinin mahiyeti bakımından iyi bir örnek teşkil etmektedir.⁶

Tarikata ait altı kalyon General Nari komutasında yakın zamanda demir aldı. Siraküza ve Messina'da erzak tedarik ettikten sonra Levant'taki korsoya [*passarono a corsegiar in Levante*] katıldılar ve bir buçuk ay zarfında çeşitli mal ve pek çok kafır taşıyan bir kalyata,* pulaka* ve tartanay* ele geçirdiler. Türkler ve Mağriblilerden oluşan 134 köle esir aldılar.⁷

Şövalyeler çoğunlukla Akdeniz'in ortasında veya doğusundaki Venedik gemilerine saldırarak ya da el koydukları Osmanlı gemileriyle Venedik yönetimindeki limanlara girerek Venedik'e meydan okumuşlardır. Burada açıkladığım örneklerin çoğu XVI. yüzyılın son çeyreğine aittir. O zamana kadar, Akdeniz'in doğusunda Batılı korsoların varlığı çok dikkat çekmemektedir. Ancak İnebahtı'dan sonra Batılı korsanlar doğuyu istila etmişlerdir. Şövalyeler saldırılarını gerçekleştirirken genelde acımasız davranmışlardır. Dolayısıyla, literatürdeki klasik vurgu korsanlığın kanunsuzluğu üzerinedir. Bu zulme rağmen, yaratıkları bu sorunun kökeni kanuna dayanmaktaydı ve hukuki ifadeyle kanunun hassas noktalarına her zaman uyulmasa da kanundan destek almaktaydı. Birinci bölümde anlatılan dünya aksine diplomasinin bir ürünüdür. Şövalyelerin sebep olduğu sorun ise XVI. yüzyılda daha yeni başlamaktaydı. XVII. yüzyılda Venedik'in deniz gücündeki gerileyişiyle, bu sorun tam manasıyla günyüzüne çıkacaktır.

Önceki bölümde resmedildiği üzere, erken modern dönem Akdeniz'indeki ticaret Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu arasında işlerken Adriyatik ve Balkanların güneyinde zikzak çizen Osmanlı ve Venedik tüccarlarının hareketli rutinini yansıtmaktadır. Ticaret hayatının kendine has tehlikeleri yok değildi, ancak bu tüccarlar bir sorunla karşılaştıklarında hem Venediklilerden hem de Osmanlılardan gördükleri belli oranda desteğe güvenmekteydiler. Bu destek iki devlet arasındaki ilişkileri yapılandıran anlaşmalar ve kapitülasyonlarca şekillendirilmiştir.

Bu düzenli resmi çizen kaynaklara bakmak gerekir. Osmanlı-Venedik mutakabati dinî ayırımın bir ucundan diğerine yapılan ticaretin (savaş zamanı haricinde) varlı-

5 Malta'daki korsanlığın yapısı bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Burada sadece Osmanlı-Venedik anlaşma düzenine muhalif oluşunun altını çizmek istiyorum.

6 Korsanlık amaçlı keşif gezilerine sefer adı verilmekteydi. Fontenay, "Corsaires de la foi", 366.

7 Fabio Chigi, 224.

* Osmanlı donanmasında kullanılan gemi çeşitleri. [e.n.]

ğını, düzgünlüğünü ve istediğini taahhüt etmektedir. Aynı yüzyıla Malta'daki St. John Şövalyeleri'yle Venedik mutabakatı objektifinden baktığımızda farklı birtakım taahhütler ortaya çıkmaktadır.

Hâlihazırda XVI. yüzyılda Venedikliler ve şövalyeler arasındaki limoni ilişki uzun bir geçmişe dayanmaktaydı. Şövalyeler 1306'da Rodos'u başarıyla fethetmeleriyle (Venedikliler 1234'te adayı ele geçirmeye çalışmış ve başarısız olmuşlardır) doğrudan Akdeniz'in doğusundaki ticarete dahil olmuşlardır. Sefer düzenleyen bir tarikat olarak varolma nedenleri kökeni itibarıyla Venedik'in bağımsız tüccarlar şehri kimliğiyle çelişmekteydi ve bu uyumsuzluk siyasi olduğu kadar sosyal alana da yansıyacak kadar derindi.⁸ Şövalyeler tarikatta hizmet etmek üzere Avrupa'nın dört köşesinden aristokratları çekerken, Venediklilerin tarikata katılmayısları dikkat çekicidir. Maltalı çoğu kalyon aslında Malta'nın dışında Napoli, Livorno ve Cenova gibi yerlerde inşa edilmektedir. Fakat Maltalılar asla Venedik'ten kalyon sipariş etmemişlerdir.⁹ Venedik'in tüccar oligarşisi Rodos'un şövalye aristokrasiyle kaynaşmamıştır ve muhtemelen Venedikliler tarikata katılmaktan men edilmiştir. Venedik cumhuriyetine tâbi olmayan topraklardaki vazife ve yöneticiliklerin kabul edilmesini yasaklayan eski bir kanun 1356'da yeniden yürürlüğe sokulmuştur.¹⁰

XIV. yüzyılda şövalyelerin Cenovalılarla ittifak yapması, Venedik'in şövalyelere nefretini körüklemiştir. Rodos Cenova'nın tarafındaydı ve Venedik bunu biliyordu. Küçük Asya kıyılarının Müslüman emirleri bilhassa XIV. yüzyılın ilk yarısında henüz çok güçlü değildi. Dolayısıyla Cenova-Venedik rekabeti, Venedik ve şövalyeler arasındaki kötü ilişkiyi Müslüman tehdidiyle nasıl yüzleşileceği konusundaki anlaşmazlıktan daha iyi aydınlatmaktadır.¹¹

İki yüz yıl sonra durum hayli farklı olacaktı. Şövalyeler artık Rodos'ta değildi. Sultan Süleyman 1522'de şövalyeleri yenmişti ve onlar da yeni bir vatan aramak zorunda kalmışlardı. 1530'da Habsburg İmparatoru V. Charles Kuzey Afrika kıyısındaki Trablus kalesinin yanı sıra Malta ve Gozo adalarını onlara teslim ettiğinde aradıkları vatani buldular.¹² Şövalyeler Rodos'ta bulundukları müddetçe, Müslüman emirlikleriyle ve Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkileri belirsizliğini korumuştur. Osmanlı topraklarıyla çevrili küçük bir adada yerleştiklerinden, şövalyeler hayatta kalmak için sessiz sedasız da olsa Anadolu kara parçasıyla ticaret yapmak zorunda

8 Şövalyelerin Cenova'yla geleneksel ittifakı da mevzulara yardımcı olmamıştır.

9 Muscat, *The Maltese Galley*, 6.

10 Luttrell, "Venice and the Knights Hospitallers".

11 Yüzyıl boyunca Venedikliler ve şövalyeler (daha pek çokları) Osmanlılarla dönüşümlü olarak savaştı ve ticaret yapmışlardır.

12 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, xvii.

olduklarını fark ettiler. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'yla karşılaştıkları takdirde büyük ihtimalle kaybedeceklerini bildiklerinden doğrudan yüzleşmekten kaçınmak için ellerinden geleni yaptılar.¹³

Malta'ya geldiklerinde ise kaybedecekleri şey azdı, ancak Osmanlılara karşı hasmane tutumlarından çok şey kazanabilirlerdi. Tahıl şimdi Anadolu'dan değil Sicilya'dan tedarik ediliyordu ve şövalyeler Akdeniz'in ortasındaki Malta'ya saldırmanın Rodos'a saldırmaktan çok daha zor olacağını biliyordu.

İlaveten Malta tam manasıyla yoksul bir yerdi: "Akdeniz'in ortasındaki küçük, taşlık, kıraç, tuhaf şekilde tam savunulmayan, rüzgarlı Malta adası 1530'da yersiz yurtsuz Hospitaller Şövalyeleri'ne Rodos'un gösterişli on iki ada kalesi yerine keyifli ve güven veren bir yer sunamamıştır."¹⁴ Akdeniz'in kayalık adalarının sakinleri vatanlarındaki kaynak azlığının yerini geleneksel olarak korsanlıkla doldurmaktaydılar ve şövalyeler sıradan Maltalılarla beraber bu geleneğe uymuşlardır. Malta'ya varışları üzerinden bir yıl geçmeden Yunanistan'ın güneyindeki Osmanlı hakimiyetindeki Modon'a saldırmışlar ve bu şekilde İslamiyet'e karşı Haçlı seferinin devam edeceğini açıkça göstermişlerdir.

Venediklilerin konumu da XIV. yüzyıldakinden çok daha nettir. Evvelen Venedik Akdeniz'in doğusunda üstünlük sahibiydi ve Müslümanların galip gelip gele-meyecekleri hiç de belli değildi. Venedik daha barışçıl zamanlarda ticaret anlaşmaları peşinde koşsa da, Müslümanların yayılmasına karşı elinden geldiğince savaşmak için her türlü sebebe sahipti. XVI. yüzyıla gelindiğinde Osmanlıların kazandığı aşıkardı. Osmanlı-Venedik savaşları sona ermemiş olsa da, Venedik kaybettiği alanı kazanmaktan ziyade, Levant'la ticaretini korumayı en önemli önceliği yapmıştır. Bu da Osmanlılarla gerginliği azaltmak anlamına gelmektedir. Cumhuriyet ve imparatorluk arasında yapılan müzakereler sonucu kapitülasyonlarla çizilen ticari mütakabiliyet, Venedik'in Levanten ticaretini korumak amacıyla verdiği pek çok ödünden sadece bir tanesidir.

Şövalyeler ve Venedikliler XVI. yüzyıl boyunca tekrar tekrar çatışmalarına sebep olacak şekilde birbirlerine karşı yönde hareket etmeye karar vermişlerdir. Venedikliler Osmanlılarla iyi geçinmek konusunda kararlıyken, şövalyeler Haçlı seferlerini canlı tutmak istemişlerdir.

Hâlihazırda erken modern dönemde endişe verici ilişki üzerine yapılmış iyi bir çalışma bulunmaktadır, ancak tarihin bu kısmı üzerinden yeniden geçmek niyetinde değilim.¹⁵ Tarikat ve Venedik hükûmeti arasındaki tatsız yazışmalar bu noktada

13 Bkz. *age.*, XV. yüzyılın sonuna doğru alınan uzlaştırıcı önlemler için s. 15-16, ticaret için Vatin, *L'ordre de Saint-Jean-de Jerusalem*, 26-27.

14 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 1.

15 *age.*

Akdeniz'in doğusundaki daimi savaş durumunun gerekliliklerine dayanan uluslararası ilişkiler hakkında alternatif bir görüş sunduğundan değerlidir. Bu yazışmalar aynı zamanda Maltalıların kanunsuzluğu hakkındaki varsayımların aksine, şövalyelerin Akdeniz'de uzun tarihi olan hukuki ilkelere atıfta bulunduğunu göstermektedir.

Venedik Maltalıların gemilerine saldırılarına anlaşılır biçimde öfkeliydi. 1575 yazında yaşanan bir vaka konumuz için özellikle ilginç bir örnek teşkil etmektedir. O yaz Maltalılar Akdeniz'in doğusundan ipek, tarçın, çivitotu, vernik ve benzeri başka mallarla dolu bir ganimetle vatanlarına yelken açmışlardı.¹⁶ Venedikli Yahudilere ait bu mallar, *Torniello* adlı bir Venedik kalyonuna Anadolu kıyılarına yakın bir noktada saldırılması sonucu şövalyelerin eline geçmişti. Bunun üzerine, Venedik dikkatini ilk olarak saldırganın barbarca davranışı üzerinde yoğunlaştırdı. Senato'dan *provveditore dell'armada* yani donanma yöneticisine gönderilen bir mektupta gemide bulunan üç adamın işkenceye uğradığı iddia edilmiş, şövalyelerce yapılan "dehşetli vahşet"ten bahsedilmiştir (şövalyelerin kayıtlarına bakıldığında bu büyük ihtimalle doğrudur). Mektupta tüccarlık ve serbest ticaretin şiddet sonucu sekteye uğramasının yanı sıra saldırı Venedik gemilerini hedef alan "dışavurulmuş öfke" şeklinde tanımlanmaktadır.

Şimdi *Torniello* vakasını şövalyelerin bakış açısından inceleyelim. XVII. yüzyılda Malta vakanüvisi Bartholomeo dal Pozzo şövalyelerin kaptana gasp sonucu kaybettiği yükün nakliye ücreti için ödeme yaptığını yazmaktadır.¹⁷ Başka vakalarda da karşılaştığımız bu ayrıntı hayli mühimdir. Korsanların gerçek amaçları ne olursa olsun en azından denizcilik örfüne uyduklarını iddia edebileceklerini göstermektedir. Kaptana düşman malları için ödeme yapmak, ilk defa XIV. yüzyılda Katalonya'da kaleme alınmış denizcilik kanunu külliyatı *Consolata del Mare*'de belirtilmiştir. *Consolata del Mare*'ye göre hakimiyet bağımsız bir gücün gemilerini kapsamıyordu. Bir kere denize açıldıktan sonra bir amiralin, dostuna ait olsa bile bir gemiyi durdurup kaptanına adil davrandığı müddetçe teftiş etme hakkı vardı. Bu kanun XVII. yüzyıl boyunca Avrupa ve Akdeniz'de ganimet hukukunun kaynağı olarak gösterilmiştir.¹⁸ Ganimet hukukuna ayrılan bölümlerde pek çok senaryoya değinilmektedir. Burada bizi ilgilendiren bir senaryoda düşman malı taşıyan dost bir ticaret gemisiyle karşılaşıldığı vakadan söz

16 *age.*, 47.

17 Dal Pozzo, *Historia della sacra religione militare di S. Giovanni Gerosolimitano*, 1:47. *Consolata del Mare* kurallarına uyduğu takdirde, biri başına tam da bunların gelmesini bekler. Bkz. Kulrud, *Maritime Neutrality to 1780*, 109.

18 Bkz. Kulrud, *Maritime Neutrality to 1780*, 15. XVII. yüzyılın ikinci yarısında değişiklikler yapma girişimlerine rağmen, "18. yüzyılın ticari anlaşmalarının ve ganimet mahkemesi kararlarının çoğunluğu *Consolata del Mare* ilkeleriyle örtüşmektedir".

edilmektedir.¹⁹ Böyle bir durumda, amiral (silahlı bir geminin kumandanı) mal sahibini gemide bulunan tüm düşman mallarını teslim etmeye zorlayabilir. Fakat, amiral de kaptanın malı varış noktasına teslim ettiği vakit alacağı nakliye ücretinin tamamını kaptana ödemekle yükümlüdür. Diğer yükümlülüklerle birlikte değerlendirildiğinde, Consolato kurallarının dost mal sahibine adil davranmaya büyük önem verdiği görülmektedir. 1641 ve 1649 yılları arasında İngiliz deniz mahkemesinde hakimlik yapan Richard Zouche besbelli ki bu kurallara aşınaydı. Bu konuda şunları yazmıştır:

“Akdeniz hukukunu içeren *Consolata del Mare*’ye göre, dost ülke bandıralı bir geminin mallarını gasp eden bir kişi geminin nakliye yaptığı yolculuğun varış noktasına kadarki nakliye ücretini ödemek zorundadır.”²⁰

Başka bir vakanüvis Abbe de Vertot 1576 yılı için yazdığı maddede muhtemelen aynı vakadan bahsetmektedir. Venedikli Yahudilerin meselelerinin bir kez daha gündeme geldiğini ve Senato’nun Hospitaller’in Venedik’teki mülklerini haczettğini yazmıştır.²¹ Abbe’nin kayıtlarında şövalyelerin hukuka açıkça atıfta bulunduğunu görmekteyiz. Tarikat üstadının Roma’ya gittiğini belirten Abbe, bahsi geçen Yahudilerin cumhuriyet tebaası olmadıkları gerekçesiyle –dahası, kanunların hepsi bu muameleye müsaade etmektedir– dostun gemisinde bulunmuş olsa da bir düşmanın mallarına el koymanın her zamanki yöntem olduğunu ileri sürmektedir.²²

Torniello saldırısından on yıl sonra Papa şövalyelerin bir Venedik schirazzosunu sahibine iade etmelerini talep etmiştir.²³ Üstat “kadim gelenekler ve savaş kurallarına uygun olarak ve de konsolosluk temayülleri yani *deniz hukuku* gereğince”²⁴ (vurgu

19 Kulsrud “düşman” ve “tarafsız” terimlerini kullanmaktadır. Bkz. *age.*, 111-13.

20 *age.*, 122. Örneğin, amiralin ganimeti yakınlarda saklayacak bir yeri varsa, hâmi ganimeti buraya naklederdi. Amiral bunun için hâmiye ödeme yapardı. Karşılıklı anlaşma veya “özel bir anlaşma yokluğunda”, tüccar gemisine diğer herhangi bir geminin bu yolculuktan kazanacağı olağan nakliye ücreti ödenirdi. Amiral genellikle bu göreve atanmış bir korsan olurdu. Tai, “Restitution and the Definition of a Pirate”, 36. Lauren Benton “Akdeniz’de gemilerin karadaki gücün uzantısı olarak görül” düğünü yazmaktadır. Benton, “Legal Spaces of Empire”, 703. Aslında, bu sadece bir görüştür ve tartışmalıdır.

21 Sequestro yani haciz XVI. yüzyılda yaygın olarak kullanılan bir Venedik taktiği idi. Venedik tarikatın Venedik’teki kayda değer mal varlığını haczederek şövalyeleri ganimetleri iade etmeye zorlamıştır. Mallia-Milanes’in bahsettiği çok sayıda sequestrodan ikisi için, bkz. Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 147-48, 56-57.

22 Vertot, *The History of the Knights Hospitallers of St. John of Jerusalem*, 5:83. Dolayısıyla, bu Yahudilerin Venedik tebaası olup olmadıklarına dair bir anlaşmazlık vardı. Bunun başka bir muğlak alan olduğu şüphesizdir.

23 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 88.

24 St. John Tarikatı Arşivleri (buradan itibaren AOM), 443, Liber Bullarum f.249v- 250r: “secondo l’antico uso et usitata Guerra et conforme all dispositione del consolato o sia legge

yazara ait) ganimetin Hıristiyanlara ait kısmı için ödeme yaptığı gerekçesiyle talebi reddetmiştir. Buradaki muamma şövalyelerin gemide buldukları düşman malıyla birlikte gemiye de el koymuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu ne alışlageldik yöntemdi ne de *Consolata*'ya uygundu. Ancak XVI. ve XVII. yüzyılda en azından Atlantik'te giderek yaygınlaşıyordu. Muhtemelen bu yöntem Akdeniz'de de yayılmaktaydı, ancak bu konuda kesin konuşmak zordur.²⁵

SAVAŞ VE BARIŞ ARASINDA

Avrupa ganimet hukuku *Consolata* bağlamında Maltalılardan bahsetmek erken modern dönem Avrupa literatürüne aşina olanlara tuhaf gelebilir.

Tarihçiler bu dönemdeki ganimet hukukunun da içinde bulunduğu uluslararası hukukun gelişimi üzerine kapsamlı çalışmalar kaleme almışlardır. Fakat *Consolata*'ya yapılan göndermeler de dahil tartışmanın tamamında, perde arkasında gelişmekte olan ulus-devlet sistemi hakkındaki varsayım yatmaktadır. Carl J. Kulsrud'un 1936'da yayınlanan denizlerde tarafsızlık hakkındaki klasik eserinde bu varsayımları görmekteyiz. Eserini devletin savaş gücünü kontrol altına alma gayretlerinde başarı kazanması sayesinde savaş ve barış arasındaki ayrımın gittikçe berraklaştığı bir zaman yani XVII. yüzyıl hakkında yazmıştır. Örneğin, devletler bireylere barış zamanı sıkıntı çıkaran devletlerin vatandaşlarına misilleme yapma yetkisi veren korsanlık fermanı yayınlamaya giderek isteksizleşmişlerdir. Gitgide bu fermanlar da savaş zamanı büyük çaplı misilleme yapmak üzere saklı tutulmuştur.²⁶ Dolayısıyla, Kulsrud denizcilik hukukunun birtakım maddelerini tartışırken savaş ve barış tanımlarını genişletmeye gerek görmemiştir. Keşif ve araştırma hakkı (şövalyeler bu hakkı talep etmiştir) üzerine yazdığı bölümde, Kulsrud bu hakkı *savaş hâlindeki devletlerin* (vurgu yazara ait) gemilerini herhangi bir saldırıyla alakaları olup olmadığından emin olmak için durdurup arama hakkı olarak açıklamaktadır.²⁷

Fakat Akdeniz'de bu bir problemli. Savaş hâli mi vardı? Şu kesin olarak söylenebiler. Malta Şövalyeleri Osmanlı İmparatorluğu'na şu tarihlerde savaş ilan etmiştir şeklinde bu durum yoktu. Ancak şövalyelerin savaş sırasındaki muameleler hakkındaki *Consolata* kurallarının tatbik edilmesi gerektiğini düşündükleri açıktır. Bunun sebebi Akdeniz'de Hıristiyanlık ve İslamiyet arasında daimi bir savaş olmasıdır.

del mare." Bu arşivleri Collegeville, Minnesota'daki St. John's Üniversitesi'ndeki Malta Çalışmaları Merkezi'nde inceledim.

25 Kulsrud, *Maritime Neutrality to 1780*, 120. Gentili'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısında yazdıkları daha sert rejimin şartlarına uymaktadır. Bir dostun gemisi, gemiye düşman malı alınmadığı müddetçe, düşmana ait mal taşınması sebebiyle ganimet kabul edilemezdi.

26 *age.*, 38. XVII. yüzyılın sonunda korsanlık fermanları artık barış zamanında yayınlanmamaktaydı.

27 Kulsrud, *Maritime Neutrality to 1780*, 158.

Kulsrud “savaşçı” ve “tarafsız” statülerini benzer şekilde İngilizler, Fransızlar, İsveçliler vb. gibi salt milliyet üzerinden tanımlamaktadır. Ancak Maltalılar dost ve düşman, tarafsız ve savaşçı ayrımlarını din üzerinden tanımlamaktaydı. Aktörler Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerdi. XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca dünyanın Hristiyan ve kafirler olarak ikiye bölünmesi gerektiğinde tekrar tekrar ısrar ettiler. Şövalyelerin bakış açısı, 1587’de çıkan tam himayeyi Hristiyan limanları ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yelken açan Yahudilere ve Yahudi mallarını da kapsayacak şekilde genişleten Papalık fermanına cevaben verdikleri bir beyanda tamamıyla sergilenmektedir.²⁸ Şövalyeler tarikatlarının bizatihi varlığına bir saldırı olarak gördükleri ferman sebebiyle alarına geçmiş ve öfkelenmişti. Beyanda belirttikleri üzere tarikat Katolik inancını savunmak ve yoksulları korumak yani Hristiyan *res publicasına* evrensel katkı sağlamak amacıyla kurulmuştu. Şövalyeleri ilk olarak Kudüs’ten ve sonrasında Rodos’tan çıkartan Müslüman gücünün düzenli ilerleyişi sonucu, Hospitaller düşmanla artık karada savaşamaz olmuştu. Şimdi “kafirleri kovuşturma mesleklerini icra etmenin” tek yolu Osmanlılarla denizde savaşmaktı. Şövalyeler bu şekilde, Osmanlıları kendilerini savuşturmak için altmış veya yetmiş silahlı kalyonu bir araya getirmeye zorladıklarını iddia etmişlerdir.²⁹

Nitekim din düşmanlığı söyleminin ötesinde, şövalyelerin konumu üzerine daha kapsamlı bir inceleme tamamen erken modern dönem Akdeniz’inin kendine özgü bir muğlaklığını ortaya çıkarmaktadır. *Torniello* meselesi hakkında Abbe de Vertot’un yazdıklarına geri dönelim. Tarikat üstadının Roma’ya gittiğini belirten Abbe, bahsi geçen Yahudilerin cumhuriyet tebaası olmadıkları gerekçesiyle –dahası, kanunların hepsi bu muameleye müsaade etmektedir– dostun gemisinde bulunmuş olsa da bir düşmanın mallarına el koymanın her zamanki yöntem olduğunu ileri sürmektedir. Bu argüman tüm Yahudilerin aynı statüde olmadıklarını, bir kişinin yalnız dininin değil tâbi bulunduğu devletin de önemli olduğunu açıkça kabul etmektedir. İki yıl sonra Venediklilerle yapılan bir savaşın ardından üstat uzlaşmaya çalışmaktadır. Frà Cuppones’ye Levant seyahati öncesinde verilen ihtira beratında emirler nettir:

Söz konusu yolculuğunuz boyunca haber almak haricinde hiçbir Venedik gemisini dikkate almamanızı, kaçakçılık malı ve kafir malları ile adamlarına el koymak üzere gemileri durdurumamanızı, yolculuklarında rahatsız etmemenizi buyuruyor ve emrediyoruz. Tüm Ragusa ve Türk gemileri ve Venedikli olmamaları şartıyla Ankona’ya yelken açmış tüm gemileri aramanızı ve gemide Türkler, Faslılar, Yahudiler ve de başka Kafirler bulmanız durumunda onları mallarıyla birlikte müsadere etmenizi ve fakat Hristiyanlara nakliye ücretini ödemenizi istemekteyiz.³⁰

28 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 90.

29 Bu talimatın ayrıntılı bir incelemesi için, bkz. *age.*, 92-94.

30 *age.*, 62.

Bu emirler ilkelerin bir karışımıdır: Bir yandan Venedik egemenliği tanınırken, nakliye ücreti hakkındaki detay *Consolata* geleneğinden alınmıştır.³¹

Kimin malını taşırlarsa taşıyınlar Venediklilerin gemilerinin arama ve gasptan muaf tutulması için ısrar edilmesi, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı denizcilik güçlerini birbirine düşüren “serbest gemiler, serbest mallar” çekişmesinin erken modern dönem Akdeniz’inde bir provası gibi okunabilir. Bazı Avrupalı hukukçular *Consolata*’yı doğrudan ihlal ederek tarafsız bir bayrağın düşman mallarını koruyabileceğini ileri sürmeye başlamışlardır ve bu ifade bazı anlaşmalarda karşımıza çıkmaktadır.³² Akdeniz’de ise tarafsız güç Venedik, düşman ise Yahudilerdir.

Maltalılar ikircikli konumda bulunan tek taraf değildir. Venedik Osmanlılarla ticaret yapmaya istekli oluşu sebebiyle yaygın şekilde “Türk’ün fahişesi” olarak görülmesine rağmen, bıkıp usanmadan ticaret yapan bu cumhuriyet tüm vatandaşlarının Akdeniz’de barışçıl şekilde ticaret yapma hakkını doğrudan savunmak konusunda tereddütlü gözükmemektedir. Yahudiler konusunda şövalyelerle tartışırken şövalyelerin Yahudilere düşmanlığına karşı çıkmamış, sadece Venedikli gemilerin arama ve gasptan muaf tutulma hakkını savunmuştur. Osmanlı denizciliğini savunurken bile, kapitülasyonların ve Osmanlı padişahıyla imzalanan iki devletin birbirlerinin denizciliğine saygı göstermesini buyuran diplomatik anlaşmalardan hiç bahsedilmemiştir.

Osmanlılar aksine Venediklilerle anlaşmalarını masaya getirmekte hiç tereddüt etmemişlerdir. 1553’te Maltalı bir şövalye Girit limanlarında tahıl yüklü çok sayıda Venedik gemisine el koymuştur.³³ Osmanlı padişahı birtakım Osmanlı tüccarlarının saldırı sırasında zarar uğraması sebebiyle meseleyi ele almıştır. Venedik’e kapitülasyonlar nedeniyle, Venedik gemilerinde seyahat eden Osmanlı tüccarlarının diğer Venedik tebaasıyla aynı haklara sahip olduğunu hatırlatmıştır. Dolayısıyla, bu tüccarların zararlarının telafi edilmesi gerekmektedir. Venedik, kendi tebaası olan tüccarların zararlarını karşılayacak, ancak gemide seyahat eden Osmanlı yolcularını yok sayacak gibi görününce padişah, çıkan kargaşaya müdahale etmek zorunda kalmıştır. Saldırı sonrasında aralarında Kıbrıs’taki Mağusa, Girit’teki Hanya ve İyonya Adaları’ndaki birden çok yer bulunan Venedik Levant’ının çok sayıda ada ve şehrine müfettişler yollanmıştır. Tüm alacaklılar on beş gün içerisinde iddiala-

31 Burada bu meseleler tatliya bağlanmış gibi yazan Osmanlı tarihçisi Palmira Brummett’e karşı çıkmak zorundayım: “Bu bakımdan, bu gemiler elçi ya da seyyah gibiydi. Tartışmalı sahalarda seyrederken ‘millet’lerinin cisme bürünmüş şekliydiler ya da kendilerinin olmayan bir hükümdarın topraklarında kendilerini geçici bir müddet kabul ettirmişlerdir.” Brummett, “Imagining the Early Modern Ottoman Space”, 48.

32 Kulsrud, *Maritime Neutrality to 1780*, 109-10.

33 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 19-20.

rını dayandırdıkları muteber deliller sunmak zorundaydı. Soruşturmayla Osmanlı İmparatorluğu'ndan Müslüman tüccarların zarara uğramış olmalarına rağmen dahil edilmeyeceği anlaşılınca kargaşa büyümüştür.³⁴

Ertesi yıl Venedik Osmanlı taleplerine daha duyarlı davranmıştır. Şövalyeler bir kez daha *Donada* adlı bir Venedik gemisine saldırmış ve hepsi padişahın tebaası Müslüman ve Yahudi on altı yolcuyu esir almıştır. Ayrıca büyük miktarda mal ve nakit paraya el koymuşlardır. Sonunda şövalyelere *sequestro* konmuş, yani servetleri haciz edilmiştir. Fakat bu sefer Senato, Konstantinopolis'teki Venedik balyosunun, padişahı atılan adınlar ve adaletin sağlanması için gösterilen çabadan haberdar etmesini buyurmuştur. Padişaha, Müslümanlarla Yahudileri serbest bırakıp mal ve paralarını geri vermediği takdirde *sequestronun* [haciz] kaldırılmayacağı söylenmiştir.³⁵

Senato emrinin önceki yıl gerçekleşen münasebetsizliği önlemek amacıyla yabancılık tüccarları koruyacak şartlar içermesi ilginçtir. Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik arasında imzalanan kapitülasyonlar meseleyi zaten çözmüştü. Venedik topraklarında ticaret yapan ya da Venedik gemilerinde seyahat eden Osmanlı tebaası tıpkı diğer tüm Venedik tebaası gibi devlet tarafından korunma hakkına sahipti.³⁶ Buna rağmen belli vakaları içeren gerçekçi kayıtlarda Osmanlı tebaasının her zaman korunmadığına işaret edilmektedir.

Venedik, Osmanlı gemiciliğini çoğunlukla cumhuriyet suları kapsamında savunmuştur. Müslüman ganimetini kendi adalarındaki limana götüren şövalyeler (ya da diğer korsanlar) herhangi bir Venedik limanına sığındıkları takdirde, Venedik ganimetin Müslümanlara geri verilmesini talep etmiştir.³⁷ Venedik XVI. yüzyılda Akdeniz'in doğusunda en önemlisi Girit olan bazı limanları hâlâ kontrol ediyordu ve dolayısıyla bu mesele daimi bir gerginlik kaynağıydı.

1582-3 kışında seçkin bir İspanyol ve Hospitaller Şövalyesi Don Diego Brochero de la Paz y Anaya, Levant'a korsanlık seferine çıkmıştır.³⁸ Girit yakınlarında, adaya

34 *age.*

35 Setton, *The Papacy and the Levant*, 4:608. *Sequestro* Venediklilerin Venedik yetki alanında bulunan Maltalılara ait mallara el koyması anlamına gelmektedir. İlk *sequestro* şövalyelerin Malta'ya gelmesinin ardından 1536'da Venedik topraklarında konulmuştur. Bu Maltalıların daha ciddi saldırılarına Venediklilerin alışıldık cevabıydı.

36 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 20.

37 *age.*, 34. Bu yaklaşıma sebep olan iyi nedenler elbette vardı. Venedik Batılı korsanların Venedik hakimiyetindeki sahanın içinde ve etrafında hareket etmesine izin verdiği için Osmanlıların hissinin uğrayacağını biliyordu. Bu 1645'te Girit'in kontrolü için Osmanlı-Venedik savaşının çıkmasının nedenidir.

38 Daha pek çok başarılarının yanı sıra, İspanyol donanmasında amiraldi. Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 73. Bu olaydan sonra bir noktada Venedik otoriteleri Brochero'yu yakala-

Osmanlı tahılı taşımakta olan üç Türk gemisine baskın yapmıştır.³⁹ Gemilere el koymuş ve tahılı Sicilya'ya yollamıştır.

Gemilere tam olarak nerede el konmuştu? Bu sorunun cevabı iki tarafın tartıştığı bir meseledir. Venedik, Diego'nun gemilere Girit kıyısında el koyduğunu iddia etmiştir. Olayın Hospitaller versiyonu ise farklıdır ve her bir gemiye nerede el konulduğunu ayrıntısıyla göstermektedir. Birine Selanik Körfezi'nde (Girit'ten çok uzakta), diğerine Sisam adası yakınlarında, üçüncüsüne Rodos açıklarında, Girit kıyısından 150 milden daha uzakta el konulmuştur. Bu iddianın ardında Venedik egemenliğindeki kıyılardan belli uzaklıkta kafır gemilerine meşru olarak el konabileceği açıkça ima edilmiş ve Venedik de karşı çıkmamıştır.⁴⁰ Hospitaller gemilerinin Girit kıyı şeridinde gezindiğinde ısrar eden Venedikliler, bu şekilde bir bakış açısına sahip belli bir anlaşma yapılabileceğini ima etmişlerdir. 1583'te Papa'ya yazılan bir mektupta Toskana grandükü tam da bu sebeple Venedik'in şikayetlerine karşı Livorno korsanlarını savunmuştur. Mektupta şunları yazmıştır: "Kalyonlar Levant'a Malta kalyonlarının eşliğinde gitmiş, *adanın ve ada sularının dışında* bir Türk gemisini ganimet olarak ele geçirmişlerdir" (vurgu yazara ait).⁴¹

Venediklilerin Maltalılarla anlaşmazlıkları her zaman iki tarafı meselelerle sınırlı kalmamıştır. Bazen çatışmaların ucu Roma'ya kadar uzanan bir Katolik ağını harekete geçirmiştir. Papa'nın Akdeniz ticareti üzerindeki nüfuzu, Ankona'nın laik yöneticisi rolünün ötesine geçmektedir. Katolik Kilisesi'nin lideri konumunda bulunduğundan, gerektiğinde ayrıca Venedik ve XVI. yüzyılın ikinci yarısında güçleri artmakta olan Katolik korsanları arasında –özellikle Malta ve Livorno'da– arabulucu rolünü üstlenmiştir.

1583 yazında şövalyelerin üstadı Levant'ta bir korsanlık seferine izin vermiştir.⁴² Seferde keresteyle yüklü büyük bir Türk kalyonu ve seksen zengin tüccardan oluşan muazzam büyüklükte bir ganimet ele geçirilmiştir. Fakat geri dönüş yolunda, iki Maltalı kadirge Girit'ten yola çıkarak talihsizlik sonucu Ege'de düzenli olarak devriye gezen Venedik filosuna denk gelmiştir. Maltalılara göre, Venedikliler sta-

yabilmiştir ve Girit'te bir kalede hapis edilmiştir. Akabinde Venedik'teki İspanyol temsilcisinin araya girmesi sonucu serbest bırakılmıştır. Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice*, 164.

39 Venedik hakimiyetindeki Girit'te Osmanlı tahılına duyulan acil ihtiyaç, Venedik'in Levant'taki korsanlık faaliyetine karşı duyduğu endişenin bir diğer sebebidir. Bkz. Greene, *A Shared World*, ikinci bölüm.

40 Üzerinde anlaşılmış bir mesafe olup olmadığı belli değildir. En azından teoride, Bartole de Sassoferrato öğretisi İtalya'da kabul edilmişti. Denize sınırı olan devletin bu deniz üzerinde otoritesi vardı ve bu kara suları iki günlük mesafe yani 150 kilometre veya 93 mil olarak ölçülmüştür. Ganshof, *The Middle Ages*, 310.

41 Theiner, *Annales Ecclesiastici*, 3:754-55.

42 Bu olayın anlatımı için, bkz. Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 80-85.

tüsüne bakmaksızın herkese zarar veriyor, yağmalıyor ve Hospitaller hacını alçakça taşıyarak canavarca hareket ediyorlardı. Venedikliler Hospitaller esirleri taşıyan iki gemiyi, Girit'e kendi gemilerinin kıcına bağlayarak çekmişlerdir. Esirler Girit'te bu şekilde kırk gün kalmışlardır. Bu esirler sonrasında dört ay daha kadirgada kaldıkları Korfu'ya götürülmüşlerdir. Bu süre boyunca yine Maltalılara göre "açlıktan, soğuktan ve bitkinlikten ölmüşlerdir."⁴³

Bu hadise hakkında çok şey biliyoruz çünkü tarikat Roma'daki kardinaller toplantısına olayın anlatıldığı bir rapor göndermiştir. Fra Don Pedro Gonzales de Mendoza adındaki bir kişi, Papa'yı Venediklilerin soğukkanlılıkla sebep oldukları inanılmaz yıkım konusunda "elinden gelen en ateşli şekilde" ikna etmeye Roma'ya gönderilmiştir. Venedik sonunda papalık ile Roma'daki İspanyol ve Fransız büyükelçilerinin baskısına boyun eğmiş, iki kadirgayı Malta'ya geri yollamıştır. Ancak mali kayıplar ve diğer zararlar için tazminat ödemeyi reddetmiştir.⁴⁴

Sadece birkaç ay sonra, Venedik tüccarlarına ait mal taşıyan bir Venedik gemisine Maltalıların saldırmasının ardından Venedik Senatosu başka bir *sequestroyu* [haciz] oylamıştır. Venedik bir *sequestroyu* genelde doğrudan Venedik'teki tarikat vekiline ile-tirdi, ancak bu sefer iki taraf arasındaki ilişki öylesine gergindi ki, cumhuriyet alışıldık usul yerine, kararın Roma'daki Venedik büyükelçisine iletilmesini uygun gördü.⁴⁵

Fakat Papa her zaman Maltalıların yanında durmamıştır. 1585'te yaşanan bir hadisede Papa üstada bir Venedik schirazzosunun* yasal sahibine geri verilmesini emretmiştir.⁴⁶ Birkaç sene evvel, Fra Giovanni Bareli adında bir kişi Levant'ta bir Venedik gemisine el koyduğunda Roma'daki Venedik temsilcisi Papa'nın arabulucu olmasını istemiştir. XIII. Gregory Üstad-ı azam La Cassière'e bir layiha yollamıştır.

La Cassière Venedik ile çok daha mühim bir meselede müzakerelerin tam ortasında olduğundan, Bareli'yi çabucak tutuklamış, yargılanınca suçlu bulunması üzerine aforoz etmiş ve tüm Hospitaller ayrıcalıklarını elinden almıştır.⁴⁷ Aynı yüzyıl içinde önceki bir *Donada* vakasında ve hatta 1530'lara kadar uzanan evvelki tarihlerde papalık çok sayıda Venedik *sequestrosunu* desteklemiştir.⁴⁸

43 age., 83.

44 Bartolomeo dal Pozzo da bu meseleden bahseder. Dal Pozzo, *Historia della sacra religione militare di S. Giovanni Gerosolimitano*, 1:249.

45 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 86.

* Bir tür orta sınıf yük gemisi [e.n.].

46 Ancak Papa bu sefer başarılı olamamıştır. Üstad-ı azam gemiyi geri vermeyi kabul etmemiştir.

47 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 60-61.

48 Setton, *The Papacy and the Levant*, 4:608. Daha pek çok başka dava vardır. Venediklilerin Papa'dan Maltalıların başka bir gaspını soruşturmasını istediği bir dava için, bkz. Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice*, 38-39. Papa meseleyi bir kardinaller komisyonuna devretmiştir.

Livornolu St. Stephen Şövalyeleri de Venedik'i şikayet edecekleri zaman Papa'ya gitmişlerdir. Tarikatın lideri olan Toskana Grandükü'nden Papa'ya 1583'te yazılmış uzun bir mektup günümüze kadar korunmuştur. Mektup Papa'nın arabulucu rolünü ve Akdeniz ticari hayatına doğrudan katılımını tam anlamıyla yansıtmaktadır. Mektup şöyle başlamaktadır: "Monsenyör bana dün Hazretlerinize yolladığı layihayı gösterdi ve Levant'ta denizcilikle alakalı olarak hazırladığımız *offitio*yu iletti. Mektubunuza uzunca cevap vermeme müsaade ederseniz, siz Kutsalcenaplarına Venediklilerin bana nasıl muamele ettiklerini duyurmak isterim."⁴⁹ Mektupta ofitioda ne yazdığı belirtilmemesine rağmen, sonrasında Venedik'le girişilen uzun münakaşadan anlaşılacağı üzere bu Venedik'e ait kıyı ve limanlardan uzak durulmasını gerektiren bir emirdir:

Ayrıca adalarından ve diğer topraklarından olabildiğince uzak durmamız gerekmektedir. Ana rota olmasından dolayı, zaruret durumunda veya su almak gerektiğinde ya da acil durumlarda buralardan tamamen uzak durmaya söz veremem. Yine de elimden geleni yapacağım.⁵⁰

RUMLAR VE KATOLİK DÜNYASI

Peki Rumlar şövalyeler, papalar, Venedik sequestroları ve Roma'ya gönderilen dilekçeler dünyasında nerede yer alıyorlardı? İlk olarak Rum, Venedik ve korsanlar üçgenini inceleyelim. Venedik XVI. yüzyılda kalabalık bir Rum tebaaya hükmettiğinden bir kez daha Katolik tarafının bu konuya en uygun gücüyü. Aynı zamanda, (Osmanlıların yanı sıra) Akdeniz'in merkezinde ve doğusunda Maltalı maceraperestlerin başlıca düşmanıydı.

Rumlar ve Korsanlar

Burada hikaye birinci bölümde bahsettiğim anlatıdan biraz farklı. Venedik tebaası olan Rumlar ile Osmanlı padişahının tebaası Rumlar arasındaki fark önemlidir. Şövalyelerin sefere çıkma söylemini düşündüğümüzde bu hayli dikkat çekicidir. Bu durumun üç nedeni vardır. İlk neden, Venedik'in şövalyeleri kendi maksadına uygun şekilde yönlendirmek için sequestro koymaya hevesli olması ve bu hakkı elinde bulundurmasıdır. İkinci neden, Venedik'in Maltalıların Rum tebaasına saldırılarıyla yüzleşmek istemesidir. Üçüncü neden ise, Venedik'in Rum tebaasının Maltalılara karşı cumhuriyetten yardım beklemesidir. (İleriki bölümlerde anlatacağım üzere, Osmanlı tebaası Rumlara geldiğinde durum tamamen farklıydı.)

49 Theiner, *Annales Ecclesiastici*, 3:754-55. Bu belgenin çevirisinde yardım ettiği için Pietro Frassica'ya teşekkür ederim.

50 *age*.

Kısaca *Torniello* vakasına dönelim. Hospitaller savunmalarında, cumhuriyet tebaası olan Yahudileri, tebaa olmayan Yahudilerden ayrı tutmuşlardır. Söz konusu Yahudiler Venedik tebaası olmadıkları için bir dost (Venedik) gemisinde düşman statüsüne sahiptiler. Yahudiler XVI. yüzyıl tarihinde ve tarih yazımında oldukça görünürdür. Öne çıkmalarının nedeni bir bakıma papalık ve İtalyan şehir devletlerinin –Ankona, Venedik ve Livorno– Yahudilere karşı tarihi Hristiyan düşmanlığıyla Doğu'yla ticareti sürdürmek arzularının arasını bulmaya çalışarak düzenli olarak yayınladıkları bildirilerdir.

Rumlar ise Yahudilere ve Müslümanlara karşı aşıkâr Katolik düşmanlığının gölgesinde çok daha az görünür bir topluluktur. Resmî bildirilerde gözükmeyebilir, ancak Rum tüccarlar ve deniz adamları kendilerini Venedik ve Hospitaller arasında ki mücadelenin ortasında bulmuşlardır. Tıpkı Yahudiler meselesinde olduğu gibi, şövalyeler Venedik ve Osmanlı Rumları arasında ayrım yapmaktadır.

Bu ayrımcılığın net bir örneği 1641 güzünde gerçekleşmiş bir saldırıda gözler önüne serilmektedir.⁵¹ Venedik'in tarikata yaptığı şikayete göre, şövalyeler cumhuriyetin Rum tebaası yönetimindeki bir Rum gemisine çıkmışlardır. Modon adasından demir alan ve kuzeye giden bu gemi İyon Denizi'nde seyretmekteydi. Venediklilerin belirttiklerine göre gemi "Venedik hakimiyetindeki Zante adası (günümüzde Zakintos) yakınlarında" saldırıya uğramıştır. Korsanlar gemideki Müslümanlara ve bir miktar paraya el koymuşlardır.

Maltalılar saldırının gerçekleştiği gerçeğini reddetmemişler ama vakanın ayrıntılarına itiraz etmişlerdir. Şövalyeler kendi soruşturmalarını yürütmüşler ve Rum gemisinin (Kuzey Afrika'daki) Trablus'tan yola çıktığını, gemide Venedik tebaası bulunmadığını ve de geminin Venedik bayrağı olan St. Mark bandırası çekmediğini söylemişlerdir. Venediklilerle, sadece gemideki Müslümanları esir aldıkları konusunda ağız birliği etmişlerdir. En azından bu mesele kısmen doğrudur. Maltalı soruşturmacılar raporlarını Hospitaller'in emir mektuplarına harfiyen bağlı kaldıklarını söyleyerek bitirmişlerdir. Bu muhtemelen doğrudur. Bir korsanlık seferinin başlangıcında yayınlanan emirler genelde aynıdır. Bu bölümün baş kısmında bahsedilen Fra Cuppones'ye verilen emirlere yeniden bakarsak, 1577'de Levant seyahati öncesinde "Venedik gemilerini dikkate almaması"nın emredildiğini görürüz. Fakat Ragusa ve Türk gemileri meşru hedeflerdi. "Türkler, Faslılar, Yahudiler ve diğer Kafirler" esir alınabiliyordu. Başka bir deyişle, (en azından şövalyelere göre) Venedik tebaası olmayan bir Rum gemisi açıkça

51 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 154. Gerçekleştiği tarihe rağmen, bu olayın daha ziyade Venedik hakimiyetinde çok sayıda Rumun yaşadığı XVI. yüzyıla özgü bir durum olduğunu ileri süreceğim. Bu rakamlar Osmanlılar ilerledikçe ve güvenlikleri için giderek daha az Rum Venedik'e başvurabilir hâle geldikçe yavaş yavaş azalmıştır.

ifade edilmese de tanım gereği Türk kabul ediliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rum tûccarları bu tanıma göre bir istisna teşkil ediyorlardı. Bu tartışma hem Venedik hem de şövalyelerin Venedik Rumları ve Osmanlı Rumları arasında ayrım gözettiğini göstermektedir.⁵² Bu vakaya karışan Rumların Venedikli mi yoksa Osmanlı mı olduklarını bilmek güç. Ancak gerçek şu ki Venedik, Rum tebaasına yapılan bu saldırılar hakkında Maltalılarla karşı karşıya gelmeye niyetliydi. Bu karşılaşmalardan ilk olarak bahseden kaynaklardan biri 1550'ler ortasından kalmıştır. Domenico Gondi'nin kaptanlığını yaptığı bir Malta kalyonu Girit kıyısında bir şatoyu top ateşine tutmuş, adanın limanlarından birine girmiş ve Manoli Paleologo adlı birine ait tahıl taşıyan bir Rum gemisine el koymuştur.⁵³ Venedik derhâl bir *sequestro* koymuş ve 6400 duka tazminat almayı başarmıştır. Ayrıca Papa'nın şövalyelere deniz trafiğini terk etmelerini buyuran bir emir de çıkartmasını sağlamışlardır.

Rum tûccarlar da Venedik-Malta ilişkisinin iniş çıkışlarında tetikte beklemiş ve kendi meselelerinin duyulması için fırsat kollanmışlardır. 1640 yılının sonlarına doğru, tarikatın dört kalyonunun İyonya adalarından Kefalonya'nın Argostoli limanında demir atması Venedik'i öfkelen-dirmişti.⁵⁴ Şövalyeler güçlü rüzgarlar ve kötü hava koşulları sebebiyle adaya sığınmak zorunda kaldıklarını söyleyerek itiraz etmişlerdir. Bu tartışma karşılıklı ithamlar silsilesini ateşlemiştir. Bu noktada Giritli iki tüccar birkaç sene evvel yaptıkları iddiayı yeniden gündeme getirmişlerdir. Giorgio Gentile, iki kardeşin Giritli tûccarları avlarına düşürdüğü sözde Kasabalar vakasını hatırlatmıştır. Bunun üzerine, Venedik bir *sequestro* koymuş ve vaka Venedik'in istekleri doğrultusunda kapannmıştır. Fakat Gentile şimdi nihai çözüme dahil edilmediğini ve 1500 İspanyol reali tutarında tazminat talep ettiğini ileri sürmektedir. Başka bir Giritli Ambrosio Chrisochiera adları Beauvise, Castelli ve Seillons olan üç şövalyenin üç yıl önce el koydukları gemideki mallarını kaybetmiş ve malları için 3300 duka sigorta primi ödemiştir.⁵⁵

Ortodoks Rumların Dinî Statüsü

Venedik ticari meselelerde Ortodoks tebaasının yardımına hızlıca koşmaktaydı. Şövalyeler ise kendi açılarından Ortodoksları Venedik tebaası olarak görmekteydiler. Venedik'teki Ortodoks Rumların dinî statüsü çok daha muğlak ve tartışmalı bir konuydu. Venedik bir kez daha XVI. yüzyıl İtalya'sında Ortodoks Rumların durumunu değerlendirmek için mühim bir sahneydi. Bunun iki sebebi vardır.

52 Eksik olan tek detay Rumlara gasp ettiklerine karşılık olarak tazminatı ödeyip ödemedikleridir. Çünkü emirler Hristiyanlara nakliye ücreti ödeneceğini belirtmektedir.

53 Tenenti, *Cristoforo Da Canal*, 154.

54 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 150-51.

55 2700 duka zararı sonunda tarikat tarafından geri ödenmiştir. *age.*, 152.

Birincisi, Venedik'teki Ortodoks toplumu nüfusu, kültürel üretimi ve benzeri pek çok bakımdan İtalyan yarımadasının (ve aslında, Osmanlı İmparatorluğu dışındaki toprakların) en önemli toplumuydu. Livorno'daki Rum yerleşimi XVI. yüzyılın öncesine dayanmıyordu ve Ankona her ne kadar önem arz etse de, Rum yaşamının bir merkezi olarak Venedik'le yarışamazdı.⁵⁶ İkinci olarak, Trento Konsili öncesinde (Venedik dışında) İtalya'daki Ortodoks Rumlar hakkında söylenebilecek pek bir şey yoktur. Bunun sebebi Karşı Reformasyon öncesi kilisenin Rumları din değiştirtme amacıyla hedef almamasıdır.

Venedik ve muntıkalarındaki Rumlar hakkında İtalyan dünyasındakilerden çok daha fazla şey bilinmesine rağmen, Venedik'te geçen hikaye bazı bakımlardan alışılınışın dışındadır. İlk olarak, Venedik'in şehirdeki Rum topluluğuna karşı tavrı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı üst üste gelen kayıplar göz önüne alındığında daha büyük imparatorluk planlarının (bilhassa geniş Rum kolonilerini memnun tutma emelinin) dışında düşünülemez. İkinci olarak, Venedik'in papalıkla arasına mesafe koyma yönündeki tarihsel kararlılığı, Trento Konsili'nin İtalya'daki diğer Rumlar için önemsiz sayılmasa bile bir dönüm noktası olmadığı anlamına gelmektedir. Bir bakıma, Venedik'teki Rumlar başka yerlerdeki Ortodoks akrabalarından pek de farklı değildi. Ferrara-Floransa Konsili (1439) Ortodoksların Papa'nın otoritesini tanımlarıyla, Doğu Ortodoks ve Roma Katolik kiliselerinin birliğini tartışmaya açık biçimde de olsa sağlamıştır. Doğu kilisesi piskoposları vatanlarına dönüp yaptıkları ortaya çıktığında konsil neticelerinin Ortodoks dünyasınca şiddetle reddedilmesine rağmen, Floransa'da hakkında uzlaşılabilir anlaşmalar gelecek uzun yıllar boyunca Akdeniz'de yaşayanlar üzerine gölge düşürmüştür. Sonuç olarak konsil Katolik topraklarında yaşayan Ortodoks Rumların dinî statüsünün muğlaklığına sadece yeni bir katman daha eklemiştir.⁵⁷

Şimdi Venedik Rum Kardeşliği ve kardeşlik tarafından inşa edilen St. George Kilisesi mevzusuna geri dönelim. Önceki bölümde Kardeşlik üyelerinin “Venediklilik” diye adlandırabileceğimiz konumlarından bahsetmiştim. Bu kişiler Venedik tebaasıydı ve çoğunun şehrin elitleriyle yakın ilişkileri vardı. Ancak dürbünün ucunu çevirir ve St. George Kilisesi'ni merkeze alırsak, kardeşlik farklı bir açıdan göze çarpmaktadır. Kardeşlik üyeleri Venedik tebaası olmakla birlikte dinî statüleri hayli muğlaktır.⁵⁸

56 XVI. yüzyılın başında Ankona'daki Rum nüfus için bkz. birinci bölüm.

57 Ferrara-Floransa Konsili (1438-39) Bizans tarihçilerinin çokça dikkatini çekmiştir. Daha yakın tarihli tartışmalar için, bkz. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, 351-59 ve Necipoğlu, “Byzantium between the Ottomans and the Latins”, 360-71.

58 Venedik'teki Rum toplumunun dinî statüsü, çoğu eserlerini Rumca yazan tarihçilerin ilgisini çekmiştir. Bkz. Manousakas, *Επισκόπηση της ιστορίας της Ελληνικής Ορθόδοξης Αδελφότητας της Βενετίας*, 243-64; a.y., “Η εν Βενετία Ελληνική Κοινότης και οι Μητροπολίται

Ortodoks Rumların Venedik'te ibadet etmek için yaptıkları girişimlerin tarihi XV. yüzyıla kadar uzanır.⁵⁹ Ferrara-Floransa Konsili'nden sonra, şahsi mülklerinin dışında Katolik kiliselerinde ibadet etmelerine izin verilmiştir. Çünkü şimdi en azından Katolik Kilisesi'nin gözünde Roma'yla ittifak hâlindeyler. Akabinde Roma'dan kendi kiliselerini inşa etme izni talep etmişlerdir. Bir papalık fermanı onlara bu hakkı 1456'da tanımıştır ancak Venedik Senatosu daha inşaata başlanmadan bu hakkı hükümsüz kılmıştır.⁶⁰ XV. yüzyılda başka bir kazanım sağlanamamıştır.

Sonraki yüzyılın başlarında Rumlar girişimlerinde ilerleme kaydetmişlerdir. 1511'de doğa başvurmuş ve kilise inşa etmek üzere bir arsa satın almak için izin istemişlerdir. Ayrıca, ölüleri gömmek için de bir yer istğinde bulunmuşlardır. 1514'te Papa'nın onayıyla izin verilmiştir. Aynı yıl iki papalık fermanı projenin ilerlemesine izin vermiş ve hatta daha fazlasını yapmıştır. Bir tarihçi bu iki fermanın "Venedik Rumları ve Papalık arasındaki ilişkide beklenmedik bir dönüşümü" temsil ettiğini yazmıştır.⁶¹ Bu fermanlar Rum toplumunu doğrudan Papa'nın otoritesine bağlamış, dolayısıyla geleneksel olarak Rumlara karşı hasmane bir tavır takınan yerel Latin patriğinin kontrolünden çıkmasını sağlamıştır.⁶²

Bu sefer 1526'da yayınlanan başka bir papalık fermanı St. George Kilisesi inşaatının devam etmesine izin vermiştir. Fakat bu Ortodoks Rumların dinî statüsünün evvelkine kıyasla daha net olduğu manasına gelmemektedir. Venedik patriği ve daha genel olarak Katolik ruhbanları Venedikli Rumların "Şark ritine bağlı Katolikler" ve patriğin cemaatinin bir parçası olduklarında ısrar etmeye devam etmişlerdir. XVI. yüzyılın ortasında bazı işler Rumlar açısından ters gitmiştir.⁶³

Φιλαδελφείας"; Fedalto, *Ricerche storiche*; Mavroeiide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΕΤ Αιώνα*; ve Ploumides, *Αι Βούλλαι των Παπών περί των Ελληνων Ορθόδοξων της Βενετίας*, 228-66.

59 Bu anlatı Manousakas, *Επισκόπηση της ιστορίας της Ελληνικής Ορθόδοξης Αδελφότητας της Βενετίας*'dan oldukça yararlanmaktadır.

60 Ersie Burke 1456 girişiminin başarısız olmasının nedenlerinin belirsiz olduğunu yazmaktadır. "Aciz ve Sadık Hizmetkarlarınız", 15.

61 Fedalto, *Ricerche storiche*, 45.

62 Aynı tarihiye göre, fermanlar Rumlara "peculiarita giuris dizionale rispetto ai cattolici di rita latinno" vermekteydi. *age*. Latinlerin Venedik'teki Rumları tacizi için, bkz. Manousakas, *Επισκόπηση της ιστορίας της Ελληνικής Ορθόδοξης Αδελφότητας της Βενετίας* ve Mavroeiide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΕΤ Αιώνα* 1514 yılı papalık fermanlarının verdiği olağanüstü imtiyazlar Papa X. Iεω'nun Rum karşıtı fikirlerinden kaynaklanmaktadır. Fedalto, *Ricerche storiche*, 45, ve Manousakas, *Επισκόπηση της ιστορίας της Ελληνικής Ορθόδοξης Αδελφότητας της Βενετίας*, 247.

63 Mavroeiide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΕΤ Αιώνα*, 12.

1542'de Papa III. Paul geleneksel bir ihtilaf sebebi olan St. George Kilisesi'nde hizmet edecek rahipler meselesi hakkında bir ferman yayınlamış ve seleflerince Venedikli Ortodoks Rumlara bahsedilen ayrıcalıkları onaylamıştır. Ancak Rumların Latinleri kâfirlikle suçladıkları, Floransa Konsili'ni reddettikleri ve Konsili reddeden rahipleri St. George Kilisesi'nde vazifelendirdikleri gerekçesiyle bu ayrıcalıklara layık olmadıklarını ifade etmiştir. III. Paul papalık elçisi Georgios Klouzines'e düzeni yeniden sağlaması ve Floransa Konsili'ni kabul eden rahipleri eski görevlerine geri getirmesi için emir vermiştir. St. George'da hizmet etmek isteyen tüm rahiplerin, ilk önce elçi veya Venedik Latin patriği huzurunda iki kilisenin birliğini kabul ettiklerini beyan etmek zorunda olduklarını belirtmiştir. Ayrıca, Rumların çıkarttığı herhangi bir direnişin cezaya çarptırılacağını yazmıştır. St. George Kilisesi'nin papalık elçisi ve Venedik patriğinin otoritesi altında olduğunu, kilisenin Katolik kaidelerinden saptığı görülürse iki rahibin de siyasi otoritelere başvurma yetkisi bulunduğunu ifade ederek fermana son noktayı koymuştur.⁶⁴ Venedik bu noktada Rum toplumunu memnun etmek yönündeki genel eğilime rağmen, Papa'yla aynı görüşte olduğu konusunda istekli görünmüştür. Onlar Konseyi 1542 fermanı emirlerinin uygulanmasına yardım etmiştir.

Aynı Papa bu fermanı yedi yıl sonra hükümsüz kılmış, fakat 1564'te Katolik olmayan azınlıkların dinî özgürlüklerini kısıtlamayı amaçlayan Trento Konsili'nin etkisiyle, IV. Pius tekrar Floransa Konsili'ne sadakat konusunda inceleme yapılmasını talep etmiştir.⁶⁵ Bir yıl sonra geleneksel olarak büyük bir Rum öğrenci nüfusunu ağırlayan Padova Üniversitesi'nin Katolik olmayan öğrencilere diploma vermesini engelleyen başka bir ferman yayınlamıştır.⁶⁶

Ancak Karşı Reformasyon, Rum toplumunu tüm gücüyle ezip geçmeden önce, Venedik araya girmiştir. 1569'da bir prensin Katolik olmayan bir kişinin sığınma talebini kabul etmemesini emreden fermanın Venedik'te yayınlanmasını yasaklamıştır.⁶⁷ 1577'de Katolik Kilisesi'yle alâkası olmayan, İstanbul'daki patriğin atadığı bir Ortodoks metropolitini Venedik'te kabul ederek olağandışı bir adım atmıştır. Bundan evvel rahip seviyesinin üstünde hiçbir papaz şehirde hizmet etmemiştir. Kararın içeriğinin ötesinde, zamanlanışı Katolik dünyasındaki geniş Rum toplumu bağlamında Venedik mevsusunun ne kadar alışılmışın dışında bir noktada olduğunu göstermektedir. Sadece yedi yıl önce Karşı Reformasyon reformları, Osmanlı hakimiyetinde yaşayan Ortodoks Rumların mezhep değiştirmesi amacıyla Papalık Yunan Ruhban Okulu'nun

64 Ploumides, "Papal Bulls", 245.

65 *age.*, 234.

66 Fedalto, *Ricerche storiche*, 89.

67 *age.*, 92.

kurulmasını sağlamıştır. Bundan da dört yıl önce, 1573'te İtalya'da hedefi İtalya'nın güneyinde yaşayan Rum ve Arnavut toplumlarının Katolikleştirilmesi olan *Congregazione per la riforma dei Greci viventi* kurulmuştur.⁶⁸

Tarihin 1577 olması tesadüf değildir. Venedikliler Kıbrıs'ı 1570'te Osmanlılara kaybetmişlerdi. Osmanlı orduları ilerlemeye devam edince, Venedik sadakatlerini kazanmak umuduyla Ortodoks Rumlara karşı tavrını yumuşatmaya çalıştı.⁶⁹

Gabriel Severos 1577'de atanan Ortodoks metropolitiydi ve atanma hikayesi bu dönemde Ortodoks Rum toplumun mühim bir özelliğini, yani uluslararasılaşmasını gözler önüne sermektedir. Şu ana kadar tartıştığım hukuki ayrımlar ve Venedik'teki Ortodoks Rum tebaasıyla İstanbul'daki Ortodoks hiyerarşisi arasındaki ilişkide görülen Venedik kaynaklı süregelen tedirginliğe rağmen, Ortodoks Rum toplumunun ortak üyeleri olmaları Osmanlı ve Venedik dünyasından Rumları bir araya getirmiştir. Bu durum bilhassa kilise elitleri düzeyinde gerçekleşmiştir ve böylece Ortodoks Kilisesi hiyerarşisi Rum tüccar sınıfı elitlerinininkine benzemiştir.

1575'te Venedik'teki Onlar Konseyi, Rum tebaadan Leonino Servo adında uzun süredir İstanbul'da yaşayan zengin bir Giritli tüccardan bir pusula almıştır. Pusula balyosun arabuluculuğuyla ellerine ulaşmıştır.⁷⁰ Pusulanın konusu Venedik'le değil, Girit'le alakalıdır. Servo, Venedik'e sadık bir Ortodoks başpiskoposunun yanı sıra, dört piskoposun daha adaya atanmasını teklif etmektedir. Bu durum, Giritlilerin dinî taleplerini yerine getirecek ve dinî nasihat almak için Venedik'in çok sayıda düşmanı bulunan İstanbul'a gelmelerine gerek kalmayacaktır. Konsey teklifi dikkate almak konusunda hevesliydi –Kıbrıs'ın düşüşünün ardından Girit'in sırada olduğu yaygın bir kanaatti– ve pusulayı adadaki yönetici Foscarini'ye ilette. Ateşli bir Katolik olan Foscarini teklifi reddetmiş ve Onlar Konseyi onun kararını kabul etmiştir.

68 Pangrates, *Chiesa Latina e missionari Francescani*, 3.

69 Bu sadece Venedik'le sınırlı kalmamıştır. Bu Venedik'in tüm kolonilerinde uygulanan siyasetti ve yerel farklılıklara göre değiştirilirdi. Latin ruhbanların itirazlarına rağmen, İyonya Adaları'ndaki Ortodoks elitlerinin varlığını kabul etmiştir. Manousakas, “Η εν Βενετία Ελληνική Κοινότης και οι Μητροπολίται Φιλαδελφείας”, 184. Ortodoks hiyerarşisini Girit'ten men etmeye devam etmiş ancak adanın Rum nüfusunu yatırtmaya çalışmıştır. XVII. yüzyılın başında adanın başkenti Kandiye'de yüzden fazla Ortodoks kilisesi vardı ve devlet yetkililerinin buralarda ayinlere katılmaları teşvik edilmiştir. Aynı yetkililer Katolik Kilisesi'nin kışkırtıcı davranışlarını engellemek için didinmişlerdir. Bkz. Greene, *A Shared World*, 176.

70 Manousakas, “Η εν Βενετία Ελληνική Κοινότης και οι Μητροπολίται Φιλαδελφείας”, 193. Bir sonraki anlatı Manousakas'ın makalesinden yararlanmaktadır. Eric Dursteler Servo hakkında daha çok bilgi vermektedir. Konstantinopol'deki Venedik yetkilileri Servo'nun kibirli ve baş belası olduğunu düşünmekteydiler. Fakat Rum milletinin faaliyetlerine katılmasına izin verilmiş, Onlar Konseyi'nin toplantılarında oy kullanmış ve Venediklilerle ticaret yapmıştır. Dursteler, *The Venetians in Constantinople*, 53-54.

Bu sırada Venedik'teki St. George Kilisesi'nin eski rahibi ve Ortodoks Kilisesi'nin yükselen yıldızı Gabriel Severos'a İstanbul'da Alaşehir metropoliti ünvanı verilmiştir.⁷¹ Tübingen Üniversitesi'nden Lüteriyan uzman Stephen Gerlach bu iki olay arasında ilişki kurmaktadır. Gerlach Severos'un metropolitliğe atanma töreninde bulunmuştur. Galatalı zengin bir tüccar olarak bahsettiği Leonino Servo gerekli hediyeleri alıp, tören sonrasında verilecek ziyafetle diğer masrafları karşılayarak töreni finanse etmiş olmasa atamanın gerçekleştiremeyeceğini gözlemlemiştir.⁷² Ayrıca Severos'un yoksul Alaşehir piskoposluk bölgesine liderlik yapmak gibi bir niyeti olmadığını, daha ziyade kendisinin ilk Girit Ortodoks metropoliti olmasına izin veren bir kararın çıkacağını umduğu Girit'e (tabii ki yeni metropolit kimliğini gizleyerek) geri döneceğini yazmıştır. Açıkça görüldüğü üzere, Severos Servo'nun tercih ettiği namzettir.

Girit bir kere elden çıkınca, Venedikliler (Servo dahil) Giritlileri ve patriği memnun edebilmek için taviz vererek anlaşmak istediler. Dolayısıyla, Severos'un Venedik'e gelmesine ve makam resmen el değiştirmese de burada kilisenin başına geçmesine izin verilmiştir. Severos deneyimi öylesine olumlu sonuç vermiştir ki –Ortodoksların saygısını kazanmış bir yandan da Venedik'in sadık bir hizmetkârı olmuştur– cumhuriyet sonraki metropolitlere boyun eğmiştir. Severos'tan sonra Alaşehir metropolitini kardeşlik seçmiştir ve İstanbul'daki patrik bu kararı onaylamıştır.

Bu ağin işleyişte muhtemelen en çarpıcı örneğine XVII. yüzyılda rastlanmaktadır. Venedik'in Giritli Ortodoks Rumlar ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoks hiyerarşisi arasındaki iletişimi (Servo'nun 1575 tarihli pusulasında zikrettiği) tekrar tekrar engelleme girişimlerine rağmen, yüzyılın –ve hatta bütün Osmanlı döneminin– en meşhur patriği Venedik hakimiyetindeki Girit'ten çıkmıştır.

Kirillos Lukaris 1572'de Kandiye'de (bugün Herakleion'da) doğmuştur. Temel eğitimi Girit'te tamamladıktan sonra, Osmanlı hakimiyetindeki Mısır'da İskenderiye patriği olan amcasının desteğiyle İtalya'ya okumaya gitmiştir.⁷³ Venedik ve Padova'da eğitim gördükten sonra, 1590'ların başında amcasının rehberliğinde patrikhanede hizmet etmek üzere İskenderiye'ye gitmiştir. Kozmopolit eğitimi dil becerilerinde kendini göstermektedir. Lukaris Latince, İtalyanca, Türkçe, Arapça ve ilaveten Rumca biliyordu. İskenderiye patriği olarak amcasının halefi olmuş ve

71 Severos 1530'ların sonunda Monemvasia'da doğmuştur. Osmanlılar şehri fethedince, ailesi Girit'e kaçmıştır. Manousakas, "Η εν Βενετία Ελληνική Κοινότης και οι Μητροπολίται Φιλαδέλφειας", 193.

72 *age.*, 198.

73 Herring, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 1620-1638, 31. Lukaris anlatımda bu kitaptan yararlandım.

sonunda, 1620'de İstanbul'daki ekümenik* patriği koltuğuna oturmıştır. Lukaris'in hikayesi Venedik idaresindeki topraklarda doğan bir Rumun padişahın izniyle patrik olabileceğini kanıtlamakla kalmaz, Osmanlı ve Venedik topraklarına yayılmış ailelerin birbirleriyle sıkı ilişkilerini koruduğunu da gösterir.

1577'den itibaren Venedik'te bir Ortodoks metropoliti bulunmasına rağmen, Rum toplumunun bariz bir dinî statüye sahip olduğu sonucuna varamayız. Venedik'in Severos ve haleflerinin hizmet etmesine izin verme kararı, Katolik Kilisesi'nin sahası dışında verilmiş siyasi bir karardır. Şehrin (Katolik) patriği Rumların Şark ritine bağlı Katolikler olduğu konusundaki ısrarını, Katolik ruhbanlar ise Ortodoks Rum yaşamına müdahale denemelerini sürdürmüşlerdir.⁷⁴ Papalık Ferrara-Floransa Konsili'nde başarılan Rum Kilisesi'yle yeniden birleşimin devam ettiğini varsaymaktadır. Ortodoksların konsili 1484'ten itibaren reddetmesi sadece Osmanlı hakimiyetinde yaşayan Rumları ilgilendiren bir meseleymiş gibi kabul edilmiştir. Bu "hukuki masal gibi bir şey"dir ancak Venedik her zaman bununla doğrudan yüzleşmekten kaçınmıştır.⁷⁵ Konsil Katolik dünyasında belirsiz bir statüde bulunmaya inatla devam eden bir mesele hâline gelmiş Rumlar konusunda, Venedik ve papalık siyasetini yöneten platform olarak varlığını korumuştur.

Neticede, Rumların bu muğlaklıktan faydalanmak niyetinde olduklarını unutmamalıyız.⁷⁶ Rumların Katolik olduklarında ısrar eden sadece Katolik ruhbanlar değildi. Venedik otoritelerine yazdıkları sayısız dilekçede Rum toplumu kendilerine "sadık ve Katolik Hıristiyanlar" şeklinde sürekli atıfta bulunmaktadır.⁷⁷

İtalyan yarımadasının geri kalanında Ortodoks Rumlar koruyucu Venedik şemsiyesinin dışında kalmıştır. İtalya'daki Congregazione per la riforma dei Greci viventi tarafından tasavvur edilen Katolikleştirme planının ülkenin güneyinde büyük ölçüde amacına ulaştığını biliyoruz. Karşı Reformasyon döneminde Ankona'da

* Ekümenik, Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin diğer Ortodoks kiliselerinden üstün olması durumudur.

74 Mavroeide, *Εμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο 12Τ Αιώνα*, 17. XVII. yüzyılın sonuna doğru metropolit Tipaldos (1685-1713) birdenbire Roma'ya bağlılığını ilan edince ani bir gelişme yaşanmıştır. Venedik sonrasında Tipaldos'un altındaki mevkilerde vazife yapan tüm Rum rahiplerin de aynısını yapmasını talep etmiştir. Bunun sonucu olarak pek çok Rum Venedik'i terk etmiştir. Manousakas, *Επισκόπηση της ιστορίας της Ελληνικής Ορθόδοξης Αδελφότητας της Βενετίας*, 258.

75 Wright, *The Early Modern Papacy*, 148.

76 Tarihin bu kısmı yeterince dikkat çekmemiştir. Literatürde vurgu otoritelerin tavırları üzerindedir. Toplumun kimliği ise neredeyse hiç sorunsallaştırılmaz. Fakat aşağıdaki nota bakınız.

77 Burke, "Aciz ve Sadık Hizmetkarlarını", 15.

yaşayan Rumların tarihi daha yazılmamıştır, ancak Ankona büyük ihtimalle pek de hoşgörülü bir yere dönüşmemiştir. Livorno ise Rumlar ve Karşı Reformasyon İtalya'sını incelemek açısından en ilgi çekici yerdir. XVII. yüzyıl Akdeniz'inde en hızlı büyüyen limanlardan biridir. Medici grandükaları denizci, kürekçi ve tüccar Rumları cezbetmek niyetindeydi. Dolayısıyla, sonraki sayfalarda göreceğimiz üzere grandükalar farklı sebeplerle de olsa, Venedik siyasetinin bir yansıması olarak Rum Kilisesi'nin ikircikli statüsünü sıklıkla gözardı etmişlerdir. Roma ve Rumların ibadet ettiği Santissima Annunziata Rum kilisesini bizzat yöneten Pisa başpiskoposuna göre, kilise Papa'nın otoritesini kabul eden Doğu Katolik Kilisesi statüsüne sahipti ya da sahip olmalıydı. Velakin kilisede hizmet eden rahiplerin büyük çoğunluğu Levant'tan geliyordu ve Şark ritine bağlı ayin yapıyorlardı. Katolik hiyerarşisi kilisenin işleyişine düzenli olarak müdahale etmiş, Rum bireyler ayinleri hakkında sorulara cevap vermek üzere sık sık Engizisyon'un huzuruna çıkarılmıştır. Ancak grandükalar, bu mevzularla Engizisyon'un etkisini hafifleten bilinçli bir sessizlik içinde ilgilenmişlerdir.⁷⁸ Bu XVII. yüzyılda gerçekleşmiş bir hikayedir ve bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

OSMANLI DÜNYASI

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ortodoks Rumlar Katolik Batı'da yaşayan akrabalarına kıyasla çok daha güvenli bir konumdadır. Rahiplerin atanması, hangi ritüele bağlı ayin yapılacağı ve kilise cemaatinden kişilerin inançları hakkında sorulanması konularında Batı'da gördüğümüz bitmek tükenmek bilmeyen kavgaya burada hiç rastlanmamaktadır. Padişahlar dinî çeşitliliği olağan gidişat olarak kabul etmekte ve daha başlangıçtan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslimlerin konumları hakkında hayli istikrarlı düzenlemeler yapmışlardır.

Osmanlılar Ortodoks Kilisesi ve hiyerarşisini Venedikliler gibi potansiyel bir hain olarak görmemişlerdir. Padişahları tedirgin eden yenilenmiş bir Katolik hacı seferi ihtimalidir ve bu ihtimal gereği Ortodoks Rumları bilinçli şekilde kayırmışlardır. Dolayısıyla, Osmanlı topraklarının içinde ve dışında rahip veya piskoposların hareketini kontrol etmek üzere veya mesela, geleneksel biçimde Rumları Padova Üniversitesi'nde okumaktan men etmek için herhangi bir çaba görmemekteyiz.

Fakat XVI. yüzyılda başkentte ve özellikle Galata'da yaşayan Ortodoks toplumunun kendine has özellikleri vardı. Önceki bölümden bildiğimiz üzere, Galata'da yaşayan çoğu Rum, Venedik tebaasıydı. Fakat aynı zamanda dinî inançları bakımında Ortodoks Rumlardı. Osmanlı tebaası dindashlarıyla aynı kilisede ibadet ediyorlardı ve

78 Frattarelli Fischer, "Alle radici di una identita composita", 52, a.e., bazı Engizisyon duruşmaları hakkında ayrıntı için.

Ortodoks olduklarından, padişaha rapor veren patriğin otoritesine tâbiydiler. Varlıklı tüccar Leonino Servo bir bakımdan Venedik tebaasıydı. Diğer bakımdan, Gabriel Severos'un patrikhane mahkemesinde Alaşehir metropoliti atanmasını sağlayan da Servo'ydu. Servo'nun patrikle yakın ilişki içinde olduğu açıktır. Rumlar bir kez daha belirsiz bir konumdadır. Venedik'te Katolik olmayan Venedik tebaasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise padişah hakimiyetine biat etmiş Hristiyanlar yani zimmi olmayan Ortodoks Rumlardır. Bu durum Akdeniz'in doğusundaki mühim sınır çizgileri hakkında yapılan ısrarcı ve genelde sağlam temellere dayanan varsayımlara uymamaktadır. Haçlı seferleri zamanından beri, Ortodoks Hristiyanlar –kendilerinin ve başkalarının gözünde– Müslüman hakimiyetine biat etmeleri bakımından ayrı tutulmuş, Katolikler ise ecnebi Hristiyanlar kabul edilmişlerdir. İslam hukuku biat eden ve biat etmeyen ecnebi Hristiyanlar arasında ayırım yapmaktadır. Biat edenler zimmi, etmeyenler ise harbidir. Çoğu vakada ve yerde zimmi-harbi ayırımı Ortodoks-Katolik bölünmesine birebir karşılık gelmektedir. Fakat bu durum için aynı şey söylenemez.

Bir tarihçi “bu gerçeğin görülmedik şekilde kualsız ve hassas bir mesele” olduğunu yazmaktadır.⁷⁹ Mesele muhakkak kualsızdı, fakat gerçekten de hassas mıydı? Şayet öyleyse, kimin açısından hassastı? Venedik'te devlet dinî statüyü tâbiyetle aynı eksene getirmek için hayli uğraşmıştır (neticede bu çabadan vazgeçilmiştir). Venedik'in Katolik olmayan tebaası bir sorun olarak görülmüş ve cumhuriyet ancak 1577'den sonra Ortodoks Rum toplumu için Uniat kilise* yaratma denemelerinden vazgeçmiştir.

Çok dinli bir imparatorlukta, Osmanlı padişahlarının dinî statüden kaynaklanan bir tedirginlikleri yoktu. Bu bakımdan mesele hassas değildi. Fakat padişah baş vergisi ödemekle yükümlü olan ve kendine biat etmiş yani Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimlerin sayısının artmasını istiyordu.⁸⁰ 1502'de Venediklilere verilen, İstanbul'da bir yıldan uzun süre ikamet eden Venediklilerin baş vergisi ya da haraç ödemesini şart koşan kapitülasyonlar gibi önlemlerin bir kısmının ardında yatan neden buydu.⁸¹ XV. yüzyılın sonlarına doğru İyonya Adaları'nda yaşanan bir çekişme, Osmanlılar ve Venedikliler arasında patlak verebilecek yargı yetkisine dair tartışmalara örnek olarak gösterilebilir. 1487'de birtakım kişiler (Osmanlı hakimiyetindeki Kefalonya'ya gitmiş

79 Mavroeide, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά*, 85.

* Uniat veya Uniate kilise, Papa'nın otoritesini kabul ederek kendi ayinlerini yapmaya devam eden Doğu Katolik Kiliseleri'dir. [e.n.]

80 İslam hukukundaki zimmi statüsü, özünde kişinin sultana biat etmesi ve karşılık olarak sultanın onu koruması bulunmaktadır.

81 Mavroeide, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά*, 82-83. Haraç ödeyenler sınıfına geçmenin “gündelik olaylardan” olduğunu da yazmaktadır.

ve birkaç sene adada yaşamışlar, böylece baş vergisi ödemeleri gerekmiştir. Sonrasında anlaşıldığı üzere Zante'ye dönmüşlerdir. Zira Kefalonya subaşısı firar eden bu imparatorluk tebaasını tutuklamak için Zante'ye gitmiştir. Subaşı bu kişilerin yakalandıkları takdirde kendisine teslim edilmelerini istemiştir. Bu meselede Venedikli yetkililer söz konusu kişilerin Venedik tebaası olduklarını söyleyerek bu isteği geri çevirmişlerdir.⁸² Ancak Osmanlıların mevzuyla alakası esasen ne dinî sebeplere dayanmakta ne de özellikle Rumları hedef almaktaydı. Otoriteler ecnebi Katolik tebaanın da Ortodokslar gibi zimmi statüsünü kabul etmesiyle ilgilenmişlerdir.

Ortodoks Hristiyanların Venedik tâbiyetine itiraz etmesini sağlayabilecek diğer taraf Ortodoks Kilisesi'dir. Neticede kilise imparatorluğun Ortodoks Hristiyanlarından vergi toplama hakkına sahipti ve bu hak kiliseye padişah tarafından verilmişti. Hatta vergi toplamakta güçlük çekilmesi hâlinde yeniçerilerden meydana gelen bir askerî destek de istenebiliyordu. Bu durum ilginç bir soru akla getirmektedir: Zimmi olmayan Ortodoks Hristiyanlar da kiliseye vergi ödemekle yükümlü müydü? Şayet cevap hayır ise, daha laik meselelerde olduğu gibi balyos onları destekliyor muydu? Maalesef bu mevzuya ışık tutacak bir bilgi bulunamamıştır. Söylenebilecek tek şey, İstanbul'daki patrikliğin Venedik balyosuyla çok yakın bir ilişki içinde olduğu ve sürekli iletişim hâlinde çalıştığıdır. Kilise yetkililerinin adlarına, balyos makamınca kaleme alınan belgelerde düzenli olarak rastlanmaktadır. Bu yetkililer çevirmen ya da tanık olarak hizmet etmek üzere, ayrıca şahsi sebeplerle de balyos makamına gitmektedirler.⁸³

Balyosun Ortodoks Kilisesi'nin tamamen iç işleriyle alakalı olduğu düşünülebi-
lecek meselelere de dahil edilmesi hayli dikkat çekicidir. 1590'da Venedik Ortodoks piskoposu Gabriel Severos, Venedik otoritelerine patriğe *balyos aracılığıyla* (vurgu yazara ait) başvurulmasını istediği bir mektup yazmıştır. Severos Paskalya bayramını Venedik'teki Katoliklerle beraber kutlamak için izin istemektedir. Balyosun araya girmesinin "daha etkili" olacağını ifade etmiştir.⁸⁴ Balyosun patrik söz konusu olduğunda bir Ortodoks piskoposundan neden daha nüfuzlu olduğu açık değildir, ancak bu durum Venediklilerin dağınık Ortodoks Hristiyan toplulukları arasında arabulucu rolü oynadığına işaret etmektedir. Büyük ihtimalle patrik kilise cemaati ve Venedik devleti arasındaki çizgiyi kontrol altında tutmaya çalışmak yerine, bağlantılarına ve Rum toplumuna daha çok değer vermiştir.⁸⁵ Venedik, patriğin

82 *age.*, 79.

83 *age.*, 79-80, birtakım örnekler için.

84 Fedalto, *Ricerche storiche*, 105.

85 Örneğin, meşhur Kantakuzenos ailesinden Antoine Kantakuzenos, kilise dışındaki Ortodoks halkın nüfuzlu bir üyesiydi ve Iorga tarafından bir "arkhan" olduğu tespit edilmiştir. 1565'te sonraki patriği seçmişti. Kardeşi Manuel Venedik'te yaşamaktaydı. Iorga, *Byzance après Byzance*, 113-14.

Rumların tutumunu etkilemedeki nüfuzuna önem vermiş ve kilise yetkilileriyle ilişki kurmak için balyosu kullanmıştır.⁸⁶

Papa Doğu'da

Ortodoks Hristiyanların hamisi Osmanlı padişahıydı. Papa 1570 öncesinde Doğu'daki Ortodoks toplumlarının yaşamlarında ve Rumlara Papa'nın üstünlüğünü kabulettirmesi amaçlanan çok sayıda Karşı Reformasyon kurumunun kurulmasında çok az ya da hiç rol oynamamıştır. Bir istisna haricinde bu rolünü korumuştur ve bu istisna Ege adalarından Batnaz'daki St. John Manastırı'yla ilgilidir.

Manastır XIV. yüzyılın tamamında ve XV. yüzyılın başlarında savaş alanı içinde kalmıştı. St. John Şövalyeleri bu dönemde Rodos adasındaydı ve On İki Adalar'ın tamamını kontrol ediyorlardı. Denizin karşı tarafında çok sayıda Türk beylikleri onlarla Anadolu kıyı şeridi boyunca çarpışmıştır. XIV. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Osmanlılar bu beyliklerin en önemlilerini yenmiş ve kıyıyı kontrol altına almışlardır.⁸⁷ Manastırla alakalı XV. yüzyılın ilk yarısından kalma çok az belge bulunmaktadır, ancak yüzyılın ortasından itibaren bu belgelerin izine daha fazla rastlanmaktadır. Kaynaklar Nakşa adası sakinlerinden bir elçinin 1453 senesi yaz aylarında İstanbul'un fethinden hemen sonra padişaha biat etmek için Edirne'ye gittiğine işaret etmektedir.

Osmanlılar manastır sebebiyle ada halkına iyi muamele etmişlerdir. Vergi düşük tutulmuş ve imtiyazlar verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet manastırın satın aldığı erzakın vergilendirilmeyeceğini ilan ederken, II. Beyazıt (1481-1512) manastıra Palatia'dan her yıl yirmi modia* tahıl alma hakkı vermiştir. Ayrıca Ege bölgesinden buğday ve bakliyat almalarına da müsaade etmiştir.⁸⁸

Muhtemelen mühim bir Hristiyan mekanının ayrıcalıklı muamele görmesi nedeniyle, pek çok Katolik güç manastıra hâlâ çok tehlikeli bir bölgede bulunduğundan koruma teklif etmek zorunda hissetmiştir. 1457'de Venedik patriği Nakşa adası sakinlerine zarar vermemeleri için herkesi uyarmış ve zarar veren herhangi bir kişiyi aforoz etmekle tehdit etmiştir. 1461'de Papa Girit ve Rodos başpiskoposlarına benzer bir emir yollamıştır. Bu emri mesele hakkında ona başvuran keşişlerin teşvikleriyle verdiği anlaşılmaktadır. 1508 ve 1514'te hâlâ Rodos'ta bulunan St. John

86 Mavroicide, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά*, 79.

87 Zachariadou, "Συμβολή στην Ιστορία του Νοτιοανατολικού Αιγαίου", 184-229. Bu anlatı bu makaleden oldukça yararlanmaktadır.

* Bir ölçü birimi [c.n.].

88 Zachariadou bu imtiyazların sadece manastır sakinleri için mi yoksa tüm ada sakinleri için mi verildiğinin açık olmadığını yazmaktadır. *age.*, 198-99.

Tarikatı'nın üstatları, tebaalarına Rodos *vasalı* kabul edilmesi gereken adallara zarar vermemelerini emretmişlerdir.

Katolikler de bağış istemeye gelen keşişlere yardım ederek adayla ilgilendiklerini göstermişlerdir. 1507'de bir tarikat üstadı iki keşişe Roma'ya götürmeleri için referans mektubu yazmıştır. İlaveten Papa 1513'te manastıra maddi yardım yapan herkesin günahlarını iki yüzyıl için bağışlamıştır.

1522 senesi bir dönüm noktasıdır. Kanuni Sultan Süleyman St. John Şövalyeleri'ni Rodos'tan çıkarmıştır. Sonraki aşağı yukarı elli yıl boyunca Osmanlı deniz kuvveti ve Ege'deki diğer fetihler Akdeniz'in doğusunda kısmen sükunet sağlamıştır. İlerleyen yıllarda Katoliklerin manastırı korumasına dair göndermelere rastlanmaması şaşırtıcı değildir. Bu göndermelere yüzyılın sonunda farklı bir vurguyla yeniden rastlanmaktadır. Osmanlılar ve şövalyeler arasında aralıksız çatışma yaşanan XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başında, keşişlerle Katolik dünyası arasındaki yapılan yazışmalar da keşişler ve manastırın temel güvenliği konusunda yaşanan tedirginliği yansıtmaktadır. 1500 yılı dolaylarında keşişler arasında adayı temelli olarak terk etmeyi düşünenler bile vardı.⁸⁹ XVI. yüzyılın sonuna gelindiğinde, durum oldukça düzelmiş ve Batnaz Ankona'ya kadar uzanan canlı bir ticaretin sahnesi olmuştur. Yazışmalar bu ticareti korumak konusundaki endişeleri gözler önüne sermektedir. Keşişler genel olarak Katolik gücünün iki merkeziyle yazışmaktadırlar. Bunlar şimdi Malta adasına yerleşmiş şövalyeler ve Roma'dır. Fakat Batnaz Rum dünyasında eskisi gibi bir istisna teşkil etmemektedir. XVI. yüzyılın sonuna yaklaşılın günlerde, Ortodoks Rum tüccarlar ticaretlerinin korunması için Venedik ya da İstanbul'a giderek daha az, Katolik otoritelere ise giderek daha çok başvurmuşlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KORSANLIK ÇAĞI

XVII. yüzyıl tüm dünyada olduğu gibi Akdeniz’de de korsanlığın altın çağıydı. Kuzey Amerikalıların korsanlık denince, akıllarına gelen ilk şey Karayip manzaratıdır. *Peter Pan*’daki Kaptan Hook’tan Disney’in gişe rekorları kıran son filmi *Karayip Korsanları*’na, korsanlık zihinlerde her zaman üstünde çapraz kemikler ve kafatası bulunan siyah bir bayrakla masmavi bir gökyüzü ve palmye ağaçlarının gölgesinde kumlu bir koyda demir atmış bir korsangemisi çağrıştırmaktadır. Tarihsel gösterge hafızalardan silinmiş olsa da, popüler kültürün çoğu ögesi Karayipler’in korsanlık geçmişinin izlerini taşımaktadır. Benzer bir durum Captain Morgan adlı rom markası için de geçerlidir. Gallerli korsan (ya da diğer bir bakış açısıyla, devlet izniyle savaşan korsan) Henry Morgan, 1610’da Panama şehrini yakıp kül etmiş ve sonrasında İngiltere tahtınca kendisine soyluluk unvanı bahsedilmiştir.¹

“Korsan” kelimesini Akdeniz’in yanına koyduğumuzda, tarihsel çağrışımlar kaybolur. Akla herhangi bir şey gelse bile, olsa olsa yeni kurulan Amerikan devletinin XIX. yüzyılın başlarında Kuzey Afrikalı devletlere karşı savaştığı Berberî Savaşları sebebiyle Berberî korsanları gelir. Deniz piyadeleri marşındaki “Trablus kıyılarına” dizesinin kökeni iki Berberî savaşına (1801-5 ve 1815) dayanmaktadır. Hâlbuki Berberî korsanları çok daha geniş çaplı Akdeniz korsanlığı olgusunun sadece bir unsurudur.

1 Captain Morgan’ın romunu satan internet sitesi specialtydrinks.com Morgan’ın “kabadayı” (*swashbuckler*) olduğunu ifade etmektedir.

Birçok bakımdan, Akdeniz korsanları dünya çapında bir olgunun yerel ifade ediliş şeklidir. Diğer bakımdan ise iki korsanlık olgusu birbirinden hayli farklıdır.

Karayipli benzerleri gibi, Akdeniz korsanları da XVII. yüzyılda parlak bir dönemden geçmişlerdir. İki korsan türü de, Yeni Dünya'nın keşfiyle İspanyol zenginliği ve gücüne meydan okumaya çalışan İngiltere, Hollanda ve kısmen Fransa gibi yeni deniz güçlerinin hem Avrupa hem de deniz aşırı sularda doğuşuyla denizlerde görülen şiddetin aniden artmasının bir parçasıdır.

Bu yeni çatışmalar sadece Yeni Dünya'yla sınırlı kalmamış, Hint Okyanusu'nun uzak köşelerine kadar dünyanın dört bir ucuna yayılmıştır. Neticede, Hugo Grotius'un klasik uluslararası hukuk metinlerinden biri olma özelliğini koruyan meşhur *Mare Liberum* ya da *Freedom of the Seas* adlı eserini yazmasının sebebi 1603'te Portekizli karaka (gemi) *Santa Catarina*'nın Singapur kıyısında Hollandalı amiral Jacob Heemskerck tarafından gasp edilmesidir.²

Aynı zaman diliminde yani XVII. yüzyılda gerçekleşse dahi her uluslararası sahnede korsanlığın gidişatı farklıdır. Yine de, Karayipler ve Akdeniz'de yaşanan bu zamansal rastlantı dikkat çekicidir. 1564'te Karayipler'de İspanyol kontrolünde olmayan ilk liman olma özelliğini taşıyan bugün Florida'da Jacksonville yakınlarındaki Fort Caroline'yi Fransızlar kurmuştur. İspanya'nın elinde tutmak için son noktaya kadar boş yere savunduğu bu bölge ilk defa başarılı biçimde istila edilmiştir. Hollandalılar ve İngilizler Fransızları takip etmiştir. Hepsisi de, varış noktası Sevilla'ya gitmek üzere Karayipler'den geçen İspanyol gümüşüyle dolu büyük konvoy ganimetinin peşindedir. Savaşılan edildiği dönemlerde, İspanyol servetine yapılan saldırılar eski düşmanlıkların bir parçası olan, devlet izniyle savaşan korsanların eliyle gerçekleşirken; sulh zamanında korsanlar İspanyol Karayipleri'nde faaliyet göstermişlerdir.

Akdeniz'deki muhteşem korsanlık çağı birkaç yıl sonra, 1571'de Osmanlıların (bugün Yunanistan'ın Naupaktos şehri yakınlarında bulunan) İnebahtı yenilgisinin hemen ardından başlamıştır. Avrupalı korsanlar Osmanlı donanmasının güç kaybetmesinden yararlanmışlar ve Akdeniz'in doğusuna akın etmişlerdir. Akdeniz'in batısında ise üç Osmanlı vilayeti Trablus, Tunus ve Cezayir benzer şekilde Osmanlı kontrolünün zayıflamasından faydalanmış ve hem Akdeniz'de hem Atlas Okyanusu kıyılarında Avrupalı gemilere saldırmaya başlamışlardır.

- 2 Hollanda'da bir ganimet mahkemesi ise Santa Catarina'nın gasp edilmesinin hukuka uygun olduğuna karar vermiş ve dolayısıyla ganimetin Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin hissedarlarının olması gerektiğine hükmetmiştir. Bu karar o kadar tartışma yaratmıştır ki, Hugo Grotius kararı destekleyen bir layiha yazması için alıkonulmuştur. Daha geniş çaplı bir eseri *Mare Liberum*, yahut *The Freedom of the Seas* bu layihadan çıkmıştır. *Mare Liberum* Doğu Hindistan Şirketi'nin emriyle 1609'da yayımlanmıştır. Grotius, *De jure praedae commentarius*, I:xiv.

Korsanlık XVII. yüzyılda Karayipler’de gelişmiş, hatta tüm dünyada korsanlığın altın çağı olarak bilinen 1660-1720 yılları arası dönemde daha da kuvvetlenmiştir.³ Ancak XVIII. yüzyıla gelindiğinde rüzgâr korsanlardan yana esmeyi bırakmıştır. Eskisine kıyasla daha zengin ve daha teşkilatlı Avrupa hükûmetleri, savaş zamanı gereken insan gücü ve denizlerde uzmanlaşmaları dolayısıyla korsanlara giderek daha az başvurmuş, barış zamanı ise onları yakalamak konusunda daha başarılı olmuşlardır. 1720’den itibaren korsan sayısı hızlı bir düşüş göstermiştir. Merkezi Port Royal, Jamaika’da bulunan (*Karayip Korsanları*’nın geçtiği mekân) İngiliz Kraliyet Donanması denizde devriye gezmek konusunda bilhassa hünerliydi.⁴

Akdeniz’de ise korsanlık daha yavaş son buldu. Rakamlar XVIII. yüzyıl boyunca –bugün hâlâ tartışılan bazı sebepler nedeniyle– çarpıcı şekilde küçülmüştür, fakat korsanlık sona ermemiştir. Nihayetinde, 1798’de Napolyon’un korsanlığın önemli bir merkezi olan Malta’yı işgal etmesi ve 1816’da Lord Exmouth’un Cezayir’i bombalamasıyla Akdeniz korsanlığı son bulmuştur.

Osmanlıların 1571’de İnebahtı’daki yenilgisinin ardından, hem Osmanlılar hem de Habsburglar dikkatlerini ve donanmalarını Akdeniz’den çekmiş, yaman mace-raperestler bu iktidar boşluğunu doldurmaya gelmişlerdir. Barselona, Cenova ve Venedik gibi eski ticaret merkezleri durgunlaşırken, çalıntı mallar üzerinden geçinen şehirlerin –Hristiyan tarafta Valletta ve Livorno, Müslüman tarafta Kuzey Afrika üçlüsü Trablus, Cezayir ve Tunus– nüfusu hızla yükselmiştir. Örneğin, Malta’nın çorak kayalarında yaşayan nüfus 1590 ve 1670 arasında neredeyse iki katına çıkmış, 32.000’den 60.000’e yükselmiştir.⁵ İtalyan yarımadasında ise, Mediciler’in yerleşim yerlerinin sınır bölgesi Livorno’nun nüfusu hemen hemen dört katına çıkarak 1591’de 1000’den azken sadece on yıl sonra 3700’e yükselmiştir. 1622’ye geldiğinde nüfus 10.000 sınırını geçmiştir.⁶ Müslüman korsanlığının başkenti Cezayir’in nüfusu ise XVI. yüzyılın sonunda 60.000’den 1650’de 100.000’e çıkmıştır.⁷

- 3 Korsanlığın altın çağı genellikle XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyılın ilk yirmi yılı olarak kabul edilmektedir. Bu aralık Karayipler ve Hint Okyanusu’nda biraz değişebilir. Bkz. Rediker, *Villains of All Nations*.
- 4 Rediker, *Between the Devil and the Deep Blue Sea*, 58. Bu korsanların pek çoğu sonrasında Hint ve Atlas Okyanusları’ndaki daha kârlı sahalara gitmişlerdir.
- 5 Fodor, “Piracy, Ransom Slavery and Trade”, 122; Brogini, *Malte*, 621.
- 6 Engels, *Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs*, 42. Şehrin nüfusu yüzyıldaki en yüksek noktasına 1670’ler civarında 17.000’e ulaşmıştır. 1600’lerin sonunda ise yeniden 12.000’lere düşmüştür. Pagano de Divitiis, *Mercanti Inglesi*, 132.
- 7 Julien, *History of North Africa*, 306. Cezayir, Malta veya Livorno’nun aksine Osmanlı İmparatorluğu’yla işbirliği yapılması sonucu XVI. yüzyılın başında büyümeye başlamıştır. Şehrin nüfusu 1500’de 20.000 civarındaydı. Hess, *The Forgotten Frontier*, 165.

Akdeniz'in batısında, Kuzey Afrikalı korsanlar Avrupa'nın kuzeyinden yola çıkıp Osmanlı İmparatorluğu'na yol alan gemileri pusuya düşürürken, İspanyol ve İtalyan kıyılarına baskınlar yapmışlardır. Buralardan topladıkları ganimetle vatanlarına dönerken, Livornolu tüccarlar Hristiyan dindaşlarından çalınan malları satın almak üzere heyecanla beklemişlerdir. Kuzey Afrikalılar ve Livornoluların ortak çabalarıyla Livorno Akdeniz'in kaçakçılık başkenti hâline gelmiştir.

Daha doğuda, çoğu Katolik olan ama aralarında İngilizler de bulunan Batılı korsanlar Ege'ye ve Levant'a ilerlemiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun suyla çevrili başkentinde, imparatorluk donanmasının denizleri etkin şekilde koruduğu XVI. yüzyılda olduğundan çok daha belirsiz bir döneme girilmesine sebep olmuşlardır. XVII. yüzyılda bir tarihçi St. John ile St. Stephen Şövalyeleri ve İtalya'nın doğusundaki İspanyol kral naipliğinden bahsederken "Haçlı seferi benzeri bir şevk dalgası"nın havaya hâkim olduğunu yazmıştır.⁸ Önemli kimseler Ege adalarında kendilerine düşen payı ararken, şövalye tarikatlarının iyi finanse edilmiş keşif seferleri İskenderiye ve İstanbul arasında yol alan zengin Osmanlı konvoyunu hedef almaktaydı.

Korsanlık genellikle XVII. yüzyıl Akdenizi'nin tanımlayıcı özelliği olarak görülmüştür. Diğer iki büyük gelişme daha az dikkat çekmiş ya da en azından bunların korsanlıkla alakası dikkate alınmamıştır. İlki, Karşı Reformasyon'un bir neticesi olarak ve Osmanlı İmparatorluğu'nda en önemli Katolik güç olan Venedik'in yerini hızla alan Fransa'nın Venedik'e kıyasla Kilise'yle daha yakından çalışmak istemesi dolayısıyla, Katolik Kilisesi'nin Akdeniz'in doğusunda çok daha faal bir rol almasıdır. İkinci gelişme ise Venedik'in Doğu'daki nüfuzunu ve bir yerleşim yeri olarak cazibesini kaybetmesi sonucu, Rum tüccar topluluğunun en azından bir kolu ve Venedik şehri arasındaki güçlü bağların çözülmeye başlamasıdır. Beraber ele alındığında, değişen bu üç koşulun hepsi de –korsanlık, papalığın Akdeniz'in doğusuna yeni ilgisi ve Venedik ile Ortodoks Rum toplumu arasındaki ilişkinin zayıflaması– tüccarların ticari uğraşlarını korumak adına yeni yollar aramak zorunda kalmasıyla, dinin ve dine dayalı ağların öneminin artmasını sağlamıştır. Bu arayışın deneysel tarafının altını çizmek istiyorum. Rum tüccarlar (Ortodokslar ve Katolikler) Hristiyan kimlikleri dolayısıyla koruma talep etmişlerdir, ancak bu korumanın onlara tam olarak ne sağladığı ya da bir kişinin dinî inancının nasıl belirleneceği açık değildir. Birtakım muğlaklıklara rağmen ve iki devlet arasında müzakere edilmiş hukuki bir statü olan Osmanlı veya Venedik tâbiyetinin aksine, kendi çıkarları için koruyucu bir Hristiyan şemsiyesi inşa etmeye çalışan bizzat tüccarlardır. Fakat, bu gayretlerinin meşruiyetine şiddetle karşı çıkmıştır.

8 "Spirito guerresco di stampo crociato", Pagano de Divitiis, *Mercanti Inglesi*, 65.

HIRİSTİYAN KORSAN ŞEHİRLERİ VE YENİ ULUSLARARASI DÜZEN

Hıristiyan korsanlığının yeni gelişen başkentleri Livorno ve Valletta ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki, evvelden XVI. yüzyılın iki büyük ticaret merkezi Venedik ve Ankona ile Osmanlılar arasında kurulmuş ilişkiden hayli farklıdır. Bu ilişkiyi incelemeye Medici başkentiyle başlayalım.

XVII. yüzyıl Livorno'nun baş rolde olduğu yüzyıldır. Şehir Akdeniz'de, Levant'a gidiş dönüş yolculuklarında gemiler için ideal bir ara liman olmasıyla ön plana çıkmıştır. Böylece, XVI. yüzyılda zenginleşen özellikle Venedik ve Ankona gibi İtalyan limanlarının önüne geçmiştir.

Ankona'nın Doğu ile Batı arasında kavşak görevini ifa etmesi kısa sürmüş, ada yüzyılın sonunda bir kere daha kısmen önemsiz konumuna geri dönmüştür. Ankona'nın şansının yaver gitmesi kendine has bir özelliğinden ziyade geçici siyasi koşulların bir sonucudur.⁹ XVII. yüzyıl Venedik tarihi diğer yüzyıllara kıyasla çok daha karmaşıktır. Tarihçiler bu yüzyılda artık şehrin zenginlikleri konusunda kıyamet senaryoları yazmaktadır. Fakat Venedikliler ana karada tarım ve endüstriye yatırım yapmakta, en mühimi Livorno olan diğer liman şehirleri bilhassa İngiliz tüccarları çekmek konusunda daha iyi bir iş çıkartmaktaydı; dolayısıyla şehrin Avrupa ile Yakın Doğu arasında hayati bir önem taşıdığı günler hızlıca sona ermekteydi.¹⁰

Venedik ve Ankona'dan yola çıkıp Livorno'ya gitmek, Adriyatik'ten Ligurya Denizi'ne seyahat etmekten fazlasıydı. Bir ticaret sisteminden diğerine geçmek manasına da geliyordu. Ankona ve Venedik gibi, bu Toskana limanı da Akdeniz'in dört tarafından ve ötesinden tüccarları cezbetmeye çalışıyordu. Ancak birtakım temel farklılıklar Livorno'yu XVI. yüzyıldaki seleflerinden ayırmaktaydı. İlk olarak, Livorno Osmanlı İmparatorluğu'yla açıkça hasmane bir ilişki kumuştı. İkinci olarak, Livorno XVII. yüzyılda Akdeniz'de gelişen korsanlık ekonomisine damgasını vurmuş bir şehirdi. Şehir Akdeniz'in doğusunda kâfirler ve onlara ait malları aramak üzere düzenli olarak sefere çıkan St. Stephen Şövalyeleri adındaki kendi korsanlık tarikatıyla övünmekteydi. Ayrıca Kuzey Afrikalı korsanların Hıristiyan gemilerinden gasp ettiği ganimet için bir pazar görevi görmekteydi. Livorno'dan hareket eden tüccarlar, çalıntı malları satın almak üzere Trablus veya Cezayir'e yelken açmışlar ve sonrasında güzel bir kârla satmak üzere Livorno'ya dönmüşlerdir.

9 İngilizlerin Antwerp'teki deposu gibi. Bu depo yüzyılın ilerleyen yıllarında Hamburg'a taşınırca, İngiliz tüccarlar bir kez daha Venedik'i tercih eder olmuştur. Venedik de XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaybettiği ticareti yeniden kazanabilmek için üstün gayret göstermiştir. Bkz. Earle, "The Commercial Development of Ancona 1479- 1551", 43.

10 XVII. yüzyıl Venedik'inin yeniden değerlendirmesi için bkz. Pullan, *Crisis and Change*. İngilizlerin tercih ettiği liman olan Livorno için bkz. Pagano de Divitiis, *Mercanti Inglesi*.

Beraber iş yapma isteğine rağmen (belki tam da bu sebeple) şehir Müslüman dünyasına karşı ideolojik olarak derinden bir düşmanlık beslemekteydi. Gezginlerin limana ayak bastıklarında gördükleri ilk şey esir alınmış Müslümanlar anıtıydı. I. Ferdinand'a adanmış bu büyük heykel, *Monumento dei Quattro Mori* yani Dört Mağripli Anıtı olarak bilinmektedir.¹¹ Giovanni Bandini tarafından 1595'te yapılmıştır. Bronz Mağripli figürleri Pietro Tacca tarafından Ferdinand'ın Kuzey Afrikalı korsanları hezimete uğratmadaki başarısını kutlamak üzere 1623 ile 1626 yılları arasında eklenmiştir.¹² Zamanın tüccarları heykel hakkında pek çok yorum yapmışlardır. İngiliz tüccar John Evelyn 1644'te Livorno'ya yelken açmış ve hayret içinde şunları kaleme almıştır:

Hemen deniz kenarında eşi benzeri görülmemiş, normal boyutlardan çok daha büyük, dört bronz heykelle çevrili anıtın dikildiği geniş Pazar piazzası yer almakta. Çoğu sanatçıya göre bu heykel modern sanatın şimdiye kadar yapılmış en iyi örneklerinden biridir.¹³

Livorno biri somut diğeri metaforik iki bakımdan tam bir XVII. yüzyıl şehriydi. Levant'a yolculukları sırasında İngiliz ve Hollandalıların mecburen uğradıkları hızlı büyüyen bir liman olmasının yanısıra, Osmanlı ve Habsburg donanmalarının Akdeniz'den çekilmeleriyle oluşan boşluğu dolduran Müslüman ve Hristiyan korsanların açtığı yeni şiddet çağının bir sembolüydü.

Medici İcadı

Livorno XVII. yüzyılda hızla büyümüş ve bu büyüme dikkat çekmiştir. 1622'de nüfus 10.000'in üstüne çıktığında, şehirde on yıldan uzun süredir beş yabancı konsolosluk bulunmaktaydı.¹⁴ 1633 ve 1642 yılları arasında nüfus yüzde 27 oranında artmıştır.¹⁵ 1630'larda İngiliz tüccar Thomas Mun şunları kaleme almıştır: "Bu otuz yıl içerisinde Leghorn ticareti hayli gelişti. Bir zamanlar küçük, yoksul bir kasaba olarak tanıdığım yer, şimdiki güzel ve güçlü şehre, Hristiyan âleminin en meşhur ticaret yerlerinden birine dönüştü".¹⁶

11 Piazza Micheli'de.

12 Trivellato, *The Familiarity of Strangers*, 306.

13 Evelyn, *Diary*, 2:183. Levant tüccarı Robert Bargrave anıt hakkında şunları söylemiştir. Livorno'daki "çeşitli görkemli heykellerin en önemlisi duvarları olmayan 3 veya 4 Piring Köle Anıtı'dır". Bargrave, *Travel Diary*, 65. Heykel bugün hâlâ ayaktaadır.

14 Engels, *Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs*, 42. Cochrane, *Florence in the Forgotten Centuries 1527-1800*, 173. Şehir nüfusu yüzyıldaki en yüksek noktasına 1670 civarında 17.000 kişiyle ulaşmış, 1600'lerin sonunda ise yeniden 12.000'e düşmüştür. Pagano de Divitiis, *Mercanti Inglesi*, 132.

15 Pagano de Divitiis, *Mercanti Inglesi*, 132.

16 *age.*, 133. Mun servetini Akdeniz ticaretinden kazanmıştır. 1630'lar civarında kaleme alınan *England's Treasure by Foreign Trade* adlı kitabın yazarıdır.

RESİM 3.1. Üç Mağripli Anıtı bugün Livorno'da hâlâ ayaktaadır.

Şehrin inanılmaz oranda büyümesi birtakım sebeplerin sonucudur. Mediciler çalkantılı uzun bir dönemin ardından XVI. yüzyılın başlarında Toskana'ya siyasi istikrar getirmişlerdir. 12 Ağustos 1530'da İspanyol Kraliyet Ordusu bağımsız Floransa Cumhuriyeti'ne son noktayı koymuştur. V. Charles, Medici ailesinin üyesi olan Papa VII. Clemens'le bir antlaşma imzalamıştır ve Floransa'yı bu tarihten itibaren Mediciler yönetmeye başlamıştır.¹⁷ Medicilerin iktidarı ele geçirmesiyle, Livorno Akdeniz'in en büyük limanlarından biri konumuna tırmanmaya başlamıştır. Bu vakte kadar şehrin gelişimi Floransa Cumhuriyeti ve komşuları, bilhassa Pisa arasındaki sürekli savaşlar nedeniyle engellenmişti.¹⁸

17 Engels, *Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs*, 21. Mediciler 1737'ye kadar Toskana'da hüküm sürmüştür.

18 Bu anlatımda Vlame, Το Φιορίνι, το σιτάρι και η οδός του Κήπου adlı eserden oldukça yararlanılmıştır. Pisa ve Floransa arasındaki uzun mücadele 1494'ten 1509'a kadar devam etmiş

Uzun süre iktidarda kalan I. Cosimo (1537-74) Floransalıların hep hayalini kurduğu limanı geliştirme işine girişmiş ve halefleri de bu girişimi devam ettirmiştir. 1540'larda yeni bir gümrük ve silah deposu inşa edilmiş, 1569'da yeni iskeleler ilave edilmiştir. Yeni bir hisar ve büyük yelkenli gemilerin yanaşması için yapılan derin su limanı 1590 yılında sadece beş ayda tamamlanmıştır. Arno nehrine girmek zordu ve bunu kolaylaştırmak amacıyla çok sayıda mühendislik projesine başlanmış, XVII. yüzyıla gelindiğinde Livorno Akdeniz'in en modern ve en iyi donanımlı limanı hâline gelmiştir.¹⁹

Yeni şehir, Levant'ta İngiliz ticaretinin merkezi olmuştur. İngiliz gemileri XVI. yüzyılın sonuna doğru İtalya'yla ticaretin canlanması üzerine Livorno'ya uğramaya başlamışlardır. 1620'lerin ortasında Fransa ve İspanya arasında savaş çıkınca, İngilizlerin Livorno'yu tercih edecekleri kesinleşmiştir.²⁰

Liman Akdeniz'e kuzeyden gelen gemiler açısından Ankona ve Venedik'e kıyasla çok daha elverişli bir konumdadır. Livorno İngiliz gemilerinin erzak alıp gerekli bakım ve tamiratı yaptığı, İngiliz tüccarların malları için hazır pazar buldukları bir şehirdi. Mallarını İspanyol doları karşılığında satan tüccarlar daha doğuya, bu paralara talebin çok olduğu yerlere yelken açmışlardır.²¹ 1667'de şehir "Levant'taki tüm İngiliz ticaretinin deposu ya da limanı" olarak bilinmekteydi.²²

Tüm sebepler bir yana, Mediciler sistemlerinin serbestliği sayesinde icatlarında başarılı olmuşlardır. Şehri açık liman ilan etmiş, malların serbestçe dolaşımını sağlamış ve gümrük vergisini oldukça düşük tutmuşlardır.²³ Yükü Livorno'da boşaltmak ve buradan Venedik'e yollamak, Venedik'te boşaltmaktan daha ucuza gelmekteydi.²⁴ Yeniden ihraç etmek niyetiyle getirilen mallar limanın depolarından birinde ücretsiz olarak saklanabiliyordu.

Hükûmetin açık fikirli siyaseti, dar bir çerçevede verilmiş ekonomik teşviklerle sınırlı kalmamıştır. Livorno'nun hem o zamanlar hem de tarihyazımındaki şöhreti daha çok Akdeniz'in tüm tüccar toplumlarına sunulan özgürlükçü yerleşim şartlarına

ve Pisa'nun bağımsızlığını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Savaşın ardından, Pisa bir liman olarak önemini kaybetmiştir. Earle, "The Commercial Development of Ancona 1479-1551", 42.

19 Pagano de Divitiis, *Mercanti Inglesi*, 136.

20 *age.*, 131.

21 *age.*, 140.

22 *age.*

23 Baruchello "serbest liman" teriminin bugünkü anlamda kullanılmadığına dikkat çekmektedir. Serbest liman, buralarda vergi konulmadığı anlamına gelmez. Bu terimin manası görecelidir. Diğer limanlara kıyasla Livorno tüccarlara daha fazla imtiyaz ve serbestlik sunmaktaydı. Baruchello, *Livorno e il suo porto*, 267.

24 Pagano de Divitiis, *Mercanti Inglesi*, 133.

dayanmaktaydı. Bir tarihçinin ifade ettiği gibi “Mediciler insanları, gemileri ve parayı Livorno’ya çekmek için bitmek tükenmek bilmeyen bir gayret sarf etmişlerdir.”²⁵ 1548’de I. Cosimo “herhangi bir ülkenin herhangi bir tebaasına” Livorno’ya yerleşmek üzere genel bir davet yayınlamıştır.²⁶ Ancak limanın herkesi hoşgörüyü kucaklaması konusunda en çok anılan isim I. Ferdinand’dır (1587-1609). Ününü, yabancı ve bilhassa Yahudi tüccarlara görülmedik derecede serbest yerleşim şartları tanıyan, La Livornina olarak bilinen meşhur imtiyazları yayınlamasına borçludur. İtalyan limanları arasında, İspanyol diasporasının Yahudi tüccarlarını cezbetmek için girilen rekabette, tanınan şartlar bakımından Livorno açık ara en özgürlükçü limandı.

1591 ve 1593 tarihli iki sözleşmede, Ferdinand “tüm milletlerin tüccarlarını” vergi serbestisi, vergi muafiyeti, rahat yerleşim, depolama alanları ve kısmi din hürriyeti gibi şaşırtıcı bir imtiyaz seçkisinden istifade edecekleri Pisa ve Livorno’ya yerleşmeye çağırmıştır.²⁷ Dahası bu imtiyazlar yirmi beş yıl yürürlükte kalacak ve beş yıl önce bildirilmediği takdirde bir yirmi beş yıl için daha kendiliğinden yenilenecekti.²⁸

Livorno’nun Yahudilere muamelesi Venedikli Yahudilere tanınan şartlarla kıyaslanınca, Livornina’nın tanıdığı özgürlükler hemen göze çarpar. Venedik için radikal kabul edilen 1589 tarihli Venedik sözleşmesi sadece on yıl geçerliliğini korumuştur. Venedikli Yahudi tüccarlar sadece toptan ithalat ve ihracat yapabiliyorken, Livornolu Yahudiler Floransa ve Pisa’nın Hristiyan tüccar vatandaşlarıyla (bu tüccarlara sadece ikinci el malların ticaretini yapmak yasaklanmıştır) aynı haklara sahipti.²⁹ Livorno’daki Yahudiler gayrimenkul satın alabilirken, Venedik ve diğer şehirlerde bu hakka sahip değildiler. Tüm bu önlemler Livorno’yu, Yahudileri kucaklayan bir yer hâline getirmiş, Yahudi milleti “neredeyse I. Ferdinand’ı arzulanan Mesih, Livorno’yu ise başka bir Kudüs gibi görmeye başlamıştır.”³⁰

Şehrin tarihinin artan dinî hoşgörü çerçevesinde anlatılmasına şaşırmamak gerekir. Erken modern dönem Yahudiliği uzmanları şehrin bu özelliğine sürekli vurgu yapmaktadır. Örneğin, Benjamin Ravid Livorno’da Yahudilere sağlanan cömert koşulların, sonrasında Hollanda, İngiltere ve Fransa’nın güneyinde görülen Yahudi özgürleşmesine ön ayak olduğunu savunmaktadır.³¹ Livorno’nun daha genel tarihi

25 *age*.

26 Vlame, *To Φιορίνι, το σιτάρι και η οδός του Κήπου*, 55.

27 Ravid, “A Tale of Three Cities”, 56.

28 Engels, *Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs*, 30.

29 Daha sistemli bir kıyas için bkz. *age*.

30 *age*., 156. Paolo Castignoli *Livornina*’nın Livornolu Yahudilerin Magna Carta’sı olduğunu belirtmektedir. Castignoli, “La tolleranza enunciazione”, 78.

31 Ravid, “A Tale of Three Cities”, 139.

üzerine yazılanlarda da aynı konudan bahsedilmektedir. Yakın zamanda şehir üzerine yapılan bir çalışmada, şöyle bir ifade yer alır:

Erzak temini ve gemi tamirâtı imkânı sunan limanda, dinî hoşgörü gösterilmekte ve Katolik olmayan tüccarların yanı sıra Yahudi ve Ermeni diasporasından tüccarların yerleşimi desteklenmekteydi. Geniş ağları sayesinde, bu tüccarlar Amsterdam ve İslam dünyasıyla ilişki kurabiliyorlardı.³²

1997’de yazılan bu ifadeler, ekonomi tarihçisi J. M. Kulischer’in kırk yıl önce kaleme aldığı düşünceleriyle aynı şeyi dile getirmektedir. Livorno “Müslüman, Yahudi, İngiliz, Hollandalı ve Ermenilerin İtalya’da yerleşebildikleri tek yer”di.³³

Bu siyaset ve yeni bir Akdeniz pazarı yaratmadaki başarısı tarihçilerin şehrin tarihi konusunda en çok vurguladıkları nokta olmuştur.³⁴ Tarihçilerin anlattığı bu hikâye yanlış değildir. Fakat ben bu hikâyenin Livorno’yu sadece Avrupa tarihi açısından ele alması bakımından eksik olduğunu düşünüyorum. Din Savaşları, Otuz Yıl Savaşları ve İspanya ile Portekiz’deki dinî zulmün paramparça ettiği erken modern dönem Avrupası’nın acımasız dünyasında, Livorno gerçekten olağanüstü başarılarla imza atmıştır. Ayrıca şehrin Yahudilere karşı muamelesi Avrupa tarihinde bir mihenk taşıdır.

Livorno ve Küçük Çaplı Savaşlar Çağı

Livorno’yu Akdeniz bağlamında incelersek, her şey şimdiye kadar anlattığımızdan farklı gözükecektir. I. Ferdinand 1587’de tahta çıkmıştır. Bu hadise Braudel’in ifadesiyle “ferî ve önemsiz” savaşlar döneminin başlangıcıyla hemen hemen aynı zamana denk düşmektedir.³⁵ İspanyol ve Osmanlı İmparatorlukları arasındaki XVI.

32 Fratterelli Fischer, “Merci e mercanti nella Livorno seicentesca”, 66. İlerleyen sayfalarda limanı “daima herkes için serbest ve güvenli” olarak tasvir eden çağdaş bir kaynaktan alıntı yapmaktadır. Daha da yakın zamanda yayımlanan bir çalışmada Michale D’Angelo ve M. Elisabetta Tonizzi şunları yazmaktadır: “Leghorn’un Toskana Grandükalığı’nın yabancı gemi ve tüccarları cezbeden siyasetleri (tarafsızlık, dinî hoşgörü, vb.) sayesinde erken modern dönem boyunca ticaretin geliştiği tipik bir serbest limandı.” “Recent Maritime Historiography on Italy”, 60.

33 Kulischer, *Storia economica*, 2:353. Paolo Castignoli Yahudilere gösterilen hoşgörünün en azından başlangıçta diğer dinlerden milletlere benzer şekilde gösterilmediğini ifade eden sayıları az birkaç kişiden biridir. Castignoli, “La tolleranza enunciazione”, 79. Ayrıca bkz. Baruchello, *Livorno e il suo porto*, 347’de limanda tanınan dinî özgürlüğün başkalarının abartılarak aktarıldığını yazmaktadır. Yakın zamanda yayımlanan bir çalışma Yahudilere gösterilen hoşgörünün sınırlarından bahsetmektedir. Trivellato, *The Familiarity of Strangers*, 71.

34 Şehrin doğuşu, nüfus artışı ve limanın gelişimi hakkında neredeyse hepsi İtalyanca kaleme alınmış gözleme dayanan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Livorno üzerine İngilizce yazılmış genel bir monograf hâlâ bulunmamaktadır.

35 Braudel, *II. Felipe Dönemi’nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. 2, s. 163.

yüzyılın tamamına damgasını vuran destansı çarpışma, iki düşmanın İnebahtı'dan sonra geri çekilmesiyle sona ermiştir. Bu vakitten itibaren, denizin Hristiyan ve Müslüman tarafları arasındaki uzun çatışma sürecini bir asırdan uzun süren düzensiz bir dönem takip etmiştir. Daha zayıf aktörler –korsanlar ve haydutlar– hasmane hareketlerini meşrulaştırmak için dini kullanarak Akdeniz'in şimdi boş kalmış sularına akın etmişlerdir. Bu kişiler ve mevcut devletler arasındaki ilişki belirsiz kalmıştır, bazen de öyle kalması istenmiştir, sonuçta devletlerin Akdeniz'deki ticari hayatın düzenlenmesindeki egemenlik iddiaları çürütülmüştür. Livorno limanı hâlâ bu dönemin izlerini taşımaktadır.

Orta Çağ'da Toskana'nın limanı Livorno değil, Pisa idi. İtalyan şehir devletleri –Venedik, Cenova ve Pisa– Akdeniz'in doğusu ve Müslüman dünyasıyla yapılan ticaret yoluyla zenginleşmişti. Pisa da bu devletlerden farklı değildir. Pisa'nın 1157'de Tunus'la yaptığı anlaşma, Kuzey Afrika ve İtalyan yarımadası arasındaki ticareti düzenleyen günümüze kalmış en eski anlaşmadır. Doğuda ise, Pisalılar Haçlı seferlerine bizzat katılmışlar –ilk Kudüs patriği Pisalıdır– ve bu fırsatı Doğu'da ticaret kolonileri kurmak için değerlendirmişlerdir. Barışçıl davranışlara örnek olarak, Bizans imparatoru 1111'de Pisalıları konan makul gümrük vergisinin yanı sıra Konstantinapolis'te bir kurum tahsis etmiştir.³⁶ Pisalılar aynı yüzyılın ortasında Mısır'ın Fatımî halifesiyle de bir anlaşma imzalamışlardır. 1406'da başlayan Floransa hâkimiyeti süresince şehir, Doğu'yla bağlarını koparmamıştır. Floransalılar 1455'te yani Osmanlı Türklerinin Bizans başkentini fethetmesinden iki yıl sonra, Osmanlılarla yeni bir ticari anlaşma imzalamışlardır.³⁷ Bu kapitülasyonlar İspanyol askerlerinin Floransa'ya ilerlemesinden yirmi yıldan daha kısa süre önce 1513'te yenilenmiştir.

Dolayısıyla, Livorno limanı daha yeniyken (Pisa'nın Orta Çağ'daki limanı Porto Pisano kum ve çamurla doluydu), Medici projesi Toskana deniz gücünü diriltmek için yapılmış bilinçli bir girişimdi. Beklendiği üzere, bu durum Livorno'nun Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkisi sorusunu akıllara getirir. Şehir tarihinde bu konunun pek az dikkat çekmiş olması ilginçtir. Bu durum şüphesiz ki bir bakıma diplomatik ilişki kurma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından kaynaklanmaktadır. Livorno'nun ünü ve başarısı başka bir yerde yatmaktaydı. Ancak Toskana'nın Orta Çağ mirasının en azından bir kısmını diriltme girişimi ve bu girişimin başarısız olmasının nedenleri, erken modern dönem Akdeniz'ini Orta Çağ geçmişinden ayıran değişikliklere pencere açmaktadır.

İspanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı hissettiği bitmek bilmeyen düşmanlık yüzünden Toskana'nın Doğu'yla kurmuş olduğu kadim bağ İspanyol birliklerinin

36 Postan and Habakkuk, *Cambridge Economic History of Europe*, 2:99; Ganshof, *The Middle Ages*, 141.

37 Camerani, "Contributo alla storia dei trattati commerciali", 85.

1530'da Floransa'ya ilerlemesiyle geçici olarak koparılmıştır.³⁸ Doğu'yla resmî ilişkilerin sona ermesi, bir bakıma gergin Osmanlı-İspanyol rekabetinin baskısı altında Akdeniz ilişkilerinin çarpıcı şekilde yeniden şekillenmesinin bir sonucudur. Fakat eski yönelimlerden o kadar kolay vazgeçilmemiştir. 1574'te yeni grandük I. Francis Floransalıların yüz yıldan daha önce Fatih Sultan Mehmet'le imzaladıkları kapitülasyonları yenilemiş ve eski kapitülasyonları yenilemek buyruğunu iletmek üzere elçisi Lodovico Canacci'yi yollamıştır. Fakat yeni bir maddenin eklenmesini talep etmiştir. Padişahın "ne Floransalı tüccarlara ne de mallarına Toskana grandükü veya başka bir Hıristiyan prensiyle savaşılmaması sebebiyle zarar verilmeyecektir. Grandükün ya da St. Stephen Şövalyeleri Tarikatı'nın kalyonları veya diğer gemilerine dokunulmayacaktır. Çünkü bu meseleler tüccarları değil, prensleri alakadar eder," maddesini kabul edeceğini ummaktadır.³⁹

Canacci'nin vazifesi hüsrarla sonuçlanmış gibi gözükmektedir ve iki ülke arasında ancak bir Osmanlı saray tercümanının grandüke 1575'te yolladığı ve Toskana devletiyle anlaşmak konusuna hâlâ ilgi duyulduğunu ifade eden mektup sayesinde ilişki kurulmuştur. Bunun ötesinde mektubun içeriği bilinmemektedir fakat St. Stephen Şövalyeleri mevzuu yeniden gündeme gelmiş olmalıdır. 1574'te grandük devlet faaliyetleri ve sivil vatandaşların ticaretinin birbirinden ayrı tutulmasını istemiştir. Sonrasında 1577'de kaleme alınan iki mektupta başka bir yol izlenmiş, grandük bireylerin Papa ya da İspanya kralına tâbi olarak bu tarikata girmeleri sebebiyle Toskana tebaası sayılamayacakları mevzuunda padişahı ikna etmeye çalışmıştır. Padişahın temsilcisi cevaben tarikatın kalyonlarının aslında grandükün malı olduğuna dair şüphesini dile getirmiştir. Toskana'nın cevabı evvelden söylenenlerle biraz tutarsız görünse de taviz vererek de olsa anlaşma sağlanması yönündedir: Grandük şövalyelerin Osmanlı tüccar gemilerine karşı korsor faaliyetine girişmelerine izin vermeyecek, ancak şövalyelerin Papa veya İspanyol kralının hizmetinde sebep oldukları zarardan sorumlu tutulmayacaktır.⁴⁰ Bu Osmanlılar açısından da kabul edilemez bir durumdu, fakat müzakereler her hâlükârda devam etmiştir.

Nitekim üst üste gelişen olaylar neticesinde, Osmanlı-Toskana görüşmeleri 1578'de son bulmuştur. Ekim ayında padişah ve grandük arasındaki görüşmeler devam etmekteyken, fidyesi ödenmiş yirmi beş köle İstanbul'un Pera limanında karaya ayak basmıştır. Hepsî Müslüman olan bu köleler St. Stephen Şövalyeleri'nce

38 *age.*, 86.

39 "Per esser cose spectanti a'principi e non a'mercanti": *age.*, 88. Modern İtalyancada *spectanti spettanti*'ye dönüşmüştür.

40 St. Stephen kalyonlarının "non andassono in corso a'vasselli di mercantia" yemin etmiştir. *age.*, 90.

esir alınmış ve fidyeleri Ankona'da ödenmiştir. Köleler müzakerelere şiddetle karşı çıkmışlar ve şövalyelerin kalyonlarının gerçekten de Toskana Grandükü'nün malı olduğunda ısrar etmişlerdir. Bunun üzerine padişah müzakereleri aniden kesmiştir.

Toskanalılarsa burunlarından soluyarak görüşmeleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Fidyeye için kaçırılan köleler eyleminin arkasında Venediklilerin olduğundan emindirler. Toskana'yı potansiyel ticari rakipleri olarak gören Fransa ve Venedik'in, görüşmelerin sona erdiğini görmekten memnuniyet duydukları doğrudur. Ancak yine de, yirmi beş kişiyi esir alarak mevzuun temelinde olay çıkarmayı başaranlar, St. Stephen Şövalyeleri'dir. Şövalyeler esasen kimdi? Geçmişleri Livorno açık limanının tarihiyle nasıl keşişiyordu?

St. Stephen Şövalyeleri

Medicilerin Toskana deniz gücünü diriltme teşebbüsleri Livorno limanının oluştu-
rulmasıyla sınırlı kalmamıştır. I. Cosimo hem ticarî hem de askerî amaçlarla kendi donanmasını kurmaya çalışmıştır. Cosimo İtalyan kıyılarında hissedilen gerçek Osmanlı tehdidine ilaveten Akdeniz'in uluslararası siyasetteki yeni öneminin de bilincindeydi. Kendisi Toskana'nın uluslararası boyuttaki büyük siyasî, diplomatik ve askerî oyunda bir role sahip olmasını istemiştir.⁴¹

Cosimo şahsen kaleme aldığı *Memoria*'da başka pek çok şeyin yanı sıra, Malta'daki St. John Şövalyeleri tarzında şekillenmiş bir askerî-şövalye tarikatının oluşturulmasını savunmaktadır. Bu tarikatın var olma gayesi "*per la fede di Cristo*" [Hristiyanlık inancı için] savaşmak olacaktı.⁴² St. Stephen Şövalyeleri Tarikatı 1 Ekim 1561 tarihli bir layihada papalık tarafından onaylanmıştır. Ertesi sene Pisa'da yapılan dinî bir merasimde I. Cosimo tarikatın ilk büyük üstadı olmuştur.

Cosimo'nun aynı zamanda Toskana devletine hizmet etmek üzere bir deniz kuvveti de kurduğu düşünülürse (ikisini pratikte birbirinden ayırt etmek güç olsa da), akıllara ayrıca niçin bir şövalye tarikatı kurduğu sorusu gelmektedir.⁴³ İlk olarak, *korsoluk* bu dönemde gelişmekteydi ve Medici devleti kesinlikle geri planda kalmak istememiştir. Cosimo meşru bir donanma kurarak –hem şövalyeler hem de donanma ona hesap vermekteydi– ihtiyaç duyulması hâlinde kendine diplomatik bir kılıf bulmuştur.⁴⁴ İkinci olarak, Santo Stefano Şövalyeleri mali bakımdan ucuz bir

41 Toskana idarecilerinin hırsları için bkz. Angiolini, *I cavalieri e il principe*. Akdeniz'in XVI. yüzyıl Avrupa siyasetindeki yeri için ayrıca benim kaleme aldığım makale için bkz. "The Mediterranean Basin".

42 Angiolini, *I cavalieri e il principe*, 17.

43 "Tarikatın elinde teknik olarak Toskana donanmasından ayrı bazı kalyonlar vardı, ancak bu gerçekte pratiğe dönüşmemiştir." Camerani, "Contributo alla storia dei trattati commerciali", 84.

44 Camerani bir kez daha bunun yalnızca diplomatik sebeplerle yapıldığını yazmaktadır. *age*.

deniz gücüydü. Gelecek vaat eden şövalyelerin maddi katkıda bulunması beklenirdi ve bu şövalyeler tarikatta birkaç yıl geçirdikten sonra soylular sınıfına girmeye hak kazanmaktaydılar.⁴⁵

Son olarak içinde bulunulan çağ kısıkanç bir çağdı. Cosimo'nun Toskana'daki İspanyol gücüne meydan okur gibi gözükmek konusunda bile dikkatli olması gerekiyordu. 1570'lerde Osmanlılar ve Toskanalılar arasındaki müzakereler sırasında, İspanya'yı yatıştırılmaya çalışmasında bunu görebiliriz. Cosimo ticaretle güvenlik meselelerini birbirine titizlikle bağlamıştır. Ayrıca bu yeni kapitülasyonların kendi halkının çok da yararına olmadığını yazmıştır. Aksine, ticaret aracılığıyla düşmanın plan ve projeleri hakkında bilgi edinebilmek imkânına kavuşacak ve bu bilgiyi derhâl Majesteleri'ne iletacaktır. Dolayısıyla, grandükün gemilerinin Venedik gemileri gibi, taşıdıkları tüm malla birlikte İspanyol donanması tarafından durdurulmadan serbestçe yolculuk yapabilmesini talep etmiştir.

Aynı şekilde, Haçlı Seferleri söyleminin ardına gizlendiği takdirde Toskana deniz gücünün büyümesi büyük ihtimalle İspanya'yı endişelendirmeyecekti. Grandük St. Stephen Şövalyeleri'yle arasına mesafe koyarak padişahla yazıştığı esnada bile, İspanya'ya "Türkler"le ticaret yapmaya devam edeceğini yazmıştır. Ancak bu yeni düzen sadece Hristiyan âleminin ihtiyaçları için var olacaktı ve korsoluktan vazgeçilmeyecekti.

Ne gariptir ki, grandük amaçları bakımından birbirine taban tabana zıt olmasına rağmen, hem ticaret hem de korsuluk teşebbüslerini meşrulaştırmak için Hristiyan-Müslüman düşmanlığı söylemini kullanmıştır.

St. Stephen Şövalyeleri hem doğuda hem de batıda Akdeniz gemiciliğine saldırılarında St. John Şövalyeleri'nin izinden giderek kısa zamanda hırslı ve zalim haydutlar olarak adlarını duyurmuşlardır. Alberto Tenenti'nin XVI. yüzyılın sonuna doğru Venedik'e yapılan korsan saldırıları hakkındaki çalışması bu konuda pek çok örnek verir ve başka kaynaklarda bunun gibi sayısız örneğe rastlanabilir. St. Stephen Şövalyeleri'nin Maltalılarla ortak seferleri yaygındır. 1577'de I. Francis, Levant'a düzenli aralıklarda yapılacak seferlerde güçlerini birleştirmek üzere üstad-ı azamla resmî bir anlaşmaya varmıştır.⁴⁶

Akdeniz'in doğusuna ve Kuzey Afrika'ya yapılan bu harekâtlar sefer olarak bilinmekteydi. Grandüke yollanmış bir raporda anlatılan böyle bir seferde 1597 yılı Nisan ayı sonlarına doğru Messina'dan yola çıkmıştır. Sadece Mayıs ayı içinde aşağıdaki karşılaşmaların gerçekleştiği rapor edilmiştir. Kıbrıs ve Anadolu'nun güney kıyıları arasında bir alanda seyreden iki gemi 10 Mayıs'ta ele geçirilmiştir. Mısır yüklü ilk gemi Müslüman idaresindedir; ikincisiyse kereste taşıyan bir Rum

45 Kirk, "Genoa and Livorno".

46 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 57.

gemisidir. İki gemi de batırılmıştır. Kereste taşıyan başka bir gemi ayın 14'ünde ele geçirilmiştir. Mürettebat silahlıdır ve meydana gelen çatışma sırasında üç şövalye ölürken, karşı taraf on dört kayıp vermiştir. Mayıs ayının 15, 17 ve 20'sinde de başka gemiler ele geçirilmiştir. Mısır'ın Dimyat limanından pirinç taşıyan bu üç gemi kuzeye yolculuk yapmaktadır. 20 Mayıs'ta kereste taşıyan başka bir gemiye el konulmuştur. Ayın 21'inde ise keten, pirinç ve baharatlar taşıyan biri oldukça büyük iki gemi yakalanmıştır. İkinci geminin hakkından gelmek için savaşmak zorunda kalmışlar ve Toskanalılar düşman tarafından on beş kişiyi öldürmüştür. 25 Mayıs'ta suya muhtaç hâlde Girit'e varmışlar ve ayın geri kalanını burada geçirmişlerdir. Her saldırıda, malın yanı sıra Müslüman ve Yahudileri köle olarak esir almışlar ve kırk iki gün sonra Livorno limanına geri döndükleri vakit toplam ganimet 120.000 kronu bulmuştur.⁴⁷

Livorno tarihçelerinde limandan sefere çıkan St. Stephen Şövalyeleri Tarikatı ihmal edilmemiştir. Aksine büyük çaplı korsanlık konusuna genişçe yer verilmiştir. Tarih yazımı, korsanlık yapan Kuzey Afrikalı devletler ve bu yeni liman arasındaki yakın ilişkiyi açıkça sergilemektedir. St. Stephen Şövalyeleri'nin anlattığı yukarıdakine benzer harekâtlarda Kuzey Afrikalılarca gasp edilen mallar Tunus, Cezayir ve Trablus pazarlarına geri götürülmüştür. Bu pazarlarda Avrupalı tüccarlar bu malları satın almış ve Hristiyan gemilerinden yağmalanmış mallarıyla doğrudan Livorno'ya yelken açmışlardır. Herkes Livorno'da satışa sunulan malların çoğunun şüpheli kaynaklardan geldiğinin farkındaydı.⁴⁸

Fakat açık liman ve şövalyelerin limanının hikâyesi birbirinden bağımsız anlatılmaktadır. Netice olarak Livorno'da yaşanan çelişkilerin boyutları hâlâ tam olarak anlaşılamamıştır. 1570'lerin ortasında grandük ve padişah arasında yapılan müzakerelere geri dönelim. Toskana limanı Livorno St. Stephen Şövalyeleri'nin merkez üssüyken, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Toskanalı tüccarlar için ticari imtiyazlar istemek küstahlığını göstermeleri tam manasıyla nefes kesicidir. İtalyan tarihçi Sergio Camerani altmış yıldan uzun süre önce bunun "uluslararası ilişkileri tuhaf bir şekilde anlamak" olduğunu nükteli bir üslupla ifade etmiştir.⁴⁹ Alışılmışın

47 Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice*, 43. Bir kron dokuz gümüş İtalyan lireti etmekteydi.

48 1630'da Kuzey Afrika'ya giden bir Venedik elçisinin doça yazdığı mektupta ifade ettiği gibi, "Cezayir ve Tunus tüm milletlerden –Livornolu, Korsikalı, Cenovalı, Fransız, Flemenk, İngiliz, Yahudi, Venedikli ve diğerleri– tüccarlarla doluydu. Bu tüccarlar yağma mallarını satın alıyor ve tüm İtalya'ya dağıtılacak malları Livorno serbest limanına yolluyorlar." Pagano de Divitiis, *Mercanti Inglesi*, 139. Kitabı İngilizceye Stephen Parkin çevirmiştir. *English Merchants in Seventeenth Century Italy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 120.

49 Camerani, "Contributo alla storia dei trattati commerciali", 92.

dışında bir durum olduğu kesindir fakat bu aynı zamanda tam da içinde bulunulan çağa özgü bir davranıştır. Medici grandükleri sadece bir İspanyol vasal devletinin hükümdarları değildi. Ayrıca devlet içindeki belirli kişiler saldırı ekonomisiyle bağlantılarından pek çok fayda sağlamakla birlikte, devlet gücünün altını oyan girişimci şiddet oyununa da fazlasıyla katılmışlardır.

Şövalyelerin 120.000 kron* değerinde ganimetle döndükleri yukarıda anlatılan seyirde, “silahlarından ateş yağdırarak, geminin burnundan kışına kadar bayraklar sallayarak, vaziyetleri iyi ve neşeleri yerinde” limana giriş yapmışlardır.⁵⁰ Böylesine aşıkârane bir kutlama Livorno’nun tıpkı Valletta, Cezayir ve Trablus gibi bir korsan şehri olduğunu göstermektedir. Aynı şey yüzyıllarca lagün üzerindeki şehirlerinden denizlere hâkim olmuş Venedik’in ağırbaşlı beyefendileri için asla söylenemezdi.

Livorno ve Osmanlı Tüccarları

Mediciler ve Osmanlı İmparatorluğu arasında diplomatik bir ilişki yoktu. Bu sebeple, Livorno’yu canlandıran korsanlık ruhu, Ancona ve Venedik’te bazı muğlaklıklara rağmen gerçek bir hukuki ve diplomatik statü olan “Osmanlı tüccarı” terimini anlamsız kalmıştır.⁵¹ Bir kişinin şehir ve şehrin korsanlık tarikatı St. Stephen Şövalyeleri’yle ilişkisini belirleyen yegâne ölçüt bu terimden ziyade, bir Müslüman, Yahudi veya Hristiyan olarak sahip olduğu dinî kimliktir.

Livorno’da Yahudilere sağlanan çok elverişli yerleşim şartları akademik araştırmalara konu olmaya hâlâ devam etmektedir. Ancak, I. Ferdinand’ın verdiği ayrıcalıkların Yahudilerin Osmanlı hâkimiyetiyle bağlarını kestiği gerçeğine dikkat edilmemektedir.

Venedik’te ilk ayrıcalıklar özellikle Levanten Yahudilerine yani Osmanlı tebaası Yahudilere tanınmışken, Livorno’da tüm Yahudiler kökenlerine bakılmaksızın yerleşmeye davet edilmiştir.⁵² Dolayısıyla, Livorno’da XVII. yüzyıla has bir durum olarak dinin tâbiyetten üstün tutulduğunu görmekteyiz.

Doğu’dan gelen tüccarlar ise aynı şekilde kabul edilmemiştir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Livorno’da Müslüman yerleşimi mevcut değildi. Ve bunun se-

* İskandinav ortak para birimi [c.n.].

50 Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice*, 43.

51 Osmanlı İmparatorluğu’yla ticaretin 1644 Girit Savaşı’na kadar güçlü bir şekilde devam ettiği Venedik’te Osmanlı tüccarları bu statüye sahiptirler.

52 Ravid, “A Tale of Three Cities”, 156’da Ferdinand’ın yaptığı reformlardan faydalanması düşünülenleri açıklarken yalnızca “Yahudiler ve Yahudileşen Yeni Hristiyanlar” arasında bir ayrım yapmaktadır. Aksine XVI. yüzyılın ilk çeyreği kadar erken bir tarihte Yahudilerin, fakat sadece Osmanlı Yahudilerinin, başkente ilk gerçek erişimini mümkün kılan şeyin Venediklilerin Osmanlı tebaasına verdikleri imtiyazlar olduğunu yazmaktadır. *age.*, 141.

bepleri kolaylıkla görülebilmektedir. Yahudilere “Livornina” ayrıcalıklarını veren Ferdinand, 1605’te tüm Müslüman kölelerin barınması için şehir surlarının dışında bir *bagno* ya da barakalar inşa ettirmişti. Burası Dört Mağripli Anıtı gibi önünden geçen turistlerin dikkatini çekecek bir yer hâlini almıştı.⁵³ Livorno İtalya’daki her şehirden daha çok Müslüman köleye ev sahipliği yapıyordu. 1601’de hayret verici bir şekilde nüfusun yüzde 20’sini ve 1622’de yine çok yüksek bir rakam olan yüzde 10’unu Müslüman köleler oluştuyordu.⁵⁴

Livorno’daki endişe verici hava, XVIII. yüzyılın başlarında Tunus’taki vazifesinden şehre dönerken bir gemi dolusu esir Müslümanın getirildiğini gören Redemptorist (kurtarıcı) olarak bilinen tarikattan bir rahibin notlarına yansımıştır. Zamanında Kuzey Afrika’da köle yapılmış bazı Hristiyanların, esir alınanlar arasında eski sahiplerinin olduğunu fark ettiklerini notlarında anlatmaktadır. Bazıları Müslümanların talihlerinin ansızın dönüşüyle alay ederken, diğerleri “eski sahiplerinin görüntüsü karşısında korkuya kapılmıştır. Hür kaldıklarına inanamamışlardır.”⁵⁵

Livorno’daki Ortodoks Rum yerleşimi bu sefer yokluğundan ziyade varlığıyla Akdeniz’de uluslararası ilişkilerde dine atfedilen yeni önemi ispat etmektedir. Rumlar Osmanlı veya Venedik tebaası olarak değil, Hristiyanlar olarak kişisel bağlantıları aracılığıyla şehre gelmişlerdir. Önceden göçmenlerin çoğu Venedik hâkimiyetindeki Rum dünyasından gelmekteydi, ancak zaman ilerledikçe Osmanlı tebaası Rumlar çoğunluk hâline gelmiştir. Grandüklerin ya da Katolik Kilisesi’nin toplumun bu yapısı hakkında bir şey dile getirdiğine dair kanıt yoktur.⁵⁶

Rum toplumunun gelişinin St. Stephen Şövalyeleri’nin kuruluşuna ve netice olarak her tür denizcilik işçiliğine ihtiyaç duyulmasına bağlı olduğu düşünülmüştür. 1564’te tarikatın kuruluşundan sadece üç yıl sonra I. Cosimo Rumları yeni şehrine yerleşmeye çağırmıştır. Davet Dionisio Paleologo adında Basilist bir keşiş aracılığıyla iletilmiştir. Bu davet sonucu denizciler, dümenciler, topçular ve kalafatçılar şehre akın etmiştir.⁵⁷

53 Ralph Davis bunun “çok yakında tıpkı limandaki dört Mağriplinin gerçeğinden büyük bronz heykelleri gibi, gelip geçen Büyük Turistlerin dikkatini çekmeye başlayacak, saldırgan köleleştirme kültürünün bir anıtı” olduğunu yazmaktadır. Davis, “The Geography of Slaving”, 65.

54 Bono, *Schiavi Musulmani*, 30. Bono bu dönemde kısmen daha sabit bir sayıda bin civarı Müslüman köle bulunduğunu hesap etmektedir.

55 Clissold, *The Barbary Slaves*, 52. Clissold 1723 ile 1725 arasında Kuzey Afrika’da seyahat eden Melchor Garcia Navarro’nun yazdıklarından alıntı yapmaktadır.

56 Rum toplumunun değişen kökenleri için, Frattarelli Fischer, “Alle radici di una identità composita”, 49 ve 58.

57 *age.*, 49. Münferit Rumlar Livorno’da 1540’lar kadar erken tarihlere vazife yapmaktaydı, ancak sayıları Cosimo’nun davetiyle ciddi derecede artmıştır.

1589'da (Venedik hâkimiyetindeki) Zanteli Livorno valisi Manoli Volterra'nın "protettore della nazione greca" [Rum milletinin koruyucusu] olarak atanmasıyla Rumlara "como corpo nazionale" [milli bir grup] statüsü verilmiştir.⁵⁸ Aynı yıl (Yahudilere imtiyaz verilmesinden evvel) Livorno'da hâlihazırda ikamet eden ve gelecekte ikamet edecek Rumlara imtiyazlar verilmiştir.⁵⁹ Rumlar yalnızca birkaç yıl sonra 1601'de Rum toplumunun kültürel ve dinî merkezi olacak yeni bir kilise (Santissima Annunziata) inşa etmek üzere izin almışlardır.⁶⁰

Bir dizi grandükün samimi tavrına rağmen, Rum toplumu Ankona ve Venedik'te olduğu gibi Katolik otoritelerinin tacizine katlanmak zorunda kalmıştır. Pisa Engizisyonu Santissima Annunziata hakkında pek çok defa tahkikat yapmıştır. Rum Kilisesi Roma'yla resmen görüş birliğindeydi, ancak Engizisyon Rum toplumunda çok sayıda bölücü ve sapkın düşünceli kişi bulunduğu şüphesini yaymıştır. 1620'lerde Engizisyon Livorno'da ikamet eden "bölücü ve kâfir Rumlar" aleyhinde resmî bir ithamda bulunmuştur. "Kâfir gibi yaşamaları sebebiyle, büyük skandal çıkmasına sebep olmuşlar ve Katolik İtalyanlara zarar vermişlerdir."⁶¹

İthamın ardından yapılan duruşmada Rum toplumunun denizci, gemi kaptanı ve diğer üyeleri Engizisyon huzurunda kilisede yapılan ayin, okunan kitaplar ve Roma'nın üstünlüğü hakkındaki tekrarlanan sorulara cevap vermek üzere adeta bir geçit töreni yapmışlardır.⁶² Engizisyon 1653'te başka bir duruşma daha yapmıştır.⁶³ 1699'da hazırlanan bir raporda Rum Kilisesi'nin "ciddi suistimalleri"nin altı çizilmiş ve "güçbela Katolik sayılabilecek" rahipleri ile Gregoryen takvimine dönmeyi reddetmeleri sebebiyle kilise şikâyet edilmiştir. 1757'de başka bir belgede Rum toplumu Ortodoks (Roma'yla görüş birliğinde olanlar) ve Heterodoks (Roma'ya muhalefet edenler) olarak ikiye ayrılmıştır. Katolik Kilisesi genel olarak Rum toplumunun Doğu'yla bağlarından tedirginlik duymaktaydı. Ruhbanların büyük çoğunluğunun Levant'tan geldiği gerçeğinden rahatsızdı. En azından Roma Kilisesi'nin gözünde icap ettiği şekilde kutsal yağın Pisa başpiskoposundan değil de, Kudüs'ten gelmesi konusunda toplumun ısrarından memnun değildi. İleride de göreceğimiz üzere, bu şüphe tıpatıp aynı olmasa da benzer sebeplerle Rumların

58 *age.*

59 "Alli greci li quali habitano di presente in Livorno familiarmente et a quelli che verranno per l'avvenire ad habitarvi." *age.*

60 *age.*, 51-52.

61 *age.*, 52.

62 *age.*, 53.

63 Tüm bu olaylar Paolo Castignoli'nin şu görüşünü desteklemektedir: "Analogamente Greci e Armeni sono oggetto di intense pressioni della Congregazione di Propaganda Fide." Castignoli, "La tolleranza enunciazione", 79.

Hristiyan ticaret usullerine uyup uymadıkları hakkında da dile getirilmiştir. Pisa Engizisyonu Rumların Roma'ya gerçekten sadık olduğu konusunda tatmin olmadığı gibi, ticari anlaşmazlıkları çözmek için çağrılan kişiler de "Hristiyan usulü" gibi görünen her ticari işlemin arkasında bir Müslüman olduğu görüşünü savunmuş ve Akdeniz'in doğusunda Rumların konumunu bahane etmişlerdir.

Malta: Hristiyanlığın Koruyucusu

Erken modern dönem Maltası hakkında yakın zamanda yayımlanmış kapsamlı bir çalışma şunu açıkça belirtmektedir: "XVII. yüzyılın başlangıcından itibaren Malta gerçek bir korsor devletine dönüşmüş ve tıpkı Cezayir'in Tunus Berberî korsoluğunun sembolü olması gibi Hristiyan korsoluğu için bir mihenk taşı hâline gelmiştir."⁶⁴ Dolayısıyla, Malta XVII. yüzyılda korsoluğun inanılmaz derecede yayılmasından beslenen muazzam bir gelişme devrine girmiştir. Nüfus XVI. yüzyıl boyunca, 1535'te (şövalyelerin adaya yerleşmesinden beş yıl sonra) 28.500 kişiden 1590'da 29.354 kişiye çıkarak neredeyse hiç değişmemiştir.⁶⁵ Birtakım âfetler –kuraklık ve veba– sonraki beş yılda nüfusun neredeyse 8000 kişi azalmasına sebep olurken, sonrasında XVII. yüzyıl boyunca sürecek bir nüfus artışı başlamıştır. 1670 yılında nüfus 60.000'e çıkmış, sadece beş yıl sonra veba nedeniyle 11.000 azalmıştır.⁶⁶

Şövalyelerin Maltası, Hristiyan korsoluğunun resmî ve umumî çizgisi ile şövalyelerin kısmen bağımsız olması bakımından özel bir yerdi.⁶⁷ Medici prenslerinin otoritesi altında bulunan Livorno'daki St. Stephen Şövalyeleri'nin aksine, şövalyeler Malta'yı uygun gördükleri şekilde yönetmişler ve artık "*a danno di infideli*" yani kâfirleri yıkmak için Kuzey Afrika kıyıları ile Levant'ın derinliklerine doğru deniz baskınları yapmak şeklinde tanımlanmaya başlanmış İslamiyet'e karşı devam eden Haçlı seferlerinin yeni merkezi olarak bu adayı ilan etmekten çekinmemişlerdir.⁶⁸

Yine Malta'ya özgü bir biçimde, adada hem umumi hem de hususi korsor vardı. Umumi korsor bizzat tarıkata ait gemilerle yapılıyordu. Bir ya da birden fazla şövalyenin yönetimindeki bir kalyon filosu, varış noktası ve orada yapılacaklar hakkında özel emirler alarak Malta'dan ayrılırdı. *Karavaneden* yani resmî seyirlerden elde edilenlerin

64 Brogini, *Malte*, 253.

65 *age.*, 619.

66 Bu sayının 9000'i liman yakınlarında yaşamaktaydı. *age.*, 621.

67 Şövalyelerin gücü hakkındaki en ciddi teftişi papalık yapmıştır. Bu bir sonraki bölümde uzun uzadıya tartışılmaktadır.

68 Bu ifade arşiv belgelerinde sık sık geçmektedir. Bkz. Fontenay, "*Corsaires de la foi*", 361-84, ve Braudel, *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. 2, s. 154-156. 1574 sonrasında Akdeniz'de görülen katı değişim için Braudel şunu yazmaktadır: "Buna karşılık 1574'ten itibaren Doğu Akdeniz, Batı Akdeniz korsanlığına geniş ölçekte açılmaya başlamıştır."

hepsi tarikatın hazinesine teslim edilirdi. Başka bir ifadeyle, seyirlere katılanlara, paradan ziyade şan ve şeref gibi manevi değeri olan ödüller verilirdi. XVI. yüzyılda Hospitaller Şövalyesi olmak isteyenlerin, her biri altı aydan uzun süren üç karavaneye çıkması gerekmekteydi. XVII. yüzyılda ise bu sayı dörde çıkmıştır. Donanma vazifesinde iki yılını tamamlayan bir şövalye bir tımarın başına atanma hakkına sahip oluyordu.⁶⁹

Bu seyirlerin ünü Avrupa'da yayılıyordu. Ganimet ve ödüllerden bahsedilmeyen el ilanları, broşürler ve kısa raporlar şövalyelerin başarılarını duyuruyordu.⁷⁰

Şövalyeler sahip oldukları kalyon sayısını 1596'da beşten, 1628'de altıya ve 1651'de yediye çıkarmıştır.⁷¹ Her kalyonda 180 ile 200 arası kürekçi ya da kalyeteci bulunduğu düşünürsek, tarikatın yaptığı yatırımın büyüklüğünü anlayabiliriz.⁷² Aynı şekilde şaşırtıcı bir başka gerçek ise küçük bir kayalık olan Malta adasında Rodos'tan daha çok şövalye olması ve sayılarının aşağı yukarı 300'den 600'e çıkmasıdır.⁷³

Bundan daha şaşırtıcı bir nokta ise Malta'da doğan korsor teşkilatının kenarda kalmış bir faaliyet iken baskın bir girişim yöntemine dönüşmesidir. Bir gemi veya gemiler korsoya çıkmadan önce verilen mecburi beratlarla bakarsak, 1575 ve 1605 yılları arasında çıkılan seyirlerin neredeyse yarısının umumi korsor olduğunu görürüz. Sonraki otuz yıllık süreçte bu oran yüzde 27'ye düşmüştür.⁷⁴ Ancak bu belirgin değişim şövalyelerin korsodan çekildiği anlamına gelmemektedir. Göreceğimiz üzere, şövalyelerin hususi korsoya katılımı oldukça yüksektir. Umumi korsorun hususi korsodan ayrıldığı nokta, hususi korsoda gemilerin tarikata değil, kendi adına yelken açan bir şahsa ait olmasıdır. Ayrıca, hususi korsoda kazançlarının sadece belli bir miktarını hazineye vermek zorundaydılar. Dolayısıyla, bu, şeref için olduğu kadar kâr için de yapılan bir seferdi ve sadece Maltalıları değil, Akdeniz dünyasının her köşesinden Hristiyanları cezbetmekteydi. 1605 ve 1635 seneleri arasında, önceki otuz yıllık döneme kıyasla iki kat daha fazla yani yaklaşık olarak dört yüz berat verilmiştir.⁷⁵ Bir beratla birden çok geminin korsoya çıkabildiği düşünülünce, adadan ayrılan gemilerin sayısının aslında dört yüzden çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶

69 Brogini, *Malte*, 88.

70 Freller, "Adversus Infideles", 423.

71 Fontenay, "Corsaires de la foi", 65. Aksine, St. Stephen Şövalyeleri'nin dört kalyonu vardı. Bu kalyonlar Medici donanmasına katılmıştı. Brogini, *Malte*, 254.

72 Davis, "The Geography of Slaving", 62.

73 Brogini, *Malte*, 88.

74 *age.*, 257.

75 *age.*, 256. Fontenay yüzyılın ilk otuz beş yıllık döneminde 350 patent verildiğinden bahseder. Fontenay, "Corsaires de la foi", 367.

76 Brogini, *Malte*, 260. Bir patent bir kalyon filosofun tamamı için kullanılabiliyordu.

Şövalyeler hususi korsolara destek kuvvet olarak katılmışlardır. Şaşırtıcıdır ama, bir şövalyenin iyi bir denizci olması nadir rastlanan bir durumdur.⁷⁷ Şövalyeler berat başvurusu yapar ve yelken açmak üzere başka kişilere devredilecek tam teçhizatlı gemi temin ederlerdi. Malta bağlanunda bu yatırımcılara “armatör” adı verilmekteydi. XVII. yüzyılın başlangıcında hususi korsoları kontrol etmek üzere yeni düzenlemeler yapılması bu armatörlerin lehinedir.

Korsoya çıkmak üzere adaya gelen insanların sayısı öylesine artmıştır ki, üstad-ı azam 1605'te tüm faaliyetleri etkin şekilde düzenleyecek yeni bir mahkeme, yani *Tribunale degli Armamenti* ya da *Magistra to degli Armamenti*, kurmak gereği hissetmiştir.⁷⁸ Mahkemenin kurulması korsonun yukarıda bahsedilen umumi ve resmî yapısına birebir uymaktadır. Bu yeni mahkemenin kanun ve yönetmelikler belgesinin giriş paragrafında, korsoya rağbetin artmasının en azından korsanların gözünde adanın düzenini tehdit ettiği yazılır.

Yönetmelik üstad-ı azam ve konseyin korso ve silah mevzusunu görüşmek üzere toplandığını belirterek başlar. İlk çekinceleri korsoya çıkan kişilerin sayısının adada erzak tedarikini tehlikeye sokmasıdır. Bu kişiler büyük miktarlarda erzak ve savaş malzemesi satın almakla kalmıyor, bu işi aynı zamanda “gizli” şekilde yapıyorlar ve netice olarak sadece Malta sakinlerini değil, tarikat hazinesini de tehdit ediyorlardı.

Diğer taraftan, korsoyu yasaklamanın sıradan halkın ve tarikat üyelerinin denizcilik becerilerini kullanamayacak hâle gelmesine yol açabileceği de ifade edilmiştir. Ada denizcilikle meşhur olmuş ve denizcilik, korso için gemileri silahlandırmaya gönüllü kişilere belli imtiyazların verilmesiyle uzun zamandır teşvik edilmektedir. Amaç denizde savaşmak üzere mümkün olduğunca çok sayıda “savaşçı” insanı adaya çekmektir.

Giriş bölümünde tüm bu unsurlar göz önünde bulundurularak üstad-ı azam ve konseyin hem “Hristiyan düşmanları”na karşı savaşı teşvik etmek hem de zarara sebep olan “taciz” ve “mahzurlu davranışların” önüne geçmek üzere belli kuralları koymaya karar verdikleri yazmaktadır. Bu kurallar aynı zamanda artık sık sık açılan davalara bir son vermeyi de amaçlamaktadır. Giriş umut verici bir ifadeyle bitmektedir: “Bu kurallarla, herkes hile ve iltimas olmadan kendine ait olanı alacaktır”.⁷⁹

Korsoluğa bağlı kalmasına rağmen, Livorno'nun ikili bir yapısı vardı. Medici dükleri dinen meşrulaştırılan deniz şiddetinde oynanan büyük oyuna hevesle atı-

77 1585 ve 1635 arasındaki yarım yüzyıllık dönemde hususi korso girişimlerinin yarısından fazlasında kullanılan patentin sahibi tek bir şövalyeydi. *age.*, 258. “Diğerleri” çoğunlukla Malta yerlisi veya Provence'dan gelen Fransızlardır. *age.*, 324.

78 Tribunale'nin kuruluşu hakkında bkz. Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 107-8. Brogini, *Malte*, 268.

79 Malta Katedrali Arşivleri (buradan itibaren MKA), Misc. 125. *Statuti et Ordinationi dell'Emittissimio Signor Gran Maestro Fra Alofio da Wignacort e suo venerando consiglio sopra l'armamenti*.

lırken, herkesçe bilindiği üzere Yahudilere karşı hoşgörölü bir tavır sergilemişler ve Rum toplumunu Engizisyon gücünden korumuşlardır.

Malta'da böyle muğlak bir durum söz konusu değildi. Elbette şövalyeler hiçbir zaman Osmanlı İmparatorluğu'yla diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmamışlardır. Zira bu varolma sebepleriyle çatışmaktadır. Adanın adı Akdeniz'in her köşesinde Müslümanlarca kölelikle eş anlamlıydı. Çünkü Malta toplam nüfustaki oran bakımından en çok Müslüman kölenin bulunduğu Avrupa ülkesiydi.⁸⁰ İki uzun yüzyıl boyunca, 10.000 civarında Müslüman köle Malta barakalarında kölelik zulmüne maruz kalmıştır.⁸¹ Müslüman veya Yahudi tüccarların adada durmalarına ara sıra –kıtık gibi amme menfaatıyla alakalı sebeplerle– izin verilirdi ancak bunun için Engizitör'ün müsaadesi lazımdı ve Malta'da bulundukları süre boyunca Hristiyanlardan ayırt edilebilmeleri için Müslümanların bir işaret takmaları şart koşulurdu.⁸² Şans eseri adaya, öncesinde izin almadıkları hâlde varırlarsa derhâl esir alınmaktaydılar.⁸³

Ayrıca, gelişmekte olan Valletta şehri Livorno'nun aksine Rum tüccarlar ve denizciler için cazip bir nokta değildi. Küçük bir Rum toplumu 1530'da şövalyelerle Rodos'tan ayrılmıştır, ancak adadaki sıradışı varlıkları XVII. yüzyıl boyunca yavaş yavaş küçülmüştür. Valletta'da yapılan vaftizlerin sayısı 1610'da yetmiş birden 1625'te yirmi bire düşmüş ve sonraki çeyrek yüzyıllık süreçte 1675 ve 1690 arasında ise yalnızca yedi vaftiz yapılmıştır.⁸⁴ Adadaki yerleşim tabii ki Malta ve Rumlar arasında ilişki kurulmasının tek yolu değildi. Şövalyeler ve Rum dünyası arasındaki ilişki karmaşıktı ve Rumlar mümkün olan her denklemde tarihi kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır: Hem esir hem de köle satan tacirler, şövalyelerin kurbanı veya korsanlık girişimlerine katılanlar, müttefik, düşman ya da ikisi arasında bir yerde olabilirlerdi. Ancak Rumların şövalyelerden daima yalnızca düşmanlık bekleyebilecek Müslüman ve Yahudilerden farklı tecrübeleri olmuştur.

KÜÇÜLEN VENEDİK DÜNYASI

Venedik'in Osmanlılara karşı ilk ciddi toprak kaybı, 1470'te Fatih Sultan Mehmet'in Rum anakarasının hemen açıklarındaki büyük ada Eğriboz'u fethetmesiyle gerçekleşmiştir. Yeni yüzyılın başlangıcında yapılan sonraki savaşta, Venedikliler Rum ankarasındaki neredeyse tüm kalelerini kaybetmişlerdir. Sonrasında Ege adaları (1537-40 arasında yapılan savaşta) elden çıkmış, 1570'te ise Kıbrıs düşmüştür. Böy-

80 Bono, *Schiavi Musulmani*, 12.

81 Davis, "The Geography of Slaving", 65.

82 Bonnici, *Medieval and Roman Inquisition in Malta*, 134.

83 Ginio, "Piracy and Redemption in the Aegean Sea", 145.

84 Brogini, *Malte*, 327.

lece Venediklilerin hâkimiyetinde (çok daha batıda kalan ve hiçbir zaman Osmanlı hâkimiyetine girmeyen İyonya adaları haricinde) sadece XVII. yüzyılın ortasına kadar koruyabildikleri Girit kalmıştır.

Tarihin bu kısmı iyi bilinmektedir. Ancak bu artarda gelen kayıpların yarattığı şu sonuçlar çok dikkate alınmamıştır: XVI. ve XVII. yüzyıllar süresince Rumların çoğunluğu Osmanlı tebaasına katılınca, Rum tüccar toplumu zamanla uluslararası niteliğinden uzaklaşmıştır. Bu gelişmenin neticeleri çoktur, fakat en önemlisi şudur: Önceki sayfalarda bahsettiğimiz üzere, Venedik tebaası Rum tüccarlar Osmanlı tebaası Rumlardan ayrı olarak münferit ve manidar bir kategoride yer alıyordu. Venedik tâbiyetinin bir faydası, Venedik'in Maltalılara şehir tebaasının mallarının gasp edilmesi konusunda karşı çıkmasıydı. Devletlerarası diplomasi bu tür anlaşmazlıkların çözümü için bir vasıtaydı. Fakat şövalyeler ve Osmanlılar arasında bu şekilde diplomatik ilişkiler yoktu. Malta (ve Livorno) korsoluğu, Osmanlıların İnebahtı yenilgisinden sonra Akdeniz'in doğusunda hareketlenmiştir. Venedik 1570'te Maltalı ve diğer Katolik korsanların Akdeniz'in doğusuna hücum etmesinden hemen öncesinde Kıbrıs'ı kaybetmiştir. Sonuçta, Maltalı korsanların baskınına uğrayan Rumların çoğu şimdi Osmanlı tebaasıydı ve mallarının geri alınması için Venedik'e başvuramıyorlardı. Kefaretlerinin ödenmesini bekleyen Müslüman ve Yahudiler gibi Rumlar da başka bir yerde destek aramışlardır. Bu seçeneklerden biri Malta'daki mahkeme *Tribunale degli Armamenti*'dir. Diğer seçenek ise bizzat Roma'dan medet ummaktır. Bu seçeneklerin ikisi de Yahudi ya da Müslüman Osmanlılar için geçerli değildi. Bu da ticari anlaşmazlıkları çözmede dinin önem kazandığını açıkça işaret etmektedir. Bu değişim aniden gerçekleşmemiştir ve Giritliler Venedik tebaası kaldıklarından XVII. yüzyılın ilk yarısı boyunca Maltalılar konusunda Venedik'ten yardım istemeye devam etmişlerdir.⁸⁵ Ancak genel eğilim açıkça Hristiyan kimlikli bağlantıların kullanılması yönündedir. Roma'daki Rum davacılar yedinci bölümün konusudur. Fakat bu davacıları ele elmadan evvel, papalığın XVII. yüzyıl Akdenizindeki yeni öneminin açıklanması gerekmektedir.

85 1570'ten itibaren Venedik hâkimiyetinde İyonya adalarının yalnızca üçü (Zante, Korfu ve Kefalonya) ve Ege adalarından Çuha ve Tinos ile en önemlisi Girit bulunmaktaydı. 1669'da Girit Venedik hâkimiyetinden çıkmış ve dolayısıyla başka büyük bir Rum nüfusu Osmanlı tebaasına eklenmiştir.

AKDENİZ'İN DOĞUSUNDA GERÇEKLEŞEN KARŞI REFORMASYON

Katolik Karşı Reformasyonu papalığın uzun elini Akdeniz'in doğusuna uzatmasına olanak sağlamıştır. Katolik reformu sürecinde doğudaki Hıristiyanları ve Vatikan'ı incelediği çalışmada Bernard Heyberger, Akdeniz doğusuyla alakalı Vatikan arşivlerindeki belge miktarının papalığın Yakın Doğu'daki Hıristiyanları –Çin ya da Amerika'nın çok daha ciddi bir endişe kaynağı olduğu düşünülen bir zamanda– ne derece düşündüğünü gösterdiğini ifade etmektedir.⁸⁶ Aslında kilise “putperestler”in din değiştirmesinden ziyade doğulu Hıristiyanlar arasındaki “kâfir” ve “ayrılıkçılar”la ilgilenmiştir.⁸⁷ Roma'dan bakıldığında, Vatikan bu projenin kiliselerin birliği, Katolikliğin savunulması ve Protestanlığı ortaya çıkaran sapkınlıkla ayrılıkçılığın bastırılmasının bir parçası olduğunu düşünmüştür.⁸⁸

Katolik Kilisesi'nin Ortodoks Rumları yeniden sürüye katma gayretleri, Rum tarihinin ileriki dönemlerinde özellikle önem kazanacak birtakım Karşı Reformasyon kurumlarının kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Trento Konsili'nden bir Papalık Yunan Ruhban Okulu kurulması fikri çıkmış ve okul İskenderiyeli St. Athanasius Okulu adıyla 1576'da kurulmuştur.⁸⁹ Okul Doğu'dan gelen Rum öğrencilerin gördükleri sıkı eğitimle Katolikliğe dönmesi ve onlarla birlikte toplumlarının da mezhep değiştirmesi ümidiyle Ortodoks Kilisesi'ni Roma'yla birleştirmek amacıyla kurulmuştur.⁹⁰ Öğrenciler tercihen dokuz ya da on yaşında eğitime başlayacak ve on veya on beş yıl süren bir eğitimin ardından felsefe ya da ilahiyat alanında doktora derecelerini alacaklardır. Herkes eğitimini tamamlayamamıştır ancak eğitimin meyvelerini en iyi verdiği 1576 ve 1700 yılları arasında hemen hemen 700 öğrenci okul sıralarından geçmiştir.⁹¹ Öğrenciler Rum toplumunun üst kesiminden gelirdi ve okul en meşhuru Leon Allatios (Leone Allacci) olan pek çok tanınmış mezun vermiştir. Ortodoks bir babadan olma ve 1587'de Sakız adasında dünyaya gelen, Allatios Vatikan'da Rumca profesörlüğü yapmış ve kütüphane katibi mevkiine gelmiştir.⁹²

Sacra Congregatio de Propaganda Fide'nin 1622'de kurulması da papalığın Doğu'daki varlığını pekiştirmek ve genişletmek noktasında önemlidir. Propaganda Akdeniz'in doğusu da dâhil olmak üzere dünyanın dört bir tarafında misyonerlik

86 Heyberger, “Sécurité et insécurité”, 148.

87 Heyberger, *Les chrétiens du Proche-Orient*, 6. 88.

88 *age.*, 232.

89 Herring, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 27. 1584'te bir Maruni Ruhban Okulu ve 1581'de Loretto'da bir İliırya Ruhban Okulu kurulmuştur. Heyberger, *Les chrétiens du Proche-Orient*, 233.

90 Katolik Rum kilisesi, yani Roma'ya bağlı Rumlar da Papalık Yunan Ruhban Okulu'nda eğitim görmekteydi. Pastor, *The History of the Popes*, 19:247.

91 Tsirpanles, *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης*, 18.

92 Frazee, *Catholics and Sultans*, 90-91.

yapmakla görevlendirilmişti.⁹³ Sonuç olarak, çok sayıda Katolik rahip misyonerlik faaliyetlerinde bulundukları Osmanlı İmparatorluğu'na gitmiş, okullar açmış ve hem hâlihazırda Katolik olanların imanını kuvvetlendirmek hem de Ortodoksları Katolikliğe çekmek için kitaplar dağıtmışlardır. Henüz 1576 gibi erken bir tarihte Roma ilmi hali modern Rumcaya çevrilmiş ve 12.000 nüsha Levant'a yollanmıştı.⁹⁴

Osmanlı sarayındaki Fransız nüfuzu, propagandanın Müslüman topraklarındaki faaliyetleri açısından son derece mühimdi. XVI. yüzyılın sonuna doğru, Fransa Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ve sadık müttefiki hâline gelmişti ve imparatorluk ayakta kaldığı sürece çoğunlukla bu konumu korumayı başarmıştır. Habsburglara karşı ortak nefretleri sebebiyle beraber hareket etmek zorunda kalan Osmanlı sultanları Fransızlara azımsanmayacak imtiyazlar vermeye gönüllüydü. Fransa güçlü konumunu imparatorluktaki Katoliklerin konumunu güçlendirmek, Katolik Osmanlı toplulukları üzerinde Fransız himayesi kurmak ve bu toplulukları korumak için kullanmıştır.⁹⁵ Fransa imparatorluğun iç işlerindeki rolünü bir dizi antlaşma sayesinde yavaş yavaş arttırmıştır. 1569 kapitülasyonları, tüm Katolik tüccar ve diplomatların dinî hizmetlerden faydalanabilmesi için yeterli sayıda ruhbanın işe alınmasına izin vermekte ve imparatorluk sınırlarındaki Fransızlara inanç özgürlüğü tanımaktadır.⁹⁶ XVII. yüzyılda yapılan anlaşmalar, Fransız tebaasına Kudüs'ü ziyaret edebilme hakkı vermiş ve Kutsal Şehir'de yaşayan Katolik ruhbanların güvenliğini garanti altına almıştır.⁹⁷ Fransız sefirine ve çok sayıda Fransız konsolosuna imparatorluğun liman şehirlerinde Fransız kralları ve Osmanlı sultanları arasında yapılan bu ve bunun gibi diğer anlaşmalara binaen Osmanlı yetkililerini denetleme hakkı tanınmıştır. Bu anlaşmalar göz önünde tutulduğunda, Katolik ruhbanların aracılık etmek dâhil Osmanlı otoriteleriyle kurdukları ilişkilerde Fransız yetkililere başvurmasına şaşırılmamak gerekir.

Fransa Doğu'da Katolikliğin sadece yeni koruyucusu değil, alışılmadık tarzda bir hamisiydi de. Fransız kralları Katolik Kilisesi'yle yakından çalışmaya istekli olmanın ötesinde çok hevesliydi. Oysa Venedik kiliseyle arasına her zaman belli

93 Wright, *The Early Modern Papacy*, 111.

94 Pastor, *The History of the Popes*, 20:486.

95 Bu gelişmelerin en kapsamlı anlatımı hâlâ Frazee, *Catholics and Sultans*, özellikle "Part II: The Golden Age of the Missions" eserindedir. Burada Frazee'den oldukça yararlandım. Heyberger'in Fransızların, Katolik Osmanlılar hakkındaki endişesinin bir sebebi olarak Fransızların Hristiyan Habsburglara karşı Osmanlı sultanıyla "kalıcı veya geçici" ittifak kurduğu tartışmalı gerçeğini dengelemek arzusunu göstermesi ilginçtir. Heyberger, *Les chrétiens du Proche-Orient*, 241.

96 Frazee, *Catholics and Sultans*, 68.

97 Heyberger, *Les chrétiens du Proche-Orient*, 243.

bir mesafe koymuştur. Venedik'in bu tavrının sebeplerinden biri, cumhuriyetin kendi topraklarında özerklik sahibi olduğunu şiddetli şekilde savunmasıdır, bir başka sebep ise Doğu'daki konumuna dayanmaktadır. Venedik hâkimiyeti altında çok sayıda Ortodoks Rum vardı ve Osmanlı orduları ilerlemelerine devam ettikçe, cumhuriyetin tebaasını yatıştırmak için çok daha fazla uğraşması gerekmiştir. Bu da Venedik'in Katolik Kilisesi'nin Doğu'daki daha ateşli temsilcileri üzerinde hüküm sürmeye çalışmasını gerektirmiştir. 1602'de Girit'ten yeni dönen bir Venedik yetkilisi Katolik vaizlerin Rum inancı aleyhinde konuşmalarına izin verilmemesi konusunda uyarıda bulunmuştur.⁹⁸ Fransızların tabii ki böyle bir endişeleri yoktu ve bıkıp usanmadan Katoliklik taraftarı siyasetlerini gütmüşlerdir. Çoğu kez Roma'nın girişimlerini aşikâr şekilde desteklemek konusunda istekliliklerini göstermişlerdir.

1580'de Papa XIII. Gregory, temsilcisi Nona piskoposunu İstanbul'a şehirdeki Katolik toplumunun durumu hakkında bilgi almak üzere yollamak istemiştir.⁹⁹ Piskopos seyahat hazırlıklarında sorun yaşamıştır. Venedikliler piskoposa mürur tezkeresi vermeyi kabul etmemiş, balyosla seyahat etmesine de izin vermemişlerdir. Nihayetinde, Dubrovnik'teki otoritelerin araya girmesiyle Sultandan müsaade alınmıştır.¹⁰⁰ Piskopos sonunda şehre vardığında, Fransızlar dışındaki Avrupalılar onu karşılamaya gelmemiştir.¹⁰¹ Cizvitler 1609'da İstanbul'a döndüklerinde (evvelki bir girişimleri sonuçsuz kalmıştır), yalnızca Fransız sefreti yetkilileri onları buyur etmiş; Venedikliler ve İngilizler meseleden uzak durmayı yeğlemişlerdir. İstanbul'daki Cizvit toplumuna Fransızlar arka çıkmış ve toplumun en sadık hâmis olmaktan vazgeçmemişlerdir.¹⁰² Hemen ardından, ateşli XIII. Louis'nin hükümdarlığı sırasında, Kapuçinlerin Doğu'ya ilerlemelerine de parasal destek sağlamışlardır.¹⁰³ XVII. yüzyıl boyunca İstanbul'daki Fransız sefiri Roma'yla doğrudan bağlantı kurmuş ve Ortodoks patrikhanesi içindeki Katolik taraftarı grupları desteklemede aktif rol oynamıştır. 1620'lerde kralın İstanbul'daki sefiri Cesy Kontu Philippe de Harlay, aynı zamanda Propaganda'nın resmi temsilcisiydi.¹⁰⁴ Venedik balyosunun Roma'nın ajanı olduğu hayal bile edilemezdi.

Katoliklerin Akdeniz'in doğusunda ilerlemesi ve Fransızların bu girişime sahip çıkması uzun uzadıya tartışılmıştır, ancak şimdiye kadar incelediğimiz resim hâlâ

98 Spanakes, "Relatione dell Sr. Benetto Moro", 4:103.

99 Nona bugün Hırvatistan'daki Nin'dir.

100 İtalyanca Ragusa.

101 Pastor, *The History of the Popes*, 20:487.

102 Frazee, *Catholics and Sultans*, 81.

103 age., 85.

104 Rambert, *Histoire du commerce de Marseille*, 5:84.

eksiktir. Özellikle Suriye'deki Araplar arasındaki faaliyetler dikkat çekerken, mevzunun diğer yönleri üzerinde durulmamıştır.¹⁰⁵

Tarihçilerin Hristiyan Araplara ilgisi XX. yüzyılda yaşananlardan kaynaklanmaktadır. Özellikle Arap milliyetçiliği tarihçileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıfladığı yıllarda Arap milliyetçiliğinin gelişmesinde Hristiyan Arapların büyük bir rolü olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁰⁶ İlâveten, Vatikan'ın Levant'taki tek somut zaferi, Antakyalı Melkit patriğinin Roma emrinde olduğunu açıkça ilan etmesi ve Katolik Melkit kilisesinin kurulması sayesinde Arap dünyasında kazanılmıştır.¹⁰⁷ Melkitlerin gruptan kopması en azından Roma'nın gözünde bir başarı hikâyesidir ve hakkında çok sayıda eser yazılmıştır. Son olarak, Suriye ve Lübnan I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız sömürgesi olmuştur. Dolayısıyla, Fransa'nın desteklediği misyonerlerin bir Katolik topluluğu yarattığı XVII. yüzyılda yaşanan gelişmeler, üç yüzyıl sonra olanların habercisi olarak görme eğilimi oldukça güçlüdür.¹⁰⁸ Nitekim Hristiyan Suriyelilere, bilhassa Katoliklere karşı bir düşkünlük vardır. Rum dünyası ise hiçbir zaman Fransa veya bir başka devlet tarafından sömürgeleştirilmemiştir ve bu nedenle Arap olmayan Hristiyanlar arasında Fransız nüfuzu daha az etkili olmuştur.

Bu çalışmalar papalık ve Fransızların dikkatlerini Arap ve Rum, Katolik ve Ortodoks tüm Hristiyan Osmanlılara vermelerine mani olmuştur.¹⁰⁹ Papalık Yunan

105 Haddad, *Syrian Christians in Muslim Society*; Masters, "Trading Diasporas and 'Nations'"; ve Heyberger, *Les chrétiens du Proche-Orient et diğerleri*. Bu girişimler hakkında Arap dünyası dışındaki tek kitap çalışması Slot, *Archipelagus Turbatus*'tur.

106 Bu bakış açısı hakkındaki en etkili ve tartışmalı çalışma kesinlikle George Antonius'un ilk olarak 1939'da yayınlanan *The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement* adlı kitabıdır.

107 Bu uzun ve karmaşık bir hikâyedir. Ancak önemli olan tarih Roma taraftarları ve Konstantinapol'deki Ortodoks patriğine sadık kalmayı arzulayanlar arasındaki bölünmenin aşikâr olduğu 1724 yılıdır. Bkz. Ware, *Eustratios Argenti*, 28, 30, ve Heyberger, "Sécurité et insécurité".

108 Heyberger I. François'dan Fransız Suriye ve Lübnan Mandası'na kadar dosdoğru bir kronolojiyi takip eder. "On pourrait retracer l'histoire de cette 'protection' de Francois Ier jusqu'au delà du Mandat sur la Syrie et le Liban, tant elle est une permanence de la politique française." Heyberger, *Les chrétiens du Proche-Orient*, 242.

109 Bulgarlar, Arnavutlar ve diğerleri. Bkz. Frazee, *Catholics and Sultans*, özellikle yedinci bölüm, "The Balkans and Greece". Misyonerlik teşebbüslerinde Ortodoks Rumların rolü hakkında tarih yazınındaki belirsizlik, M. Joshua Brewer'ın 2002 tarihli tezindeki yorumlarında güzel resmedilmektedir. Brewer, XIV. Louis'nin 1660'ların sonunda makama getirilen sefir Nointel'e talimatlarında şunun belirttiğini yazmaktadır: "Le premier soin que ledit ambassadeur doit avoir sera de proteger et assister les chrétiens et les catholiques de Levant." Brewer Louis'nin bu talimatlarda korumanın Protestanları da kapsayacak şekilde genişletil-

Ruhban Okulu'nun 1576'da kurulduğundan zaten bahsetmiştik. Osmanlı başkentinde yaşayan çeşitli papalık temsilcileri, bilhassa Cizvitler ve Ortodoks patrikleri arasında pek çok görüşme yapıldı. Misyonerler, Katolikliğin eskiden beri güçlü olduğu Rum adalarında XVII. yüzyılın başlarında faaliyete geçmiş ve herkese Hristiyan öğretisi konusunda eğitim vermeye başlamışlardır. Ayrıca tövbe kâr bir kişiye dinî inancı ne olursa olsun günah çıkarttırmak konusunda hayli istekliydiler.¹¹⁰ Kapuçin misyonerleri, Ege sahillerinin hem doğu hem de batısına doğru, Atina ve İzmir gibi yerlere gitmişlerdir.¹¹¹

Çok çeşitli ve gayretli girişimlerde bulunmuşlardır. Varolan Katolik toplumlarını koruma ve güçlendirmede başarılı olsalar da, yeni bir Katolik topluluğu yaratma gayretleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlık Roma açısından umut kırıcı olsa da, yapılacak bir şey kalmadığı manasına gelmemektedir. Bu Propaganda'nın etkinliğini sadece gayesini gerçekleştirmeye çalışanların başarısı üzerinden değerlendirmek demektir. Anlatılması gereken önemli bir başka hikâye de, nesne rolündeki Doğulu Hristiyanların Roma'nın kendilerine olan ilgisinden nasıl istifade ettikleriyle alakalıdır.

Burada hâlihazırdaki tarih yazımının ikinci özelliği yani kültürel, dinî ve entelektüel tarihe aşırı önem verilmesi dikkatimizi çeker.¹¹² Propaganda'nın hem Roma'da kurulan pek çok okulda hem de Levant'ta bu alanda yoğunlaştığı düşünüldüğünde, bu özelliğin ardında yatan neden anlaşılır. Ortodoks ilahiyatında Cizvit öğretisi ve okullarının etkisi, Hristiyan Osmanlılara yönelik yeni eğitim fırsatları, Roma'da yürütülen çeviri çalışmaları ve benzeri konular özellikle Rum dünyası ve Vatikan arasındaki ilişki bağlamında çokça tartışılmıştır. Bilhassa Hristiyan Araplar hakkında pek çok çalışma bulunmaktadır.

Ancak hikâyeyi salt dinî veya kültürel bir çerçevede anlatmak Karşı Reformasyon'un Doğu'daki etkisini fazlasıyla küçümsemek olur. Esasen kilisenin Akdeniz'in doğusundaki Katoliklere ve Ortodokslara karşı yeni ilgisi hayatın her alanında ve özellikle ticaretle görülmektedir. Çeşitli misyoner cemaatlerinin yanı sıra Katolik Kilisesi kurumları ve Fransız konsoloslarının Fransız sefirinin himayesinde Ege'nin her köşesine yayıldığını göz önüne alır ve buna bir de kilisenin Doğulu Katoliklerin

mesini kastetmediğinin kesin olduğunu ifade etmektedir. Kral daha ziyade Marunîleri ve *belki de* (vurgu yazara ait) Ortodoks Hristiyanların farklı cemaatlerini korumak istemiştir. Brewer, "Gold, Frankincense and Myrrh", 92.

110 Frazee, *Catholics and Sultans*, 115.

111 *age.*, yedinci ve sekizinci bölümler.

112 1980'lerde bu dönemde papalığın Doğulu Rumlarla ilişkileri konusunda uzman Tsirpanles "Vatikan ve Ortodoks Doğu arasındaki ilişkinin dini alan ve hümanist çalışmalarla sınırlı kal"diğını yazmıştır. Tsirpanles, *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης*, 12.

inançlarına sadık kalmaları ve de Ortodoksların Papa'ya biat etmeleri yönündeki ateşli arzusunu eklersek, bütün iletişim ağının Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbinde yer alan denizler üzerinden kurulduğunu açıkça görebiliriz. Roma ve İstanbul'daki Fransız sefirinin niyeti Doğulu Hristiyanlara ulaşıp onları usulünce imana getirmek olsa da, bu denizlerde yelken açan Hristiyan Osmanlılar (Katolik ve Ortodoks) bu durumu tersine çevirmiş, Fransız ve Katolik otoritelerden Maltalı korsanlardan korunmak için kendilerine yardım etmelerini talep etmişlerdir.

Bu alanda çalışan misyonerleringayretleri sonucu Hristiyan Osmanlıların korsanlardan korunmaları sağlanmıştır. Misyonerler aralarında çalıştıkları Ortodokslardan çok az şey talep etmişlerdir. Birlikte yapılan ibadetler, *communication in sacris*, düzenli şekilde gerçekleştirilmekteydi ve Ortodokslar mezhep değiştirmeden Katolik rahiplerin cemaatine katılabiliyor ve günah çıkartabiliyorlardı.¹¹³ Sakız adası ve İstanbul gibi Katolik topluluğunun güçlü olduğu yerlerde, farklı mezheplerden kişilerin evlenmesi yaygındı. Katolik ve Ortodokslar vaftiz törenlerinde birbirlerinin vaftiz anne babası olabiliyordu. Ortodoks ve Katolik ruhbanlar arasında samimi bir ilişki vardı. Bu dönemde kaleme alınmış bir Cizvit raporunda ifade edildiği üzere "İzmir'deki Ortodoks metropolit tebaasını ruhbanlarımıza günah çıkartmaları konusunda tamamen özgür bırakmış [...] ve ruhbanlarımıza Ortodoks kiliselerinde hem Rum hem de Katoliklerin günahlarını çıkartmaları için tam yetki vermiştir."¹¹⁴ Tüm bu karşılıklı uzlaşma çalışmalarına bakıldığında, yerel düzeyde iki kilise arasındaki ayrılığı fark etmek oldukça güçtür.¹¹⁵ Bu resmi daha da bulanıklaştıran bir başka unsur ise kripto-Katoliklik. Misyonerler bireylere Roma'ya bağlılık yemini etseler de, evvelden olduğu gibi Ortodoks rahiplerin ayinlerine katılmaya devam etmelerini söylemişlerdir.¹¹⁶ Kripto-Katoliklik toplumun her tabakasına yayılmış, Ortodoks Kilisesi'nin üst mertebelerinde bulunan yetkililerin aslında gizli olarak Roma'ya bağlılık yemini ettikleri duyulmuştur.¹¹⁷

Tarihçiler Katolik misyonerlerin davranışları için çeşitli sebepler ileri sürmüşlerdir. Bu sebepler hesaplamalar ve belirsizliklerin bir karışımıdır. Misyonerler ve arkalarındaki Vatikan'ın aklında mutlaka Ukrayna'da yakın zamanda elde ettikleri başarılar vardı. Orada gizli mezhep değiştirme stratejisi planlandığı gibi yürümüşü.

113 Bkz. Ware, *Eustratios Argenti*, 18.

114 *age.*, 20.

115 *age.*, 23.

116 *age.*, 22.

117 *age.*, 26. Konstantinapol'deki bazı patrikler Roma'nın dostluğunu kazanmışlardır. Bunu tabii ki ilan etmemişlerdir. En dostane olanlarından biri ileride (1640 yılında) Patrik II. Parthenios olacak Sakız metropolitidir. Bu yeminlerin esasen ne anlama geldiği belli değildir.

1595-96 Brest-Litovsk Birliği'yle, Kiev Kilisesi başpiskoposları Konstantinapolis patriğiyle ilişkisini kesmiş ve Roma'ya biat ettiklerini ilan etmiştir. Kilisenin resmen ayrılmasından önce senelerce Ukrayna'da sabırla çalışan Cizvitler, İstanbul'da da benzer bir zafer elde edebileceklerini umuyorlardı.¹¹⁸ Ancak kendilerinden bazen kâfirler, bazen ayrılıkçılar olarak bahsedilen Doğulu Hristiyanlar en başından beri Propaganda Fide'nin görevi içinde muğlak bir yer tutmuştur. 1622'den kalma kuruluş belgesinde iki amaç belirtilmektedir: "Les fideles" yani Katoliklerin inancını muhafaza etmek ve korumak; kâfirler yani Levant söz konusu olduğunda Müslümanlar arasında dini yaymak. Ortodokslara karşı nasıl bir strateji izleneceğine ise hiçbir zaman kesin olarak karar verilememiştir. Bu muğlaklık sahada çalışan misyonerlerin Papa'nın yol göstermesi için sordukları sorulara Roma'daki Propaganda'nın verdiği tereddütlü cevaplarda ve genelde papalığa başvurmasında göze çarpmaktadır.¹¹⁹ Patriklik koltuğunda 1620'ler ve 1630'lar boyunca oturan ve Protestanlığa karşı samimiyetini saklamayan İstanbul'daki dışı Ortodoks patriği Kirillos Lukaris mevzusunda ise, Propaganda kardinalleri patriğin desteğini kazanmak veya sıkıntı çıkarmak arasında karar verememişlerdir.¹²⁰

Bu durumun sebebi ne olursa olsun, çalışmamızda önemli olan nokta misyonerlerin ilgisinin Katoliklerle sınırlı kalmaması ve tüm Doğulu Hristiyanlara potansiyel Katolikler gözüyle bakmış olmalarıdır. Ayrıca, yukarıda anlatılan durum kilisenin Katolik olduğu kanıtlanabilen bireyler yaratmak konusunda çok istekli olmadığı ya da başarısız olduğu –muhtemelen ikisi de– anlamına gelmektedir. Yerli Hristiyanlar bu durumu kendi lehlerine çevirmişler ve pek çok mevzuda Katolik otoritelerden talepte bulunmuşlardır. İşte bu noktada Karşı Reformasyon mesajını yaymak isteyenler ve bu mesajı hitap ettiği kişilerin niyetleri arasında bir farklılık görmekteyiz. Propaganda'nın esas hedefindeki konular kâfirlik ve ayrılıkçılık olabilir, ancak Akdeniz'in doğusundaki kıyılarda yaşayan Hristiyanlar daha dünyevi problemlerle ilgili yardım arayışındaydılar. Ticari zorluklar yaşamaktaydılar. Heyberger'in Propaganda ve Hristiyan Araplar arasındaki yazışmaları incelediği çalışması, Roma'ya yapılan müracaatların en yaygın nedeninin zulüm iddialarından sonra, deniz ticaretinde yaşanan saldırılar olduğunu ortaya çıkarmaktadır.¹²¹ Rumca

118 age., 24. Ware ve Frazee Roma'daki yetkililerin Ortodokslara karşı daha sert bir muameleyi savunduklarında fakat genelde başarılı olamadıklarında hemfikirler.

119 Heyberger, *Les chrétiens du Proche-Orient*, 228-29.

120 Herring, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, özellikle Üçüncü Kısım. Lukaris konusuna son bölümde döneceğim.

121 "Les échanges maritimes sont le principal sujet des recours à Rome." Heyberger, "Securite et insecurite", 151.

konuşan Hristiyanlar hakkında benzer bir çalışma bulunmamasına rağmen, Rumların da denizcilik güvenliği konusunda Roma'dan yardım bekleediklerini gösteren yeterince kanıt vardır.¹²²

Öyleyse şu durumda karşılaştığımız şey hayret verici bir tesadüftür. Fransız yetkililerin desteklediği Katolik Kilisesi, Akdeniz'in doğusunda Katolik korsanlığı yükselişteyken Doğu Hristiyanlarına genel bir ilgi duymaya başlamıştır.¹²³

Osmanlı deniz ticaretinde açık ara en faal Hristiyan topluluk olan Ortodoks Rum tüccarlar, önceden tasarlamadıkları fakat gayet mantıklı gözüken bir bağlantı kurmuşlar, Katolik tahribatından korunmak için Katolik bağlantılarını kullanmışlardır.

Son olarak, resmi tüm yönleriyle tamamlamak için Fransız konsoloslarının muğlak rolünü de karışıma ilave etmeliyiz. Fransız siyasetinden bahsediyoruz ancak burada suları biraz bulandırmamız gerekmektedir. XVII. yüzyıl Akdenizi'nde "Fransızlar"dan bahsetmek, hepsi farklı istikametlerde hareket eden çok sayıda aktörden bahsetmek demektir. Bilhassa önemli bir diğer nokta da konsolosların Marsilya ve Paris'ten gelen siyaseti rastgele uygulamalarıdır.¹²⁴ Evvelen bir tüccar topluluğunun temsilcisi olan konsolosluk XVI. yüzyılın başlarında, tahtın yerel ve bölgesel kurumlar yelpazesinden daha çok para kazanmak ve bu kurumlar üzerinde nüfuz sahibi olmak için düzenli olarak çalışmış ve bir kraliyet makamına dönüştürülmüştür. Fakat bu işleyiş kısa ömürlü olmuştur. Yüzyılın sonuna kadar konsoloslukları özel kişilere devretmek ve bu özel kişilerin de işi başkalarına yüklemesi genel geçer bir yöntem hâline gelmiştir. XVII. yüzyılda bir konsolosun vazifelendirildiği yerde ikamet etmesi istisnai bir durumdur ve bazı konsoloslar resmen atanmak için bile zahmet etmemişlerdir.¹²⁵ Mevki satın alan bir kişinin en temel gayesi genelde mevkiye bulunduğu sürede mümkün olduğunca çok para kazanmaktır.

Ortodoks Rum tüccarlar Malta saldırıları sonucu zararlarının ödenmesini istediklerinden Fransız konsoloslar hikâyemizde hayli önemli bir role sahiptir. Fakat konsolosların eylemleri ille de Rumları Hristiyan olmaları sebebiyle korudukları anlamına gelmez. Ücret karşılığı Müslüman ve Yahudilere de hizmet sunmuşlardır.

122 Korsolar kapitülasyonlara dahil olmayan bir milletin bünyesindeyse, tazminat almak hemen hemen imkânsızdı. Osmanlı tebaası Katolik Roma Hristiyanları, tazminat için Roma'ya başvurabilmekteydi. Van den Boogert, "Redress for Ottoman Victims of European Privateering", 91-118.

123 Bu iki girişimin de Osmanlı'nın zayıflığıyla alakalı olması bakımından, bu ilgi tabii ki tesadüf değildir. Fakat kesinlikle müşterek girişimler değildirler ve ileride göreceğimiz üzere, zaman zaman birbirinden farklı amaçlara hizmet etmişlerdir.

124 Bkz. "Beyond the Northern Invasion" başlıklı makalem, 40-72 ve Steensgaard, "Consuls and Nations in the Levant".

125 Collins, *The State in Early Modern France*, 17, 46.

Mesela, XVII. yüzyılın ortasında İzmir’de görev yapmış bir Fransız konsolosu kefaret işinin içindeydi. Sırf bu sebeple Malta’da birlikte iş yaptığı iki ortağı vardı ve üç yıldan kısa bir süre içinde bu ortaklık yirmi sekiz Osmanlı esirinin özgürlüklerine kavuşmasına yardımcı olmuştur. İlk belgelenmiş işlemin 1625’te, yani konsolosluk makamına atanmasından bir yıl önce gerçekleşmiş olması konsolusun faaliyetlerinin ticari tarafını akla getirmektedir.¹²⁶ Bir yıl sonra Fransız yetkilisi olarak, zaten başlamış bulunduğu işlerine kaldığı yerden devam etmiştir. Konsolosun hemşerilerince esir alınan Osmanlı tebaasının kefaretinin ödeyerek para kazanması, bu dönemdeki Fransız siyasetinin tutarsızlığının (ya da belki de becerikliliğinin) bir göstergesidir.¹²⁷

İleriki sayfalarda göreceğimiz üzere, Fransızların Ortodoks Rum tüccarlara yardımı, Malta’daki Müslüman esirlere yapılan yardımdan farklıydı. Bana kalırsa bu fark inanç farklılığından kaynaklanmaktaydı. Yine de Fransızların rolünü giriş bölümünde anlattığım –dinî iddialar ve devlet gücü gerçeği arasında gidip gelme– daha geniş çerçevede inceleyecek olursak, konsolosları şimdiye kadar anlattığım dinle tanımlanmış ağırları dengeleyen karşı güç olarak okumanın daha doğru olacağını düşünüyorum. XVI. yüzyıla kıyasla dengeler dinin lehine değişmiş, ancak Akdeniz’e özgü muğlaklık varlığını korumuştur.¹²⁸

Yeniden Ele Alınan Korsan Çağı

Malta Şövalyeleri ve daha genel bir olgu olarak Akdeniz’de şövalyelik, sıklıkla çağdışı gibi sunulmaktadır. Şövalyeler, zayıflayan din mücadelesinin son çıkışıdır; din mücadelesinin yerini hızla kuzeyli gemilerin Akdeniz’e girmesiyle patlak veren yeni ekonomik savaş almaktadır. XVII. yüzyılda korsuluk yapan Maltalıların karşılaştığı zorluklardan bahseden Peter Earle, bazı sorunların “korsoların bizzat kendilerinin sebep oldukları suistimallerden çıktığını, Hristiyan ve Müslümanlar arasında ticaretin artmasıyla ve Malta haricinde dinî hoşgörünün yaygınlaşmasıyla değiştiği için görüldüğü”nü yazmaktadır.¹²⁹ Malta korsanlığı alanında bir başka uzman Mallia-Milanes Haçlı savaşçısı imajının bu dönemde artık güncel veya inan-dırıcı gözükmediğini belirtmektedir.¹³⁰

126 Fodor, “Piracy, Ransom Slavery and Trade”, 26. Fodor Fransız siyasetinin muğlaklığını hatırlatmaktadır. Konsolosların “öncelikli” amaçlarının para kazanmak olduğunu ancak “muhtemelen ulusal, siyasi ve ticari gayelere hizmet ettiklerini de” söylemektedir.

127 *age.*, 131.

128 Aynı şekilde, Avrupa korsanlığının Osmanlı kurbanları saldırganın devletinin Osmanlı İmparatorluğu’yla diplomatik ilişkileri olduğu takdirde devlet otoritesine hâlâ müracaat edebilirlerdi (ve ediyorlardı). Van den Boogert, “Redress for Ottoman Victims of European Privateering”.

129 Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 109.

130 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, xix.

Earle'ün görüşünün altında, artan Müslüman-Hıristiyan etkileşiminin doğal olarak hoşgörüsüzlüğü azaltacağı varsayımı yatmaktadır. Ancak iki mevzu birbiriyle doğrudan bağlantılı değildir. Malta hakkında yakın zamanda yapılmış bir çalışma tam ters görüşü ileri sürmektedir.¹³¹ Dinî ve zihinsel içe kapanıklığa sosyal ve ekonomik serbestliğin eşlik ettiğini, dolayısıyla adada Katolik inancının her zamankinden daha sesli ifade edildiğini savunmaktadır.¹³² Akdeniz'e yeni gelen kuzeyliler dinî düşmanlığa bir son vermemiştir. Daha ziyade eski rakiplerle birlikte varolabilmek için yeni bir rekabeti alevlendirmişlerdir. Mallia-Milanes'in savunduğu gibi Haçlı savaşçısı ima jı çağdışı görülmeye başlanmışsa bile, dinin yayılması için hâlâ pek çok yol mevcuttu.

Osmanlı tüccarları, denizcileri ve gemi sahipleri açısından XVII. yüzyıl bir şeyin sonu değil, 1570 sonrasında evvelkine kıyasla çok daha şiddetli bir hâle gelen deniz dünyasında güvenliğin başlangıcıydı. Özellikle (artık neredeyse tamamı Osmanlı tebaası olan) Ortodoks Rum tüccarların, devam eden güvensizlikle başa çıkmak için Akdeniz'de Osmanlı ya da Venedik tebaası olarak hareket ettikleri XVI. yüzyıldaki davranışlarının aksine dinî kimliklerini öne sürdükleri ve din kökenli bağlantılara yöneldikleri tartışmasız bir gerçektir. Katolik korsanlığı, Venediklilerin geri çekilişi ve Karşı Reformasyon girişimleri bir araya gelerek böyle bir davranışın akıllıca gözüktüğü kusursuz bir fırtına meydana getirmiştir.

Kıbrıs Adası, bu faktörlerin kesiştiği mükemmel bir örnek teşkil etmektedir. 1570'te Osmanlılar adayı Venediklilerden almışlar, dolayısıyla Rum nüfusun kalabalık şekilde yaşadığı merkezlerden biri daha Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bir yıl sonra doğrudan Kıbrıs'ın düşmesine bir tepki olarak çıkan Kutsal İttifak İnebahtı muharebesinde Osmanlılara ağır bir darbe vurulmuştur. Osmanlı yenilgisi Batılı korsanların Akdeniz'in doğusuna hücum etmesi için kapıları açmış ve ayrıca Papalık Yunan Ruhban Okulu'nun kurulmasındaki en önemli siyasi faktör olmuştur.¹³³ Kilisenin Rum dünyasına yeni ilgisi ve zorla dâhil olma merakı Maltalıların tamamen başka sebeplerle de olsa Akdeniz'in doğusuna girmeye çalışmalarıyla aynı zamana denk gelmektedir.

Adaların ve Akdeniz'in doğusundaki kıyıların diğer şanssız sakinleriyle beraber, Kıbrıslılar XVII. yüzyıl boyunca St. John Şövalyeleri'nin ve diğer Batılı korsanların daimi hedefi olmuşlardır. Örneğin, 1629 yılında Kıbrıslılar o yıl Mısır'a yolladıkları

131 Brogini, *Malte*, beşinci bölüm.

132 Brogini, *Malte*, 232. Özellikle Malta konusunda Malta ve Müslüman dünyası arasındaki gittikçe artan ilişkilerin, Katolik inancının giderek daha yüksek sesle ifade edilmesine neden olduğuna dair oldukça ilginç bir düşüncüyü ikna edici şekilde savunmaktadır. Bkz. 233 a.e.

133 Tsirpanles, *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης*, 30.

kırk beş gemiden kırkını Maltalıların saldırısı sonucu kaybetmişlerdir.¹³⁴ Artık Osmanlı tebaası olduklarından adaletin sağlanması için Venedik'e de başvuramamışlardır. Bunun yerine, Levant'taki pek çok limanda rastlanabilen Fransa ve papalık temsilcilerinden yardım istemişlerdir. Her seferinde kendilerini Osmanlı tebaası olarak değil, Hristiyan olarak takdim etmeye dikkat etmişlerdir. Kendi bakış açılarından Hristiyan kimliği, mallarını geri alabilmek için mecburen dâhil oldukları karmaşık müzakerelerde geçerli tek unsurdur. Şimdi bu müzakerelere bakalım.

134 Oikonomou, "Οψεις της Ελληνικής Ναυτιλίας κατά το 17ο αιώνα", 372. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Batnaz'daki Aziz Yuhanna Manastırı gemileri konusunda yazdığı makalede Chryssa Maltezou korsanlığın, özellikle Malta korsanlığının, karşılaştıkları en büyük tehlike olduğunu yazmaktadır. Maltezou, "Τα Πλοία της μονής Πάτμου", 123.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI AKDENİZİ

1633'te Selanikli Athanasio di Pancratio ve Midilli adasından Comneno adlı iki tüccar, kendileri ve Rodoslu Nikita adına Malta'daki Tribunale degli Armamenti mahkemesine yazılı başvuruda bulunmuşlardır. Bu kişiler, Kaptan Sailo adlı birinin kumanda ettiği bir Malta gemisinin kendi gemilerine saldırması sebebiyle tazminat talep etmektedir ve mahkemeye elleri boş gelmemişlerdir. Rodos'taki Venedik konsolos yardımcısının imzaladığı, saldırıyı doğrulayan bir belgeyi mahkemeye sunmuşlardır. İlaveten Sakız Adası'ndaki Fransız konsolos yardımcısından aldıkları kimliklerini getirmiş ve niyetlerini teyit eden bir belgede, karşılaştıkları kişilerin onları serbest bırakması ve mümkün olan her yardımı yapmasını talep etmişlerdir. Son olarak, Sakız Adası piskoposu yüksek mahkemesince verilmiş birtakım tanık ifadelerini de yanlarında getirmişlerdir.¹

- 1 Tribunale degli Armamenti 2/2. (Buradan itibaren T.A.) XVII. yüzyılda Tribunale degli Armamenti'de (Tribunal Armamentor olarak da bilinmektedir) görülen davalar binlerce sayfa hukuki kayıt meydana getirmiştir. Neredeyse tamamı keşfedilmeyi bekleyen bu kayıtlar günümüzde Malta adasındaki Mdina'da Banca Giuratale'de saklanmaktadır. Banca Giuratale ya da Belediye Sarayı 1726'da, zamanında Malta adalarındaki mülki idareye ev sahipliği yapması için inşa edilmiştir. Bugün pek çok şeyin yanı sıra St. John Tarikatı dönemine ait çeşitli hakem komisyonu ve mahkeme kayıtlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu arşiv hakkında kısa bir açıklama için, bkz. www.libraries-archives.gov.mt/nam/ser_law_courts.htm. Özellikle mahkeme kayıtlarında geçen Rumca isimler dava kayıtlarının içinde bile tutarlı bir

Bu kurumlar ve verdikleri belgeler, hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğimiz kurumsal ve hukuki bir düzeni temsil etmektedir. Bunun birkaç sebebi vardır. İlk olarak, erken modern dönemde Akdeniz’de uluslararası ticareti şekillendiren hukuki prensipler yeterince ilgi görmemiştir. İkinci olarak, bu prensiplerin incelendiği çalışmalarda vurgu Osmanlı kapitülasyonları gibi devletlerarası anlaşmalar üzerindedir.

Tüccarların tazminat taleplerini sundukları Tribunale, bir devlet mahkemesi ya da en azından herhangi bir devletin mahkemesi değil, doğrudan Papa’ya bağlı uluslararası askerî bir tarikat olan St. John Şövalyeleri’nin kurduğu bir mahkemeydi. Tribunale başka bir açıdan daha eş benzeri olmayan bir örnektir. İşlevi düşünüldüğünde, bu mahkemeye bir ganimet mahkemesi demek doğrudur. Livorno’daki St. Stephen Şövalyeleri’nin de kendilerine bağlı bir ganimet mahkemeleri vardı, fakat ganimet mahkemelerinin bahsedildiği bir kayıt ve hukukunun gelişimi hakkında yapılan araştırmalarda genel olarak bu mahkemelere bir gönderme aramak beyhude bir uğraştır.² Bu konulardaki literatür yeni gelişen ulus devlet sistemi hakkında genel bir kanının var olduğu, savaş ve barış zamanı arasında kesin bir ayrım bulunduğu ve düşmanların açıkça belirlendiği varsayımına dayanmaktadır. Tüm bu varsayımlar, mevzu Tribunale olduğunda geçersizdir. Bu mahkeme, kapsamı ve boyutları ister istemez muğlak olan daimi savaşta savaşanların muamelelerini idare etmek üzere kurulmuştu. Son olarak, Tribunale hâlihazırda var olan kalıplara uymamaktadır çünkü temelde bu mahkeme bizzat korsanlarca idare edilmekteydi. Atlantik dünyasında hayal bile edilemeyecek bu hayli tuhaf durum bilhassa Akdeniz bağlamının bir yansımasıdır. Haydutluk ile devlet izniyle yapılan korsanlık arasında bir yerde duran *korsoluk* o kadar meşruydu ki, korsoluğu düzenleyecek hukuki bir çerçeve, mantıklı ve ihtimaller dâhilinde görünmekteydi.

Şövalye tarihçileri Tribunale’nin varlığından haberdar değildirler. Ayrıca “korso”nun kurallarına atıfta bulunmalarına rağmen bu kurallara dair bir çalışma bulunmamaktadır. Dayanağı olmayan savlar her zaman zararlıdır. Ancak bu konuyla

şekilde yazıya geçirilmemiştir. Anlaşılabilirlik bakımından metindeki isimlerin yalnızca tek bir şeklini kullanıyorum. İlaveten, yine anlaşılır olması için isimlerin ilk harfini büyük yazma gibi modern kurallara uydum. Notlarda isimler belgede geçtiği şekilde verilmektedir. Bu davada Midillili tüccara hem Comneno del quondam (mütevaffa) Georgio hem de Midillili Giorgachi olarak atıfta bulunmaktadır. Comneno daha sık kullanılmaktadır ve bu sebeple bu şeklini kullanmayı tercih ettim.

- 2 Ya da en azından H.J.A. Sire’a göre. *The Knights of Malta* adlı kitapta Sire “Leghorn ganimet mahkemesi”nden (90-91) bahsetmekte ancak bu iddiayı destekleyecek herhangi bir kanıt göstermemektedir. Denizde hırsızlık davaları pek çok farklı mahkemede yargılanmaktaydı, sadece ganimet mahkemelerinde değil. Bu gibi meselelerde hüküm veren çeşitli mahkemeler üzerine bir inceleme için, bkz. Tai, “Restitution and the Definition of a Pirate”, 34-70.

ilgilendirilmesinin sebebi yolsuzluk ve kanunsuzluk varsayımı gibi gözükmektedir. Pek çok kişi o zamanlar ve günümüzde şövalyeleri haydutlar yani yağmacılardan ibaret sanırdı ve sanmaktadır. Evet, korsanlar belki bir zamanlar Hristiyanlık savaşçı-sıydılar ancak XVII. yüzyıla geldiğimizde durum değişmişti.³ Devletlerarası ticareti yöneten hukuki ilkeler çok az ilgi uyandırmıştır, demek ki hukuka uygunluğun bir korsanlık tarikatı tarihinde akla gelen ilk şey olmadığı düşünülebilir. Şövalyeler ellerine geçen ilk fırsatta istedikleri kişiyi gasp edebileceğine göre, neden hukuki ayrıntılarla uğraşırlar?

“Yolsuz”, “gaddar” ve “kanunsuz” sıfatlarını ister hak etsinler ister etmesinler, Malta’daki Tribunale’nin mevzuat ve usulleri, XVI. yüzyılda ticareti düzenleyen hâkimiyet rejiminden oldukça farklı Akdeniz’de gerçeğe bağlı normlara dayanan hukuki ve kuralcı bir düzen kurma ve tatbik etme çabalarını temsil eder. Tribunale sırf bu sebeple dikkate değerdir. Ancak bu mahkemenin gayesi var olduğu gerçeğinin ötesinde yatmaktadır. Mahkemeye başvuranların, Akdeniz’in doğusunda bir uçtan diğerine yayılan evvelden bilinmeyen şahsi bağlantılarını kullanmaları dikkat çekicidir. Mahkemede sunulan belgelere bakıldığında Malta’nın ötesine, XVII. yüzyıl Osmanlı Akdenizi’nin derinliklerine kadar gidebilir. Tribunale’de görülen davalar aynı zamanda daha önce pek de ortada görünmeyen bir bireye yani sıradan Osmanlı tüccarına söz hakkı vermektedir. Erken modern dönemde Akdeniz’de korsanlık ve korsuluk çalışmaları, gemilerine yapılan saldırılara tepki göstermekle görevli yetkililerin şikâyetleri ve yazışmalarına dayandığından çoğunlukla devletlerin bakış açısına odaklanmaktaydı.⁴ Malta’daki Tribunale’de ise Osmanlı tüccarlarının korsanlara tepki gösterdiğini, çabalarını ve oldukça tehlikeli bir denizde ticaretlerini korumak üzere geliştirdikleri taktiklerini görmekteyiz.

Son olarak, tarihçiler Tribunale’nin korsonun işleyişinden kaynaklanan tartışmaların karara bağlandığı mahkeme olduğunu bilmelerine rağmen, bunun önemi üzerinde gerektiği kadar durmamışlardır. Korsonun en temel kuralı düşmanın kimliğiyle alakalıdır. Tüm Müslümanlar ve Yahudiler meşru hedeflerdir. Hristiyanlara saldırmak ise yasaktır. Dolayısıyla, mahkeme ve mahkemeye ilgili her şey Müslüman, Yahudi ve Hristiyan ticareti arasında net sınırlar çizilebileceği temel varsayımına dayanmaktadır. Ancak bu sınırların çizilmesi korsu söyleminde ileri sürüldüğünün aksine çok daha zordur. Dahası bu söylemi dayanak noktası alan sadece mahkeme

3 Peter Earle’ün fikri bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmasının başlangıç satırlarında “alaycılık ve açgözlülük düşmanlıklarının sebebi olan dinî şevkin yerini almıştır” diye yazar. Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 3.

4 Alberto Tenenti’nin bu konudaki klasik çalışması için bkz. *Piracy and the Decline of Venice 1580-1615*.

değildir. “Müslüman”, “Yahudi” ve “Hristiyan” ticareti Akdeniz tarihinde hâlâ canlılığını ve geçerliliğini koruyan kavramsal kategorilerdir. Bu kategorilere karşılıklı bağılıkları, tarihçilerin korsodaki muameleler mevzu bahis olduğunda St. John Şövalyeleri’ni alaycılıkla itham etmelerinin bir nedenidir. Bu varsayım, şövalyelerin istedikleri takdirde kimin ne olup olmadığını kolaylıkla belirleyebileceğini öne sürmektedir. St. John bayrağını dalgalandıranların gaddarlıkları ve yağmacılıkları savunulamaz. Nitekim Tribunale’de görülen davalar bunu belirlemenin XVII. yüzyıl Akdeniz’inde çok da kolay bir iş olmadığını göstermektedir.

TRIBUNALE DEGLI ARMAMENTI

Magistrato degli Armamenti olarak da bilinen Tribunale, uzun yıllar St. John Şövalyeleri’nin üstad-ı azamı vazifesini üstlenmiş Alofius de Wignacourt’un emriyle 1605’te kurulmuştur.⁵ Mahkeme salonunu, hepsi üstad-ı azam tarafından atanmış dört şövalye ve bir hâkim yönetirdi.⁶ Böyle bir mahkemenin kurulmasının ardında yatan sebeplerin açıklandığı giriş paragrafı üçüncü bölümde tartışılmıştır. Dolayısıyla şimdi yeni mahkemenin kanun ve yönetmeliklerini incelemeden önce kısaca birkaç şey ifade etmek istiyorum.

Giriş paragrafı resmî mercilerin ikilemini gözler önüne sermektedir. Üstad-ı azam ve konseyi, korsoya çıkan çok sayıdaki bireyin adanın tedarikinin sağlanmasını riske atmasından endişe duymaktaydılar. İlâveten, üstad-ı azama göre bu kişilerin faaliyetlerinin çoğu gizliydi ve bu durum hazineyi tehdit ediyordu. Ancak şövalyelerin denizde muharebeye girebilmesi için pek çok becerikli denizcinin adaya gelmesi gerektiğinden korsoyu yasaklamak da istememişlerdir. Bu çelişkiler arasında orta yolu bulmak üzere belli kurallar yazılmıştır. Bu kurallar hem “Hristiyan namusumuzun düşmanı” olanlarla savaşı teşvik edecek hem de “suistimal” ve “sıkıntı”ları bertaraf edecektir. Metinde davaların savuşturulmasından özellikle bahsedilmiştir. Giriş umut verici bir ifadeyle bitmektedir: Bu kurallarla, herkes hile ve iltimas olmadan kendine ait olanı alacaktır.”⁷

Burada bazı noktalara değinmek gerekir. Öncelikle, korsu sonucu adaya getirilen mal akışını düzenlemek için duyulan aşıkâre endişeye rağmen, üstad-ı azam

5 1601’den 1622’ye kadar vazifesinde kalmıştır.

6 1716’da adaya seyahat eden ve bu ziyaretini kaleme alan Giacomo Cappello mahkemeyi yöneten yetkililerin bir tasvirine de yer vermiştir: “vi presiedono 4 Cavalieri, et un Giudice Letterato, tutti eletti dal Gran Maestro”. Cappello, *Descrittione di Malta*, 70. Ayrıca tarikat vakanüvisi Dal Pozzo da beş yetkili olduğunu söylemiş ve bu şövalyeler hakkında daha fazla bilgi vermiştir. Üçü *Signori della Gran Croce* ve dördüncüsü *Commendatore Antiano* olmalıydı. Hepsî farklı birliklerdendi. Dal Pozzo, *Historia della sacra religione*, 1:493-94.

7 AKM, Misc. 125. *Statuti et Ordinationi dell’Eminetissimio Signor Gran Maestro Fra Alofio da Wignacort e suo venerando consiglio sopra l’armamenti*.

eylemlerini dürüstçe Hıristiyan âleminin düşmanlarına yani Müslümanlara karşı ebedi savaş bağlamında konumlandırmaya dikkat etmiştir. Korsanları adaya çekmek arzusu maddi kazançtan ziyade savaşmak arzusuyla açıklanmaktadır. Bu gerekçelen-dirme Avrupa'dan maddi destek almak açısından elzemdir (bunun samimi olmadığı söylenemez). İkinci olarak, Malta'da korsoya çıkan kişilerin çoğu bu dönemde Malta ve Akdeniz'in dört bir tarafında korsanlık faaliyetindeki büyük yükselişin bir kanıtıdır. Üçüncü olarak, çok sayıda kişinin korsoya katılması karışıklığa ve tartışmaya yol açmakta, ilaveten dış kaynaklardan erzak tedarikine ziyadesiyle bağlı bu kıraç adanın hassas dengesini bozmaktadır. Yasadışı ticaret ve hazineye gönderilenler ayrıca üstad-ı azamın tüm bu faaliyetlerden tarikatın faydalanmasını amaçladığını göstermektedir. Kısaca, korsuluk üstad-ı azamın kontrolünden çıkmıştır, o da kontrolü yeniden kazanmaya kararlıdır.

Öyleyse resmen ilan edilen (ve yıllar içinde genişleyen) kanun ve yönetmeliklerin çoğunun, tarikat ve korsoya çıkan bireyler arasındaki ilişkiyi düzenlemekle alakalı olması mantıklıdır.⁸ Korso için bir gemiyi teçhizatla donatmak isteyen bir kişinin, ilk olarak üstad-ı azamdan ruhsat alması gerekmektedir. Sonrasında üstad-ı azamın meseleyi yeni Magistrato'ya bildirmesi zorunluydu. Magistrato'ya geminin niteliği ve gemideki mühimmat miktarı hakkında malumat verilir.⁹ Ruhsat alınmasında ısrar edilmesi, aynı zamanda pek çok kişinin ödemekten kaçındığı gümrük vergisinin yüzde 10'luk kısmının en azından teoride üstad-ı azama verileceği anlamına gelmektedir. Adanın erzak stokunu korumak amacıyla konulan yeni kurallar üstad-ı azamın açıkça izni olmaksızın silah, mühimmat ve erzak satın alınmasını yasaklamıştır.

Başka birtakım kanunla bir korsanlık girişiminin başarısına katkıda bulunan herkesi korumak hedeflenmiştir. Bir korsan Malta'ya dönüşü sonrası elde ettiği ganimetin

8 Cavaliero, "The Decline of the Maltese Corso", 225. Alonso de Contreras XVII. yüzyıl korsanlığı hakkındaki en meşhur eserlerden olan kitabında Tribunale'den bahseder. Bir Türk karamürselini soydukları esnada iki Fransızın yaklaştığını ve "Üçe bölün!" diye bağırıklarını söyler. Sonuç olarak tartışma çıkmış ve tartışmaya kaptan Contreras'ın gemisinde devam etmişlerdir. Kaptan yağmanın Contreras'a ait olduğunu ilan etmiştir. Fakat Fransızlar öyle bir hiddetle karşı çıkmışlardır ki kaptan "kararından vazgeçmiş ve Malta'daki Senores del Tribunal del Armamento'nun hakemliğine başvurulmasını sağlamıştır". Contreras, *The Adventures of Captain Alonso de Contreras*, 20. Birkaç sayfa sonra Contreras mahkeme kararını yazar.

9 Başlıca hükümler için bkz., dal Pozzo, *Historia della sacra religione*, 493-94. Magistrato'yu diğer inceleyenler şunlardır: Fontenay, "Coursaires de la foi"; Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*; Cassar, "The Maltese Corsairs and the Order of St. John of Jerusalem"; Cavaliero, "The Decline of the Maltese Corso"; ve *Dritto Municipale di Malta*. Bu kitap üstad-ı azam De Rohan döneminde 1784'te yürürlüğe sokulan Malta milli hukukunun 1843 yılında derlenmiş bir şeklidir.

miktarı ile niteliğini hakimlere bildirecek ve bu ganimet, geminin sahibi, alacaklı ve mürettebat arasında paylaştırılacaktır. Bu işlemin gerçekleştirilmemesi, pek çok suç gibi kalyonlarda hizmet cezasına çarptırılmakla sonuçlanabilirdi. Buna rağmen, yatırımcıların zarar etmesine sebep olan bu tür dolandırıcılıklar hayli yaygındı.¹⁰

On beş numaralı kanun, elli beş madde içinde meşru ve gayrimeşru ganimet ayırımına değinen tek maddedir. Bir ruhsat verilmeden önce, armatorinin (korso amacıyla bir gemiyi silahlandıran yatırımcıların) Hristiyanlara, onlara ait mala ve ticaret gemilerine herhangi bir zarar vermeyeceklerini taahhüt etmek zorunda olduklarını belirtmektedir. Aynı şekilde üstad-ı azam veya başka Hristiyan prenslerince verilmiş güvenilir bir geçiş izni gösterebilen kâfirlere de saldırmayacaklardır. Ayrıca Hristiyanlara ve müttefiklere ait mal taşıyan herhangi bir Hristiyan gemisine zarar vermeyeceklerine dair yemin etmek zorundaydılar.¹¹

Mahkeme gibi, bu kanun maddesi de, kanuna uyan komşu devletlerin norm ve usullerinin dışında varlık gösteren yasadışı bir kurumun ürünü olmaktan uzaktır. Kısa da olsa, XVI. yüzyılda Akdeniz'e özgü gerilim ve muğlaklıkları yansıtmaktadır. Mahkeme üstad-ı azam veya başka Hristiyan prenslerden serbest geçiş izni olan kâfirlere saldırmayı yasaklayarak devlet hâkimiyeti ve dinî farklılıkların tanınması arasında tam anlamıyla denge kurmaya çalışmıştır. Ancak bu denge XVII. yüzyılda Tribunale'nin Müslüman bir devletin meşru otoritesini kabul etmemesiyle devlet hâkimiyeti aleyhine dönmüştür. Çünkü yalnızca Hristiyan güçler, kâfirleri ve kâfirlerin mallarını koruyabilirdi, Osmanlı sultanı değil.

Kanun ayrıca bir kişinin, geminin veya yükün Hristiyan kimliği taşıdığı takdirde sorun çıkartmayacağı ve diğer sınıflandırmalardan ayrı tutulabileceği şeklindeki yaygın kurguya da katılmaktadır. Bu kurgu anlaşılır şekilde mahkemenin var oluşu sebebinden yani korsodan kaynaklanmaktadır. Fakat dünyanın Hristiyanlar ve Müslümanlar olarak ikiye bölünmesinde ısrar eden sadece korsoya katılanlar değildi. Önceki bölümlerde gerçeklik çok daha karmaşık olmasına rağmen, kimsenin Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki ebedi savaşın haklılığına açıkça karşı çıkmak istemediğini görmüştük. Dinî kimliğin öncelik kazanması bu dünya görüşünün doğal bir sonucudur.

10 Fontenay, "Coursaires de la foi", 377.

11 AKM, Misc. 125. *Statuti et Ordinationi dell'Eminetissimo Signor Gran Maestro Fra Alofo da Wignacort e suo venerando consiglio sopra l'armamenti*: "non offendere Vasselli mercantie, beni persone di Christiani ne d'altre ancorche d'Infedeli che mostre ranno autentico salvo condotto dell'Illustrissimo signor Gran Maestro o d'altri Principi Christiani di non commettere ne fare danno detentione, ne ingiuria ad alcun Vassello Christiano carico di robbe appartenenti a Christiani, et amici", 311 (sayfa numarası Malta Çalışma Merkezi tarafından tashih edilmiştir).

Bir kez daha, bu karmaşık gerçeklikten en iyi faydalananlar Ortodoks Rum tüccarlardır. Bunun sebeplerinden biri bize ulaşan tarihi kayıtlarda görünmektedir. Rumlar Tribunale’de davacı olarak bulunurken, Yahudi ve Müslümanlar bulunmaz. Mahkemenin açıkça kâfirlerle savaşmak için var olan korsonun doğrudan hukuki bir yansıması olduğu ve en iyi şartlarda bile dava açmanın inanılmaz külfetli olduğu düşünüldüğünde Yahudi ve Müslümanların bu mahkemede bulunmaması anlaşılır.

İkinci olarak, Rum tüccarlar aynı zamanda hem Hristiyan hem de Osmanlı tebaası olmaları nedeniyle ara bir pozisyonda bulunmaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla, Akdeniz’deki dinî iddiaların ve devlet gerçeği ile hâkimiyeti arasındaki gerilimin vücut bulmuş şekli olmayı sürdürmüşlerdir. Tribunale’de karşılaştıkları zorluklar onlar için yeni bir deneyimdir. Bu mahkemede Osmanlı tebaası olmaları nedeniyle mallarının korunması için talepte bulunamazlardı. Bunun yerine, mahkemeyi ikna etmek üzere kendilerinin ve yaptıkları ticaretin Hristiyan olduğunu kanıtlamak zorundaydılar. Bu da çözümü güç bir zorluktu. Güçlük sadece Maltalıların alaycılığından ve yolsuzluktan kaynaklanmamaktaydı. Başkaları da Rumlara karşı şüphe beslemekteydi. Bu dönemde Akdeniz’in batısında esaret ve köleleştirme konularında çalışan tarihçi Nabil Matar İngilizlerin Ortodoks Rumları esir almaya istekli olmayıp “ayrım gözetmediklerini” söylemektedir.¹² 1675 yılında Sir John Narbrough İngiliz kralına Kuzey Afrika kıyısındaki Trablus’ta bir ticaret gemisinde esir aldığı (doksan sekiz “zenci ile”) yirmi dört Rum’a ne yapması gerektiğini sorar: “(*Hristiyan numarası yapmaları sebebiyle*) esir edilip edilmeyecekleri konusunda emirlerinizi beklemektedir” (vurgu yazara ait). Rumların gemide yolcu olmamaları ancak gemiyi idare ettikleri ve dolayısıyla düşmanımız oldukları, ayrıca Trablus’ta yaşadıkları ve netice olarak dış görünüşlerinin aksine muhtemelen Hristiyan olmadıklarını göz önünde bulundurarak meseleyi çözmesi ifade edilmiştir.¹³ Buradaki düğüm noktası gemideki Trabluslu Rumların statüsüdür. Statüleri görüldüğü üzere Hristiyan kimliklerinden şüphe edilmesi için yeterlidir. Tribunale’de Hristiyanlara, mallarına ve ticaret gemilerine zarar verilmemesi yönünde verilen sıkı ihtarlara rağmen, Rumlar mevzu bahis olduğunda “Hristiyan” kimliği tartışmaya açık bir sınıflandırmaydı.

XVII. yüzyılda Tribunale’ye sunulan davalardan binlerce sayfalık resmî kayıt meydana gelmektedir. Davaların çoğu ağız dalaşı, korsoya çıkanların birbirlerine olan borçları hakkındaki tartışmalar, bozulan anlaşmalar ve yerine getirilmemiş yükümlülüklerle alakalıdır.¹⁴ Mahkemenin öncelikli amacının, kuruluş belgesinde

12 Matar, *Piracy, Slavery and Redemption*, 7.

13 Matar, *Britain and Barbary 1589-1689*, 284. Dikkatimi bu kaynağa çektiği için Nabil Matar’a teşekkür ediyorum.

14 Şahsi arşiv incelemem sonucu Tribunale üzerine hiçbir çalışma bulunmadığı kanaatine vardım.

ifade edilen “her kişi kendine ait olanı sahtekârlık ve iltimas söz konusu olmaksızın alacak” maddesinin gerçekleşmesini sağlamak üzere korsoyu düzenlemek ve kontrol etmek olduğu düşünöldüğünde bu durum anlamlıdır.

Ancak kayıtlar, Hristiyan Rum tüccarların Osmanlı İmparatorluğu’ndan adaya birden çok kez uzun bir yolculuk yaptıklarını ve kendilerinden alınanı geri almak ümidiyle mahkeme huzuruna çıktıklarını göstermektedir. Davanın uzun süreceğini ve masraflı olacağını bilmelerine rağmen bunu yine de yapmışlardır. 1617’de Tribunale’ye başvuran üç Rum davacı “tartışmalar ve dava uzun sürmeden” mallarını geri alabileceklerini umduklarını ifade etmişlerdir.¹⁵

Bazısı yüzden fazla dosya içeren on dört dava, Müslüman ve Hristiyan korsoluğun son mertebede olduğu, mahkemenin çalışmaya geçtiğı ilk yüzyıldan bize ulaşmıştır.¹⁶ 1602’den 1687’ye uzanan dönemde görölen bu davalar bilinmeyen bir dünyaya göz atmak bakımından nadir ele geçen bir fırsattır. Mahkeme huzuruna çıkan adamlar sıradan tüccarlar ve kaptanlardır. Gaddar şövalyelerle karşılaşma talihsizliğini yaşamaları ve adalet arama kararlılıkları haricinde, bu insanlar tarihî kayıtlara hiçbir zaman geçmeyecek kişilerdir. Maltalı korsanların saldırısına uğramak Rum tüccarlar için korkunç bir talihsizliktir. Ancak onların kara talihi tarihçilerin fırsattır. Her ne kadar sıradan adamlar olsalar da, bu kurbanlar ve onları destekleyen şahitler, arkalarında saldırıya uğrayanların çaresizliğini anlattıkları zaman zaman oldukça dokunaklı kayıtlar bırakmışlardır. Burada bir kâtip bu bölümün başında tanıştığımız Nikita adlı kaptan adına şahitlik yapan Petro oğlu Athenian Demetrio’nun beyanını şöyle kaydetmiştir:

İçinde bu Nikita ve beş denizci bulunan şayka limana vardı. Nikita’nın dostu olan şahit ona doğru gitti ve onu teselli etti. Şahit Nikita’ya tüm mala el konulup konulmadığını sordu. Nikita şöyle cevap verdi: “Gel de gör” ve Nikita ona gemide kalan tek şeyin kum olduğunu gösterdi.¹⁷

Bu davanın özetıyla başlayalım. Sonrasında belgeleri XVII. yüzyıl Osmanlı Akdeniz’i bağlamında konumlandırabiliriz.

15 T.A. 1/11, 1617, 1r: “ad ottenere la robbaloro senza lunga disputa o lite.”

16 Davalardan birinde alışılmadık şekilde iki ayrı davacı vardır. Davacılarından biri Rumdur, diğeri ise Katolik bir Ermenidir. T.A. 13/4, 1686.

17 T.A. 2/2, 1633, 10r.

Davalar

Neredeyse her seferinde kurbanlara Reşit veya Dimyat'a giderken ya da (daha ziyade) bu limanlardan ayrılırken Mısır kıyısında saldırılmıştır. Bu, Malta korsanlığı hakkındaki bildiklerimizle örtüşmektedir. Mısır kıyısı öncelikli olarak faaliyet gösterdikleri alanlardan biriydi.¹⁸ Pirinç burada en çok taşınan yükü.¹⁹ Tüccarlar ayrıca kahve, şeker ve kumaş da taşıyordu. Girit'ten yola çıkan ve Sakız adasına ya da İstanbul'a giden bir gemide yük olarak zeytinyağı ve bal bulunurdu.

Davacılar genelde Ege'nin doğusundaki küçük adalardan gelmekteydiler. Bir kısmı Rodos'tan, diğerleri ise Kalimnos, İleryoz ve Midilli'den gelmişti. Athanasio di Pancratio Selanikliydi ve diğer iki davacı ise Malta'ya Girit'ten gelmişti. "Patron Nikita di Rhodi" ya da "Giovanni Mathsopulo di Calimo" gibi davaya dâhil olan kişiler hakkında, adları ve geldikleri yer haricinde pek bilgi verilmemiştir.²⁰

Davaların çoğunda mala bir değer biçilmiş ve genellikle bu değer İspanyol reali cinsinden kayıtlara geçmiştir.²¹ İspanyol realinin XVII. yüzyıl Akdeniz'inde en geçerli para birimi olduğu düşünülürse (kefarete ücretleri de real cinsinden ödenmekteydi) bu uygulama mantıklıdır.²² Malın miktarı ya da parasal değeri ne olursa olsun, ciddi yatırımlardan bahsettiğimiz aşikârdır.²³ Davaların çoğunda ardeb veya irdaba* diye bilinen ölçü türü kullanılmıştır. Bu, tahıl ve diğer kuru ürünleri ölçmek için kullanılan Mısırlılara has bir ölçü birimiydi.²⁴ XVII. yüzyıl boyunca Mısır İstanbul'daki

18 Brogini, *Malte*, 296.

19 On dört davanın altısında. İki davada (1/1 ve 12/4) yalnızca "mal" a veya "çeşitli ürünler" e gönderme yapılmaktadır. Bunların içinde büyük ihtimalle pirinç de bulunmaktadır. Dava 13/1 geminin mülkiyeti hakkındadır ve gemide mal olduğundan hiç bahsedilmemektedir.

20 T.A. 2/2 ve T.A. 1/2. Bu kişi aynı zamanda geminin kaptanı olduğundan bu bilgi, 2/2'deki Patron Nikita'nın belirtilmesi gibi genelde verilmektedir.

21 Pamuk, "Money in the Ottoman Empire", 965. İspanyol *reales de a ocho* ya da "sekizlik" Osmanlı İmparatorluğu'nda *riyal gurus* olarak bilinmektedir.

22 age. Ayrıca Fernand Braudel imparatorluğa "sandıklar dolusu ihraç edilen" realden bahseder. Braudel, II. *Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Eren Yayıncılık, 1989, c. 1, s. 332. Kefarete ücretleri için aynı sayfaya bakınız.

23 Bazen ikisi de belirtilir, bazen ise yalnızca biri.

* Mısır'da kullanılan ölçü birimi. 198 litreye eşit [e.n.].

24 İncalcık ve Quataert, *An Economic and Social History*, 989'da alışılmadık bir yazım şekli olan *irdabb* kullanılırken, Shaw *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt* adlı kitabı boyunca *ardeb*lerden bahseder. Ben Magistrato belgelerinde kullanılan yazım şekli olduğu için ikincisini kullanmaktayım. Mısır'da kuru yük ölçüsü olarak ardeb kullanılımasının Ptolemaios ve Bizans zamanına kadar uzanan bir tarihi vardır. Khalilieh, *Admiralty and Maritime Laws in the Mediterranean Sea*, 33.

saraya her yıl 3000 ardeb pirinç yollamak zorundaydı.²⁵ Tribunale huzuruna çıkan tüccarlar genelde en azından 250 ardeb pirinç taşımaktaydı. İki davada tek bir seviyatta 1010 ve 1230 ardeb yani başkent'in yıllık ihtiyacının üçte biri gibi inanılmaz miktarda mal taşıdıkları kayıtlara geçmiştir. İki davada tüccarlar Girit'ten büyük miktarda zeytinyağı ve bal taşımaktaydı. Theodora Taulari, 400 kentali* zeytinyağı ve 50 quintali balla Sakız adasına veya Konstantinopolis'e yelken açmıştı.²⁶ Bir quintalin 56 kilodan biraz fazla tuttuğunu düşünürsek, aşağı yukarı 21.000 kilo zeytinyağı ve 2600 kilodan fazla baldan bahsediyoruz. Diğer bir davada davacı 240 quintal yani 12.663 kilo zeytinyağı için tazminat talep etmiştir.²⁷ Bu malların parasal değeri de yüksekti. Tribunale huzuruna çıkan tüccarlar genel olarak 2000 ile 3500 real arasında değişen değerde mal taşımaktaydı.²⁸

Bu dönemde Akdeniz'in dört bir tarafındaki mal ve hizmetler İspanyol reali cinsinden fiyatlandırılmıştır ve biz, realin her yerde geçerli olması sayesinde kıyaslama yapabilmekteyiz. Yüzyılın ortasındaki Girit denizciliğinin aşağı yukarı otuz yıllık bir dönemini (1635-61) inceleyen bir çalışma, bir denizcilik girişimine yatırılan paranın 150 veya 200 ile 3500 real arasında değiştiğini bulmuştur. Ortalama bireysel yatırım 25 ile 30 real arasındadır.²⁹ XVII. yüzyılda Venedik Girit'inde yapılan muhtemelen en önemli kamu çalışması, yine Girit'teki Kandiye'de bulunan Morosini Çeşmesi'nin 1620'lerde inşasıdır ve çeşme 13.000 reale mal olmuştur.³⁰ Akdeniz'de kefaret işinin yani insan üzerinden yapılan ticaretin ücreti genelde real cinsinden

25 Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt*, 274. Belgeler ardeb'in değeri hakkında Shaw'la temelde uyumaktadır. Shaw'a göre, bir ardeb İstanbul'da 12 kiloya denk düşmektedir. T.A. 2/5, 1637'de bir "ardeppo piccolo"nun İstanbul'da 14 kilo ettiğini açıkça yazmaktadır. 5v. Ayrıca bir de "ardeppi grandi"den bahsedilmektedir ve bir ardeb İstanbul'da 200 kilo değerindedir. T.A. 2/2, 1633, 1r. Ancak bu dava büyük ardepin ölçü birimi olarak kullanıldığı tek davadır. Alışıldık ardep "ardeppo piccolo"dur. (Şayet davada geçen ardepi "ardeppi grandi" olarak alırsak, nakledilen pirinç miktarı daha da yüksektir.)

* 100 kilograma eşit. İtalya'da kullanılan ölçü birimi [e.n.].

26 T.A. 13/9, 1687, 1r.

27 Martini, *Manuale di metrologia*, 134. Bir quintal Girit, Kandiye'de 52.766 kiloya denkti. 13/10 ve 13/9 belgeleri arasında bir kıyas yapıldığında, iki davanın aynı saldırıdan kaynaklandığı ancak kurbanların iki farklı dava açtığı ortaya çıkmaktadır.

28 Real en çok *reali da otto* ya da *piastri reali* olarak tarif edilmektedir (belgelerde bazen riali olarak da yazılmaktadır, yazımı standartlaştırılmamıştır). Akdeniz parasal tarihi konusunda yardımları için Şevket Pamuk'a teşekkür ederim. On dört davanın onunda değerler verilmiştir.

29 Panopolou, "Συντροφικές και Ναυλώσεις Πλοίων στο Χάνδακα (1635-1661)", 2:422.

30 Greene, *A Shared World*, 145. 1666'da sıradan bir askerin ortalama maaşı aylık üç veya dört realdi. *age*.

ödenmiştir. Dolayısıyla kıyas yapabilmemiz için pek çok fırsat bulunmaktadır. 1628'de Tunus'ta esir alınan Maltalı bir topçu için 200 real kefarete ödenmiştir.³¹ Osmanlı esirleri 1620'lerde hürriyetleri için ortalama olarak 442 real bedel ödenmişlerdir.³² 1590'da meydana gelen meşhur bir vakada Malta'daki bir Müslüman esirin salıverilmesi için Mora valisi ve valide sultan meseleye müdahale etmiş, hemen hemen 750 real bedel ödenmiştir.³³ Maltalıların ele geçirdiği yük en azından bunun iki katından daha değerlidir.

Son olarak, Venedik ve şövalyeler arasındaki husumeti inceleyen tarihçi Victor Mallia-Milanes iki güç arasındaki çatışmalarda real kullanıldığına dair çok sayıda örnek vermektedir. Tribunale'de talep edilen miktarlar da kolaylıkla kıyaslanabilir. 1650'lerde "mal yüklü" iki Venedik gemisine karşı Maltalıların yaptığı olağanüstü saldırıda şövalyeler iki gemideki yükü de gasp etmiştir. Nihayetinde Venedik devletinin zorlamasıyla mal sahiplerine tazminat ödemeleri gerektiğinde, ödeyecekleri miktar 3390 reali bulmuştur.³⁴ On yıl önce yaralı tüccar Giorgio Gentile, Maltalıları karşı açtığı davanın birkaç yıl boyunca peşinden gitmiştir: "Zararları toplamda 1500 real kadar tuttuğundan önemsiz olmaktan çok uzaktır."³⁵ 1645'te Venedikliler 3200 real ödenmesi karşılığında Maltalıları karşı konulan bir haczi kaldırmayı kabul etmişlerdir.³⁶

Çoğu davada saldırılar şiddetlidir. Tüccarlar mallarını kaybetmekle kalmamış, korsanlar genellikle gemideki tüm yük ile gemiyi de almış ve son olarak bahtsız seyyahları sağ salım geri dönmeyi başarırlarsa şanslı sayılabilecekleri ıssız bir yere bırakmıştır. Bir davada Sayda'daki Fransız konsolosu şunları rapor etmiştir: "[Şövalyeler] onları şaykaya ait filikaya bindirmişler, deniz ve rüzgârın merhametine bırakmışlar. Tanrı'nın yardımıyla sonunda Akka'ya ulaşmışlardır. Akka'ya varır varmaz başkalarının yardımıyla kıyafet bulmuş ve bu şekilde huzurumuza çıkabilmişlerdir."³⁷ Başka bir davada sahip oldukları her şey çalıdıktan sonra Antonio Cantanin ile

31 Brogini, *Malte*, 396.

32 Fodor, "Piracy, Ransom Slavery and Trade", 127.

33 *age.*, 126. Bu davada biçilen fiyat aslında 500 guldendir. Takas oranına bakılırsa, bu 750 real etmektedir.

34 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 165.

35 *age.*, 152. Burada incelenen davalardan birinde, bir şahide Midilli'den ayrıldıklarında davalıların yanında ne kadar para bulunduğu sorulmuştur. Şahit parayı saymadığını ve tam olarak ne kadar olduğunu bilemeyeceğini söylemiştir, fakat "ilk bakışta 1500 real gibi büyük bir miktar görünmüştür". T.A., 2/5, 11r: "ben vero dall'ochio mostrando esser mag. quantita di reali mille cinq cento da otto."

36 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 162.

37 T.A. 1/11, 1617, 17v.

gemideki yoldaşlarının Gaidronisi adlı bir kayalığa götürüldüğü ve buraya çıkarıldıkları mahkemeye bildirilmiştir. Kayalıklarda “herhangi bir yiyecek ve erzak olmadan” terk edilmişler ve “orada on bir gün boyunca kalmışlardır. Açlık veya susuzluktan ölmeleri Tanrı’nın bir mucizesidir.”³⁸ Ufukta gördükleri küçük bir botun onları Girit’e götürmesiyle kurtulmuşlardır. 1684’te “Rum Giovanni”, mahkemeye kendinin ve gemisindeki diğer tüccarların Nissero adası yakınlarında Maltalılar tarafından saldırıya uğradıklarını ve alıkonduklarını söylemiştir.³⁹ İlk önce bot ve içindeki her şey Stampa adasına çekilmiştir.⁴⁰ Sonrasında denizde geçirilen elli günün ardından Giovanni, tüm tüccarlar ve gemi kâtibi Kas adasına inmeye zorlanmış ve üstlerindeki kıyafet haricinde her şeylerine el konulmuştur.⁴¹ Başka bir davada gemiye de el konulmuş ve gemideki kurbanlar küçük bir bota bindirilmiştir. Yanlarında hiç erzak olmadan ve ellerine çekmeleri için kürek verildikten sonra denizde serbest bırakılmışlardır. Tüm mallarının çalınması, davacıların anlattığına göre, Malta’ya “neredeyse çıplak” varmalarının sebebidir.⁴²

Bütün bu şiddet vakalarına inanmak için elimizde her türlü sebep vardır. XVII. yüzyıl Akdeniz’inde şövalyelerle karşılaşma talihsizliğini yaşayan seyyahlar sık sık vahşet manzaraları tarif etmişlerdir. Girişte bahsi geçen Henry Blunt’ın hikâyesini hatırlayalım. Şimdi saldırı mekânı daha da anlamlı geliyor. Saldırı İskenderiye kıyısında tam da Malta’da kayıtlara geçen saldırıların çoğunun gerçekleştiği bir noktada yapılmıştı. Blunt, Rum gemisinin kendisinin seyahat ettiği gemiye yardım istemek için yanaştığını yazmaktadır. Ancak “Hıristiyan olduğumuzu ve bizden yardım gelmeyeceğini anladıklarında” kaptan Maltalıların saldırısına boyun eğmek zorunda kalmıştır. Üç “Türk”ü teslim etmiş, fakat dördüncüsü kendini halata bağlayıp güverteden atlamış ve şövalyelere esir düşmektense intihar etmeyi seçmiştir.⁴³

Blunt gemideki malın çalınmasından bahsetmez. Bu davada Maltalılar büyük ihtimale esirlerle yetinmişlerdir, ancak Tribunale kayıtları malın çalınmasının da ayrıca ihtimaller dâhilinde olduğunu açıklığa kavuşturmaktadır. Elbette gemideki malı boşaltmalarının tesiri, zavalı bir yolcunun kendini denize atmasını izlemeye

38 T.A. 1/1, 1602, 3v.

39 Rodos’un kuzeybatısında, Anadolu kıyısının hemen açıklarında.

40 Modern Yunancada Astypalaia ya da Stampalia. Nisiros’un tam batısında.

41 T.A. 13/1, 1684, 120r.

42 “Quasi nudi” T.A. 2/4. 2r. Bu davada bir tarih bulunmamaktadır. Fakat Malta’daki Rumlar adına ilk konsolos Joseph Moniglia arz-ı endam etmiştir. İlk olarak 1623 senesinde bu makama getirildiğinden bu dava bu tarihten önce görülmüş olamaz. Kayıtlardaki yerine bakılırsa dava muhtemelen 1630’larda görülmüştür. Rumlar adına atanan ilk konsolos için, bkz. Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 226.

43 Bu mesele giriş bölümünde tartışılmaktadır.

kıyasla daha azdır. Belki de malın çalınmasından bahsetmek Blunt'ın aklına dahi gelmemiştir. Fakat Malta korsosunu dışarıdan gözlemleyenler, gaddar yöntemlerini her ne kadar kınamışlarsa da, gayet net bir biçimde düşman Müslümanlar ve dost Hristiyanlar şeklinde ikiye ayrılmış bir dünyanın ideolojik kurgusuna karşı çıkmamışlardır. Dolayısıyla, Blunt geminin “Rum” gemisi olduğunu belirtir. Oysa geminin sahibi, bir Müslümanla ortak da olabildi. Benzer şekilde Hristiyan yükünün çalınması bu dünya görüşüne uymaz ve bu sebeple bilinçli olarak ya da olmayarak kayıtlara geçirilmez. Ancak Blunt'ın Rumların yani Hristiyanların diğer Hristiyanlardan yardım bekleyemeyeceği gerçeğini açıkça ifade etmesi şaşırtıcıdır.

1716'da Napoli'de ikamet eden Venedik bakanı Giacomo Cappello adada dört ay geçirmiş ve korsanların Rumlara muamelesi hakkında şunları dile getirmiştir:

Öğrenmek son derece ürkütücü olsa da, korsanların en rezil korsanlarca korunduğunu su yüzüne çıkarmak zorundayız. Ben adadayken Mayorkalı Magrine adında aynen böyle bir korsan vardı. Malta bayrağına [yani Hospitaller haçı] sarmalanmış bu korsanın Hristiyan Rumları yağmadığı, onları çuvala tıkıp gemiden attığı, başlarından birbirlerine bağlayıp kafatasları beyinlerinden ayrılacak şekilde sıktırdığı ve bunların hepsini onlara kâfir olduklarını itiraf ettirmek için ya da para uğruna yaptığı biliniyordu.⁴⁴

Cappello'nun yazdıklarından hemen bir yıl sonra yapılan bir saldırıdan anıyağımız üzere korsolar acımasız oldukları kadar korkusuzdular da. Bu saldırıda kısmen savunmasız olan Rumları değil, Fransızları hedef almışlardır. Korsolar Fransız tüccarlarının mallarının yüklendiği iki Osmanlı gemisinin bulunduğu Dimyat limanında ortaya çıkmışlardır. Fransız tüccarların müdahale etmemeleri yönündeki ihtarına rağmen, korsolar Fransızların bulunduğu gemilerden ikisini hızlıca ele geçirmiş, Fransız bayrağını indirmiş ve mürettebatı esir almışlardır.⁴⁵

Şövalyeler bile faaliyetlerini gizlemekle uğraşmamışlardır. Şövalyelerle yaptığı seferleri anlattığı, haydutluk maceralarını içeren ve en meşhur korsan eserlerinden birini yazan Alonso de Contreras böyle meselelerden soğukkanlı bir üslupla bahseder. Bir macerası hakkında şunları yazmıştır: Cerfanto adası yakınlarında “karınası temizlenmek üzere bir tarafa yatırılmış küçük bir gulete rastladım. Güvertede on Rum vardı. Onları kendi fırkateynime aldım.”⁴⁶ Devamında bu Rumlara güvertede Türk olup olmadıklarını itiraf etmeleri için baskı yapmış ve Türk olmadıklarını söylediklerinde “ışkence etmeye başladım. Elim hafif de değildi. Hepsini ağzını aç-

44 Cappello, *Descrittione di Malta*, 95. Bu bölümün çevirisi Victor Mallia-Milanes tarafından yapılmıştır.

45 Cavaliero, “The Decline of the Maltese Corso”, 229. Fransız konsolosu yerli gemilerin kimliğini “Türk” olarak tespit etmiştir.

46 Contreras, *The Adventures of Captain Alonso de Contreras*, 37.

madan dayandı, hatta soyup sıkıca bağladığım on beş yaşındaki bir oğlan bile.”⁴⁷ Contreras kitap boyunca Rumlara kötü muamelesine onların bazı kabahatlerini, bu vakada sözüm ona gemide Türkleri sakladıklarını, gerekçe göstermiştir. Kitapta tahrik edilmedikleri sürece Maltalıların Ortodoks Hristiyanlara saldırmayacakları izlenimini vermek istemiştir.

Maceralarını kaleme alan başka bir şövalye Luppe du Garrane’dır. Garrane ilk seferine 1605’te çıkmış ve sonraki dokuz yıl süresince denizde beş yüz günden uzun süre geçirmiştir.⁴⁸ Yazdıkları Contreras’ın yazdıklarına kıyasla daha üstü kapalı bir üsluba sahiptir. Rumlar mevzu bahis olduğunda, sanırım kasti biçimde mevzuyu muğlak anlatma yolunu izlemektedir. 1605 yazında kendisi ve yoldaşı şövalyelerle, basitçe “*vaisseau*” olarak ifade ettiği hedeflerini Anadolu kıyısı açıklarında dört saat boyunca takip etmişlerdir. Hedeflerini sonunda yakalayıp ele geçirdiklerinde, Garrane manzarayı şöyle tarif etmiştir: “*une djerme qui venait de Damiette et allait a Constantinople charge d’environ cinq cents salines de riz avec 48 turcs.*”⁴⁹ Gemiye Malta’ya çekmeye karar vermişlerdir. Bu Dimyat’tan yola çıkan ve varış noktası Konstantinapolis olan pirinç yüklü bir gemidir. Luppe-Garrane hiç bahsetmese de, büyük ihtimalle bu bir Rum gemisidir.

Arşiv kaynakları ve seyyahların hikâyeleri malın gasp edilmesi ve “Türk” olduğu belirlenen yolcuların esir alınmasının ötesinde, Rumlara yapılan muamelenin gaddarca olduğunu kaydetmektedir. Şövalyeler 1562’de Rodos limanı girişinde bir Rum gemisine rastlamışlardır. Osmanlı donanmasının yerini sorduklarında, Rumlar sadece sünger avcısı olduklarını ve donanmanın yerini bilmediklerini söylemelerine rağmen onlara işkence etmişlerdir.⁵⁰ 1597 yılından kalma St. Stephen Şövalyeleri kayıtlarında odun yüklü küçük bir gemiyle karşılaştıkları belirtilmektedir. Geminin ve yükün sahibi yedi Rum gemide bulunuyordu. Şövalyeler onları kendi gemilerinden zorla çıkartmış ve Rum gemisini batırmıştır.⁵¹ Fransız seyyah Monsieur de Monconys elli yıl sonra küçük bir botla Mısır’dan Suriye’ye yelken açmıştır. Botun kaptanı, yazdığına göre, botu Maltalı korsanlarca çalınmış “yoksul” bir Rumdur.⁵²

Korsanlar esir aldıkları yolcu veya mal sahiplerini Müslümanlarla sınırlı tutsalar da, Rum kaptanlar tabii ki hâlâ ekonomik zarara uğramaktaydı. 1602’de yapılan bir se-

47 *age.*

48 Fontenay, “Corsaires de la foi”, 373. Tarikata 1597’de kabul edilmiş ve Malta’ya 1604’te varmıştır. Luppe du Garrané, *Mémoires*.

49 Luppe du Garrané, *Mémoires*, 65.

50 Krantonelle, Ιστορία της Πειρατείας στους μεσους χρονους της Τουρκοκρατίας, 2:139.

51 *age.*, 147.

52 *age.*, 118.

ferde Ege'nin ortalarında Yunan ana karası açıklarında Dimitris Papayiannopoulos'un gemisine rastlanmıştır. Kaptan peynir yüklü gemiyle Sakız adasına gitmektedir. Gemide ayrıca beşi Türk ve altısı Rum olmak üzere yolcular da bulunuyordu. Muhtemelen en azından bir kısmı mallarıyla seyahat eden tüccarlardır. Korsanlar Türklere ait mala el koymuş ve geminin gitmesine izin vermişlerdir.⁵³ Kaptan Papayiannopoulos en azından Türk yolculardan alması gereken nakliye ücretini büyük ihtimalle tahsil edememiştir.

OSMANLI AKDENİZİ

Dalgaların kıyıya taşıdığı odun gibi, bu kötü giden işler hakkındaki dokunaklı hikâyeler de keşfedilmemiş geniş bir dünyanın küçük parçalarıdır. Valletta'nın yüzlerce mil doğusunda Osmanlı tüccarları, denizcileri ve gemi kaptanları XVII. yüzyılın belli şartlarının yeni fırsatlar yarattığı Mısır'ın liman şehirleri Reşit ve Dimyat'a akın etmekteydi. Malta'daki Rum davacılar bu dünyanın bir parçasıdır.

Osmanlıların 1516'da Mısır'ı fethinin emperyal yankıları yaygın olarak bilinmektedir. Verimli Nil Vadisi başkentin hizmetine sokulmuş; pirinç (Yeniçerilerin en temel besini), şeker ve Kızıldeniz üzerinden Hindistan'dan gelen mallar İstanbul'a gönderilmiştir.⁵⁴ 1520'de Selim'in halefi olarak tahta çıkan Süleyman, Mısır'ın fetihiyle imparatorluğun sınırlarını, Portekizlilerin ilerlemesine son vermeye çalıştığı Kızıldeniz'e kadar genişletmiştir. Suriye ve Mısır'ın imparatorluğuna dâhil olmasıyla, Selim Akdeniz'in doğusunda varlığını sürdüren küçük Katolik devletleri kuşatmayı tamamlamıştır. Süleyman St. John Şövalyeleri'nin XIV. yüzyılın başlarından beri anavatanı olan Rodos'u 1522'de fethetmiştir. Bir dizi Ege adası 1538'de Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve yüzyılın sonuna doğru Kıbrıs da Osmanlı mülkü olmuştur. Doğu'da önemli bir Venedik kalesi olarak yalnızca Girit kalmıştır.

Akdeniz'in doğusunun Osmanlı sultanının hâkimiyetine girmesi, kısa emperyal bir dönemin ötesine geçen uzun soluklu gelişmeleri harekete geçirmiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu tarihinde sıklıkla görüldüğü gibi, resmî bir girişim sonucu gerçekleşmediklerinden bu gelişmeler çok ilgi görmemiştir.

⁵³ *age.*, 154.

⁵⁴ Nelly Hanna Osmanlıların pirinç ve şekere ilgisini incelemektedir. Mısır'dan getirilen pirinç Osmanlılar için çok önemliydi. Öyle ki Dimyat civarındaki bazı topraklar sultan ve sarayına pirinç temin etmek için ayrılmıştı. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde bile kaçakçılık çok yaygın olsa da, bu pirincin Avrupa'ya ihraç edilmesi yasaktı. Şeker ise sarayın ihtiyaçlarını karşılamak üzere belli bir miktar satıldıktan sonra, satışında bir kısıtlama olmazdı. Hanna, *Making Big Money in 1600*, 74, 96. Sultana pirinç tedarik etmek üzere bir kenara ayrılan topraklar için, bkz. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt*, 125. Avrupa'ya ihraç yasağı için, bkz. Crecelius ve Badr, "French Ships and Their Cargoes", 258.

Mısır'ın ticari imkânları Anadolu kıyısı ve Ege adalarından bir göç dalgası almasını, Dimyat ve özellikle Reşit liman şehirlerinin kalkınmasını sağlamıştır. Tüm bunlar bir anda yaşanmamıştır. Bunlar XVII. yüzyıl gelişmeleridir. Başka bir deyişle, denizlerdeki kontrol İstanbul'un elinden kayarken gerçekleşmişlerdir. Zamanlama muhtemelen tesadüfi değildir. Zengin Mısırlı tüccar İsmail Ebu Takiyye (Kahire'de 1580 ile 1625 yılları arasında ticaret yapmıştır) hakkındaki kitabında Nelly Hanna XVI. yüzyılın sonunda devletin yüzleştiği krizin sanıldığı gibi her zaman ticari faaliyette veya Mısır ekonomisinin tamamında bir gerileme anlamına gelmediğini savunmaktadır. Daha ziyade, İstanbul'un ülkenin gelişen ticaretine hükmedemeyişi Ebu Takiyye gibi girişimciler için fırsatlar yaratmıştır.⁵⁵

Reşit XVII. yüzyılda Mısır'ın ana limanı hâline gelmiş ve sonraki iki yüzyıl boyunca bu konumunu korumuştur. Hem Kahire ve İskenderiye arasında yüklerin nakledildiği bir aktarma noktası hem de Akdeniz ticaretinde bir liman vazifesi görmüştür.⁵⁶ 1517'ye gelindiğinde Leo Africanus şehrin “*plutot un gros bourg qu'une cite*” olduğunu gözlemlemiş fakat XVI. yüzyılın sonuna doğru büyümeye başlamıştır.⁵⁷ Reşit 1585'te Alman esir Michael Heberer'i “*une importante et riche ville marchande. Elle n'a ni portes ni murailles, et est situee tout pres du Nil; la arrivent toutes les marchandises du Caire et de toute l'Egypte, ainsi que de l'Arabie et de la mer Rouge*” şeklinde ifade ettiği üzere kendine hayran bırakmıştır.⁵⁸ XVII. yüzyıla gelindiğinde seyyahlar, şehri Kahire'den sonra Mısır'ın en büyük ikinci şehri olarak tarif etmekteydiler. 1685 ve 1719 arasında Reşit'te bir Fransız konsolos yardımcısı ve yirmi dokuz Fransız tüccar ikamet etmekteydi.⁵⁹

Ancak Reşit müreffeh geçmişinin izlerini ve Avrupalı seyyahların anılarını arkasında bırakmıştır. Beklenmedik bir şekilde bazı Osmanlı evleri günümüzdeki küçük kasabada hâlâ ayakta. Sayıları yirmi ikiye bulan bu devasa konutların hepsi XVII. ve XVIII. yüzyıldan kalmadır. İhtişamları kasabanın bir zamanlar sahip olduğu büyük servete işaret etmektedir. Birçoğu dört, hatta beş katlıdır ve bezemeli pencereler dış cephenin tuğla duvarlarını süslemektedir. Pencerelerin pek çoğu maşrabiye diye bilinen ince ahşap oymadır ve sokağa doğru uzanır. Diğerleri zarif

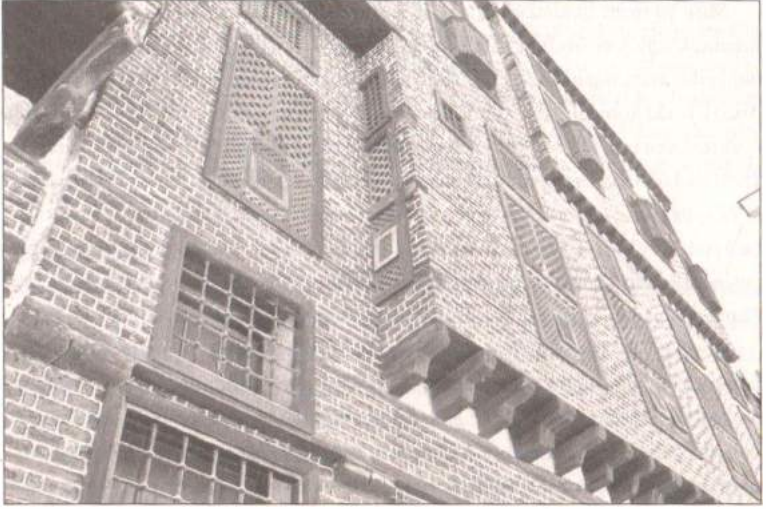
55 *age.*, 70, 7 a.e.

56 Lézine ve Tawab, “Introduction à l'étude des maisons”, 152. E. Ginio XVIII. yüzyılda Mısır'dan Selanik'e ihraç edilen çoğu ürünün Reşit limanı üzerinden geçtiğini yazmaktadır. Ginio, “When Coffee Brought About Wealth and Prestige”, 95.

57 Leo Africanus alıntısı Lézine ve Tawab, “Introduction à l'étude des maisons”, 152'den alınmıştır.

58 Heberer, *Voyages en Égypte*, 39.

59 Lézine ve Tawab, “Introduction à l'étude des maisons”, 153.

RESİM 4.1. Reşit'teki görkemli evler Anadolu tüccarlarının XVII ve XVIII. yüzyıllarda Mısır'a göç ettiğini kanıtlamaktadır.

demir kafesleriyle adeta övünürler. Oyulmuş ahşap tavanlar ve duvar kaplamaları ferah iç mekânların ortak özelliklerindendir.

XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu içindeki ticaretin dış ticaretten daha kârlı olduğu ve Selanik gibi önemli bir şehrin bazı temel ihtiyaçlarının tedariğinin Reşit'e bağlı olduğu düşünülecek olursa, şehrin merkezî konumu gözler önüne serilir.⁶⁰ Yine de erken modern dönem Akdeniz anlatılarının çoğunda şehir, XIX. yüzyıla kadar büyüklük bakımından Reşit'ten küçük olan fakat Avrupalıların tercih ettiği liman hâline gelen İskenderiye'nin gölgesinde neredeyse hiç dikkat çekmez.⁶¹

Heberer Nil'in doğu kolundaki Dimyat'tan da bahsetmiştir. Eskiler Nil'in denize bağlandığı yedi nokta olduğunu söylemişler ancak bu yedi noktadan geriye

60 Ginio, "When Coffee Brought About Wealth", 96. Mısır Selanik'e pirinç, kahve, çivitotu, pamuk, kına ve baharat tedarik etmiştir. Selanik'in liman bölgesindeki ana pazara *Mısır Çarşısı* deniliyordu. XVIII. yüzyılın sonuna doğru ticaretin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki devam eden üstünlüğü için, bkz. Crecelius, "French Ships and Their Cargoes", 271.

61 Lézine ve Tawab, "Introduction à l'étude des maisons", 153. XIX. yüzyılın başlangıcında Reşit'te 35.000 kişi ikamet ederken, İskenderiye'nin nüfusu 10.000 ile 15.000 arasındaydı. İnalçık ve Quataert, *An Economic and Social History*, 654. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, İzmir Avrupalı tüccarların güzergâhında bulunduğu için kesinlikle tarihçilerin ilgisini çok daha fazla çekmiştir.

RESİM 4.2.

sadece “gemiyile dolu ve meşhur” Dimyat ve Reşit kalmıştır diye yazar Heberer.⁶² Dimyat Reşit’e kıyasla daha küçük bir limandır. Avrupalı konsoloslar burada ikamet etmemektedir. Buradan çoğunlukla Levanten kıyısı, Anadolu’nun güney kıyıları ve Girit ile Kıbrıs adalarındaki limanlarla ticaret yapılmaktaydı. Reşit’ten yola çıkan gemiler büyük ihtimalle İzmir, İstanbul veya Selanik’e gitmekteydiler.⁶³ Fakat XVII. yüzyılın sonuna doğru şehri ziyaret eden Vansleb, Dimyat’ın Reşit’i gölgede bıraktığını düşünmüştür: “Kahire’den sonra tüm Mısır’ın en büyük, en güzel, en nezih, en kalabalık ve en çok tüccar barındıran şehridir. Ticarete elverişliliği Türkiye’nin her köşesinden çok sayıda insanı buraya çekmektedir.” Heberer’in her sene pirinç yüklü beş yüz geminin bu limandan demir aldığı şeklindeki iddiası

62 Heberer, *Voyages en Égypte*, 116: “sont pleines de navires et sont bien connues.”

63 Crecelius, “French Ships and Their Cargoes”, 256-57. Avrupalıların bulunmayışı ilgi duyamadıkları anlamına gelmez. Kaynaklar Avrupalı tüccarların Dimyat’ta belli bir mesafede tutulduğuna işaret etmektedir. Yüzyılın sonuna doğru bazı Fransız kapitanların taşıdıkları yükü ilgilendiren durumlar haricinde kıyıya çıkmalarına izin verilmediği ve sıklıkla tüm yük yüklenmeden limandan ayrılma zorunda kaldıkları yönünde şikâyet etmeleri alışıldık bir durumdur.

kesinlikle abartılıdır. Ancak şehirde tanık olduğu faaliyet seviyesinden etkilendiği de açıktır.⁶⁴

Malta'ya gidenler gibi adalı Rumlar da bu dünyada etkin aktörlerdi. Bu dönemdeki Mısır ticareti üzerine yapılmış birtakım çalışmalar, Nil nehri deltasında ticaret yapan tüccarların Mısırlı Arap olmadıklarında hemfikirler. Bazen Müslümanlar ve Hristiyanlar, bazen de Rumlar ve Türkler olarak adlandırılan bu insanlar her seferinde başka bir yerden, mesela Anadolu'nun güneyi ile güneybatısı ve Ege'nin güneydoğusunda bulunan adalardan gelmektedirler. Daniel Panzac XVIII. yüzyılda İskenderiye'deki Fransız yüksek mahkemesinde Müslüman gemi kiracıları ile Fransız kaptanlar arasında yapılan sözleşmeleri incelemiş ve Müslümanların tam olarak % 40'ının Anadolu'nun Ege kıyılarından veya yakındaki Midilli, Sakız, Sisam, Kos ve Rodos adalarından geldiklerini bulmuştur.⁶⁵ XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca Mısır ve imparatorluğun geri kalanı arasındaki taşımacılığın yarısı "navires turcs et grecs" ile yapılmıştır.⁶⁶

Reşit ve Selanik arasındaki büyük çaplı ticaret Selanik'te Müslümanların elindeydi. Bu ticaretin diğer ucunu yönetmek üzere Mısır'da aile üyeleri veya ortakları bulunmaktaydı. Selanikli Hristiyanlar da aynı ölçüde olmasa da Reşit'le ticaret yapmaktaydı.⁶⁷ Fakat gemi kaptanları Rumdu ve Selanik'te XVIII. yüzyılın ortasında görülmüş bir davada, kaptanın bir önceki yüzyılda Malta'ya gelen çoğu davacının memleketi olan Rodos yakınlarındaki bir adada ikamet ettiği belirtilmiştir.⁶⁸ Özellikle Reşit'te seyyahlar şehir nüfusunun Türklerden oluştuğuna değinmişlerdir ve hâlâ ayakta duran iki malikâne bu bağlantıyı açık seçik ortaya koymaktadır. Birinin adı Tokatlı, diğerinin ise Amasyalı'dır (adlarını Anadolu'daki Tokat ve Amasya'dan almaktadırlar). XVII. yüzyılın sonuna doğru Dimyat'ta bulunan bir Avrupalı, Rumların "sayıca çok" olduğunu ve "büyük bir kilise"leri bulunduğunu ifade etmiştir.⁶⁹

Bu evler Anadolu kültürünün Mısır deltasına ticaret yoluyla göç ettiğini ispat etmektedir. Bu evler ve bir Arap şehrinin karakteristik evleri arasındaki ciddi farklılık

64 Vansleb, *The Present State of Egypt*, 67. Alman bir ilim adamı ve Dominiken Tarikatı üyesi olan Vansleb gerçekleri bulmak göreviyle Colbert tarafından 1671'de Mısır'a gönderilmişti. Ayrıca el yazması toplamakla da görevlendirilmişti. Mısır'da 1671-1673 arasında iki yıl kalmıştır. *Penny Cyclopaedia of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge* (London, 1843), 27:55.

65 Panzac, *La caravane maritime*, 146. Panzac şu şehirlerde yapılan sözleşmeleri çalışmıştır: Cezayir, Tunus, Trablus (Kuzey Afrika'da), İskenderiye, Larnaka (Kıbrıs'ta), Hanya (Girit) ve İstanbul.

66 Raymond, *Artisans et commerçants*, 168.

67 Ginio, "When Coffee Brought About Wealth", 95, 100-101.

68 *age.*, 99.

69 Vansleb, *The Present State of Egypt*, 68.

seyyahların ilgisini her zaman çekmiştir. En çarpıcı farklılık Arap evlerinin bir iç avluya açılması ve sokak tarafında düz duvarları olmasıdır. Reşit evleri ise sokağa açılyordu ve gelen geçen kişilere ihtişamlarını duyuruyorlardı.⁷⁰ 1970'lerde yapılmış mimari bir çalışma güçlü bir şekilde bu yapıların arkasında Anadolu örneğinin bulunduğunu ileri sürmektedir.⁷¹ Tuğla ve ahşabın değişimli sıralar hâlinde kullanılması Antalya ve Alanya gibi Anadolu'nun güneyinde görülen dış cepheleri akla getirir.⁷² Birlikte ele alındıklarında, bu evler Akdeniz'in hem kuzey hem de güney kıyılarındaki ortak üslubu meydana getirmektedirler. İleride efsanevi İskenderiye şehrinin doğmasından iki yüzyıl önce, büyük Akdeniz dünyasından insanlar Mısır'ın kıyılarına, benzer şekilde göç etmişlerdir.

Malta'daki çoğu davacının memleketi olan Ege'nin güneydoğusunda yer alan adalara, Muhteşem Süleyman'ın 1522'de Rodos'u St. John Şövalyeleri'nden almasının ardından geçen iki yüzyılda ne olduğu hakkında çok az şey biliyoruz. Bundan yüzyıllar evvel, On İki Adalar, (adalara topluca bu ad verilmektedir), Türklerin Ege kıyılarına varıp kendi deniz kuvvetlerini geliştirmeye çalışmasıyla Türk beylikleri ve çeşitli Katolik küçük devletleri arasındaki çatışmaya sahne olmuşlardır. Tarihçiler şövalyelerin Rodos'ta hüküm sürdükleri ve Ege'nin güneydoğusunun Hristiyanlık ile İslamiyet arasındaki savaşın merkezinde yer aldığı bu çalkantılı döneme fazlasıyla önem vermişlerdir. 1522 ve Osmanlı hâkimiyetinin zaferi sonrasında, adalar tarihten aniden silinirler. Fakat On İki Ada'nın başkenti Rodos'un Osmanlı iç ticaretindeki önemini koruması mantıklı görünmektedir. Rodos ve komşusu Kos, Bizans zamanından beri değişmeyen güzergâh üzerindeydi. Bu iki ada kuzeyde kalan Selanik ve İstanbul limanlarıyla Suriye kıyısını bağlıyordu. XVIII. yüzyılda Rodos konulu bir çalışma adanın gemiler için mühim bir ara liman olduğunu ifade eder.⁷³

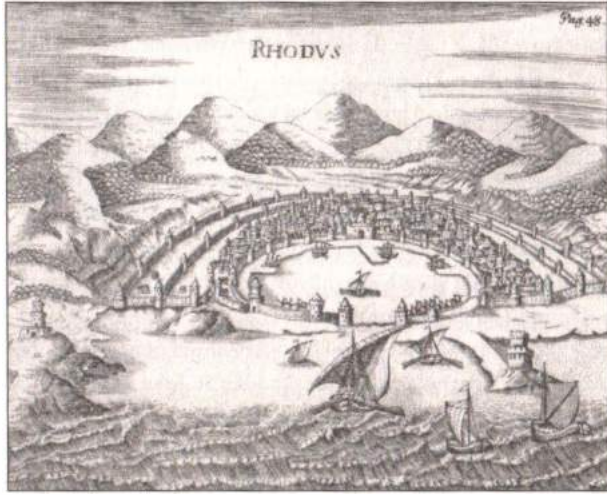
Ancak, On İki Ada artık çoğu Avrupalı seyyahın güzergâhında yer almamaktaydı. Bu noktada şunu belirtmeliyiz: İlgisizlik kadar aktif düşmanlık da seyyahları uzakta tutmuştur. XVI. yüzyılda Rodos hakkında yapılmış az sayıdaki çalışmalardan birinde, Katolik güçlerinin şövalyeleri adaya geri getirmek üzere kurduğu, ikincisi 1570'ler kadar ileri bir tarihte gerçekleştirilen iki komplodan bahsedilmektedir. Bu

70 Lézine ve Tawab, "Introduction à l'étude des maisons", 158.

71 *age.*, 190. Dış cepheleri, inşa usulleri ve iç planlarının belli özellikleri bakımından.

72 *age.*, 191.

73 Efthymiou-Hadzilacou, *Rhodes et sa région élargie*, 33, 44. Rodos ve Mısır arasındaki ilişki XX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Hristiyan adalılar XIX. yüzyılda Süveyş Kanalı'nda çalışmak üzere Mısır'a gitmiş ve Mısır İngiliz hâkimiyetine girince, imparatorlukta bağlantılarından yararlanarak Avustralya'ya göç etmişlerdir. Bu bilgi için Gelina Harlaftis'e teşekkür ederim.

RESİM 4.3. Rodos limanı.

teşebbüs Osmanlıların Batı'yla ilişki kurmaya şüpheyile yaklaşmasına sebep olmuş olabilir diye yazmıştır çalışmanın sahibi.⁷⁴ XVII. yüzyıla geldiğinde ise bu teşebbüsler son bulmuştur. İlerleyen bölümlerde Katoliklerin Rodos'a ilgisi konusuna geri döneceğiz.

Ege'nin batısına, bilhassa Kiklad Adaları'na kıyasla tarihçilerin ilgisini pek çekmeyen bir başka konu ise On İki Ada'dır. Rum tarihçiler Kiklad Adaları'nı ve XVIII. yüzyılı ön plana çıkarmışlardır. Bunun sebebi, adaların bu dönemdeki ticari canlanışının büyüyen milliyetçi bir oyunun birinci perdesinde daha makul bir biçimde sergilenebilmesidir.⁷⁵ Diğer tarihçiler ise XVII. yüzyıldan başlayarak muazzam uzunlukta raporlar yazan Avrupalı misyonerler de dâhil, Latin ve Katolik yerleşimcilerin uzun tarihi sebebiyle Kiklad Adaları'na ilgi duymuştur. Latinler (çoğunlukla Venedikliler) ve Osmanlı hâkimiyeti arasındaki konumlarının belirsizliği yüzünden, sürekli eşikte yaşanan bir çağda adalara olan merakı arttırmıştır.⁷⁶ İmparatorluğa ait

74 Tsirpanles, *Στη Ρόδο τον 16ου-17ου Αιώνα*, birinci bölüm. 1529'da ilk komploya karşılık olarak, Osmanlılar adadaki tüm yabancıların Sultan tarafından gönderilen bir elçinin huzuruna çıkmalarını emretmiştir. Bu emir sonucu kırk dokuz kişi kazığa oturtularak öldürülmüştür. Vatin, *L'ordre de Saint-Jean-de Jérusalem*, 371.

75 İdra, Spetses ve Psara'dan yola çıkan ticaret filoları –nam-ı diğer üçlüler– 1821'de çıkan Yunan İsyanı'nda hayati ve kahramanca bir rol oynamışlardır.

76 Kapsamlı bir çalışma için bkz. Slot, *Archipelagus Turbatus*.

olan ve Batılıların zamanında pek ilgilenmediği (ya da gitmeleri zor olan) alanlar günümüzde hâlâ perdenin arkasında kalmaya devam etmektedir ve On İki Adalar bir istisna teşkil etmez.⁷⁷

Ancak İstanbul ve İskenderiye arasındaki Osmanlı kafilesi hakkında oldukça fazla şey biliyoruz. Bu bilgiler de muhtemelen On İki Adalar ve ada sakinlerinin şimdiye kadar anlattığı ticaret dünyasındaki yeri hakkında ipucu vermektedir. Adaların güneydeki konumu Mısır'la bir bağlantı kurulmasını zaten teşvik etmiştir. Osmanlı konvoyunun rotası, Rodos'ta ve daha küçük adalarda yaşayan denizcilere ve tüccarlara Mısır'ın ticari önemini açıkça göstermiştir. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Mısır imparatorluk başkentinin en mühim gıda tedarikçisiydi. İşte bu nedenle var olan düzenli tek Osmanlı konvoy sistemi, İskenderiye ve İstanbul arasındaki deniz yolu için geliştirilmişti. Her yıl çok sayıda kadirganın eşlik ettiği ağır silahlı kalyon konvoyu İskenderiye'den İstanbul'a yelken açmıştır. Rodos istikametinde Kıbrıs'ın batısına doğru seyretmişlerdir. Rodos'tan Ege kıyısını takip etmişler, Çanakkale Boğazı'na girmeden evvel Sakız, Sisam ve Midilli adalarını geçmişlerdir.⁷⁸ Başka bir deyişle, Mısır'ı İstanbul'a bağlayan esas erzak rotası Doğu Ege'nin kalbinden geçmiş ve dolayısıyla bu adalarda yaşayan insanlar bu surlarda sefere çıkmak fırsatı karşısında yerlerinde duramamışlardır.

Gerileyen Osmanlı donanma gücü adalılar için fırsatlar yaratmıştır, tıpkı Nelly Hanna'nın XVII. yüzyıl Mısır'ı hakkında iddia ettiği gibi. Konvoy hakkında yazılanların çoğu, konvoyun büyük bölümünü Osmanlı donanması gemilerinin oluşturması sebebiyle imparatorluğa özgü oluşunun altını çizer fakat bir Floransalının yazdıkları kısmen farklıdır. Maltalılar gibi St. Stephen Şövalyeleri de düzenli olarak Mısır kıyısında seyretmekteydiler. Bu seferlere katılan birisi, sonbaharın başında İskenderiye'den ayrılan pirinç yüklü gemiler arasında Rodos adasındaki Lindos kasabasından bazı Rum gemilerinin de her zaman bulunduğunu gözlemlemiştir. Şaşırtıcı şekilde, bu detay Osmanlı donanmasının Akdeniz'in doğusunu kontrol etmekte zorlandığı bir dönem olan XVII. yüzyılın başındandır.⁷⁹

77 Efthymiou şöyle yazar: "En effet, après la conquête de Rhodes par les Turcs, l'île a commencé à perdre son importance dans le commerce des nations européennes telles que la France et les villes d'Italie." Efthymiou-Hadzilacou, *Rhodes et sa région élargie*, 58.

78 Panzac, *La caravane maritime*, 20. XVII. yüzyıl seyyahı Bernard Randolph Kos ve Mısır rotası arasındaki bağlantının üzerinde durmaktadır: "Konstantinopol ve o taraflardan gelen gemilerin hepsi Mısır'a ya da Mısır'dan gelen ve kuzeye giden gemiler genellikle burada duraklarlar." Randolph, *The Present State of the Islands*, 26.

79 Krantonelle, *Ιστορία της Πειρατείας στους μεσους χρονους της Τουρκοκρατίας*, 157. Bu gözlem XVII. yüzyılın başlarından kalmaz. Panzac, *La caravane maritime*, 23'te İskenderiye ve İstanbul arasındaki güzergahta yol alan büyük ve ağır Osmanlı konvoyunun XVIII. yüzyılda ortadan kalktığını ve yerini kısmen çoğunlukla Rumların yönettiği daha mütevazı Osmanlı teknelerinin aldığını ifade etmektedir. İleri sürdüğüm argümanla birlikte St. Stephen

RESİM 4.4. Bugün Lindos kasabası. XVII. yüzyılda Lindos'tan gelen denizciler Tribunale degli Armamenti huzuruna çıkmışlardır.

Mısır ve Ege'nin kuzeyindeki limanlar arasında yapılan ticaret elbette sarayın ihtiyaçlarıyla sınırlı kalmamıştır. Kuzey ve güney istikametindeki tüm ticaret rotaları yukarıda anlatılan uzun süreli güzergâhı takip etmiştir. Bu durum On İki Adalar'da yaşayan hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar arasında, özellikle Mısır'la ticaret yapma yönündeki aşikâr bir eğilimi gözler önüne sermektedir. Bu gözlemlerin tamamı XVIII. yüzyıldan kalmaz, ancak Tribunale'de verilen bir ifadenin çizdiği resimle birebir örtüşmektedir. İfadede adalıların ticari maharetinin XVIII. yüzyıldan erken bir tarihe dayandığına işaret edilmiştir. Floransalı kaynaktan yüz yıl sonra seyahatlerini kaleme alan Hollandalı seyyah Cornelis de Bruyn da Rodos'taki Lindos kasabasından bahsetmektedir: “Küçük Lindos kalesi etrafında hepsi denizci olan çok sayıda Rum vardır.”⁸⁰ Sadece birkaç yıl sonra 1739'da İskenderiye'deki Fransız konsolos yardımcısı, Müslüman ve Hristiyan adalıların Rodos ve İskenderiye arasındaki tüm ticareti kontrol ettiğini gözlemlemiştir. XVIII. yüzyıl boyunca, Fransız yetkililer bu mühim rota üzerinde kazanç sağlamadaki başarısızlıklarından şikâyet etmişlerdir.⁸¹

Şövalyesi'nin yorumu Rumların bu konvoyla katılması ve konvoyun tamamen değişiminin XVII. yüzyılda gerçekleşmeye başladığına işaret etmektedir. Mısır'da ikamet eden Müslüman tüccarlara ve gemi sahiplerine hitaben yazılmış bir ferman (1719) büyük ihtimalle konvoyu şahsi girişimcilerin eline geçmesinden korumak amacıyla devam eden faaliyetlerin bir parçası olarak da okunabilir. Winter, “A Statute for the Mercantile Fleet”, 118-22.

80 De Bruyn, *Voyage au Levant*, 173-74.

81 Efthymiou-Hadzilacou, *Rhodes et sa région élargie*, 282. 1776'da Fransız konsolosluk kaynakları Rodos ve Anadolu'nun güneyi istikametinde İskenderiye'den yola çıkan gemilerin yüzde

Yine 1730'larda Rodos'taki gözlemlerini yazan Fransız konsolos, adalı Rumların "büyük çoğunlukla burada adada yaptıkları gemilerle, gemileri ya kendileri yöneterek ya da bazı Venediklilerin kendi adlarına yönetmesini sağlayarak ticaret yapan çok zengin tüccarlar" olduklarını söylemiştir.⁸² Fransız konsoloslar ve daha sıradan seyyahların hepsinin Mısır'la ticaret yapan Rodos'taki Müslüman topluluğunun varlığından bahsetmiş olmaları bizim açımızdan özellikle ilginçtir. Rodos ve Girit, Müslümanların deniz ticareti yapmakla kalmayıp, bu işte üstün oldukları iki ada gibi gözükmektedir.⁸³ Sıradan bir denizci de, zengin bir gemi sahibi de büyük ihtimalle Müslüman'dı. 1795'te Fransız bir gözlemci adadaki sekiz yüz denizcinin beş yüzünün Müslüman olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴ Birkaç yıl sonra Pouqueville adadaki en büyük gemilerin Müslümanlara ait olduğunu ve ada valisinin bizzat kendisinin en büyük iki geminin sahibi olduğunu söylemiştir.⁸⁵ Adadaki popüler şarkılar, siyasi elitten gemi sahiplerinin de aralarında bulunduğu Müslüman gemi sahiplerine gönderme yapmaktadır.⁸⁶ Tribunale'de görülen iki davada kökenleri belirtilmese de Müslüman gemi sahipleri veya denizcilerden açıkça söz edilmektedir. 1686'da hâkimler huzurunda ifade veren Ermeni tüccar Giovanni Marchara mahkemeye Hacı Hasan "Türk"e ait ve Epiffanio reis ile Georgia reisin kaptanlığını yaptığı bir fırkateyne mallarını yüklediğini söylemiştir.⁸⁷ 1677'de Tribunale'de görülen başka bir davada verilen ifadeye göre, Sakızlı Andrea Mavranza Choroneo mallarını "Selim Reis"ın kaptanı olduğu bir gemiye yüklemiştir.⁸⁸

64'ünün "Türk" veya "Rum" olduğunu göstermektedir. Bu yüzdelik değer yüzyıl içinde artmaktadır. *age.*, 283.

82 *age.*, 291. XVII. yüzyıldaki misyonerler Rodosluların kendilerine ait gemileri bulunan denizciler olduğunu düzenli olarak ifade etmişlerdir. Tsirpanles, *Στη Ρόδο τον 16ου-17ου Αιώνα*, 89-90.

83 XVIII. yüzyılda Girit'teki Müslüman gemi sahipleri için, bkz. Kremmydas, "Καταγραφή των εμπορικών πλοίων του Ηρακλείου", 12-17.

84 Efthymiou-Hadzilacou, *Rhodes et sa région élargie*, 290.

85 *age.*, 155.

86 *age.*

87 T.A. 13/4, 1686, 1r. Girit'te de Müslüman gemi sahipleri ve Hristiyan kaptanlar olduğunu görürüz. Bkz. Kremmydas, "Καταγραφή των εμπορικών πλοίων του Ηρακλείου", 12-17. *Reis*, kaptan, özellikle gemi kaptanı anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Rumlar tarafından Osmanlı döneminde kullanılmaya başlanmıştır.

88 T.A. 11/19, 1679, 1v. "Selim Reyes" belgesinde.

Tüccar Kültürü

Mahkeme davaları dikkatimizi Ege'nin güneydoğusundaki adalara ve bu adaların Doğu Akdeniz'in güney ile kuzey kıyılarını birbirine bağlamadaki kilit rolüne çekmektedir. Ayrıca imparatorluktaki ticari hayatın anlaşılması daha zor taraflarına da göz atma imkânı vermektedir.

Bu, yıllara dayanan uzun ömürlü ve kuzeyde Selanik'ten güneyde İskenderiye'ye uzanan Doğu Akdeniz'in tamamına yayılan ilişkilerin dünyasıdır. Midillili Constantine oğlu Duca Galeazzo ve Micaele oğlu Nikola adlı iki tüccar Midilli'den İskenderiye'ye yelken açtıklarında, Sakız adasında durmuşlardır. Sakız'a vardıklarında para dolu iki büyük çantayı Berberi korsanlarından korumak için Sakızlı Pantaleo Vestarchi'nin evinde saklamışlardır. Saldırı gerçekleştiğinde iki tüccar Pantaleo'yu on beş yıldır tanıyordu.⁸⁹

1687'de Theodoro Taulari, mallarını Strati Stranghili adlı başka bir tüccarın mallarıyla beraber (Girit'teki) Resmo'da bir gemiye yüklemiştir. Taulari Strati'yle ahabplığının kökeninin kendi doğum yeri Mora'daki Mistra'ya kadar izini sürmüştür. Onu Zarnata adlı bir yerden beri tanumaktadır ve iki tüccar on yıl önce arkadaş oldukları Resmo'da ilişkilerini tazelemişlerdir.⁹⁰

1633 baharında biri Selanikli ve diğeri Midillili iki tüccar Rodoslu Nikita'nın kaptanı olduğu bir gemiyle Mısır'daki Dimyat'a yelken açmıştır.⁹¹ Selanikli tüccar Athanasio'nun ayrıca Rum anakarasındaki Volos'ta ve Sakız adasında da iş yaptığını biliyoruz. Çünkü Voloslu Georgio iki yerde de Athanasio'yla iş yaptığını teyit etmiştir.⁹²

İşin doğası gereği, tüccarlara mahkeme kayıtlarında çok yer verilmiştir. Şahit olarak mahkeme huzuruna çıkan veya çıkmayan gemideki denizciler hakkında daha az şey biliyoruz. Ancak elimizde bulunan bu az bilgi mürettebatın tamamının tek bir adadan gelmediğine ya da kaptanla bile aynı adada yaşamadığına işaret etmektedir. Sakızlı Andrea Mavranza Choroneo Reşit'ten Konstantinopolis'e yolculuk yaparken saldırıya uğraması üzerine, Fransız yüksek mahkemesinde ifade vermek üzere Reşit'e geri dönmüştür. Mahkemede ifade veren denizcilerden biri Limnili, diğeri ise İstanköylüdür.⁹³ Sakızlı Andrea adına ifade veren dört denizcinin hepsi

89 T.A. 2/5, 1637, 11r: "due borse grande di danari."

90 T.A. 13/9, 1687, 7r. Stranghili de belgelerde "Sanghila" ve "Stranghila" olarak geçmektedir. Ayrıca bkz. T.A. Tüccarlar arasında (bu sefer Ermeniler) on yıl evveline dayanan bir dostluğun gündeme geldiği başka bir dava için 13/4.

91 T.A. 2/2, 1633.

92 Şahitlerden biri Gelibolu'dan gelmektedir.

93 T.A. 11/19, 1679, 5v ve 5r. Stanchio bugün Kos olarak bilinen adadır. Başka denizciler de şahit olarak mahkeme huzuruna çıkarlar, fakat kökenleri belirtilmemiştir.

tüccarı en az iki yıldır tanıyordu. Hatta biri onu yedi yıldır tanıdığını söylemiş ve onunla çok sayıda yolculuğa çıktığını eklemiştir. Başka bir davada Siroslu bir denizci, kaptanı bir Skopeloslu Rum olan gemide denize açılmıştır.⁹⁴ Bu bilgi her ne kadar sınırlı olsa da, XVIII. yüzyılda önem kazanan Ege'nin ortasındaki adalar hakkındaki bilindik örnekten hayli farklı bir denizcilik ve ticaret hayatı ortaya koymaktadır. Bilindik Ege örneğinde gemi mürettebatı geleneksel olarak kaptanın veya gemi sahibinin (geminin kaptanı ve sahibi aynı kişi olabilirdi) akrabalarından oluşmaktaydı.⁹⁵ Denizcilik girişimleri bir adanın müşterek uğraşydı. Hydra adası bunun en meşhur örneğidir.⁹⁶ XVII. yüzyılda Ege'nin doğusunda daha geniş çaplı bir denizci ve kaptan pazarı benzeri bir şey yer almıştır.

Tüccarlar genelde uzun zamandır tanıdıkları kişilerle çalışmaktaydı. Fakat aynı zamanda bu ilişkilere bağlı kalınacağına dair bir zorunluluk yoktu ve ticari kararlar verilirken pazar koşulları dikkate alınıyordu. Midillili iki tüccar –Sakız'da bir dostlarının evinde iki çanta para saklayanlar– bir adalı ahbablarının şaykasında Midilli'den İskenderiye'ye gitmiştir. Ancak dönüş yolculuğu için Rodos'taki Lindos'tan gelen bir kaptan seçmişlerdir. İlk olarak Manolachi oğlu Giovanni adlı Midillili bir gemi sahibine başvurmuşlar, fakat nakliye ücretinde anlaşamadıkları için görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.⁹⁷ Morali gemi kaptanı Georgi kendi gemisi dolduğunda, Ermeni tüccar Giovanni Marchara'nın başka bir gemi bulmasına yardım etmiştir. Tüccarın mallarını kendi “*barca*”sına koyduğunu, sahibi Hacı Hasan adlı bir Türk olan bir gemiyle gümrük idaresine gittiğini ve Marchara'yı iki Rum kaptanla tanıştırdığını ifadesinde anlatmıştır. Giovanni'nin malları gemiye hemen yüklenmiştir.⁹⁸

Mahkemede anlatılan hikâyeler ayrıca pre-modern dönemde Osmanlı ticaret dünyasının –herhangi bir ticaret dünyasında olduğu gibi– anlaşılması en güç yanlarından birine ışık tutmaktadır. İşte bu noktada elimizdeki bilgilerde bir sorun var: Tüccarlar ne biliyordu ve bunu nasıl öğrenmişlerdi? Ticari olsun ya da olmasın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bilgi akışıyla alakalı sorun hâlâ gizemini korumak-

94 T.A. 13/4, 1686. Denizci hakkında bilgi için bkz. 3r ve kaptanın kökeni için 13v.

95 “O günlerde bir geminin mürettebatı genellikle efendi ve geminin sahibinin akrabalarından oluşmaktaydı. Aile ve gemi onları birbirlerine bağlıyor, ortak bir gaye veriyor ve çalışma toplumunu besliyordu.” Tzamtizis, “Ships, Ports and Sailors”, 56.

96 XVIII. yüzyılda oldukça faalleşen, Ege'nin merkezinde bulunan adalardan biri olan Spetses adasından bahsederken, Vryonis şunu ifade eder: “Denizcilik girişimlerinin düzenlenmesi açıkça toplumun hukuki, mali ve adli organlarının elinde bulunur ve bu organlar neredeyse anonim bir şirket gibi işlemektedir.” “Local Institutions in the Greek Islands”, 105.

97 T.A. 2/5, 8r.

* Bir tür yelkenli ve kürekli gemi [e.n.].

98 T.A. 13/4, 1686, 3r. Metinde Türkün adı *Chazzi Chalsan* olarak yazılmıştır.

tadır.⁹⁹ Ticaret konusunda yapılan az sayıdaki çalışma etnik veya dinî kimlik ve bilgiye erişim arasında güçlü bir bağ olduğunu ileri sürmektedir. Osmanlı Yahudileri konusunda geniş kapsamlı çalışmaları olan Benjamin Braude “her ticaret ağının ... kendi malumat pazarı sistemi olduğunu” yazmıştır.¹⁰⁰

Braude’un teorisinin aksine, belgeler bilginin dinî sınırları aşan ve belli toplumlarla sınırlı kalmayan gayriresmi yollarla ağızdan ağıza özgürce hareket ettiği bir resim çizmektedir. “Duydum” ya da “olduğunu söyledi” yahut “gördüm” gibi tabirlere tüccar ve denizcilerin verdiği yazılı ifadelerde sıklıkla rastlanır. Bilgi değiş tokuşunun gayriresmîliği resmî belgelerde bunun izine neredeyse hiç rastlanamayacağına işaret etmektedir. Sadece bir korsan saldırısı aracılığıyla bu konuda bilgi edinebilmekteyiz.

Osmanlı tüccarları Akdeniz’in doğusunda denize açılırken besbelli ki malları için en iyi pazarı bulacaklarından emindiler. 1687’de Girit’ten yelken açan Theodora Tauları’nın belli bir varış noktası yoktu. Kaptan Agostino Plati’nin gemisine zeytinyağı ile bal yüklemiş ve “malın gerçek değerini bulması için Sakız’a, Konstantinopolis’e ya da başka bir yere götürme”yi planladığını söylemiştir.¹⁰¹ Sakız’ın adının geçmesi tesadüf değildir. Ada bilgi takas odası gibi bir vazife görmektedir. Ancak XVII. yüzyıla gelindiğinde, yeni İzmir limanı ticaretin büyük bir kısmını Sakız’ın elinden almıştır.¹⁰² Aynı seferde seyahat eden başka bir tüccar Girit’ten hareket edip Stantia’ya ve sonrasında zeytinyağı talebinin nerede en yüksek olduğuna dair “gerekli bilgiyi almak üzere Sakız’a” gittiklerini söylemiştir.¹⁰³

Tüccarlar sadece bir yerde bulunarak da çok şey öğrenebilirdi. Çanakkaleli Giovanni adlı biri, kurbanlar limana ağır aksak girdiklerinde Rodos’ta bulunduğu için üç tüccar adına ifade vermek zorunda kalmıştır. Adadaki Venedikli konsolos yardımcısı, Giovanni’nin ifadesini kâğıda dökmüştür:

Kaptan Rodoslu Nikita’ya ait şaykanın sandalı limana girdiğinde şahit on gündür Rodos’taydı. Sandalda aralarında gemi kâtibi ve Athanasio ile Comneno adlı tüccarların yanı sıra mürettebattan yirmi üç kişi vardı. Bu denizciler ve tüccarlardan, Chelidoni burnunda bir Malta gemisinin şaykaya el koyduğunu duymuştur. Üç gün sonra Maltalı kaptan bu

99 Ancak Aksan’ın Osmanlı diplomatlarının ne bildiğine dair incelemesi için bkz. *An Ottoman Statesman in War and Peace*, özellikle üçüncü bölüm.

100 Braude, “Venture and Faith”, 528.

101 “Per condurli ó in Scio, ó pure in Constantinopoli ó altrove affin di ritrarre La valuta.” T.A. 13/9, 1687, 1r.

102 Goffman, *Izmir and the Levantine World*, 59–64.

103 Devamında açıkça belirtmiştir: “per pigliare l’informationi in qual paese sia la piu vendita dell’oglio.” T.A. 13/10, 1687, 8r.

tüccarları ve mürettebattan yirmi üç kişiyi serbest bırakmıştır. Yalnızca geminin kaptanı Nikita ve beş denizciyi esir almıştır.¹⁰⁴

Teamül gereği, şahide bunu nasıl öğrendiği (*como lo sa*) sorulmuş ve konsolos yardımcısı şu cevabı kaydetmiştir: “Bu sırada Rodos’taydı ve bu adamların soyulmuş ve çıplak hâlde bir sandalda geldiklerini görmüş, olanları onlardan duymuştur.” Şüphesiz Giovanni de diğerleri gibi bir süre ortalıkta dolaşmış olmalıdır, çünkü sandal vardıktan iki saat sonra, içinde Kaptan Nikita ve diğer beş denizcinin yer aldığı başka bir sandalın limana geldiğini, saldırının ayrıntılarını bu sefer “kaptanın ağzından” tekrar duyduğunu söyleyerek ifadesini bitirmiştir.

Fiyatlar hakkındaki bilgi de ağızdan ağıza yayılmaktaydı. Kaptan Nikita’ya yapılan saldırı konusunda gündeme gelen noktalardan biri de gemide taşınan pirincin değeri idi. Rodos’taki Venedikli merciler pirincin fiyatını belirlemek üzere İzmir’den gelecek “son haberler”e güveniyorlardı (burada geçen ifade şöyledir: *li ultimi avisi da Smirne*).¹⁰⁵ Lascari adlı bir şahit pirincin fiyatını teyit etmeye çağırılmıştır. Geldiğinde fiyatı nereden öğrendiği sorulmuş ve noter aşağıdakileri kayda geçirmiştir: “Dün İzmir’den bazı tüccarlar limana gelmiştir ve yanlarında pirinç vardır. [Bunu onlardan öğrenmiştir.] Dört gün önce İzmir’i terk etmişler ve pirincin bu fiyata satıldığını duymuşlardır.”¹⁰⁶

Girit’ten gelen gemiye yapılan saldırı hakkında hazırlanmış kapsamlı evraklar bilginin dinî sınırları aştığını açıkça göstermektedir. Olaya içlerinden birinde Maltalılarca esir alınan on sekiz Türk yolcu bulunan çok sayıda gemi karışmıştır. Esir alınanlardan üçü Girit kıyısı açıklarındaki Spinalonga adasında kefaretlerini ödemiş ve sonrasında yolculuğa çıktıkları Resmo’ya geri dönmüşlerdir. Resmo’ya döndüklerinde evvelden saldırıya uğramış Rum tüccarlardan Strati Stranghili’ye rastlamış ve ona hikâyesinin tamamını anlatmışlardır.¹⁰⁷ Böylece başlarına gelenler Strati’nin Resmo’daki Fransız konsolosuna verdiği yazılı ifadede dile getirilmiştir. Şüphesiz Strati kendi hikâyesini de –netice olarak Resmo’ya dönmeden evvel bir dizi macera yaşamıştır– Türk tüccarlara anlatmıştır.

104 T.A. 2/2, 1633, 9r: “testando dice, che sono giorni died, che ritrovandosi esso testo(o) à Rhodi capito li Ia barca della sudetta saica patrone Nichita di Rhodi, ch’era à Damiatì et in essa 23 marinari della Gente d’essa saica tra quail lo scrivano, e detti mer canti Athanasio e Comneno, dalli quail marinari, e da detti mercanti intese che detta saica fu presa da un vassello maltese sop(a) Cavo Chilidoni, e che doppio pas(t) giorni tre mando via per forza lo Cap. d’esso vas(lo) essi mercanti spogliati con altri vinti tre per saue della Gente d’essa saica con la barca d’essa, retenuto solo detto patro Nichita e cinq marinari.”

105 T.A. 2/2, 1633, 8v.

106 T.A. 2/2, 1633, 11r.

107 T.A. 13/10, 1687, 9v: “Questo io l’ha sentito dire a Rethimo dal li sudetti tre schiavi.”

Braude'un bilgi ağıları teorisinin güçlü bir mekânsal boyutu vardır. Bir kişinin kendi toplumuna itimadının, ortak kullanılan mekânların aynı zamanda bilgi değış tokuşu da yapılan fiziksel alanlar olmasını mantıklı kıldığını yazmıştır:

"Toplu ibadetlerde, topluluk şeklinde yapılan kutlamalarda, kahvehanelerde ya da bir cami avlusundaki çeşmenin yanında geçirilen süre bağlantı kurmaya veya anlaşma yapmaya yardımcı olabildi. Böyle toplanmalar, çoğu ticari işlem den evvel ve işlem sırasında yapılan gayrimisî görüşmelerin gerçekleştiğı yerlerdi. Bir kişi kendi grubunda daha çabuk müşteri bulabiliyordu."¹⁰⁸

Malta'da verilen ifade başka bir fiziksel mekânı sahnenin önüne getirmektedir: Liman. Osmanlı limanları hakkında, bilhassa Ege adalarında bulunan küçük limanlar hakkında çok az şey bilmemiz şaşırtıcıdır. Bu belgelerde görüldüğü üzere limanların bilgi değış tokuşu ve anlaşma yapmak için mühim yerler olduğu aşîkârdır. Kaptan Nikita vakasındaki şahitlerden biri olan Lascari, piring fiyatını İzmir'den yeni ayrılan ve Rodos limanına varan bazı tüccarlardan bu şehirde öğrenmiştir.¹⁰⁹ Lindoslu iki kaptan mahkemede İstanbul'a gitmek üzere gemilerini kiralamak isteyen iki Türk tüccarın kendileriyle İskenderiye limanında görüştüğünü anlatmıştır.¹¹⁰ Fiyat konusunda anlaşmışlar, malı gemiye yüklemişler ve yelken açmışlardır.

Gemisi daha fazla yük alamayacak kadar dolu olan Rum kaptan Ermeni tüccar Giovanni Marchara'ya Reşit limanında yardımcı olmuştur. Kaptanın, tüccar ve malını sahibi Müslüman fakat kaptanı iki Rum olan başka bir gemiye götürdüğünü ve malın çabucak yüklendiğini hatırlayalım. Böylesine bir ilginin norm olup olmadığını bilmek mümkün değildir. Bu işlemlerin bir kısmının dinî sınırları geçmesi dikkat çekicidir. Liman ticaret dünyasıyla bağlantılı herkesin yalnızca bu bağ sayesinde rol oynayabileceğı tarafsız bir bölge gibi gözükmektedir.

Son olarak, yalnızca kurbanların sersem vaziyette denizden geldiklerini gördüğü için şahit olan Çanakaleli Giovanni'yi hatırlayalım. Giovanni olay anında limanda bulunduğunu kesinkes belirtmemiştir ancak ifadesinde anlattığı her şey limanda olduğu fikrini vermektedir: "Rodoslu kaptan Nikita'ya ait şaykanın sandalı limana girdiğinde, şahit on gündür Rodos'taydı" ve "bu adamları soyulmuş ve çıplak hâlde kayıkta gelirken görmüştür." Sonrasında "sandal Rodos'a vardıktan iki saat sonra, boş şayka çıkagelmiş ve şahit [ifadesinde anlattığı olayları] kaptanın ve onunla birlikte kalan denizcilerin ağzından duymuştur."¹¹¹ Muhakkak sarsılmış ve bir o kadar da rahatlamış kaptan, saldırıyı Giovanni'ye anlatacak kadar limanda oyalanmıştır.

108 Braude, "Venture and Faith", 532.

109 T.A. 2/2, 1633, 11r: "perche hieri a porto capitorono da detto luoco di smirne alcune mercanti."

110 T.A..1/1, 1602, 3v.

111 T.A. 2/2, 1633, 10v: "che doppo pas(ti) circa due hore da chi capito a Rhodi detta barca capito e detta saica voda, et esso test(o) per buoca del pron d'essa, e di detti marinari, che venero con lui intese quanto sopra ha testato."

Belgeler limanla sınırlı kalmayan doğal bir cemiyet hissi yaratmaktadır. Zeytinyağı satmak üzere Sakız adasına giden, sonrasında güneye Kos adasına doğru yolculuğuna devam eden Giritli tüccar ve aynı gemideki yoldaşı seyyahlar başka beş gemiye denk gelmişler (*ci trovavamo*) ve hep birlikte “*caravana hâlinde*” seyretmişlerdir.¹¹² Daha sonra altı gemiden ikisi ayrılmıştır, fakat diğerleri Santorini yakınlarında saldırıya uğradıklarında birlikte seyretmekteydiler. İfadenin devamında dört geminin kaptanlarının Hristiyan ve Müslüman olduğunu öğreniyoruz: Santorinili Psilachi, Türk Çavuş, Türk Deli Ali ve Manoli Reis. Açıkça görüldüğü üzere dinî farklılıklara rağmen, beş gemi birbiriyle iletişim kurabiliyor ve beraber yol almaktan güven duyuyordu.

Maltalıların Rum kurbanlarının verdikleri ifadelerle XVII. yüzyılda On İki Adalılar hakkındaki (kuşkusuz) sınırlı bilgilerimizi bir araya getirirsek, denizcilik dünyası nüfusunun hem Müslüman hem de Hristiyanlardan oluştuğunu net bir şekilde görürüz. Ancak Rodos veya yakınındaki adalardan hiçbir Müslüman denizci, tüccar ya da kaptan Magistrato degli Armamenti huzuruna çıkmak için Valletta’ya giden uzun yola çıkmamıştır. Bu da herkesin adaya 1716’da giden Venedikli bir ziyaretçinin kısa ve öz bir şekilde tarif ettiği katı gerçekliğin farkında olduğuna işaret etmektedir: “Adaya ayak basan her Türk anında esir alınır.”¹¹³

On İki Ada ve yakınındaki Anadolu kıyısından Müslümanların Malta’da çok farklı bir vaziyette bulunduğu şüphe yoktur. XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca burada çok büyük acılar yaşayan büyük Müslüman köle toplumunun bir parçasıdır- lar.¹¹⁴ İzmir’deki Fransız konsolosluğundaki belgeler 1620’lerde üç buçuk yıllık bir süre boyunca konsolosun Malta’daki yirmi sekiz Müslüman esirin hür bırakılmasına yardımcı olduğunu göstermektedir. Bu esirlerin çoğunluğunu Anadolu’nun batı ve güneybatısından Türkler oluştururken, aralarında Rodos ve Koslular da bulunmaktadır.¹¹⁵ Mahkemede davacı olan bir kişi ve zavallı bir esir arasında görüldüğü gibi, ikisi de Osmanlı dünyasından Müslüman ve Hristiyanların Malta’daki hayli farklı konumları XVII. yüzyılda iki toplumun farklılaşan kaderlerinin altını çizmektedir. Birtakım sebepler dolayısıyla, tarihçilerin tüm dikkatleri Malta’daki Müslüman köleler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Mallarını geri alabilmek umuduyla adaya gelen Osmanlı hemşerileri Hristiyan tüccar, denizci veya kaptan ise gözden kaçmıştır. Şimdi bu Hristiyan Osmanlı tebaası davacılar dönelim.

112 T.A. 13/10, 1687, 8r. Denizde en azından iki türlü hazırlıksız işbirliği yapılabiliyordu. İlki “*in caravana*”, ticaret amacıyla birlikte seyreden gemiler için kullanılıyordu. İkincisi “*in conserva*”, korsuluk yapan bir grup gemi anlamına gelmekteydi. Bu iki terimin açıklaması için Frank Theuma’ya teşekkür ederim.

113 Cappello, *Descrittione di Malta*, 78: “un Turco se tocca terra è subito fatto schiavo.”

114 Rakamlar için bkz. üçüncü bölüm.

115 Fodor, “Piracy, Ransom Slavery and Trade”, 126.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ADALET ARAYIŞI

EVRAK PEŞİNDE

Malları çalınan ve Malta'ya giden uzun yola çıkmaya karar veren Rumlar iddialarını şekillendirmeye nasıl başlıyordu? Bu noktada elimizdeki bilgilerin orantısızlığının farkına varmalıyız. Müslüman ve Hristiyan esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak gemi ve malların nasıl geri alındığı konusunda neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz.

Bu konuda söylenmesi gereken ilk şey Rum tüccarların Akdeniz'in merkezine hemen yelken açmadıklarıdır. Bunun yerine, davaların çoğunda kurbanlar yanlarında getirmek üzere çoğu zaman bir dizi beyanname veya yazılı ifadeden meydana gelen bir dosya oluşturmaya gayret etmiştir.¹ Bunun davayı kazanma ihtimallerini arttıracığını düşünmüş olmalılar. Biri hariç her davada evrak arayışı doğruca ya Akdeniz kıyısındaki çeşitli limanlarından birine atanmış bir Fransız konsolusun ya da Sakız

1 Joshua Brewer XVII. yüzyılda Levant'taki Fransız konsolosları hakkındaki çalışmasında konsolosların ceza veya medeni kanunu ilgilendiren davalara bakmadıklarını ya da bu davalarda karar vermediklerini yazmaktadır. Ancak modern beyannamelere ya da yeminli ifadelere benzer bir şifahi ifade hazırlayabilmekteydiler. Brewer, "Gold, Frankincense and Myrrh", 130. Bu Malta'da kullanılmak üzere hazırlanan belgelerde aynen görülen bir durumdur. Dolayısıyla, "beyanname" ve "yeminli ifade" terimlerini kullandım.

adasındaki Katolik piskoposun mahkemesinin kapısına gitmeyi gerektiriyordu.² Genelde her ikisine de başvurmuşlardır.

Dosyanın nasıl hazırlandığını anlamak için davacılardan birini takip edelim. 26 Mayıs 1616 günü Rodos adasındaki Lindos kasabasından Gürcistanlı Hacı Pietro adlı bir gemi sahibi ve kaptan günümüzde Lübnan'ın güneyindeki bir sahil şehri olan Sayda'daki Fransız konsolosunun yüksek mahkemesi huzuruna çıkmıştır.³ Pietro verdiği ifadeye göre, 8 Mayıs'ta pirinç, keten, ipek ve kahveden oluşan yükünü şaykasına yüklemek üzere Dimyat'ta bulunmaktaydı. Sonrasında yelken açmış ve şehrin elli ya da altmış mil açıklarında gemisi "*corsale di Malta*"nın saldırısına uğramıştır.⁴ Korsanlar sadece mallara el koymamış, denizcilerin gömleklerini ve gemiyi de gasp etmişlerdir. Akabinde bahtsız kaptan ve yolcuların hepsini şaykaya ait bir sandala bindirmişler ve onları "deniz ile rüzgârın merhametine" bırakmışlardır.⁵ Sandal nihayetinde bugün İsrail'in kuzeyindeki sahil şehri Akra'ya ulaşmış, bunun üzerine kaptan ve yolcular Sayda'daki Fransız konsolosun huzuruna çıkmışlardır.⁶

Hacı Pietro'nun yanı sıra yüksek mahkemeye çıkan birtakım başka kişiler de vardır. Bu kişilerden Fransa tarafındakiler Sayda'daki Fransız konsolos yardımcısı Francesco Fante ve anlaşıldığı üzere konsolosluğa bağlı çalışan avukat Gilles Pantris'tir.⁷ Benjamin adında bir çevirmen Yahudi Sayda sakini de bu kişiler arasında

- 2 T.A. 2/4'te kurbanlar doğrudan Malta'dan geliyor gibi görünmektedirler.
- 3 Kaptanlar-İtalyanca *patroni*- her zaman olmasa da genelde gemilerinin sahibidir. Hacı Pietro davasında ise Pietro'nun geminin sahibi olduğu açıkça tespit edilmiştir. Adı İtalyanca belgelerde "Cagi Pietro" olarak geçmektedir, ancak bu ifadenin "Hacı"nın bozulmuş bir şekli olduğu aşikardır. "Hacı" namı Kudüs'e kutsal yolculuk (yani hac) yapmış olan Ortodoks Hristiyanlara verilmektedir. T.A. 1/11, 1617, 16v.
- 4 "Arrubati et spogliati di dettalo mercantia robba, saica, et vestiti insino alle camiselo." T.A. 1/11, 1617, 16r. Şayka ağırlığı 40 ile 100 ton arasında değişen yelkenli bir gemidir. Papadopoulos, *The Greek Merchant Marine*, 101 ve Krantonelle, *Ιστορία της Πειρατείας στους μεσοεσχατικούς της Τουρκοκρατίας*, 2:427. Kuyaslamak amacıyla Matthew Vergis'in gemisinin ağırlığının 560 ile 720 ton arasında olduğunu hatırlatalım. Bkz. Birinci bölüm, not 101. Şaykaya saitia da denilmektedir. Bu isimlendirme karışıklığa sebep olabilir. Bkz. Papadopoulos, *The Greek Merchant Marine*, 101.
- 5 "Alla miseria et misericordia del mare et delli venti." T.A. 1/11, 1617, 17v.
- 6 Elli mil gibi bir mesafe.
- 7 Şöyle tarif edilmiştir: "Licentato in lure Advocato consegnare per detta natione." T.A. 1/11, 1617, 16v. 1500 ile 1700 arasında Kastilya'daki hukuki usul üzerine yaptığı çalışmada, Kagan üç farklı tür avukat olduğunu yazmaktadır: Avukat (*abogado*), dava vekili (*procurador*) ve hukuk müşaviri (*solicitor*). Avukat hukuk danışmanıydı. Sayda'daki Fransız konsolos yardımcısına iştirilen Fransızca "advocato" titri de büyük ihtimalle Kagan'ın tespit ettiğine benzer bir rol oynamaktaydı. Kagan, *Lawsuits and Litigation*, 52.

bulunmaktadır. Konumunun tanımı onun da bir konsolosluk çalışanı olduğunu ima etmektedir, fakat bu meselede Hacı Pietro'nun çevirmeni bizzat kendi başına bulup mahkemeye getirttiği anlaşılmaktadır.⁸ Dolayısıyla Fransız konsolos yardımcısının mahkemede düzenli olarak bir çevirmen bulundurduğu aksi takdirde çevirmen bulmanın mahkeme huzuruna çıkan kişinin vazifesi olup olmadığı belli değildir. Belli olan tek şey bir kez mahkeme huzuruna çıkıldığında, çevirmenin çeşitli şahitler adına konuştuğu ve söylediklerinin ifade olarak kayıtlara geçirildiğidir. Örneğin, Hacı Pietro adına ifade veren Manoli adındaki ilk şahit "adı geçen Negri çevirmenin ağzından bunları belirtmiştir."⁹ Devamında çevirmen Hacı Pietro'nun ifadesini bir grup denizciye okumuş ve denizciler Pietro'nun anlattığı her şeyin doğru olduğunu söylemişlerdir.¹⁰

Rum tarafında ise gemide bulunan denizcilerin çoğu ve Rodoslu hemşerileri dâhil, çok sayıda şahit davacıya eşlik etmiştir. Çoğu 26 Mayıs'ta fakat bir kısmı 28 Mayıs'ta bir bir ifade vermişlerdir. İfadelerinin içeriği bir sonraki bölümde tartışılmaktadır. Ancak şimdilik kurbanların takip ettiği dava usulünün üzerinden kısaca bir geçelim.

Ertesi gün 29 Mayıs'ta tüm ifadeler verildikten sonra, konsolos yardımcısı Francesco Fante ve avukat Gilles Pantris—burada adları "*consigliero*" yani danışman olarak geçmektedir— ifadelerin alındığını ve Fransa ile Navarra'nın en büyük Hristiyan kralının kraliyet mührünü bastığını bildirdikten sonra toplam on belgeyi Hacı Pietro'ya teslim etmişlerdir.¹¹ Pietro bu belgeleri Haşmetmeapları Monsenyör Malta üstad-ı azamına götürecektir ve sunacaktır.¹² Sayda'daki Fransız konsolos yardımcısının dosyaları Tribunale arşivlerinde 1/11 numarada saklandığına göre, kayıtlar Pietro'nun söyleneni yaptığını kanıtlamaktadır.

Yirmi yıl sonra oldukça benzer bir olay gerçekleşmiştir. Bu sefer Kahire'deki Fransız konsolosuna müracaat edilir. Yunanistan'ın güneyindeki Monemvasialı tüccar Gioannes Cugia da bindiği geminin varış noktası olan Reşit şehrinin altmış mil dışında, Mısır kıyısı açıklarında saldırıya uğramıştır.¹³ Saldırganlar bu defa gemiye el

8 Bu tanım şu şekildedir: "Bengiamin negrin hebreo residente in questa citta Tarcemano di detta Nacione." T.A. 1/11, 1617, 16v. Yüksek mahkeme yetkilisi Cagi Pietro'nun bir tercümanla birlikte buraya yani mahkemeye gelmesini naçizane talep ettiğini kayıtlara geçirmişti (17v).

9 "Ha detto per bocca del detto Negrin Torcemano." T.A. 1/11, 1617, 17r.

10 T.A. 1/11, 1617, 23v.

11 "Il sigillo region di della ma? esta christianissima del re. d. Francia et di Navarra." T.A. 1/11, 1617, 25r.

12 "Per essere presentati a Monsignor Illmo. Gran mastro di Malta." T.A. 1/11, 1617, 25r.

13 T.A. 2/7, 1636, 4r. Bu metinde "Cugia"dan ziyade "cugia" olarak geçmektedir. Monemvasia'nın İtalyancası Napoli di Romania kullanılmıştır.

koymamış ama Gioannes Cugia'nın gemide taşıdığı 2000 İspanyol realini almışlardır. Cugia Hacı Pietro'nun Sayda'daki Fransız konsolos yardımcısı huzuruna çıktığında yaptığı gibi, Kahire'ye nasıl gittiğini açıklamasa da geminin Reşit istikametinde yol aldığını düşünürsek, Cugia'nın davanın görülmesi için Kahire'ye yolculuğuna devam ettiği varsayımına rahatlıkla ulaşılabilir.

Saldırı kurbanı tüccarın kendisine ilaveten, başka iki şahit de Kahire'de ifade vermiştir. İlk şahit, geminin kaptanı Diaco di Lero, Kaptan Granier'in parayı aldığı görüldüğüne ve paranın Türklere değil, Sinyor Cugia'ya ait olduğuna dair ifade vermiştir.¹⁴

Gemide yolcu olan ve aynı ifadeyi veren diğer şahit Gioanni di Mercurio da Cugia'nın Monemvasialı hemşerisi bir tüccardır. İfadenin sonunda yüksek mahkeme yetkilisi kraliyet mührünü basmış ve bunu belgeye “daha çok geçerlilik” katmak için yaptığını açıklamıştır.¹⁵ Bu yorum dikkate değerdir. XVII. yüzyılda Fransız krallığı Akdeniz'deki konsoloslukları kraliyet kontrolü altına almakta hâlâ zorluk çekiyordu. Gioannes Cugia 1500'e yakın bir tarihte Mısır'daki Fransızlara başvuruydu, bir devletten ziyade bir tüccarlar toplumu temsilcisiyle karşılaşacaktı. Aynı vakitte, Philippe de Paretès sadece Fransız çıkarlarını değil Napoli ve Katalonya çıkarlarını da temsil etmekteydi. 1523'te Parete'nin halefi kraliyet mührüyle atanınca önemli bir değişiklik yaşanmıştır.¹⁶ Ancak krallık konsolosluklar üzerinde geçici bir hakimiyet kurabilmiştir çünkü, Akdeniz'in dört ucundaki konsolosluklar ücret karşılığı özel kişilere devredilmiştir. XVII. yüzyılda bir konsolosun görev yerinde bulunması nadir rastlanan bir durumdu ve konsolosluk mevkiini kiraya veren kişiler zaman zaman resmî olarak atanmayı dahi beklemezdi. Sonuç olarak, konsolosluk makamında bulunan kişi sıradan bir geçmişe sahip olabilirdi ve bu durum en azından Osmanlı çerçevesinde Fransız devletinin otoritesine zarar vermiştir.¹⁷ Gioannes Cugia'ya yollanan belgede, Fransız mercilerin bu sefer Malta'daki otoritelere karşı benzer bir tedirginlik yaşadığına işaret edilmektedir. Maltalıların saldırısına uğrayan Rum tüccarlar açısından ise, Fransız otoritesinin sallantıdaki

14 Adına bakılırsa bu kaptan On İki Adalar'ın küçük adalarından İleryoş'dan geliyor olmalıdır. Batnaz'ın hemen güneyindedir. Metinde “diaco di lero” olarak geçmektedir.

15 T.A. 2/7, 1636, 3v. “A pour plus grande Validite nous (?) avons fair appose le seel Royal accoustume.”

16 Steensgaard, “Consuls and Nations in the Levant”, 26: “Fransız konsolosluklarının kökeni ve krallık tarafından atanan makamlara dönüşümleri kolaylıkla anlaşılmaz.”

17 age., 21. Hollanda konsoloslu 1615'te Halep'e bir gezi sırasında veziriazamın konsolosların huzurunda oturmasına izin vermediğini çünkü Fransız konsolosunun evvelden bir gemide katip olduğunu duyduğunu kaydetmiştir. Konsolosluk hizmetlerinin etkili bir şekilde yeniden düzenlenmesi 1660'lara kadar gerçekleşmemiştir. age., 28, 30.

statüsü mallarını koruma arayışlarının sadece bir parçasını teşkil etmektedir. Fakat bu koruma mevzusunu daha sistematik olarak ele almadan önce başka birkaç davayı daha inceleyelim.

Bazı davalarda davacılar Malta'ya doğru yolculuğa çıkmadan evvel başka mahkemelere de gitmiştir. Gioannes Cugia Mısır açıklarında parası gasp edilmeden dört yıl önce, üç Rum tüccar aynı noktada saldırıya uğramıştır.¹⁸ 1632 senesi Nisan ayında Selanikli Athanasio di Pancratio, Midillili Comneno ve gemi kaptanı Rodoslu Nikita pirinç yüklü bir gemiyle Dimyat'tan İzmir'e gitmekteydi. Maltalı kaptan fra (keşiş) Marcantonio Scigliu'yla talihsiz bir biçimde karşılaşmışlar, Scigliu onları Girit'in ıssız güney kıyısına götürmüş ve tüm mallarına el koymuştur.¹⁹

Evrak hazırlanmasına aynı ay başlanmıştır. (27 Nisan'da) Rodos limanına varmasından iki gün sonra, kaptan Nikita şehirdeki Venedik konsolos yardımcısına gitmiştir. Burada ne yaşandığını anlattığı ifadesini kayıt altına aldırması ve bu sayede gemideki malın Athanasio, Comneno ve kendine ait olduğuna dair bir belge, bir *patente*, almıştır. Bu vakada Venedik konsolosuna başvurulması çok daha düşünülmüş bir harekettir ve böylece deniz yolculuğu sırasındaki saçma davranışlar verilecek kararı daha az etkilemiştir. Tam anlamıyla belli olmayan sebepler nedeniyle, korsanlar gemi ve mürettebatı üç gün alıkoymuş, sonrasında Athanasio, Comneno ve diğer yirmi üç kişiyi şaykaya ait küçük bir bota (*barca*) binmeye zorlamışlardır. Verdikleri dokunaklı ifadelerden anlaşıldığı üzere, şans eseri Rodos'a varmışlardır.²⁰ Yoldaşları denizde sürüklenirken, Kaptan Nikita ile mürettebattan geri kalan beş kişi Girit'e götürülmüş ve tüm malları ellerinden alınmıştır. Şaykayla terk edilmişlerdir ve Nikita diğerlerinden iki gün sonra varacağı Rodos'a yelken açmaya karar vermiştir.²¹ Belki de buraya varacaklarını hissetmiştir. Büyük ihtimalle mallarını geri alabilmek için eve dönmeleri daha mantıklı gözükmuştür. Rodoslu olduğundan, Nikita buradaki yetkililere ve usule aşinaydı. Aşinalığa verilen değer Nikita'nın Athanasio ve Comneno'yla Sakız adasına gitmek yerine, Sakız'da kendisini onların temsil etmesiyle yetinmesinden anlaşılmaktadır.

18 T.A. 2/2, 1633.

19 Girit 1633'te hâlâ Venedik hakimiyetindeydi. Maltalıların Girit'in güneyindeki kısmen korumasız kıyıları kullanması Venedik için sürekli bir sıkıntı yaratmaktaydı. Girit hakimiyeti için yapılan uzun Osmanlı-Venedik Savaşı'nın (1645-69) başlamasına Maltalıların 1644'te burada karaya çıkması sebep olmuştur. Bkz. *A Shared World*, birinci bölüm.

20 T.A. 2/2, 1633, 8v: "doppohaver molto patito in Mare, che per fortuna assalita, si tenevano piu tosto per persi, con l'agiuto di Dio capitorono à Rhodi." Comneno Midillili Georgachi olarak da bilinmektedir. Bkz. Dördüncü bölüm, not 1.

21 İfade de bu noktaya değinilmez.

Mayıs ayında iki tüccar Sakız adasında belgelerde Corte Vescovale olarak tarif edilen Katolik piskoposunun mahkemesine gitmişlerdir.²² Katolik bir mahkeme Osmanlı İmparatorluğu'nda kısmen nadir rastlanan bir şeydi.²³ Sakız adasındaki Katolik mahkeme, Osmanlıların 1566 fethi sonrasında adada kalan azımsanmayacak Katolik nüfusu yansıtmaktadır. Klasik usul gereği, Osmanlılar adanın geçici yöneticilerinin ayagını kaydırmış ancak bu sefer Katolik toplumun temsilcisi bir Katolik piskoposun adanın dinî lideri olarak kalmasına izin vermişlerdir. Dolayısıyla, XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca sadece bu adada çalışır durumda biri piskoposun, biri kadının ve sonuncusu Ortodoks Rum metropolitin olmak üzere üç mahkeme bulunmaktadır.²⁴ Sakız piskoposu Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki diğer Roma Katolik ruhbanları gibi, akabinde sultanın beratıyla tasdik edilen bir papalık talimatıyla tayin ediliyordu. Bu kişi genellikle ada sakinleri arasından seçiliyordu.²⁵

Piskoposun mahkemesinde Athanasio ve Comneno bir kez daha saldırının nasıl gerçekleştiğini açıklamışlardır. Devamında Hacı Pietro'nun Sayda'daki Fransız yüksek mahkemesinde yaptığı gibi bir dizi şahit çağırılmışlardır. Davacılardan biri, ikisi ve üçü adına da dokuz farklı şahit mahkeme huzuruna çıkmıştır. Monsenyör Vesvoco di Scio diye bahsedilen piskoposun yanı sıra, noter ve katip (*canciliere*) Nicolaus de Portu da söylenenleri yazmıştır. İfadenin sonunda fra Marco Justiniano adlı piskopos Nicolaus de Portu'nun gerçekten noter olduğunu ve mahkemede muhafaza edilen belgeye sadık kalarak bu sureti hazırladığını onaylamıştır.²⁶ Tarih 17 Mayıs 1632'dir.²⁷

Son olarak, Temmuz ayı ortasında iki davacı Jean Dupuy adındaki Sakız'daki Fransız konsolos yardımcısına başvurmıştır. Bu belge diğer ikisinden oldukça farklıdır. Doğrudan bir pasaport gibidir. Bay Dupuy "ilgili makama" bu iki Hristiyan Rum'un Tanrı'nın yardımıyla mallarının bir kısmını geri almak üzere İzmir'den ayrıldığını yazmıştır. Geri almaya çalıştıkları mallar, Sakız piskoposunun imzaladığı belgelerde bildirildiği üzere kendilerine aittir. Bu sebeple, Bay Dupuy serbestçe varış

22 *il Mon(sr) Vesvoco di Scio* başkanlık etmektedir. Malta'da sunulan belgede "il testimoniali fatto nella Corte Vescovale" den bahsedilmektedir. T.A. 2/2, 1633, 2v.

23 Nakşa, Siros ve Tinos adalarında Latin piskoposlukları bulunuyordu ve her piskoposun kendi mahkemesi vardı. Frazee, *Catholics and Sultans*, 40. Kiklad Adaları hakkında derin bilgisini benimle paylaştığı için Evdioxios Doxiadis'e teşekkür ederim.

24 Argenti, *The Religious Minorities of Chios*, 206-8. Argenti Osmanlı hakimiyetindeki Sakız ve adadaki Katolik toplumunun tarihi konusunda hâlâ başlıca otoritedir.

25 Tıpkı ada Katolik kontrolünde olduğu zamanlarda olduğu gibi. Bu alışılmadık bir durumdur. Yunan adalarında dini yöneticiler genellikle İtalyan kökenlidir. Bkz. Argenti, *Religious Minorities*, 270 ve Frazee, *Catholics and Sultans*, 39-40.

26 Bu nüsha tabii ki Malta'ya götürülecekti.

27 T.A. 2/2, 1633, 13v.

noktalarına ulaşmaları için her türlü yardımın yapılmasını arz ettiğini yazmıştır. Kraliyet mührü vurulmuş pasaportlar 14 Temmuz 1632 tarihlidir.²⁸

Bu davadaki üç davacı Sakız piskoposunun yanı sıra iki konsolosluk yetkilisine de başvurmaları bakımından görülmedik bir gayret göstermişlerdir. Aslında birden çok otoriteye başvurmak alışılmadık bir durum değildi. Bu meseledeki alışılmadık durum, başvuru otoritelerden birinin üst düzey bir Ortodoks Rum papaz olmasıdır.

1634 senesi Temmuz ayında Athanasio ve Comneno'nun piskoposun mahkemesinde ifade vermesinden iki yıl sonra, başka iki Rum tüccar aynı amaçla Sakız'a gitmişlerdir.²⁹ İkisi de Midilli'den gelen Constantine oğlu Duca Galeazzo ve Micaele oğlu Nikola yolculuklarını piskoposa (Marco Justiniano'ya) anlatmışlardır. Aynı sene içerisinde Mart ayında Midillili Dimitri oğlu Gregorio'nun şaykasıyla Midilli'den ayrılmış ve İskenderiye'ye doğru yola çıkmışlardır. Şehre varınca pirinç ve keten satın almışlar, sonrasında Lindsoslu İani Zagarachi'nin şaykasına yüklemişlerdir.³⁰ Mayıs ayı başında da İskenderiye'den ayrılmışlardır.

Kuzeye doğru yol alırken, temiz su almak ve yelkenleri tamir etmek üzere Girit ve Rodos arasındaki güzergâhın orta noktasında yer alan Kerpe adasında durmuşlardır. Adadayken biri Maltalı, biri Livornolu ve sonuncusu Sardinyalı üç Hristiyan gemisi ufukta belirmiştir.³¹ Üç korsan gemisinin kaptanı da Zagarachi'nin gemisine binmiş ve bunun üzerine kaptanlar arasında gemiyi soyup soymamak konusunda bir tartışma çıkmıştır.³² Bu tartışmanın nedeni gemide bulunanların Hristiyan ve mallarının da Hristiyan malı olmasıdır. Bu hikâyeyi anlatanlar Sakız'daki piskoposun mahkemesinde ifade veren iki kurbandır. Nihayetinde Maltalı kaptan yalnız başına kalmış, şaykaya el koymuş ve adadan biraz uzaklaşmıştır. O vakit şaykadaki malların tümünü boşaltmış ve kendi gemisine yükleyip, Zagarachi'ye sadece "bir miktar ıslak pirinç" bırakmıştır.³³ Açıkça görüldüğü üzere, kaptan ve gemidekilerin tümü adadan ayrılmakta özgürdü çünkü gemiye el konmamıştır.

Bu ifadede anlatılan çok sayıdaki unsur ve fiyatların teyit edilmesi gibi bilgilerin hepsi piskoposun mahkemesi huzuruna çıkan on farklı şahitçe tekrar edilmiştir.³⁴ Şahitlerin ifadelerine Rumca yazılmış bir mektup eklenmiştir. Mektubun içeriği yazılma nedenini ortaya koymaktadır.

28 T.A. 2/2, 1633, 5r.

29 T.A. 2/5, 1637.

30 *age.*, 4r.

31 *age.*, 5v.: "tre vas(ili) Xpriani, uno di Malta, altro di Livorno, et altro si diceva di Sardegna."

32 *age.*: "ch'erano vas(li) e mercantia di xpiani, e la Gente tutti xpiani."

33 *age.*: "puoco riso bagnato."

34 *age.*: 5r-12v.

Mektubun yazarı Kerpe başpiskoposu İerotheos'tur. Makam mührü, imzasının yanına belirgin şekilde basılmıştır. Hepsı ruhban sınıfından dokuz kişi ve tüm ada sakinleri belgeye şahitlik etmektedir. Başpiskopos Malta üstad-ı azamına kendisinin "Hristiyanların" emrinde olduğunu ifade ederek mektuba başlar:

Tıpkı ruhbanlarım gibi gözyaşlarım yüzümden akarak, kalbimde Tanrı korkusuyla size gerçeği yazmaya cüret ettim. Mayısın (?)'da İani adlı bir kaptan şaykasıyla Kerpe adasındaki Pygathoulia limanına demir atmıştır. Pirinç ve keten yüklü gemiye temiz su almak istemişlerdir.³⁵

Başpiskopos üç geminin ufukta belirdiğini ve limana girdiğini anlattıktan sonra olanları şöyle ifade etmiştir:

Malta Şövalyesi bir bot yollamış ve gemideki tüccarlarla kaptanı esir alarak gemiye el koymuştur.³⁶ Gruptan bazıları korkup kaçmıştır.³⁷ Gemi alındıktan sonra, tüccarlar ve mürettebat gemi ve mallarının geri verilmesi için onlarla konuşmamı istemek üzere bana geldiler. Bunun üzerine keşişlerim ve rahiplerimle birlikte kıyıya gittim ancak Malta Şövalyesi kaptan, geleceğimizin haberini almış, gemi kaptanı ve mürettebatın bir kısmını da yanına alarak limanı el koyduğu gemiyle terk etmişti.

Belli ki sahile inen siyah cübbeli Ortodoks papazlar, işlerini kıyıdan uzakta bitirmeye karar veren Maltalı korsoların sinirini bozmuştur. Başpiskopos hırsızlığa mani olamayınca, en azından bir mektup yazmıştır:

Zavallı tüccarlar bana gelip olaya şahit olduğuma dair bir mektup yazmamı istediler. [Dolayısıyla] Tanrı'dan korkan bir Ortodoks Hristiyanı olarak geminin ve malın Hristiyanlara ait olduğuna, gemideki herkesin Hristiyan olduğuna ve gemide hiç Türk olmadığına, zavallı tüccarların ağlayarak ve adalet için yalvararak geldiklerine şahit olduğumu beyan ediyorum. Hristiyanlardan mallarını çalanları haksız yere kayırmamanızı [sizden rica ediyorum]. Zira bu büyük bir utanç vesikası ve haksızlıktır.

Tüccarlar bu mektubu, önce Katolik piskoposunun mahkemesi huzuruna çıktıkları Sakız'a ve sonrasında bugün arşiv kayıtlarında bulunduğu Malta'ya kendileri götürmüşlerdir.

Bir Ortodoks otoritesinin meseleye dahil olduğunu gösteren tek diğer belgeye, bu bölümün başında anlatılan 1616'da Sayda'daki Fransız konsolosuna şikayetini bildiren Hacı Pietro de Georgio vakasında rastlanır.³⁸ Konsolosluk belgeleri Mayıs

35 Belgede Ioannes olarak geçmektedir.

36 Bu saldırıların kayıtlarında genelde fiilen gasp etmek üzere yollanan βάρκα (varka) olarak tarif edilen küçük bir tekne bulunmaktadır.

37 Bu da oldukça yaygındır. Çoğu saldırı karaya yakın noktalarda gerçekleşmekteydi ve bazı kişiler gemiden atlayıp kaçabiliyordu.

38 T.A. 1/11, 1617.

ayının sonunda kaleme alınmıştır. Bir ay sonra Hacı Pietro Kahire'ye gitmiş ve yüksek makamlarda bulunan bazı Ortodoks papazlar sayesinde inanılmaz miktarda belge toplamıştır.

Bu belgelerden ilki Sina'daki Azize Katerina Manastırı'nın başpiskoposu Lavrentius'un Hacı Pietro lehine verdiği belgedir.³⁹ Belgede Hacı Pietro ve yoldaşlarının Hacı Pietro'nun gemisine Dimyat'tan pirinç yükledikleri ve pirinci satmayı planladıkları Sayda'ya yelken açtıkları kısaca anlatılmaktadır. Sonrasında gemide Türklere, Yahudilere ve hatta başka Hristiyanlara ait mal bulunmadığı ve ifadelerinde belirttikleri üzere, malın tamamının Hacı Pietro ile yoldaşlarına ait olduğu ifade edilmiştir. Belgenin devamında saldırı Sayda'daki yüksek mahkemede anlatıldığı şekilde açıklanmıştır.

Bu noktada Lavrentius "ieromonachi ve keşiş cemaati"yle birlikte geminin sadece Hacı di Pietro di Georgi'ye ait olduğunu ve taşınan malın önceden belirtilen mala her bakımdan uyduğunu beyan eder.⁴⁰ Bu sebeple gemi ve malların geri verilmesini talep etmektedir.

Sonraki, belge içeriği bakımından olmasa da yazarı bakımından dikkat çekicidir. "Cyrillus Patriarch a Alexandrie" ifadesi belgenin en üstünde bir başlık gibi yer almaktadır. Gösterişli ve gelişigüzel bir imza sayfanın altını kaplamaktadır. Bu kesinlikle İstanbul'da vazife yapan Osmanlı döneminin en meşhur patriği Kirillos Lukaris'tir. Patrik hikâyemizde önemli bir unsurdur ve son bölümünde onun hakkında çok daha fazlasını öğreneceğiz. Ancak daha şimdiden, yani İstanbul'daki patrikhane makamına çıkmasından ve papalık ile Doğu'daki siyasetinin en amansız muhaliflerinden birine dönüşmesinden dört yıl önce bile, Katolik korsolarının sebep olduğu zararlar yüzleştğini görüyoruz.⁴¹

Lukaris belgeye Hacı Pietro'nun geminin sahibi olduğunu tasdik ederek başlar. Önceki belgede de gördüğümüz üzere, gemide Türk ve Yahudi olmadığına değindikten sonra, Hacı Pietro'nun geminin yegane hissedarı olduğunu belirtmiştir.⁴²

39 Ne asıl Rumca metinde ne de İtalyanca çevirisinde Azize Katerina'nın adına rastlanmaktadır. Bunun yerine Sina Dağı'nın adı geçmektedir. Fakat kastedilen kesinlikle Azize Katerina'dır. "λαυρέντιος ἐλέω(?) Αρχιεπίσκοπος του αγίου και θεοβάνδιστου Ορους σινά" "Lavrentius misericordia divina Archiepiscopus S(o) et theovadisti Montis Sinaii." *age.*, 33r ve 34v. Başpiskoposun ifadesi 1616 Ekim'inde Malta'da İtalyancaya çevrilmiştir.

40 "Insieme con la mia Congregatione di hieromonachi et monach." Bunu "voi giustissimi Sig(ni) et giudici" huzurunda ilan etmiştir. Bu da iddianın Kahire'deki Fransız konsolosluğunda verildiğine işaret etmektedir. *age.*, 34v.

41 Rumca bir belge yoktur ve bu belgenin Malta'da İtalyancaya çevrildiğine dair herhangi bir işaret de yoktur. Lukaris gibi oldukça eğitilmiş bir adamın Rumcanın yanı sıra İtalyanca bir belge de hazırlayabilmesi mümkündür.

42 "D'un caratto"; kelime anlamı itibarıyla "birinin payı" demektir. *age.*, 36r.

Gemilerinin tek sahibi olmaya ancak Ege denizindeki kaptanların hakkı vardı, bir geminin birden çok hissedarının olması muhtemelen daha yaygındı.⁴³ Lukaris böyle bir ihtimalin düşünülmesinin önüne geçmek ihtiyacı hissetmiş olmalıdır. Belgenin devamında önceki belgede olduğu gibi, saldırının ayrıntılarını anlatmış ve adaletin sağlanmasını talep etmiştir.

Son olarak, Hacı Pietro Malta'ya yanında Kahire'deki Fransız konsolosu Gabrielle Firnosu tarafından imzalanmış bir belge getirmiştir.⁴⁴ Konsolos Hacı Pietro'nun talebi üzerine İskenderiye patriğinin ona verdiği yeminli ifadeyi onaylamış ve tasdik etmiştir. Saldırının ayrıntılarına bu ifadeye tekrar değinilmiştir.⁴⁵ Devamında ifadenin "bahsi geçen gemi kaptanı Pietro'nun buradan ayrılıp gemisini ve gemide taşıdığı pirinci geri alabilmek için Hristiyan âlemine gitmeye niyet etmesi sebebiyle" verildiği belirtilmiştir.⁴⁶ Konsolos bu geminin Hristiyan âleminde gidebileceği yerlerdeki tüm hükümdar ve yöneticilerden, Hacı Pietro ve gemideki malının Hristiyan olması sebebiyle Pietro'nun haklı gayesine merhamet ve yardımseverlikle yanaşmalarını şiddetle rica ettiğini yazarak belgeye nokta koymuştur.⁴⁷ Bu son satırlarda konsolosluk belgesinin Hristiyan Akdeniz dünyasında bir tür pasaport işlevi görmesi amaçlanmış gibi gözükmektedir.

Malta'da devam eden bu davalar haricinde, Maltalıların saldırılarına maruz kalan Rum tüccar ve kaptanlara yardım etmek konusunda Ortodoksların meseleye dâhil olduğuna dair başka kanıtlar da bulunmaktadır. Bu kitabın başında geçen bir vaka bu kanıtlardan biridir. Bu vakada Ege'nin doğusunda yer alan Midilli adasındaki metropolit 1627 yılında üstad-ı azama bir mektup yazmıştır. Mektupta kaptanı İakomes adlı bir reis olan bir geminin yine Mısır kıyısındaki Reşit limanına döndüğü esnada

43 Efthymiou-Hadzilacou, *Rhodes et sa région élargie*, 289. Vryonis Ege'deki çoğu geminin hisseli olduğunu söylemektedir. Vryonis, "Local Institutions in the Greek Islands", 123. Konstantinides hemen hemen her zaman birden çok sahibi olan (hisse sistemi) büyük gemiler, *karavia*, ve sadece bir kişiye ait olan daha küçük *kayıklar* arasında ayırım yapmaktadır. Konstantinides, *Kapáβia, Καπετάνιοι και Συντεροφοναύται*, 73-74. 1751'de Kandiye'deki (Girit) Osmanlı otoriteleri şehir sakinlerine ait ticari gemilerin bir listesini yapmışlardır. Kırk sekiz gemiden kırkı tek bir kişiye aitti. Kremmydas, *Καταγραφή των εμπορικών πλοίων του Ηρακλείου*, 12-17.

44 Bu ve Kahire'deki Fransız konsolosunun dahil olduğu diğer davada, T.A. 2/7, konsolosa ayrıca *consigliere* veya *consegliere* de denmektedir. Sayda'da bunlar iki farklı kişidir. Bu farklılık iki konsolosluktaki farklı görev düzenini yansıtmaktadır.

45 Patrikle birlikte başka iki kişinin adı geçmektedir: "Pappa Ianna suo Vicario" ve "Patri Iasaph calorò dell'ordine Greco". Büyük ihtimalle bu ruhbanlar patriğe eşlik etmiş fakat ayrıca ifade vermemişlerdir.

46 "Et Perche detto patron Pietro In ten di partirsi et andare in Chistianita per la recuperatione della detta sua saica et riso." *age.*, 35r.

47 *age*. Belge 27 Haziran 1616'da yazılmıştır.

Maltalı iki kalyonun saldırısına uğramasından şikâyet etmiştir. Maltalılar gemidekileri dövmüş, işkence etmiş, tüm mallarını çalmış, soymuş ve sahipleri Hristiyan olmasına rağmen gemiye el koymuşlardır. Geminin iki ortağın malı olduğunu yazan rahip, yarısının İacomé'ye diğer yarısının ise yine Midillili Kyritze Avvagiano'ya ait olduğunu belirtmiştir. Çalınan malların sahibi Xatzitriandafylo adlı bir tüccardır. Bu mallar on altı top keten, altı yüz okka baklagil, biraz kumaş, kemer ve baharattan oluşmaktadır. Maltalılar ayrıca tüccarın şahsi mallarını da almıştır.⁴⁸ Bu vakanın daha önce tartıştıklarımıza ne kadar benzediğini şimdi görebiliriz. Mısır'dan yola çıkmaları, kötü muameleye maruz kalmaları ve hem gemilerine hem de mallarına el konması ortak yanlarıdır.

Batnaz adasındaki meşhur Aziz Yuhanna Manastırı başkeşişleri de üstad-ı azama bir mektup yazmıştır. 1587'de İonas üstad-ı azama Alessandro adlı Maltalı bir korsanın manastıra ait bir geminin kaptanına ve kâtibine saldırdığını anlatmıştır. Onları ayaklarında patlayıcılarla gemi direğine bağladıktan sonra, malları ve kendilerinin Yahudi olduklarını itiraf etmedikleri takdirde onları bıçakla öldürmekle tehdit etmiştir. İonas tazminat talep etmek üzere Malta'ya mektup yazmıştır. Birkaç yıl sonra 1604'te başkeşiş Nikiforos Napolili bir korsanın Georgio Moschona adlı birine ait bir gemiyi batırdığını anlattığı bir mektup kaleme almıştır. Gemi enkazından kurtulmayı başaranlar sırlıslam ve çıplak vaziyette Rodos'a gitmişler, Rodos beyi korsanlarla çalıştıklarını düşünerek onları derhâl hapse atmıştır.⁴⁹

Ortodoks otoritelerin, Malta korsanlarının Rum kurbanları adına ne kadar düzenli müdahale ettiklerini belirlemek mümkün değildir. Elde bulunan veriler, Ege'nin dört bir tarafına yayılmış çok sayıda ve genelde keşfedilmemiş, nadiren manastır kütüphanelerinde rastlanan bir iki mektuptan gelmektedir. Malta kayıtları ve önceden yapılmış pek çok çalışmanın gösterdiği üzere, Katolik müdahalesinin ise çok daha yaygın olduğu, neredeyse rutinleştiği kesindir. Ancak Ortodoks ruhbanların rolü sınırlı olsa dahi, XVII. yüzyılda güvenlik arayışı için dinî otoritelere yaygın biçimde müracaat edildiğini göstermektedir.

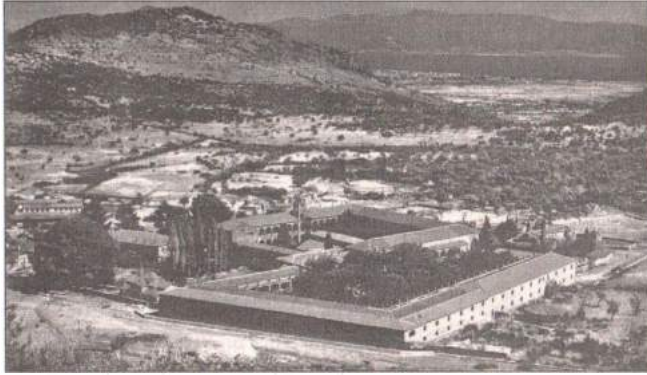
Tribunale kayıtlarındaki en erken tarihli dava 1602 tarihlidir.⁵⁰ Venedik kontrolündeki bölgede ilk müracaatın Osmanlı İmparatorluğu kurumlarından ziyade

48 Krantonelle, *Ιστορία της Πειρατείας στους μεσους χρονους της Τουρκοκρατίας*, 115-16.

49 Maltezou, "Τα Πλοία της μονής Πάτμου", Μάσκουλα 124. Μάσκουλα (*mascoula*) kelimesinin anlamını açıkladığı için Nikos Panou'ya teşekkür ederim. Bu davada küçük toplar Pas-kalya haftası kutlamaları boyunca Korfu'da hâlâ atılmaktadır. Venedik döneminde, yaklaşan korsan veya düşman filolarına karşı adalılar uyarmak üzere kullanıldıkları bilinmektedir.

Bkz. www.corfuvisit.net.

50 T.A. 1/1.

RESİM 5.1. (Lesvos) Midilli'deki Limonas Manastırı.

Venedik otoritelerine yapıldığı ilk dava olması bakımından eşine rastlanmaz bir vakadır. Bunun sebebi kurbanların 1602'de hâlâ Venedik toprağı olan Girit adasının kıyısına vurmuş olmasıdır.⁵¹

Antonio Cantanin ve kayınpederi gemileriyle 1602 yılının Nisan ayı başlarında İskenderiye'den ayrılmışlardır.⁵² Belgeler iki adamın nereli olduğunu söylemese de, geminin adı büyük ihtimalle Rodoslu olduklarını akla getirmektedir. Varış noktaları İstanbul'dur, fakat 2 Nisan günü Cacavo adası yakınlarında bir geminin saldırısına uğramışlardır.⁵³ Korsanlar mallarına el koyduktan sonra, Girit'in güney kıyısının açıklarında yer alan Gaidronisi adlı küçük adada malı boşaltmışlardır.⁵⁴ Antonio'nun ifadesine göre, burada on bir gün boyunca kalmışlar, yakınlardan geçen bir gemi onları kurtarmış ve Girit'e götürmüştür. İfadesinde bu nokta üzerinde çok durmaz. Yüksek Konsey huzurunda ifade vermek ve Malta'ya götürmek üzere belge bulmak için Zante'ye nakledildiklerini hemen belirtir.⁵⁵

51 Yirmi beş yıl süren mücadelenin ardından 1669'da Osmanlılar adayı almışlardır.

52 Adı Cantanin olarak da geçmektedir. Geminin adı ilk bakışta iki gemiden bahsettiğimiz izlenimini vermektedir. Geminin adı *Santa Maria de Lindos et Santa Caterina*. Ancak metin boyunca "la nave"ye çok sayıda yapılan göndermeler yalnızca bir gemiden bahsedildiğini göstermektedir.

53 "Un vassello." T.A. 1/1, 1602, 3v.

54 Bu belge davacı ve tüm denizcilerin gemiyi terk etmeye zorlandıklarını göstermektedir. "fecceero sbarcare L'esponente con tutti gl'altri marinari." *age.*, 3v. Bugün hâlâ yerleşim olmayan ada beş kilometre uzunlukta ve yaklaşık bir kilometre genişliktedir. Bu detay Cacavo adasının Mısır ve Girit arasında bir yerde olduğunu göstermektedir, ancak adanın nerede olduğunu tespit edemedim.

55 *age.*, 3v. "Dal cui Suprema Tribunale presoro(?) fede, et Testimoniali autentica d'ogni Loro giud-pretenzione, La cui copia insieme con l'originale si esibisce alle Si(re)V(re)."

Venedik mercine Malta'da verilen ifadede tekrar tekrar atıfta bulunmaktadır. Antonio adına hazırlanmış bir belgede "yukarıda adı geçen belge ve evraklarda bulunan mühür Venedik *Signoria*'sının hükümeti, idaresi ve yargısı [altında] olan Zante Mahkemesi mührüdür" ibaresi geçmektedir.⁵⁶ "Herhangi bir evrak üzerine basılan [bu mühür] ve herhangi bir mahkemeye sunulan ... özellikle Malta adasındaki [mahkemeye sunulan] evrak, herhangi bir hususta ve özellikle bu konuda tetkik yapılması durumunda zorunlu ve gereklidir. Mevzunun incelenmesi ve âdet üzere başka bir taahhüt verilmesi gerekmektedir."⁵⁷ Venedik mühri ve daha genel olarak ifadelerin dinlenmesi konusundaki isteklilik, Antonio ve diğerlerinin anlattığı hikâyenin doğruluğunu soruşturmak amacıyla hizmet etmektedir: "Yukarıda üç *capitoli* tarafından ifade edilen meşru ve hukuki delillerin doğruluğu Zante Yüksek Mahkemesi'nce ispat edilmiş ve imzalanmıştır."⁵⁸

Yalnızca bir vakada öleyici bir tedbir olarak önceden hazırlanmış bir belgeyle karşılaşmaktayız. 1686 yılı Nisan ayında Agostino Plati reis adlı bir kaptan Girit adasının Resmo şehrinden ayrılmıştır. Kaptan Plati'nin gemisine mal yükleyip bunları saldırı sonucu kaybeden bazı tüccarların ifadesine göre, kaptanın elinde İstanbul'daki Fransız büyükelçisince verilmiş bir *patente* bulunmaktaydı. *Patente* anlaşıldığı üzere kaptanı ve gemisini Fransız otoritelerinin koruması altına alan bir çeşit pasaporttur.⁵⁹ Tüccarlardan birinin mahkemede açıkladığı üzere, Agostino ve gemi kâtibi kendisine evvelki yolculuklarında yanlarında bir "pasaport bulunduğu için ne Kaptan Bavian, ne Berberî korsanları ne de Hıristiyan korsanlarının saldırısına uğramadıklarını" söylemişlerdir.⁶⁰ Dolayısıyla, tüccarlar yalnızca bu

56 *age.*, 5v. "il sugillo col quale viene sugillata et munita la prefata fede et scrittura è del Tribunal del Zante, Governo, Territorio et Giurisditori della S(ria) di Venetia."

57 *age.*: "impresso in quasi sia scritturra, et presentato in qualsivoglia tribunale ... et particolarmente appresso quest'Isola di Malta, in material di chi si sia, et specialmente in caso di verificat(e) con frome al soggetto di chi si tratta, è stato so lito, et consueto darli quall piena et indubitata fede, che si deve."

58 *age.*: "La prova leggitima et giuridica di Sopra d(tti) Tre Capli viene autentica mente provata et approbata dal Tribunale Supremo del Zante."

59 Jal, *Glossaire nautique*, 1139. "Passeport" maddesinde kelimenin çeşitli dillerdeki karşılıkları verilmektedir. Cenova'daki karşılığı *patentedir*. Şu şekilde tanımlanmıştır: "Pasaport taşıyan kişiye bir şehrin limanına girmek ya da limanından çıkma hakkı tanıyan bir serbest dolaşım iznidir. Bu temel tanımın genişletilerek bir geminin kaptanına verilen bir lisans şeklinde tanımlanabilir. Bu belgeye binaen, gemi hazırlandığı yolculuğu serbestçe gerçekleştirebilirdi." Bu belgede başka yerlerde *passaporto* yerine *patente* kullanılmaktadır. Bir şahidin ifadesine göre, bu davada pasaport on dört veya on beş ay geçerli olarak çıkartılmıştır. T.A. 13/10, 1687, 7r. Bu belgede reis "Rayes" olarak yazılmıştır.

60 T.A. 13/9, 1687, 8r, 9v: "che viaggiava nelli antecedenti viagi con un passaporto stante il quale non era molestato da Cap(n) Bavian e de Beberbeia e dalli Corsali Christiani."

pasaport sebebiyle her zamanki nakliye ücretinden yüzde 40 daha yüksek bir ücret ödemişlerdir.⁶¹ Ne yazık ki pasaportu almış olmaları nafiledir. Korsan kaptan gemiye geldiğinde, Plati ona belgeyi göstermiş fakat korsan kaptan belgeyi yırtmış ve büyük ihtimalle yok etmiştir.⁶²

YEREL KURUMLAR VE GÜVENLİK ARAYIŞI

Şimdi her şey açıkça görünüyor olmalı. Genelde Mısır ve Ege'nin doğusundaki çok sayıda liman arasında yelken açan Rum tüccar, denizci ve gemi kaptanları Maltalı korsanların (ya da her ihtimalde Malta'da peşine düşülmesi gereken insanların) saldırısına uğramıştır. Sıklıkla küçük botlarda veya denizin dört bir tarafındaki pek çok kayalık adada terk edilen bu kişilerin yolu, ne yaşadıklarını anlattıkları ifadelerin kaydedileceği farklı mahkemelerden geçmiştir. Malta şövalyelerinin limana girip saldırımları sonucu mallarını kaybeden tüccarların talebiyle bir mektup yazmak zorunda kalan Kerpe başpiskoposu vakasında olduğu gibi, dosyalar zaman zaman anında hazırlanmıştır.

Bu usuller nereden gelmiştir? Hukuki bir alan olarak nasıl bir Akdeniz meydana getirmektedirler? Söylenebilecek ilk şey, bu usullerin davacıların bizzat kendilerinin yarattığı doğaçlama pratikler olduğudur. Güvenlik arayışlarında her ihtimali dikkate alan davacılar başka amaçlar için evvelden beri varolan kurumlardan istifade etmişlerdir. İlk olarak bu kurumlardan en önemlilerine yani Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Fransız konsolosluklarına bakalım.⁶³

Levant'taki diğer konsolosluklar gibi, Fransız konsoloslarının da iki temel görevi vardı. İlk Osmanlı yetkililerine karşı kendi ülkelerini temsil etmekte. İkincisi ise, Fransızlar söz konusu olduğunda Marsilya Ticaret Odası'nı temsil eden ulusal ticaret mercii olarak kendi *échelle*'inde belli bir yetki kapsamında Fransız milleti üzerinde (yegâne olmayan) otoriteye sahiptiler.⁶⁴ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Avrupalı konsoloslar üzerine tarihyazımı konsolosları bu iki yetki bağlamında incelemektedir. Bu yetkilerin konsolosların ana sorumlulukları olduğunu düşünürsek bu eğilim

61 Bu belgede bahsedilen para cinsini (tumuni), tespit edebilmiş değilim. Fakat oran farkı açıktır. Her zamanki orana göre bir kental sekiz tumuni etmektedir, ancak Agostino Plati'nin gemisinin nakliye ücreti hesaplanırken bir quintal on bir tumuni olarak alınmıştır. T.A. 13/9, 1687, 9v.

62 Davacılar Malta'da belge hazırlayamamışlardır. *age.*, 1r: "li strappo dale mani La patente." Ve T.A. 13/10, 1687, 1r'de hemen hemen aynı şey anlatılmaktadır. İki dava aynı saldırıyla ilgilidir ancak iki farklı tüccar tarafından açılmıştır.

63 Daha önce gördüğümüz üzere, zaman zaman Venedik konsolosluk otoritesine başvuruluyordu. Fakat Fransız konsoloslarına başvurulduğu kadar çok değil.

64 Van den Boogert, *The Capitulations and the Ottoman Legal System*, 38.

mantıklıdır. Fakat konsoloslar, tarihçilerin çok ilgisini çekmemiş olsa da bizim hikâyemiz açısından hayati öneme sahip başka bir alanda da söz sahibidir. Sözleşme yazmalarını, ifadelere, nakliye senetlerine, vasiyetlere ve benzeri belgelere şahitlik etmelerini sağlayan noterlik yetkileri vardı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kapitülasyonları konu alan yakın zamanda yayımlanan bir çalışmada, Maurits H. van den Boogert konsolosluğun tüccarlar, simsarlar ve kaptanlar yani başka bir deyişle denizcilik ve ticaret hayatıyla ilişkili herkes açısından hayli mühim olduğuna işaret etmektedir. İlaveten adı geçen bu belgelerin Fransa, İngiltere veya Hollanda Cumhuriyeti'nde hazırlanan belgelerle aynı hukuki geçerliliğe sahip olduğunu yazmaktadır.⁶⁵

Avrupa konsoloslarına, hizmet ettikleri ülkenin vatandaşlarının ticaretlerinde yardımcı olmaları amacıyla noterlik vazifesi verilmesi mantıklıdır. Ancak bu sınırlama Rum tüccarların belge almak amacıyla konsoloslara başvurmasını engellememiştir. Bu belgeleri hem konsolosluk yetkililerinin damga ve mührünü taşımaları hem de Malta'da Tribunale'ye sunulmaları sebebiyle, aleni şekilde ileri sürülen hukuki belgeler olarak görmekte haklıyız. Dolayısıyla, bu belgelere başvurulması ve belgelerin kullanılması Avrupalı bir hukuk sistemini Akdeniz'in doğusunda yaygınlaştırma girişimi olarak görülebilir. Maltalılar bu girişime karşı koymuşlardır.

Fransız konsolosunun davaları dinleme ve belge vermedeki istekliliği konsolosluk korumasının az sayıdaki Osmanlı Yahudisi ve Hristiyanını kapsayacak şekilde genişletilmesi olarak bilinen uygulamayla karıştırılmamalıdır. Uygulama Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bireylerin statüsüyle alakalıdır ve XVIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Burada ise, konsolosun ve –şüphesiz– davacıların niyeti Akdeniz'in tamamında yolculuğun kolaylaşmasıdır. 1632 yılında Fransız konsolos yardımcısının Sakız adasında yazdığı belgeyi hatırlayalım.⁶⁶ “İlgililere” hitaben yazdığı mektupta konsolos, Rum kökenli iki Hristiyan olan davacıların kendilerine ait malları geri almak için Malta'ya gittiklerini yazmıştır. Serbestçe gitmelerine izin verilmesini ve onlara her şekilde yardım edilmesini istemiştir. *Consolata del Mare*'nin kuralları hakkındaki nadir de olsa mevcut kayıtlar, denizcilik alanına yapılan vurguyu desteklemektedir. 1630'larda Malta mahkemesinde Papa İani adlı bir Malta saldırısı kurbanı “le legi del Consolato del Mare”ye karşı yapılanlara itiraz etmiştir.⁶⁷ Antonio Cantanin ise “consuetudine maritime”ye dayanarak tazminat ödenmesini talep etmiştir.⁶⁸ Yürürlükteki kanun veya normlara dair az sayıda belge olmasına rağmen,

65 *age.*, 40. Gerekliği gibi imzalandığı ve kaydedildiği takdirde.

66 Bkz. Yukarıda tartışılan Selanikli Athanasio di Pancratio, Midillili Commeno ve Rodoslu Patron Nikita davası.

67 T.A. 2/4, 1r.

68 T.A. 1/1, 1602, 4r.

Malta'da sunulan ifade *Consolata del Mare*'de belirtilen denizcilik usulleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu noktaya Altıncı Bölümde geri döneceğim.

Batı Akdeniz'de pasaport çıkartılması tarihyazımında oldukça bilindik bir konudur ve bu sebeple bir kıyas yapılabilir. Kuzey Afrikalı korsanlar ikisi de çeşitli liman şehirlerindeki Fransız konsoloslarca çıkartılmış iki farklı tip pasaport taşımaktaydılar. İlki Fransızların "un certificate de nationalite" diye bildikleri söz konusu geminin, kaptanının adı geçen kaptan ve sahibinin ise Cezayir Beylerbeyliği olduğunu tasdik etmektedir. Fransız kralına ait gemilerden sorumlu tüm yetkililerden, bu pasaporta sahip korsanlara her bakımdan yardımcı olmaları rica edilmektedir. Genellikle ilk belgeyle birlikte kullanılan diğer belge, "passavant" diye bilinmektedir ve Fransız ganimetlerine el konmasından caydırmak amacıyla düzenlenmiştir. Passavantların hususi bir şekli vardı. Kenarları dalgalı şekilde kesilmişti ve bu belgelerin üst yarısı Avrupa'nın güneyindeki konsoloslara verilmekteydi. Cezayirlilere "bu belgelerin üst kısmına benzeyen geçiş izni ibraz eden tüm gemilerin yağmalanmadan geçmesine izin verilmesi" emri verilmiştir.⁶⁹ Belgeler yaygın olarak suistimal edildiğinden, bu iki belgenin de kullanımı sorunlu bir meseleydi. Ancak bizi ilgilendiren nokta bu mevzu değil, bu belgeler üzerinden yapılabilecek bir kıyaslama ve bu kıyaslama sonucunda bulduğumuz mühim farklılıklardır.

İlk farklılık, Akdeniz'in batısında bu belgelerin talep edilmeden önce ve düzenli olarak çıkartılmasıdır. Ancak Akdeniz'in doğusunda böyle bir durum söz konusu değildir. Önceden bahsettiğimiz gibi, pasaportun talep edilmeden çıkartılması yalnızca bir korsanlık vakasında yani 1687'de mallarını Girit'e gemiye yükleyen tüccarların Santorini adası yakınlarında saldırıya uğradığı birbiriyle ilintili iki vakada karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰ Bu istisnanın nedeni, zamanında Ege Denizi'ni kaplayan ve yelken açmayı özellikle tehlikeli hâle getiren Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşları (1684-99)'dır. Savaş ilan edilen dönemler haricinde pasaportların her zaman taşınmadığı ve bunun muhtemelen XVII. yüzyılda Akdeniz'in doğusu ve batısı arasındaki statü farklılığını yansıttığı söylenebilir. Güney Avrupa'nın coğrafi yakınlığı göz önünde bulundurulursa, Kuzey Afrikalı limanlarından yelken açar açmaz uluslararası sulara girmişlerdir. Diğer taraftan, Maltalılar bir Osmanlı gölüne yelken açmaktaydılar. Yalnızca Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yelken açan Osmanlı kaptanları da her zaman bu belgeleri edinmekle uğraşmamışlardır. (Ayrıca bu kaptanların korsuluk yapmadığı da aşıkardı.) Konsolosluk yetkililerine pasaport çıkartmak için değil, saldırıya uğradıktan sonra gitmekteydiler.

İkinci farklılık ise, bu belgelerin resmî politikanın bir ürünü olmasıdır. Boş passavant nüshaları Avrupa'nın güneyindeki limanlardan ayrılan gemilere satılmak

69 Devoulx, "La marine de la régence d'Alger", 384-85. Fisher, *Barbary Legend*, 326.

70 Bkz. Yukarıdaki 13/9 ve 13/10.

üzere bu bölgedeki konsoloslara gönderilmiştir.⁷¹ Akdeniz'in doğusundaki konsoloslara Rum tüccarları ve kaptanları, Maltalı ya da başka Katolik korsolara karşı korumak üzere talimat aldığına dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Fransız konsoloslarının Rumlara yardım etmesinin sebebi böyle bir talimattan ziyade, hizmetleri karşılığında ücret talep edebilmeleridir. Paris'ten kanuna aykırı ücret talep edilmesi ve şahsi ticaret yapılmasına karşı tekrarlanan ihtarlar, yetkililerin sürekli ilave kazanç kaynağı arayışında olduğunu göstermektedir.⁷² Konsololar ücret karşılığı hizmet vermeye istekli olduklarından, Rumlar Malta'da adalet aradıkları sırada davalarına onları dahil etmiştir.

Rumlar, Akdeniz'in doğusunda iş yapan Müslüman Osmanlılarla kıyaslandıklarında da ortaya ne kadar özgün bir toplum oldukları çıkmaktadır. Rumları Hristiyan oldukları gerekçesiyle korumak yönündeki isteksizlik, Fransız konsolosların kendilerine başvuran Müslümanlara yardım ettikleri düşünülünce daha iyi görülebilir. 1620'lerde İzmir'deki Fransız konsolos Jean Dupuy esirlerin fide karşılığı serbest bırakılması işini yürütmekteydi. Malta'da iki ortağı vardı ve üç ortağın birbirlerinin kanuni temsilcisi olarak hareket etmeye tam yetkisi bulunuyordu. Fidyenin avans verilmesi durumunda, Malta'daki iki ortak (kendisi de bir esir olan) bir kadı ve şahitler huzurunda parayı kölelere teslim ederdi. Avans olarak ödenen miktarın, esirlerin İzmir'e varır varmaz Fransız konsolosuna ödemeyi kabul ettikleri fidyenin bir taksiti olduğu anlaşılmaktadır. Kadı *temessük* veya *hüccet* adı verilen hukuki bir belge verirdi. Bu belgeler sonunda Dupuy'nin eline geçirdi.⁷³ Aynı Dupuy'ye Tribunale degli Armamenti arşivlerinde bu kez Sakız adasındaki konsolos yardımcısı olarak rastlanmaktadır. Evvelen Maltalıların iki Rum kurbanına seyahat belgesi verdiğini görmüştük.

Fransız pasaportuyla Resmo'dan yelken açan kaptan Agostino Plati reis, bu pasaportu aynı dönemde Resmo'da bulunan Fransız konsolos yardımcısı Guilhaume Fabre'den almış olmalıdır.⁷⁴ Osmanlı arşivleri konsolos yardımcısının faaliyetlerinin

71 Fisher, *Barbary Legend*, 326.

72 1664 tarihli bir kararname konsolosların şahsen ticaretle uğraşmalarını ve kral ya da Marsilya Ticaret Odası tarafından onaylanmamış haklarından ücret almalarını yasaklamaktadır. Brewer, "Gold, Frankincense and Myrrh", 97. Tahmin edilebileceği üzere, bu kararname pek de etkili olmamıştır. Konsololar XVIII. yüzyılda borç verme, kendi adlarına ticaret yapma ve diğer pek çok riskli faaliyeti yasaklayan kuralları hâlâ göz ardı etmekteydi. Van den Boogert, *The Capitulations and the Ottoman Legal System*, 230.

73 Faaliyetlerini bu sayede bilmekteyiz. Bu belgeler Bibliothèque Nationale'de bir cilt hâlinde bir araya getirilmiştir ve Fodor'un makalesinin temelini meydana getirmektedir. "Piracy, Ransom Slavery and Trade".

74 Fabre saldırının ardından davacılar lehine bir belge yazan yetkililerden biridir. Bkz. T.A. 13/9, 1687, 2v ve 13/10, 1687, 2v. Brewer Fabre'nin ailesinin genellikle konsolos ve konsolos

başka bir tarafını günyüzüne çıkarmaktadır. Agostino Plati adına mektup yazmasından tam bir yıl önce 1685'te başlayan aşağı yukarı on yıllık süreç içinde hazırlanmış belgelerde Fabre'nin adına sekiz defa rastlanmaktadır. Belgelerin bazıları şahsi ticari anlaşmalarıyla alakalıdır, fakat geri kalan belgelerde Osmanlı yetkililerinin mal nakliyatına kefil olduğu görülmektedir. 1685'te Girit defterdarı Halil Efendi'ye ait buğday nakliyatına kefil olmak üzere mahkeme huzuruna çıkmıştır. Buğday Girit'in kuzey kıyısı üzerindeki Kandiye'den Hanya'ya gönderilmekteydi ve Fabre, korsanların gemiye saldırması durumunda buğdayı garanti altına almıştır. Yalnızca bir hafta sonra aynı gemi nakliye yapacaktır. Gemi yelken açmak üzereyken Fabre kaptan Jon Salmo'nun "düşmana doğru gitmeyeceğine" söz vermektedir. O hâlde, Fransızların hem nakliyenin güvenliğine hem de kaptanın davranışlarına dair güvence verdiği görülmektedir.⁷⁵ Akabinde bir Aga'ya ait yağ nakliyatı için, Kos'a seyahat etmek üzere yola çıkan Girit kadısının güvenle geçmesi için ve yine Kandiye'den Yanya'ya bir buğday nakliyatına kefil olmuştur.⁷⁶

Fransız tüccarlar da güvenlik garantisi (ya da en azından güvenlik sözü) satmaya istekliydiler. Ücret karşılığı adlarını, Fransızlara tanınan güvenlikten faydalanmaları için Müslüman ve Yahudi tüccarlara kiralamışlardır.⁷⁷ Fransızların Osmanlı Müslümanları ve Katolik korsanlar arasındaki arabulucu rolü, belki de en iyi şekilde denizde gemilere fidye için el konulması üzerinden resmedilebilir. Selanik Osmanlı mahkemesi kayıtlarında geçen bir davada yirmi beş yolcusuyla saldırıya uğrayan Müslüman bir kaptanın el konan gemiden küçük bir botla kaçmayı başardığı anlatılmaktadır.⁷⁸ Kısa bir süre sonra bir Fransız gemisi yakınlarından geçmiştir. Müslümanlar Fransız kaptanın korsanlara fidye ödemesini istemişlerdir. Bu sayede tam o noktada gemi geri verilmiştir. Ancak gemiden kaçmayı başaramamış on beş Müslüman o kadar şanslı değildir. Malta'ya götürülmüş ve büyük ihtimalle köle yapılmışlardır.

Fazlasıyla talep edilmesine rağmen, Fransız konsoloslarının (ve diğerlerinin) Müslüman Osmanlılara ve Hristiyan Osmanlılara yaptıkları yardım bir değildir. Bu kısmen iki grubun yüzleştiği farklı sorunların bir sonucudur: Hristiyanların köle yapılma ihtimali daha azdı (ancak bazen köle yapılmışlardır). Ancak Katolik

yardımcılığı makamlarında bulunan Levanten ticaretinin nüfuzlu ailelerden biri olduğunu tespit etmektedir. Guillaume Fabre'nin 1691'den 1692'ye kadar "Candie" konsolos yardımcısı olduğunu yazmaktadır. Brewer, "Gold, Frankincense and Myrrh", 102. Malta'daki belgeler en azından 1680'lerin ortasından beri adada bulunduğunu göstermektedir.

75 Stavrinides, *Μεταφράσεις Τουρκικών Ιστορικών Εγγράφων*, 2:233, 236. Defterdar adadaki baş muhasebe görevliydi.

76 *age.*, 2:361, 402, 411.

77 Philipp, *The Syrians in Egypt*, 23.

78 Ginio, "Piracy and Redemption in the Aegean Sea", 145.

korsanların Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında ayırım yapmasından kaynaklanan daha temel bir farklılık vardır.

Fransız konsoloslar ve Maltalıların Müslüman kurbanları arasındaki görüşmeler ve değiş tokuşlar resmî kanuni belgelerden ziyade, taraflar arasındaki özel sözleşmeler şeklinde gerçekleşmekteydi. Ginio'nun XVIII. yüzyılda fıdye ödenmesi hakkında yazdıkları gayet tabii XVII. yüzyıl için de geçerlidir. Tek yapmamız gereken, esirlerin fidyelerinin ödenmesini düzenleyen kişilerin arasına Fransız konsolosları eklemektir:

XVIII. yüzyıl süresince fıdye ödenmesinin en belirgin özelliklerinden biri fıdye ödenmesi sırasında esirlerin bizzat kendileri, akrabaları veya ahabaları gibi şahsi girişimcilerin oynadığı roldür. Devlet ... Osmanlı esirlerinin hürriyetlerine kavuşması meselesine aşîkar bir biçimde karışmamıştır.⁷⁹

Tribunale huzuruna çıkan Hristiyan tüccarlar için verilen belgelerin türü farklıdır. Daha önce de söylediğim gibi, bu belgeler resmî ve kanuni belgelerdir. Rumların bunlara başvurması ve belgelerin (biraz tartışmalı olarak) kabul edilmesi Tribunale'de dolaylı ya da dolaysız olarak işleyen hukuki bir düzen bulunduğuna işaret eder. Bu hukuki düzenin geniş çaplı bir tartışmasına Altıncı Bölüm'de yer verilmiştir. Burada Hristiyan Osmanlıların, noter olmaları sebebiyle Akdeniz'in dört bir ucunda hukuki geçerliliği olan belgeler hazırlayıp teyit edebilen Fransız konsoloslara başvurduklarını kısaca belirtelim. Müslüman Osmanlılar da Fransızlara başvurmuşlardır, ancak ilişkileri şahsi sözleşme biçimindedir. Örneğin, Fabre'nin Girit'te kefil olması Maltalıları herhangi bir şekilde bağlamamaktadır. Bunlar daha ziyade Fabre'nin bir saldırıya uğramaları durumunda, bu Osmanlı yetkililerinin zararını karşılaması için yapılan anlaşmalardır. Daha çok araştırma yapmadan, Fransız konsoloslarının böyle vazifeleri üstlenip üstlenmediklerini veya Fabre'nin faaliyetlerinin savaş (1684-99) sebebiyle mi talep edildiğini anlamak zordur. Müslümanlar ve Hristiyanların gördüğü muamele arasındaki farklılığın ardında, Müslümanlarla barış içinde bir arada yaşama ihtimalini reddeden ve dolayısıyla onları Akdeniz çapında bir kanuni çerçeveye dâhil etmenin imkânsızlığını savunan bir Akdeniz görüşü yatmaktadır. Pratikte anlaşmazlığa düşülmüş olsa da, Hristiyan Osmanlılar Hristiyan olmaları sebebiyle teoride Akdeniz dünyasında seyahat etme hakkına sahipti.

Fransız konsoloslarının Rumlara yardımının dinî gerekçelere dayanmaması, Rumların adalet arayışında dinî bir boyut olmadığı anlamına gelmez. Burada bir kez daha doğudaki durumu Akdeniz'in batısındaki daha iyi bilinen dünyayla kıyaslamak yol gösterici olacaktır. Batıda Fransızların Kuzey Afrikalı korsanlara "un certificat de

nationalite” diye bilinen bir belge verdiklerini unutmayalım. Bu belge söz konusu geminin kaptanının adını ve sahibinin Cezayir Beylerbeyliği (ya da duruma göre Tunus veya başka bir şehir) olduğunu tasdik etmektedir. Akdeniz’deki çeşitli Fransız (ve Venedik) konsolosluklarında kâğıda dökülen ve sonrasında Malta’da mahkemeye sunulan ifadelerdeki vurgu tamamen farklı bir nokta üzerindedir. Kurbanlar ve şahitler tekrar tekrar bölgesel değil, dinî kimliklerini kanıtlamak zorunda kalmışlardır. Söylediklerine göre Hristiyanlardır ve kendileri gibi, yükleri, gemileri ile ifadede geçen her şey de Hristiyan malıdır. Antonio Cantanin ve babasına ait geminin “bir Hristiyan gemisi olduğunu, ortakların ve denizcilerin vaftiz edildiğini ve Hristiyan inancına mensup olduklarını, Hristiyan anne babalardan doğduklarını, [bu inançla] yaşayıp, eğitim gördüklerini” iddia etmeleri bu bakımdan tam manasıyla alışıldık bir durumdur.⁸⁰ Dolayısıyla, Akdeniz’in doğusunda Fransızların Hristiyanlık belgesi verdikleri söylenebilir.

Rumlar sonrasında (teoride kalsa da) Papa’ya hesap veren bir Katolik tarikatına karşı iddialarını güçlendirmek için Fransız devletin temsilcilerine başvurmuşlardır. Bu durum XVII. yüzyılda Rumlar ve diğer Osmanlı tebaasının bakış açısından, Fransız konsolosların Fransa’nın ve Katolikliğin (koruyucusu ve) temsilcisi rolleri arasında belirgin bir ayrım olmadığını göstermektedir. Hristiyan Arapların Roma’ya şikâyetlerini incelediği çalışmada, Bernard Heyberger şikâyetçilerin Roma’ya Latin misyonerleri veya Fransız konsoloslarca imzalanmış referans mektupları getirmek zorunda olduklarını yazmıştır.⁸¹ Kısacası, Fransız ve Katolik otoriteleri birbirlerinin yerine geçmekteydi. Bu oldukça mantıklıdır. Önceki bölümde tartıştığımız üzere, Fransa’nın Osmanlı İmparatorluğu’nun en sarsılmaz ve önemli müttefiki olarak ortaya çıkışı Levant’ta Katoliklerin ve Katolik inancının en saldırgan ve küstah savunucusuna dönüşmesiyle aynı anda gerçekleşmiştir. Söz konusu Fransız yetkililer Katolikliğin gelişimi adına hareket etmiyorsa Rumlar, Fransızların Malta’ya müdahalesinin Fransa’nın Katolik kimliği sebebiyle etkili olacağını ummuşlardır.⁸²

Rumların başvurduğu, adlarını vermemiz gerekirse, Sakız adasındaki Katolik piskoposu ve bazı Ortodoks ruhbanlar gibi diğer mercilerin açıkça dinî otoriteler olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Sakız piskoposunun yardımları konsoloslardan talep edilen yardımlardan farklı değildir. Sakız’da da şahitler çağırılmış,

80 T.A. 1/1, 1602, 4r.

81 Heyberger, “Sécurité et insécurité”, 148-49.

82 Katolik dünyasındaki Fransız nüfuzu çok sayıda güç merkezinde etkiliydi. İnebahtı’nın ardından, Malta Şövalyeleri’nin çoğu Fransızdı. Krantonelle, *Ιστορία της Πειρατείας στους μεσους χρονους της Τουρκοκρατίας*, 100. Roma’da Fransız ve İspanyollar Papalığın kontrolü için savaştan başlıca rakiplerdi. Bkz. Dandele, *Spanish Rome*.

ifadeler kaleme alınmış ve mahkeme yetkilileri hazırlanan dosyayı tasdik etmişlerdir. Konsolos (veya konsolos yardımcısı) ve noterinin yerini, piskopos ve noteri almıştır.⁸³

Ortodoks yardımı bir tür kurumsal yapının seferber edilmesinden ziyade şahsi müdahaleler şeklinde gerçekleşmiştir. Kerpe başpiskoposu bazı kurbanların isteği üzerine anında bir mektup yazmıştır. 1616'da yaşanan Hacı Pietro vakasında, kurban Pietro Kahire'deki herhangi bir Ortodoks mahkemesine gitmemiştir. Ortodoks mahkemesi yerine, birkaç Ortodoks ruhbanın saldırıya uğrayan geminin ve malın sahibi olduğuna dair şahitlik yaptığı Fransız konsolosluğuna gitmiştir. Bu şahitlerin Azize Katerina Manastırı başpiskoposu ve Kirillos Lukaris gibi hayli meşhur kişiler olduğu ifade edilmelidir. Ancak nihayetinde şahittirler ve ifadelerinin içeriği başka davalardaki tüccarların, kapitanların ve denizcilerin söylediklerinden pek de farklı değildir. Ayrıca Tribunal'e'ye gelen on dört davanın üçünde kurbanların Sakız adasındaki Katolik piskoposuna başvurmalarına rağmen, aynı adada bulunan Ortodoks metropolitin mahkemesine bir kere bile gitmemeleri dikkat çekicidir.⁸⁴ Bu durum Ortodoks Kilisesi'nin, bildiği kadarıyla Kuzey Afrika veya Malta'da Ortodoks Hristiyanların fidyasının ödenmesi için herhangi bir mekanizma geliştirmemesinden kaynaklanmaktadır.⁸⁵ Fakat aynı zamanda Akdeniz'in meşru bir bölge olarak ortaya çıkışına yeniden dönmemizi sağlayan izah edici bir soruyu akıllara getirmektedir. Malta'ya gelmelerinden evvel kurbanlarımızın başlarından geçenleri nasıl anlamlandırmalıyız? Hristiyan otoritelere Hristiyanlar olarak mı başvuruyorlardı? Yoksa Akdeniz'de hareket etmeye çalışan Ortodoks Hristiyanları kapsayan daha küçük çaplı bir Katolik koruyuculuğundan mı bahsetmekteyiz?

83 Bkz. 2/2, 1633, 13v; 2/5, 1637, 12v-12r; 13/4, 5v, ve 12/11, 1685, 1r.

84 XVII. ve XVIII. yüzyıllarda adada piskoposun, kadının ve Rum metropolitin olmak üzere üç mahkeme vardı. Argenti, *The Religious Minorities of Chios*, 208.

85 İstisna kaideyi kanıtlamaktadır. XIX. yüzyıl tarihi kitabı *Ta Meta ten Alosen*, Athanasios Ypselante İskenderiye patriklerinden biri hakkında şunları yazmaktadır. 1747 yılında, Andros yerlisi Mathaos İskenderiye tahtı için seçilmişti. İskenderiye'ye vardıktan sonra Kuzey Afrika'daki Cezayir ve Trablus kiliseleriyle alakadar olmuş ve buralara "esir alınmış Hristiyanlara ve yabancı tüccarlara yardım etmek üzere çalışmalarını için" keşişler göndermiştir. "Reşit, Pylousion ve Kahire'deki Hristiyanlar ve tüccarların –Lord Matthew'un şimdiye kadar hiç görmedikleri böylesine alışılmadık şeyler yaptığını görmeleri üzerine [vurgu yazara ait]– her biri Lord Matthew'a başvurup bu yaptığının iyi bir şey olup olmadığını düşündüklerini söylemeyi bir şeref meselesi hâline getirmişlerdir" (355).

KATOLİKLER VE ORTODOKSLAR

Roma ve Yakın Doğu Hristiyanları arasındaki ilişki genelde kültür, din ve düşünce tarihçilerine ait bir alan olagelmıştır.⁸⁶ Sadece bazı tarihçiler hikâyenin ticari tarafına da geçmiş ve Katolik Romalıları incelemişlerdir. Bernard Heyberger Vatikan'ın hırsları ve Katolik Arapların ticari sorunları arasındaki yakın ilişkileri gün yüzüne çıkarmak üzere Roma'daki Propaganda Fide arşivlerini derinlemesine araştırmıştır.⁸⁷ İncelemelerinin büyük bölümü Roma'ya kadar giden dilekçelerle alakalıdır ve bu vakaları Ortodoks Rumların Roma'ya başvurularına bakacağımız son bölümde mercek altına alacağız. Bu noktada iki grubu karşılaştırabiliriz.⁸⁸ Şimdilik sadece şunu söyleyelim. Heyberger'in yalnızca Katolik Romalıları üzerinde yoğunlaşması ve bu konuda başka çalışma bulunmaması sebebiyle, sadece Katoliklerin Akdeniz'in doğusundaki *échelle*lerde veya Roma'da Katolik otoritelere başvurabildiği çıkarımına rahatça ulaşabiliriz. Avrupalı korsanlarca mallarına el konulan Osmanlı tebaasının elindeki seçenekleri incelediği çalışmasında van den Boogert kesinlikle bu varsayım üzerinden ilerlemektedir. Bunu şu şekilde ifade etmektedir: "Korsoluk yapan kişi kapitülasyonlara dahil olmayan bir millettense tazminat almak hemen hemen imkansızdır. Osmanlı tebaası olan Roma Katolik Hristiyanları ise tazminat için Roma'ya başvurabilmekteydi."⁸⁹

Meseleye Rum dünyasını da dâhil edersek, (bir Katolik gücü olarak faaliyet gösteren Fransa'nın da içlerinde bulunduğu) Katolik yardımının sadece Katolik Osmanlılara yapılmadığını görürüz. Gerekliğinde Fransız ve Venedik konsolosları, Sakız adasındaki Katolik piskoposu ve nadir de rastlansa bir Ortodoks papazına başvuranların dinî kimliklerini inceleyelim.

Tribunale'deki davacıların çoğu Ortodoks Hristiyanlardır. Hristiyan dinî kimliği dosyalarda birden çok şekilde belirtilmektedir. Genellikle Hristiyan bireylere "Greco", "di nation Greca", "Christiana della religione" ya da bazen ikisinin bir

86 Bkz. Üçüncü bölümdeki tartışma.

87 Bkz. Heyberger, "Sécurité et insécurité", 147-63.

88 Şimdiye kadar Rumlar bağlamında incelediğimize çok benzer bir dava gerçekten de sunmuştur. 1710'da Antonio Francheschi adında bir korsan Sayda'daki Rum kilisesine (yani Rum ritine bağlı Katolik kilisesine) ait bir gemiye el koymuş ve Livorno'ya götürmüştür. Sayda Katolik başpiskoposu Aftîmyûs Sayfî derhâl oturmuş ve tıpkı Kerpe başpiskoposu ya da Midilli metropolitinin önceki yüzyılda yaptıkları gibi Malta'daki üstad-ı azama geminin iadesini isteyen bir mektup yazmıştır. Heyberger, "Sécurité et insécurité", 156.

89 Van den Boogert, "Redress for Ottoman Victims of European Privateering", 94. Aslında van den Boogert bu iddiayı ileri sürerken Heyberger'den alıntı yapmaktadır. Çok çalışılmış kölelerin özgürleştirilmesi konusuna kıyasla, yükü geri almak sorunu az çalışılmış konulardan biridir.

birleşimi olan “di natione greca et Christiano” gibi ifadelerle atıfta bulunulmuştur.⁹⁰ Üç davada bir, bireyin kimliği “christiano di ritto Greco” yani Rum ritine bağlı bir Hristiyan olarak ifade edilmiştir.⁹¹ Bu ifadeye Rum ritine bağlı Hristiyanları Katolik Hristiyanlardan ayırt etmek için başvurulmuştur. Çünkü bu ifadeye yalnızca davacıların “catholici di ritto Greco” yani Rum kökenli Katolikler olduğu üç davada rastlanmaktadır. “Rum riti” terimi yanlış bir adlandırma olsa da, zamanında sıklıkla kullanılmaktaydı ve tarihçiler bugün hâlâ bu ifadeyi kullanmaktadır.⁹² Rum ritine (veya herhangi bir rite) bağlı olmanın konuşulan dille tespit edilmesi yanıltıcıdır. Pek çok farklı dil konuşan bireyler Rum ritindendir. Doğru ifade etmek gerekirse, bir rit doğduğu yerin adıyla yani ilk olarak meydana geldiği patrikhanenin adıyla tanımlanır. Rum riti terimi kullanıldığında esasen kastedilen Konstantinopolis ritidir. Doğru’da en geniş çapta uygulanan liturji olan Konstantinopolis riti, Katolik Kilisesi’nin papalığın üstünlüğü kabul edildiği sürece Latin ritinin uygulanmasında ısrar etmemesi sebebiyle hem Katolikler hem de Ortodokslar tarafından benimsenmiştir.⁹³ Gerçekten de mahkemede görülen davalardan birinde şahit ifadesi vermek için uygulanan kurallar din ve rit arasında resmen bir ayrım gözetmektedir. Andrea Choroneo adına ifade verecek kişilerin ritleri ve dinlerini belirtmeleri istenmiştir.⁹⁴

Netice olarak, Malta belgelerinde Katolikler özellikle işaretlenirken, Ortodoksların adları yalnızca “Rum” veya “Hristiyan” olarak geçmektedir.⁹⁵ Ortodoksluk en genel kategoridir. Bu ifade geleneğinin Ortodokslara ayrıcalık tanımak arzusundan kaynaklanması küçük bir ihtimaldir. Belgeleri hazırlayan noterler ve diğer yetkililer Katoliktir. Bunun sebebi daha ziyade üstü kapalı da olsa, bu dönemde

90 T.A. 1/11, 1617, 17r.

91 T.A. 2/2, 1633, T.A. 2/5, 1637 ve T.A. 11/19, 1679.

92 Bkz. *Catholic Encyclopedia*, “Greek Rite” maddesi, terim hakkında bir tartışma için <http://www.newadvent.org/cathen/>.

93 Rum ritinin yaygın olarak Doğru’yla bağdaştırılması, bu terimi açıklamak için kullanılan daha nadir başka terimlerden de anlaşılabilir. *History of the Popes* adlı kitabında Pastor “Bizans riti”ne bağlı bir rahibin Konstantinopol’e ziyaretini anlatır (29:229). Venedik patriği şehirdeki Rum toplumuna “Şark ritine bağlı Katolikler” olarak hitap etmiştir. Mavroeide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο 15Τ Αιώνα*, 13. Vatikan’ın Rum ritini kabul etmek yönündeki istekliliği, ritler hakkındaki usandırıcı sorun konusunda tarafsız olmadığı anlamına gelmez. Latin riti hâlâ üstün kabul ediliyordu. Bu nedenle, Latin ritine bağlı kiliselerin başka bir rite bağlanması yasaktı. Heyberger, *Les chrétiens du Proche-Orient*, 235.

94 T.A. 11/19, 1679, 5v. “Intende che ogni testimonio si interrogate del Nome, Cognome, Patria etta et sotto qual Ritto e Religione viva.”

95 T.A. 13/4, 1686, 4v. Bir Ermeni davacı Rum ritine bağlı olarak değil, “xpriano cattolico” olarak işaretlenmiştir ki bu da Ermeniler söz konusu olduğunda mantıklı değildir.

Ege dünyasındaki çoğu Hristiyanın Ortodoks olduğu şeklindeki genel kabuldür. Katolikler bu kuralın istisnasıdır. Bu kural çoğu davacı ve davacılar adına ifade veren şahitlerin, Ortodoks Hristiyan olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Açıkça görüldüğü üzere, Katolik Malta Şövalyeleri'nin saldırılarına karşı Katolik otoritelerden yardım talep edenler yalnız Roma Katolikleri değildir. Ortodokslar da aynıını yapmışlardır.

Dahası, sadece Katolik azınlığın (davacıların azınlığı Katoliktir) Katolik kimliklerini kanıtlamasının istenmesi Ortodoksluğun norm olduğuna işaret etmektedir. Sakız'daki piskoposun mahkemesinde görülen iki davada kurbanlar Katoliktir ve en sıkı tahkikatın bu iki davada yapıldığını görmekteyiz. İki dava da 1630'larda görülmüştür ve bu bölümün başında incelenmiştir.⁹⁶ Şimdi bu davalara davacıların Katolik kimliği vurgusuyla yeniden bakalım.

Yeniden özetlememiz gerekirse, 1632 tarihli ilk davada Selanikli Athanasio di Pancratio, Midillili Comneno ve gemi kaptanı Rodoslu Nikita Dimyat'tan İzmir'e yelken açtıklarında Maltalıların saldırısına uğramışlardır. Bu iki tüccar Athanasio ve Comneno ifadelerini kaydettirmek için pek çok otoritenin yanı sıra Sakız'daki piskoposun mahkemesine de gitmişlerdir.⁹⁷ İfadelerinde amaçlarının aşağıdaki maddeleri kanıtlamak olduğunu ifade etmişlerdir. İlk maddede "kendileri ve Nikita'nın Rum ritine bağlı Katolik Hristiyanlar olduklarını, Hristiyan ebeveynlerden doğduklarını, itibarlarının düzgün olduğunu ve herkesin kendilerini böyle bildiğini" belirtmişlerdir.⁹⁸ İki yıl sonra görülen ikinci davada da hemen hemen aynı dil kullanılmıştır.⁹⁹ İkisi de Midillili Constantine oğlu Duca Galeazzo ve Micaele oğlu Nicola Kerpe limanındayken Maltalıların saldırısına uğramıştır. Sonunda Sakız adasına gitmişler ve burada ifade vermişlerdir. "Duca ve Nicola'nın Rum ritine bağlı Katolik Hristiyanlar ve saygı duyulan şerefli insanlar olduklarını, itibarı düzgün ve böyle tanınan Hristiyan ebeveynlerden doğduklarını" kanıtlamayı amaçlamışlardır.¹⁰⁰ Bununla yetinmeyen tüccarlar, mahkemeye şahit çağırılmışlardır. Bu iki davada tüccarların adına ifade veren şahitlerden bazıları (hepsi değil) tüccarların

96 T.A. 2/2, 1633 ve T.A. 2/5, 1637.

97 Bu dava hakkındaki önceki tartışmaya bakınız. Belli olmayan sebeplerden ötürü, kaptan Nikita tüccarlarla Sakız'a gitmemiş, bu tüccarların kendisini temsil etmesiyle yetinmiştir.

98 T.A. 2/2, 1633, 7r: "intendeno di provar, che tanto lorocome d(o) pron Nichita furono et sono xpiani catholici di ritto greco nati di parêti xpiani, e persone di buona, fama, condit-tione, per talli tenuti, e reputati da tutti."

99 T.A. 2/5, 1637.

100 *age.*, 4r: "Intendeno di provar ch'essi M Duca e M. Nicola furono e sono xpiani catholici di ritto greco, personi d bene, e d honore, nati da parenti xpiani per talli tenutti e reputati da tutti."

Katolik kimliklerini teyit etmiş ve bu noktada davacıların Katolik olduklarını nasıl bildikleri sorulmuştur.¹⁰¹

Hepsi bu konuda konuşma hakkını, davacılarla komşu veya yoldaş tüccar olmalarına dayanan uzun süreli ahabplıklarından aldıklarını söylemiştir. Bu ahabplıkları sayesinde tüccarların ailelerini, hâl hareketlerini bilmektedirler. Katolik kimliklerini ispat eden görüldüğü üzere bu iki noktadır. Comneno'yla aynı adadan gelen Georgia del q. Paulo dal Castello di Metelino, Comneno ve Nikita'yı tanıdığını ancak Athanasio'nun kim olduğunu bilmediğini söylemiştir. Comneno ve Nikita'nın Rum ritine bağlı Katolikler olduklarını belirtmiştir. Comneno komşusuydu (*vicino*) ve Georgia Comneno'nun merhum babasını, annesini, erkek ve kız kardeşlerini tanıyordu. Georgia da Nikita'nın merhum anne ve babasını tanıyordu. Georgia Nikita'nın komşusu olduğunu söylememiştir ve Nikita'nın Rodoslu olduğu düşünülecek olursa, Georgia'nın ailesini nasıl tanıdığı belli değildir. Muhtemelen Nikita Midilli'de doğmuştur fakat sonradan Rodos'a taşınmıştır. Her hâlükârda, Georgia Comneno ile ailesi ve Nikita'yı pek çok defa günah çıkartmaya ve ayinlere giderken gördüğünü belirtmiştir.¹⁰² Diğer şahitler de aileyi tanıdıklarına, onları günah çıkartmaya ve ayine giderken gördüklerine dair aynı şeyleri tekrarlamışlar, ara sıra birkaç bireyin dinî adetlerine dair ilave bilgi de vermişlerdir. Yine Midillili Giovanni Apostoli Comneno'nun ayinlerle diğer dinî törenlere katıldığını görmüş ve genel olarak "bir Hıristiyan hayatı yaşadığını" söylemiştir.¹⁰³ Rodoslu Antonio Romano di Giovanni söz konusu üç kişiyi de tanımaktadır. En yakın zamandaki büyük perhiz (Quaresima) sırasında Dimyat'ta günah çıkarttığını ve ayinlere iştirak ettiklerini gördüğünü söylemiştir.¹⁰⁴ Son şahit Midillili Caludi Andronico del q. Lambino üçünün de "bayramlarda ve Paskalya yortusunda" günah çıkarttığını ve ayinlere katıldıklarını, "iyi ve dürüst bir Katolik Hıristiyanın yaptığı tüm faaliyetleri gereğince ifa ettiklerini" ifade etmiştir.¹⁰⁵

İkinci davada, Constantine oğlu Duca Galeazzo ve Micaele oğlu Nicola adlı Midillili iki tüccar da Rum ritine bağlı Katolikler olduklarını ileri süren bir dizi

101 T.A. 2/2, 1633. Sakız'daki piskoposun mahkemesinde ifade veren dokuz şahitten yedisi davacının dini kimliğini teyit etmiş ve davacıyı nereden tanıdıklarını açıklamaları istenmiştir. Diğer iki şahit davacının kimliğini teyit etmemiştir ve onlara diğer şahitlere sorulan soru sorulmamıştır. Bu da bu iki şahidin davacıyı tanıdıklarını düşünmedikleri anlamına gelmektedir.

102 *age.*, 8r: "he testato, tanto piu, che ha visto e loro, e li parenti d'esso Comneno piu volte confessarsi. e comunicarsi."

103 *age.*, 9v: "viver xpianamenti."

104 *age.*, 12v.

105 *age.*, 12r: "confessandosi, e comunicandosi le feste natali (?); e de pasqua della ressurettione del (Christ) e faccendo tutte l'altre attioni, ch'e solito fare un vero e buono xpirano cattolico."

şahidi mahkemeye getirtmişlerdir. Sakızlı veya Midillili tüccarlar genellikle ilk davadaki Comneno, Athanasio ve Nikita'nın mahkemeye sunduklarına benzer delillerle iddialarını desteklemişlerdir.¹⁰⁶

Bir bireyin Katolik kimliğini teyit etmek için tasarlanmış ve Ortodoks bireyler söz konusu olduğunda karşılaşmadığımız bu kapsamlı ifadeler, Ortodoksluğun norm olduğu fikrini vermekte ancak başka bir noktaya da işaret etmektedir. Katolikler ve Ortodokslar arasındaki ayrım belirgin olmamakla birlikte büyük uğraşlar sonucu varılabilecek bir farklılıktır. 1683'te Maltalıların saldırısına uğrayan Katolik bir Ermeni tüccarla alakalı bir hadisenin istisna teşkil etmesinden, normalde kimlik belirlenmesinin zor olduğu sonucuna varmaktayız.¹⁰⁷ Şahitler herhangi bir yorum yapmadan basitçe onu bir "xpriano cattolico" olarak tarif etmişlerdir. Tüccarın yabancı statüsü (İran'dan gelmektedir ve ne İtalyanca ne de Rumca konuşmadığı için piskoposun mahkemesinde çevirmenlere ihtiyaç duymuştur)¹⁰⁸ yüzünden kimliği, en azından savunmasına dahil olanlar açısından sorun çıkarmamıştır.

Burada Malta belgelerinde karşımıza çıkan "Rum ritine bağlı Katolikler"le alakalı esaslı bir zorlukla yüzleşmeliyiz. Katolik davacılar ve kendini Katolik olarak tanıtan şahitler genelde Ege'nin doğusunda yer alan adalardan gelmektedir: Midilli, Rodos, Limni ve Kos'un yanı sıra anakaradaki Selanik şehri. Küçük bir kısmı Sakızlıdır ve bunların kimliği hakkında sıkıntı yoktur. Ancak geri kalanlar yani bu adalardaki Katolik toplumları hakkında günümüzde tarihsel bir kanıt bulunmamaktadır. XVII. yüzyılın sonunda Monsenyör Cerri'nin Papa XI. İnnocentius'a Roma Katolikliği'nin dünya çapındaki durumu hakkında yazdığı kapsamlı raporda bu adalardan veya Selanik'ten söz edilmemektedir. Cerri yalnızca Ege'nin merkezindeki adalardan ve ilaveten Sakız ile Girit'ten bahsetmiş, dolayısıyla Rum dünyasında Katolikliğin bilindik sınırlarına uymuştur. Adalar konusunda seçim kriterlerini şöyle açıklamıştır: "Yarımadanın çok sayıda adası bulunmaktadır, ama ben sadece Katoliklerin, Latin piskoposlarının ve misyonerlerin bulunduğu adalardan bahsedeceğim."¹⁰⁹ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Katolik toplumları üzerine çalışmalar Cerri'nin

106 T.A. 2/5, 1637, 5r-12v.

107 T.A. 13/4, 1686. Giovanni Marchara di Nazione Armeno.

108 XVII. yüzyılın en önemli Katolik Rum entelektüellerinden Sakızlı Leo Allatius'un dini statüsü hâlâ tartışma konusudur. Allatius üzerine yaptığı çalışmada Karen Hartnup şöyle yazmaktadır: "Sakız dahil pek çok Ege adasında Katolik ve Ortodoks arasındaki ayrım, ada sakinlerince bugün olduğu gibi önemli kabul edilmiyordu." Hartnup, *On the Beliefs of the Greeks*, 53-54. Allatius hakkında daha çok şey için, bkz. Yedinci bölüm.

109 Bu adalar Nakşa, Berre, Siros, Tinos, Milos, Argentiera, Mikonos, Andros, Santorini, Sakız ve Kandiye'dir. Steele, *An Account of the State of the Roman-Catholic Religion throughout the World*, 50.

açıklamalarını desteklemektedir. Latin piskoposlukları Nakşa, Siros, Mikonos, Tinos ve Santorini adalarında kurulmuştur.¹¹⁰ Sakız haricinde, Ege'nin doğusu bu hikâyede yer almamaktadır.

O zaman Rodoslu veya Midillili Katolikleri nerede konumlandıracağız? Bir ihtimalle bu gruplar Katolik maskesi takmış Ortodokslardır. Malta Şövalyeleri'nin Katolik kimliği göz önüne alındığında, taktiksel amaçlarla bir kimlik uyandırıyor olabilirler. Bernard Heyberger'in çalışmasında gördüğümüz üzere, sahte bir Katolik kimliği iddia etmenin ihtimaller dâhilinde olduğunu biliyoruz. Gerçekten de, Suriye'deki misyonerlik çalışmalarıyla iç içe giren aile ve hizipler arası kavgalar düşünüldüğünde sahte kimlik iddiaları neredeyse kaçınılmazdır. Örneğin 1723'te, Sayda Katolik başpiskoposu Aftimiyus Sayfı'nın kardeşi Usta Mansur, Roma'daki Propaganda'ya yazarak, (Suriye'nin kuzeyindeki) Trablus Katolik başpiskoposunun yeğeni ve aynı zamanda şevkle imana dönmüş gibi görünen İlyas Fakhr'in yanı sıra "*n'est catholique qu'en paroles, pas dans les faits, et qu'il est peut-être meme hostile a la foi*" olduğunu belirtmiştir.¹¹¹ Mansur'un bu ithama karşı koymaktan çekinmemesi dinî kimliğin tespitinin her zaman çok da kolay bir mesele olmadığına işaret etmektedir. Yalnızca bir yıl önce Malta'daki üstad-ı azam Rumları aynı konu nedeniyle suçlamıştır. 1722'de Roma'ya yazdığı mektupta ayrılıkçı Rumların kendilerini Roma Katoliği gibi gösterdiklerini ifade etmiştir.¹¹²

Pek çok örnek bulunsun da, konuyu burada 1641 yılında adadaki papalık engizitörünün isteği üzerine Roma'dan Malta'ya gönderilen Istruzione yani Emir ile sınırlı tutuyorum. Engizitör, şövalyelerin kalyonlarında adaya getirilen esir alınmış Müslüman köleler sorununa öfkelenmiştir. Bu köleler adaya varır varmaz papalık engizitörüne başvurmuş ve Hristiyan oldukları hâlde dinlerini değiştirip Müslüman olmaya zorlandıkları gerekçesiyle, esir alınmalarının hukuka aykırı olduğunu iddia etmişlerdir.¹¹³ Engizitör iddiaların doğruluğunun nasıl tespit edileceği konusunda emin olamadığından Roma'dan yardım istemiştir. Mektubun giriş bölümünde sorun ve Müslüman bir kişinin evvelden Hristiyan olup olmadığını tespit etmenin doğru yöntemi açıklanmıştır. Bu biçare kişilerle karşılaşan yetkililerin yaşadığı kararsızlığı anlamak ve kıyas yapabilmek amacıyla aşağıdaki alıntıya bakalım.¹¹⁴

110 Bkz. Not 22.

111 Heyberger, "Sécurité et insécurité", 160.

112 Cavaliero, "The Decline of the Maltese Corso", 235.

113 Bu Mary Portelli'nin lisans bitirme tezidir. Bu materyal "Freed in the Name of Christianity"den alınmıştır.

114 Bu belge Portelli, "Freed in the Name of Christianity", 133-4'te yer almaktadır. Bu belge Engizisyon Arşivleri (AIM), Yazışmalar, c. 28, f. 86.

Korsan gemileri Levant'a ve özellikle Yarımada'da yaptıkları baskınlardan dönerler. Bu baskınlarda esir alınan insanlar Engizitöre başvurulur ve ellerinde herhangi bir "resmî evrak" [autentico documento] bulunmamasına rağmen kendilerinin Hristiyan olduğunu beyan ederler. Söz konusu topluluklarda Hristiyanlar Müslümanlarla karışık hâlde yaşadıkları ve birbiriyle evlenmek günahını işledikleri için nereden geldiklerine ve uğradıkları zarara dair iddiaları hakkında gerçeği ortaya çıkaramamaktayız. Yüksek Mahkeme mevcut Emir'in Malta'daki Monsenyör Engizitör'e gönderilmesini emretmektedir. Bu şekilde, bu davalar veya benzerleri mahkemeye getirildiğinde Emir uygulanabilir. Dolayısıyla, şayet kurban konumundaki kişi Kutsal Sakramentlere inanan bir Hristiyan olarak elinde Hristiyan olduğuna dair hiçbir belge bulunmadan iddiasının incelenmesi için bir talepte bulunursa, ... Tribunale'ye Hristiyan olduklarına dair resmî bir delil sunmak zorundadırlar.

Bu resmî delil, kişiye aşağıdaki soruların sorulduğu yeminli bir ifadeyi içermektedir:

1. Ebeveynlerin nitelikleri, durumları ve gelenekleri.
2. Ebeveynlerin doğum yeri, bu yerlerde bir Hristiyan kilisesi bulunup bulunmadığı, kilise rahibinin adı.
3. Ebeveynlerin vaftiz edilip edilmediği ve kendi çocuklarını vaftiz ettirip ettirmedikleri.
4. Hristiyan dininden Türk mezhebine dönme günahının memleketlerinde işlenip işlenmediği.
5. Memleketlerinde Hristiyan ebeveynlerden doğduklarını tasdik edebilecek Hristiyanlar olup olmadığı.
6. Kilise rahiplerinden Hristiyan eğitimi alıp almadıkları.

1641 tarihli Istruzione'de ele alınan sorun, bir kişinin Müslüman veya Hristiyan olduğunun tespit edilmesinde yaşanan zorlukla ilgilidir. Bu görünürde basit sorunun anlaşılması böylesine güçse, Hristiyan bir kişinin hangi mezhepten olduğunu kesinkes belirlemek daha da zordur.

Roma'nın söz konusu Müslümanlar olduğunda bir kişinin Ortodoksluktan dönme olup olmadığını tespit etmek amacıyla Istruzione'ye benzer bir dizi soru hazırlayıp hazırladığını bilmiyoruz. Tribunale'de görülen davalar hakkında ise Katolikliğin kanıtlanması için neyin gerekli bilgi olduğuna dair elimizde çok sınırlı da olsa kanıt bulunmakta. Sakız'daki Corte Vescovale'nin işleyişi hakkında ne kadar az şey bildiğimiz göz önüne alındığında, bunun davacıların sunduğu bir bilgi olup olmadığını veya mahkemenin belirlediği kurallara uyup uymadıklarını bilmek güçtür.

Ancak şu söylenebilir. Verilen ifadenin bilhassa inandırıcı olup olmadığını anlamak zordur. İfadenin içeriği iki gruba ayrılmaktadır: Ailenin Katolik olduğuna dair iddialar ve davranış gözlemleri. Aile hakkında iddianın kendisi haricinde bir

kanıt sunulmamıştır. Şahitlerin olası kurbanın davranışları hakkındaki ifadeleri özellikle ilginçtir. Hepsi davacıların kimliklerinin tespit edilmesi sorununu çözeceği imasıyla, günah çıkarttıklarını ve ayinlere katıldıklarını belirtmektedirler. Ancak XVII. yüzyılda Ege'nin doğusundaki adalarda yaşanan durumu hatırlayacak olursak, bu ifadelerin hiçbir meseleyi çözmediği açıktır. Misyonerler aralarında çalıştıkları Ortodoks Hristiyanlara karşı çok hoşgörülü bir tutum sergilemişlerdir. Ortodokslar mezhep değiştirmeden Latin rahiplerin ayinlerine katılabiliyor ve bu rahiplere günah çıkartabiliyorlardı. Bu dönemde kaleme alınan bir Cizvit raporunda durum şu şekilde anlatılmıştır: "İzmir'deki Ortodoks metropolit, tebaasını ruhbanlarımıza günah çıkartmaları konusunda tamamen özgür bırakmış ... ve ruhbanlarımıza Ortodoks kiliselerinde hem Rum hem de Katoliklerin günahlarını çıkartmaları için tam yetki vermiştir."¹¹⁵ Bu dönemde Rum dünyasındaki Katolik-Ortodoks ilişkileri konulu çalışmasında, Timothy Ware kiliselerin ayrılığının yerel düzeyde "sessizce görmezden gelindiğini" yazmaktadır.¹¹⁶ Dolayısıyla, birinin günah çıkarttığını ve ayinlere katıldığını söylemek Ortodoks veya Katolik olduğu konusunda gerçekte bir şey ifade etmemektedir.

Rodoslu Nikita, Midillili Nicola ve diğer tüm davacı ve şahitlerin yalan söylüyor olması ihtimaller dâhilindedir. İfadelerinden şüphe edilebileceği hakkında tüm söylediklerime rağmen, yalan söylediklerine inanmıyorum. Mesele o kadar basit olsaydı, Ortodoks ve Katolik herkesin piskoposun mahkemesine gitmesini ve Katolik olduğunu iddia etmesini beklerdik. Oysa sadece bu vakalarda mahkemeye gidilmiştir.¹¹⁷

Netice olarak, davacıların kendilerini nasıl gördüklerini veya niyetlerinin nasıl ortaya çıkarılabileceğini bilmek imkânsızdır. Ayrıca bence en önemli nokta bu değildir. Daha mühim olan mevzu, öncelikle tarihsel bağlam düşünüldüğünde Corte Vescovale'de sunulan delilin zayıf olmasıdır. İkincisi ise, piskoposun mevzu hakkında daha çok bilgi edinmek için dikkate değer bir çaba sarf etmiş olmamasıdır. 1641 yılında bu Müslümanların Kilise'ye yeniden kabul edilip edilmeyeceğiyle son derece ilgilenen Malta'daki engizitörün aksine, Sakız adasındaki en yüksek mevkide bulunan Katolik temsilcisi bu konuyla özel olarak uğraşmamıştır. Gösterdiği rahat tutum, Sakız piskoposunun Rum dünyasında vazife yapan Katolik misyonerler gibi Katolikleri Ortodokslardan ayırmak için çok çaba gösterilmeyeceğine işaret etmektedir.¹¹⁸

¹¹⁵ Ware, *Eustratios Argenti*, 20.

¹¹⁶ *age.*, 23.

¹¹⁷ Bu tarihyazımında hâlihazırda bilinen teşkilatlı Katolik toplumları haricinde Katolik Rumların ayrıca bir tarihi olduğuna işaret etmektedir. Bu hikaye hâlâ keşfedilmemiştir.

¹¹⁸ Niyeti tamamen farklı olabilirdi. Davacılar davalarında verdiği hizmetlerden ötürü ücret aldığı muhakkaktır. T.A. 2/2 ve T.A. 2/5.

Şimdi daha genel bir probleme, evrakların hazırlanmasının altında yatan varsayımları yorumlama mevzusuna dönebiliriz. Evrak mevzusu Malta Şövalyeleri'nin saldırısına uğrayanların ısrarcı baskılarına karşı koruyucu bir şemsiye miydi, Katoliklikleri mi Hristiyanları mı koruyordu? Bana kalırsa ikisi de. Ya da şemsiye davacı bireyin kimliğine bağlı olarak açılmış veya kapanmıştır. Katolik Rumlar (Katolik olduklarını varsayarsak) belli ki Hristiyan ve hatta Katolik olduklarını teyit eden onay mührü almak için katlanılan fazladan zahmete değdiğini düşünmüşlerdir. Fakat diğerleri (yani çoğunluk) ne olup olmadıklarını açıklamakla zaman kaybetmemiş, ayrıca kendilerini Ortodoks olarak da tanıtmamışlardır. Bu grup kendilerini işi dolandırmadan Hristiyan veya Rum olarak tanıtmışlar, başvurdukları Fransız otoriteleri de mevzunun peşinden gitmemiştir. Daha kapsayıcı bir Hristiyan kimliği açıkça geçerliliğini korumaktadır.

Fransız konsoloslarının bu konudaki esnekliği, 1677'de Reşit'ten yelken açmış ve Kerpe yakınlarında saldırıya uğramış bir Katolik Rum olan Andrea Mavranza Choroneo vakasında da dikkati çekmektedir. Piskoposun mahkemesine gitmeyiip Reşit'teki Fransız mahkemesinde verdiği ifadeyle yetinen tek kişi Katolik bir Rum olan Choroneo'dur. Bunun sebebini öğrenmek zordur, fakat Malta'ya gitmemesi dikkat çekicidir. Reşit'te yaptığı şeylerden biri D. Carlo Bonici adlı bir Maltalıya davasının Malta'da görülmesi için vekâlet vermektir. Choroneo muhtemelen hastadır ve bu sebeple seyahat edemez. Her hâlükârda Fransız yüksek mahkemesinde verdiği ifade Ortodokslar adına düzenlenenden farklıdır. Belge "In Nomine xpri Amen" ifadesiyle başlar ve ileri çıkan her kişinin adından sonra bir haç işareti bulunmaktadır. İlaveten, Fransız yetkili her şahidin adı, soyadı, vatani, yaşı, bağlı olduğu rit ve dininin sorulduğunu yazmıştır.¹¹⁹ Bu bilgilerden hiçbiri Ortodokslar için hazırlanan belgelerde bulunmaz. Sonrasında (dört) şahit kendilerini gereğince Rum ritine bağlı Katolikler olarak tanıtmışlar ve Andrea'nın da kendileriyle aynı dinden olduğunu tasdik etmişlerdir. Dinî kimlikle alakalı ifadeler Sakız'daki Corte Vescovale'de sunulana kıyasla çok daha üstünkörü hazırlanmıştır, fakat bu ifadelerde de Ortodokslara verilenlerden farklılıklar mevcuttur. Buna rağmen, Ortodoks ve Katolik Rumların biri Hristiyan, diğeri Katolik mührü almak konusunda yardım için Fransız konsoloslarına başvurabileceklerini düşündükleri oldukça açıktır.

Akdeniz'in Katolik ve Hristiyan sahaları arasında kolayca geçiş yaşanabileceğini mahkeme davalarının diğer birtakım ayrıntılarında da görmekteyiz. Katolikler yardım için Ortodokslara başvurabiliyorlardı. İkisi de Katolik olan Constantine oğlu Duca Galeazzo ve Micaele oğlu Nikola Kerpe'deki Ortodoks başpiskoposundan Malta'ya mektup getirmişlerdir. Sakız'da kayda geçirilen kapsamlı şahit ifadesinde

ikisine tekrar tekrar “xpriani catholici di ritto Greco” şeklinde atıfta bulunulsa da, başpiskopos yalnızca Hristiyan olduklarına değinmiştir. “Hristiyanların” hizmetinde üstad-ı azama yazdığı mektupta “gemi ve malın Hristiyan malı, [gemideki] herkesin de Hristiyan” olduklarına yemin etmiş ve üstad-ı azama “Hristiyanlara haksız muamele etmenin ve Hristiyan malını çalmanın” bir ayıp ve haksızlık olduğunu hatırlatmıştır.¹²⁰

Belki daha da ilginç, kendilerini piskoposa resmen Katolik olarak tanıtan davacılar Nikita, Athanasio ve Comneno adına yazan Fransız ve Venedik otoritelerinin bu üç bireyin kesin Katolik olup olmamasıyla ilgilenmemesidir. Nikita’nın Rodos’ta başvurduğu Venedik konsolos yardımcısı “pirincin söz konusu bireye ve ayrıca Selanikli Athanasio ve Midilli şehrinden Comneno adlı iki Hristiyan [duo altri Cristiani] ait olduğunu” yazmıştır.¹²¹ Malta’ya yola çıkmalarından önce Athanasio ve Comneno’ya pasaport veren Sakız adasındaki Fransız konsolos yardımcısının onlardan “Rum ritine bağlı Hristiyanlar” şeklinde söz etmesi bilhassa şaşırtıcıdır.¹²² Tutarsızlık gibi gözükken bu durumu anlamak zordur ancak belgeleri hazırlayan Avrupalı yetkililerin Ortodoks ve Katolik Rumlar arasında ayrım yapmayı o kadar önemli bulmadığını söylemek mümkündür.

Birlikte ele alındıklarında bu detaylar gerçeği dile getirmekte ve üçüncü bölümde açıklanan savı desteklemektedir. Levant’ta Karşı Reformasyon girişimleri potansiyel Katolikler oldukları düşüncesiyle tüm Hristiyanları kapsamış, Fransız konsoloslar da görüldüğü üzere kendilerine yaklaşan herkesin uşağı olmaya hazırdır. Hem Katolik hem de Ortodoks Hristiyanlar güvenlik arayışlarında bu fırsatlardan istifade etmek istemiş ve usulünce hareket etmişlerdir. Nitekim Avrupalı Katolik güçlerce Roma Katoliği Osmanlılara sağlanan yardımlardan bahsetmek demek XVII. yüzyıl gerçeklerinin fazlasıyla kalıplaşmış bir resmini çizmek demektir. Kimin Ortodoks kimin Katolik olduğunun net bir şekilde belirlenebileceği varsayılmıştır ama ben- ce bu bir yanılgıdan ibarettir. Bu konuda daha çok çalışma yapılması gerekse de, Tribunale kayıtlarında bulunan sınırlı kanıtlardan anlaşılabileceği üzere mezheplerin belirlenmesi hayati önem arz etmemekteydi.

Ortodoks ve Katolikler arasındaki farklılıklar, Müslüman Osmanlılarla kıyaslandıklarında oldukça küçük gözükmemektedir. Girişimci ve yardımsever Fransız konsolosların yapabildiklerinin bir sınırı vardır. Kendilerine başvuran kişiler ister Katolik ister Ortodoks olsun, Fransız konsoloslar Hristiyan olduklarını tasdik

120 Başpiskoposun mektubu Ortodoks Hristiyanlara şimdiye kadar gördüğüm tek açık göndermeyi içermektedir.

121 Bu belgede “Cumneno” olarak geçmektedir. T.A. 2/2, 1633, 5v.

122 *age.*, 5r.

edebiliyordu. Resmen belirtilmemesine rağmen, bu belgelerin kullanılış şekli altta yatan varsayımı ortaya çıkartmaktadır: Hristiyan olmak kişiye Akdeniz’de özgürce yolculuk yapmak ve kendisine karşı yapılan saldırıya mahkemede itiraz etme hakkını vermektedir. Elbette Müslüman Osmanlıların bunların hiçbirine hakkı yoktu ve Fransız konsolosları da bu kurala uymuşlardır. Evvelden Venediklilerin yaptığı gibi, Fransızlar da Osmanlı İmparatorluğu’yla kurdukları resmî diplomatik ilişkileri, Akdeniz’de ezelden beri süregelen Müslüman-Hristiyan düşmanlığını sorgulamak konusundaki isteksizlikleriyle birleştirmişlerdir.

ALTINCI BÖLÜM

TRIBUNALE'DE

MALTA'DA

Nihayetinde davacılarımızla birlikte Malta'ya varıyoruz. Malta'ya varış şartları ve iddialarını nasıl takip ettikleri hakkında ne biliyoruz? Ne yazık ki çok az şey. Ürkütücü bir tecrübe olduğu muhakkaktır. Saldırıya uğrayıp Malta'ya yaptıkları seyahatin zorluğuna katlandıktan sonra ise dava açmak ve iddialarını savunmak zorundadırlar.

Bu Osmanlı tebaası Valletta'ya girdikleri anda, Katolik gücün yeni inşa ettiği barok sembollerle dolu bir şehre adım atmaktaydı. Osmanlı donanmasının kuşatmasına karşı (1565) zafer kazanan Üstad-ı azam Jean Parisot de La Valette'nin emriyle 1566'da şehrin inşasına başlanmıştır. Adanın iç kısımlarındaki eğri büğrü caddeleri ve düzensiz şekliyle Orta Çağ şehri Mdina'nın aksine, Valletta birbirine dik geniş caddelerle örülü planlı bir şehirdir. Planlar Michelangelo'nun öğrencisi, Cosmo Medici ve Papa IV. Pius'a zamanında mimar olarak hizmet etmiş Francesco Laperelli tarafından çizilmiştir.¹

Sonraki iki yüz yıllık süreç içerisinde, kayalık bir tepenin üstüne tünemiş bu şehirde hepsi barok üslupta yirmi sekiz kilise, yirmi civarı saray ve ihtişamlı evin yanı sıra on belediye binası inşa edilmiştir. Şövalyelerin kendilerine ait etrafı çevrili karargâhlarında yaşadıkları Rodos'un aksine, tarikat binaları –Üstad-ı azam Sarayı, Aziz John Katedrali, tarikatın Longue adı verilen birimleri için inşa edilen binalar

1 Graff, "La Valette", 153.

RESİM 6.1. St. Angelo Kalesi.

(Auberge) ve büyük Kutsal Hastane— Valletta'nın dört bir yanına dağılmış hâlde bulunmaktadır.²

Tribunale ise büyük ihtimalle Valletta'nın merkezindeki Tüccarlar Caddesi'nde yer almaktadır.³ Tüccarlar Caddesi St. Elmo Kalesi'nden Büyük Liman'a uzanan kuzeydoğu ve güneybatı istikametindeki işlek bir caddedir. O zamanlar Castellania yani mahkemeler olarak bilinen binada Tribunale bugün hâlâ varlığını korumaktadır.⁴ Davacılarımız Adalet ve Gerçek heykellerinin göze çarpacak şekilde yerleştirildiği görkemli barok dış cepheli bu binayla karşılaşmamıştır, çünkü bina XVIII. yüzyılın ortasında büyük ölçüde yeniden inşa edilmiştir.⁵ Valletta caddeleri, şehrin güneybatı tarafındaki tepelerden aşağı iner ve adanın dağlık burnunun uç noktasında yer alan St. Elmo'ya doğru uzanır. Tepenin üstünde başlayan Tüccarlar Caddesi girişinde bir tarafta (1574'te inşa edilen) Auberge d'Italie, diğer tarafta ise Auberge de Castile et Leon yer almaktadır.

Tepeden aşağıya inerken, yayalar Kastilya ve Leon Şövalyeleri için 1612'de inşa edilen St. James Kilisesi'nin önünden geçerler. Sonra sırasıyla Castellania, Monte di

2 *age.*, 157. 1980 senesinde UNESCO Valletta'yı Dünya Mirası listesine almıştır.

3 Bugün burada bulunan bina 1750'de yeniden inşa edilmiştir ve Palazzo Castellania olarak bilinmektedir. Tribunale dahil, tüm mahkemelere ev sahipliği yapmaktaydı. 1750'den önce bu noktada bulunan binada yine Tribunale bulunmaktaydı. Üstad-ı azam Jean Levesque de la Cassiere'nin görev süresinde inşa edilmişti (1572-81). Binanın tarihi hakkında bu bilgi için Malta Üniversitesi'nden Simon Mercia'ya teşekkür ederim.

4 Bu bina günümüzde Sağlık Bakanlığı'dır.

5 Ross, *Blue Guide: Malta and Gozo*, 110.

RESİM 6.2. Tüccarlar Caddesi girişindeki Auberge de Castille.

Pieta ve daha aşağıda 1639'da Cizvitlerin kilisesi hâline gelen St. Paul Shipwrecked Kilisesi yer almaktadır. Cizvitlerin kiliseyi daha büyüterek yeniden inşa etmek üzere yaptıkları çalışmaları kırk yıl sürmüştür. St. Paul Caddesi'nin köşesini döner dönmüş Cizvit gücünü gözler önüne seren 1592'de kurulmuş Malta'nın ilk üniversitesi Collegium Melitensia Societatis Jesu ile karşılaşılır.

Belgelerde davacıların kendilerini Valletta'da bulduklarına dair bazı ipuçları bulunmaktadır. Ancak arada sırada yaşadıkları hayal kırıklığı belgelere yansır. Önceki bölümde bahsettiğimiz Monemvasiali tüccarımız Gioannes Cugia Tribunale'ye kadar onca yolu gelmiş fakat kendini temsil edecek bir avukat bulamamıştır. Nitekim bunu mahkemede şöyle dile getirmiştir:

Davayı kabul edecek bir avukat veya dava vekili bulamamıştır. Dolayısıyla bir doktor ve bir vekilin davayı almasını emretmenizi rica etmektedir. Kendisinin bu kişileri anlaması ve onların da kendisini anlayabilmesi için hem Rumca hem de İtalyanca konuşabilen kişilerin bulunmasını istemektedir. İlaveten, bu kişilerin hukuk eğitimi görmüş, tecrübeli ve Tanrı'dan korkan insanlar olmalarını arzu etmektedir.⁶

Yine beşinci bölümde tanıştığımız Lindoslu Hacı Pietro, Lindoslu iki kişiyle birlikte mahkeme huzuruna çıktığında, kâtip şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

6 T.A. 2/7, 1636, 14r: "non trova Avvocato, ne sollicitatore, che lo voglia patrocinare per tanto ricorre da VAS supp: La volersi degnare comandare a un Dottore e sollicitatore a patrocinarlo e che uno di essi sappia parlar in Greco et Italiano accio l'ore possa intender a Loro et essi a lui e che siano persone pratiche e sperimentati alle lite e timorosi a Dio."

Konsey tarafından kendilerine verilen belgeyi Haşmetmeapları'na sunmaya geldiler ... ve Kral'ın uzun tartışmalar ve davalar olmaksızın mallarını geri alma konusunda kendilerine adalet bahşetmesini arz etmekteler.⁷

Antonio Cantanin'in avukatı İskenderiye'den İstanbul'a doğru yol alırken saldırıya uğramış müvekkili adına daha güçlü bir dil kullanmıştır. Dava öncesinde teminat akçesi ödemesi gereken Antonio değil, saldırganlardır. Zira saldırganlar “zengin kimselerdir, saldırıya uğrayanlar ise zaten bu zengin kimselerin saldırısına uğramış zavallı yoksul yabancılarıdır.”⁸

Bu alıntılar evlerinden çok uzakta, aşına olmadıkları bir hukuk sistemiyle karşılaşan yabancıların savunmasızlığını gözler önüne sermektedir. 1716'da adada dört ay geçiren Venedikli Giacomo Cappello bu görüşü şiddetle desteklemektedir ve Rumların dertlerine bir de yozlaşmış bir hukuk sisteminin eklendiğini yazmaktadır:

Zavallı mahvolmuş Hristiyanlar Malta'ya geliyorlar, meseleyi mahkemeye taşıyorlar ancak korsoların adada keyfini sürdükleri dokunulmazlıklar ya da aynı hissedarlar tarafından yargılanmaları sebebiyle her şeylerini kaybediyorlar. Bunun üzerine korsanlar aleyhine hükümlerin çıktığı Roma'ya temyize gidiyorlar, fakat dava için tüm paralarını akıttıklarından hayatlarının geri kalanını sefalet içinde geçiriyorlar.⁹

Bir dava açmanın zor ve masraflı olmadığını ileri sürmek safdillik olur. Fakat bu aşıkâr noktayı şimdilik bir kenara bırakırsak, kaynaklara göre Rumların Valletta caddelerinde şaşkın yabancılar olarak gezindiklerini söyleyemeyiz.

İlk olarak, Rum tüccarlar şehirde alışıldık bir manzaraydı. XVII. yüzyılın başlarında Malta kölelerin fidyelerinin ödendiği ve vatanlarına geri gönderildikleri, netice olarak denizcilik dışında da tüccarları cezbeden önemli bir pazar olarak ön plana çıkmaktaydı. 1616-35 yılları arasındaki liman kayıtları doksan üç yabancı ticaret gemisinin limana girdiğini göstermektedir. Bu gemilerin büyük çoğunluğu, tam tanımına altmış yedi tanesi Marsilya'dan gelmekteydi; ancak bunların dışındaki gemiler genellikle Rum dünyasından yelken açmıştı. Bu dönemde Büyük Liman'dan böyle yirmi gemi geçmiştir. Çoğu Venedik hâkimiyetindeki Zante'den gelmekteydi. Akabinde Levant'a geri götürdükleri Müslüman veya Yahudi kölelerin fidyelerini ödemek üzere Malta'ya gelmişlerdir. Diğerleri ise Osmanlı dünyasından gelmiş ve

7 T.A. 1/11, 1617, 16r.

8 “Come persone ricchi, et facoltose et questi poveri; forastieri et miseri per la preda et spoglia di loro fatti.” T.A. 1/1, 1602, 13r.

9 Cappello, *Descrittione di Malta*, 54. Aynı hissedarlar tarafından yargıldıklarını söylerken, korsanlık seferlerine yatırım yapanların Rumların getirdiği davalara başkanlık edenlerle aynı kişiler olduğunu ifade etmektedir. Magistrato yetkilileri ele geçirilen ganimetten hisse (yüzde 3) almaktaydı. Vella, *The Consolata del Mare of Malta*, 84.

Kuzey Afrika'ya yelken açmışlardır. Zanteli Rumlar gibi, fideye işi için Malta'ya uğramışlardır. Maltalı yetkililer 1627'de Sakızlı Kaptan Paolo Paterno'ya "Hristiyan ve Müslüman esirlerin fidyelerinin ödenmesi için İslam ve Hristiyan âlemiyle iş yapmak üzere [Malta'dan] Konstantinopolis'e ve Levant'taki diğer yerlere yelken açması ve geri dönmesi" için izin veren bir mürur tezkeresi çıkarmışlardır.¹⁰ 1633'te yine Sakızlı Stefano Gara adlı bir tüccar Osmanlı İmparatorluğu'ndan fidyelerini ödeyip satın aldığı bazı Hristiyan köleleri limana bırakmak üzere adaya gelmiştir. Sonrasında azledilmiş birtakım Müslüman ve Yahudileri almış ve Trablus'a götürmüştür.¹¹ Buradan adada satmak üzere aldığı Kuzey Afrika mallarıyla Malta'ya geri dönmüştür. Sakızlılar köle değiş tokuşunda hayli etkin bir rol oynuyordu fakat Rodoslu tüccarlar da bu işi yapmaktaydı.¹² Bu arabulucu rolleri uzun süre devam etmiştir. XVIII. yüzyılda Malta'daki esirler kefaretlerinin ödenmesi için hâlâ herkesten çok Hristiyan Osmanlılara güveniyorlardı.¹³

Maltalılar da adaya seyahat eden Rumların sayısındaki artışın açıkça farkındaydı. 1623'te Joseph Moniglia adlı bir adamı ilk konsolos olarak "pro natione Graeca" atamışlardır.¹⁴ Bu kişi hakkında çok az şey bilinmektedir, fakat Rumlarla iletişim kuracak kadar Rumca bildiği farz edilmektedir. Bu da Rodos'u 1522'de şövalyelerle birlikte terk eden, Rum toplumu soyundan gelme veya sonradan Malta vatandaşlığına kabul edilmiş bir kimse olduğuna işaret etmektedir.¹⁵ Moniglia adadaki diğer konsoloslar gibi Rum bir tüccara her yardım edişinde % 2 oranında bir ücret alma hakkına sahipti, ancak tüccarlara gerçekten böyle bir yardım ettiğini varsayamayız. Avrupa'daki olağan pratikten farklı olarak, adadaki tüm konsoloslar üstad-ı azam tarafından atanmaktaydı. Fransa, İngiltere ve Venedik kendi adlarına atanan konsolosların beceriksiz ve lakayt olduğundan şikâyet etmişlerdir.¹⁶ Yardım etsin ya da etmesin, Rumlar da Fransızlar, İngilizler veya Venediklilere tanınandan çok da farklı olmayan bir düzeyde kurumsal olarak temsil ediliyordu. Rumların yalnızca kendilerini temsil ettiği ve arkalarında bir devlet bulunmadığı düşünülecek olursa, bu gayet olağanüstü bir durumdur.¹⁷

10 Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 91.

11 Brogini, *Malte*, 373-74.

12 *age.*, 382-83.

13 Ginio, "Piracy and Redemption in the Aegean Sea", 146.

14 Mallia-Milanes, *Venice and Hospitaller Malta*, 226.

15 Victor Mallia-Milanes, şahsen temas, Haziran 2008.

16 Mallia-Manes, *In the Service of the Venetian Republic*, 5, 28 a.e.

17 XVII. yüzyılda sadece Malta'da değil, Avrupa'nın tamamındaki Rum konsoloslar mevzusu başlıbaşına bir çalışmayı hak etmektedir.

Moniglia şimdiye kadar bahsettiğimiz davaların birinde karşımıza çıkmaktadır. Saldırıya uğrayanlar fakat Malta'ya gelemeyenler adına davacı Papa İani'yle birlikte mahkeme huzuruna çıkmıştır. "Rum milletinin resmî temsilcisi ve konsolosu" olarak tanıtılmıştır.¹⁸

Büyük ihtimalle davacılarımız XVII. yüzyıl boyunca Malta'da kendilerine yardımcı olacak (Venedik hâkimiyetindeki topraklardakiler de dâhil) yoldaş Rumlar bulmuşlardır. Tribunale kayıtları bu bağlantılara işaret etmektedir. Savunma hazırlamada bu ilişkilerin nasıl bir rol oynayabileceğine dair en çok bilgi XVII. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen bir vakadan edinilebilir. Ayrıca Valletta'nın kendi mahallelerinde, hür ve köle Hristiyan ve Müslümanların, özgürce kaynaştığı kısma göz atmamızı sağlar.

1682'de gerçekleşen bir saldırı sebebiyle açılan dava, saldırıya uğrayan geminin kime ait olduğu sorusu etrafında dönmüştür. Hristiyan davacı Hana isimli kaptan geminin kendine ait olduğunu söylemiştir. Korsanlar geminin asıl sahibinin o olmadığını iddia etmişlerdir.¹⁹ Ali Reis oğlu Hacı Mehmet adlı Müslüman bir köle, davacılar yani Maltalı korsanlar adına ifade vermiştir.²⁰ Hacı Mehmet'in ne söylediğini ve Müslüman kölelerin mahkemelerdeki rolünü bir an için bir kenara bırakalım. Bunun yerine, davalı Hana Reis'e dönelim ve kendi lehine ifade verecek iki şahitle korsanların iddiasına karşı çıktığını belirtelim. İlk olarak Sakızlı Demetrius Frangulli mahkeme huzuruna çıkmıştır. Hâkimlere şunları söylemiştir:

Yaklaşık kırk gün önce Türk köle Hacı Mehmet burada Valletta şehrindeki dükkânımın önünden geçti. Onunla bir şey konuşmak istiyordum. Bu sebeple ona seslendim. Çaresiz hissettiğini, onu rahat bırakmamı söyledi. Sıkıntısının nedenini sordum ve bana Cizvit Kilisesi'nin karşısında kahve dükkânı olan Antonio'nun isteği üzerine mahkemede Chana Reis ve Domingo Reis aleyhine [yalan] ifade verdiğini söyledi. O [Antonio] ifade vermeden önce onu bir tavernaya götürmüş, birlikte yiyip içmişler, onu sarhoş etmiş ve sonra ifade vermeye götürmüştür. Ayrıca ona biraz para da vermiştir.²¹

18 T.A. 2/4: 1r: "e per li absenti comparisce il Mag(co) Gioseppe Moneglia come procuratore genale della nazione e consule."

19 T.A. 13/1, 1684 ve T.A.12/11, 1683. "Padrono posticcio" terimi kullanılmaktadır. T.A. 13/1, 1684, 99r. Hana'nın adı belgelerde Hanna, Ganni ve Ianni gibi farklı şekillerde yazılmıştır. Tutarlılık açısından metinde sadece Hana'yı kullanıyorum. T.A. 13/1 ve T.A. 12/11 aynı saldırıyla alakalıdır. T.A 12/11'deki ifadenin tamamı 1683'te kaydedilmiştir. T.A. 13/1 davayı 1683'te başlayan duruşmalarla birlikte yeniden ele almaktadır.

20 Davada adı Haj Mamet filius Ali Reis olarak geçmektedir.

21 "Yalan" kelimesi belirsizdir, fakat sonraki şahidin ifadesi, söylenmek istenenin tam da bu kelime olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. T.A. 13/1, 1684, 106r.

Frangulli tesadüfen şahit olmamıştır. Hana Reis'le ilişkisi Osmanlı İmparatorluğu'nda başlamıştır ve sonradan Malta'da yeniden görüşmeye devam etmişlerdir. Davacıyı nereden tanıdığı sorulduğunda, Hana Reis'le babasının arkadaş olduğunu ve davacıyı gençliğinden beri tanıdığını söylemiştir.²² Frangulli muhtemelen gençliğinde doğduğu yer olan Sakız adasında oturuyordu, fakat şimdi kendine ait bir dükkânı bulunan Valletta'da ikamet ediyordu. Bu da Rumların Malta'daki bağlantılarına başka bir örnektir.

Hana Reis'in ikinci şahidi Panaiotti Manolachi aynı şekilde Hacı Mehmet'i tanıyan Moralı bir Rumdur. Dört beş ay önce, "consule Ianii de Constantinopoli"nin dükkânındayken (bogetta) daha önce karşılaşmadığı bir köle Hagmet di Modon'un (yine Moralı) kapıdan içeri girdiğini anlatmıştır.²³ Atinalı Demetrio ona eşlik etmektedir ve ikisi birlikte Panaiotti'den kendi adlarına Rumca bir mektup yazmasını istemişlerdir. Panaiotti bu şekilde Hacı Mehmet'le tanışmış ve sonrasında sokakta karşılaştıklarında bazen konuşmuşlardır. Karşılaştıkları bir gün, Panaiotti onların adına yazdığı mektuba cevap gelip gelmediğini sormuştur. Hacı Mehmet gelmediğini söylemiştir. Sonra tıpkı Demetrius'a anlattığı gibi, köle Panaiotti'ye içini dökmüştür. Bir kez daha çaresiz hissettiğini söyleyerek Antonio ve yalan ifade vermesinin hikâyesini anlatmıştır. Hikâyenin bu versiyonunda Antonio tek başına değildir, başka bir köleyle birlikte. İkisi birlikte bir ifade uydurmadan evvel Hacı Mehmet'i sarhoş etmişlerdir. Anlattıklarına göre Hacı Mehmet'in dava konusunda hiçbir bilgisi yoktur ve ona kimseye zarar vermediğini söylemişlerdir.²⁴ Bu da Malta'da davayla uzaktan yakından alakası olmayan kişilere, uydurma belgelere imza atmaları karşılığında para ödenmesi şeklinde bir yöntem olduğuna işaret eder. İlerleyen zamanda Panaiotti ifadesinde Hana Reis'in Malta'ya geldiğini ve "Rum olduğu için onunla tanıştığını" belirtmiştir.²⁵

Hana Reis davası adaya Şam'dan bile gelen Rumların adada Rumca mektup yazmak gibi işlerde onlara yardımcı olabilecek hemşehrileri, yoldaş Rumlardan meydana gelen bir topluluk bulduklarını açıkça göstermektedir. Bu Rumlar Müslüman köle Hacı Mehmet gibi Malta'daki Rum toplumu dışındaki kişileri tanımaktadır ve bunu Tribunale'de ihtiyacı olanlara yardım etmek amacıyla kullanmak istemektedirler.

22 *age.*, 110v: "da mia picciolta ho havuto la conoscenza del Prod(te) Hana Reis questo era molto Amico di Mio padre, é si conferiva spesso in Scio."

23 Adın yazılışı önceki ifadeyle aynı değildir, ancak anlatılan ayrıntılardan aynı kişiden bahsedildiği açıktır.

24 *age.*, 107v: "della questo non havea nessuna cognittione, havendoli rappresentato esser una cosa da non portar pregiudicio al alcuno."

25 *age.*, 109r: "come Greco ho havuto sua conoscenza."

Anlaşılan Malta'yla bağlantılar Akdeniz'in doğusundan bile kurulabilmektedir. Reşit'ten Konstantinopolis'e giderken Kerpe yakınlarında saldırıya uğrayan Andrea Mauranza Choroneo dava açmak için bizzat Malta'ya gidememiştir. Bunun yerine Reşit'teki Fransız yüksek mahkemesine gitmiş ve Maltalı Sinyor D. Carlo Bonici'ye vekâlet vermiştir.²⁶

Maltalıların da Doğu'da bağlantıları vardır. Bu bağlantılar Rumların hem lehine hem de aleyhine kullanılabilmektedir. Bu davada gördüğümüz gibi, yasak olmasına rağmen Müslüman bir köleyi davada davacılar hakkında bilgi vermesi için şahit olarak kullanmak konusunda istekliyidiler. Akdeniz'in doğusundaki Katolik misyonerliği çabaları da bu konuda işe yaramıştır. 1726'da Roma'dan yazan Üstad-ı azam Vilhena mektubunda, Batnaz'da bir Rum'un Roma'da Maltalı korsanlara karşı açtığı davadan yüzde yüz kâr etmesiyle böbürlendiğini duyduğunu rapor eden, Konstantinopolis'te ve Patras'ta misyonerlik yapan bir Latin rahibinden bahsetmektedir.²⁷ Sadece birkaç yıl evvel, Üstad-ı azam Zondadari Rumların Malta'ya gelip boşaltılan yükleri gizlice gözetlediklerini ve dolayısıyla adaya getirilen ganimetleri tespit ettiklerini iddia etmiştir. Sonrasında bu bilgiyi Malta'ya gelip kendilerine ait olmayan mallar üzerinde hak iddia eden Osmanlı topraklarındaki ortaklarına iletmışlerdir. Üstad-ı azam Rumların genellikle dürüst iş yapmadığını söylemiştir.²⁸ Üstad-ı azamın şikâyetleri bu ve bir sonraki bölümde tekrar tekrar karşımıza çıkacak daha geniş çaplı Rum düzenbazlığı söylemiyle birebir örtüşmektedir.

Rumlar aynı zamanda Malta'daki tecrübelerini Osmanlı İmparatorluğu'nda kendi menfaatlerine kullanmayı becermişlerdir. Kahire'de iki şahidin lehine ifade verdiği Monemvasialı tüccar Gioannes Cugia, Malta'da lehine daha çok ifade verdirtmiştir. Vittorios'a'da oturan Maltalı Petrus Taliana, Cugia'nın elindeki belgede bulunan kraliyet mührü ve damgasının gerçekten de Kahire'deki Fransız konsolosu tarafından kullanılanların aynısı olduğunu söylemiştir.²⁹ Bunu evvelden Kahire'de bulunduğu ve konsolosun bu mühürle damgayı kullandığını gördüğü için bilmektedir.³⁰

Bilgi edinme usullerinin birbiriyle çatıştığı aşikârdır. Malta'ya gelen Rum davacılar kendilerinin Hristiyan olduklarını ve saldırıya uğradıklarını tasdik eden resmî

26 T.A. 11 /19, 1679, 3v. Bonici'nin "Maltalı" olduğu tespit edilmiştir.

27 Cavaliero, "The Decline of the Maltese Corso", 236.

28 "I Greci sono generalmente di mala fede." *age.*, 235.

29 Muhtemelen Gioannes, Kahire'den getirdiği belgeler kendisine gösterildiğinde cevap vermiştir.

30 T.A. 2/7, 1636, 32r-33v. Midillili bir Rum da, "Manoli de Apostoli grecus de Metelino" kraliyet mührünün gerçek olduğu yönünde ifade vermiştir. Bunu nasıl bildiğini açıklamamıştır. Muhtemelen Midillili bir tüccar olması sebebiyle çok açıklama yapmasına gerek görülmemiştir. *age.*, 33r ve 34v.

bir belge almak için çabalamışlardır. Maltalılar ise Rumların kendi kimliklerini sergilemelerini engelleyecek her türlü bilgiye dayanarak bu taktiklere karşı koymaya çalışmışlardır. İki tarafın da taktikleri Osmanlı İmparatorluğu ve Malta arasında resmî ilişkiler olmamasına karşın, şahsi ilişkilerin iki devleti birbirine bağladığını gözler önüne sermektedir. Mamafih ilişki kurulduğu gerçeği, iki tarafın da geri dönülemez şekilde Müslüman ve Hristiyan kamplarına bölünmüş bir dünyanın dayanıklı ideolojik kurgusunu kenara atmasını sağlamamıştır. Şövalyelerin bakış açısından, bu düşmanlık coğrafi olarak ifade edilmiştir. Şövalyeler, Osmanlı İmparatorluğu'nu Malta'yla sadece savaş yüzünden bağ kurabilecek üçra, uzak ve şeytani bir yer olarak görmek konusunda ısrarcıdır. Bu Rumların iddialarını belgelendirme gayretlerine karşı fırlatılan ideolojik bir mızraktır.

TRIBUNALE'DE

Önceki bölümde davacıların Malta yolculuğuna çıkmadan önce Akdeniz'in doğusunda peşinden koştukları kurumsal destek üzerinde yoğunlaştık. Şimdi hem yanlarında getirdikleri belgelerde kayıtlı hem de Malta'ya gelir gelmez verdikleri ifadelerde yazılı olarak ileri sürdükleri argümanların içeriğine dönelim.

Davaların içeriğine dönmeden önce, Tribunale'yi incelememiz gerekmektedir. Önceki bölümlerde Tribunale'nin kuruluşu, mahkeme başkanları hakkındaki kurallar da dâhil olmak üzere yeni mahkemenin kanun ve yönetmelikleri arkasında yatan sebepleri açıklamıştım. Bu bilgiler resmî belge kayıtlarından elimize ulaşmaktadır. Ayrıca döneme ait kaynaklarda mahkemeye ilgili dağınık kayıtlar karşımıza çıkmaktadır. Alonso de Contreras'ın mahkemeyi suistimal etmesinden ve Venedik elçisi Giacomo Cappello'dan bahsetmiştik. Tribunale kesinlikle düzgün bir tarihsel çalışmayı hak etse de, şimdiye kadar böyle bir çalışma yapılmamıştır. Bu eksiklik erken modern dönem Akdeniz'i tarihyazımındaki daha büyük bir boşluğu yansıtmaktadır. Bu dönemde yeni kurumların oluşturulmasında bir patlama yaşanmış, pek çok Avrupalı devlet yeni mahkemeler kurmuştur. Bu durum ticaret hayatına, ticaret toplumlarının geleneksel olarak devam ettirdiği teamül hâline gelmiş pratiklerin üzerine yeni düzenlemelerin eklenmesiyle sonuçlanmıştır. Fakat kurum üzerine yapılan çalışmalar az ve nadirdir.³¹

31 Trivellato, "Sephardic Merchants between Rabbinic and Civil Courts" el yazması, 4; erken modern dönemde mahkemelerin çoğalması ve aynı zamanda bu kurumların işleyişi hakkında çalışma bulunmayışı üzerine; *age.*, 11. Makalenin bir nüshasını okumama izin verdiği için Francesca Trivellato'ya teşekkür ederim. Bu noktada Tribunale'nin Malta'da kurulmasının Akdeniz çapında mahkemelerin çoğalmasıyla ilişkili olup olmadığını söylemek güçtür. Bahsedilen mahkemelerin, başka şeylerin yanı sıra avukatla temsile izin verilmeyen adalet mahkemeleri olduğu düşünülürse bu ihtimal düşüktür. Trivellato, *The Familiarity of Strangers*, 158.

Sebepleri ne olursa olsun, resmî belge kayıtlarını oluşturan tüm mekanizmaları tam olarak kavramadan Malta'daki Tribunale'de her iki tarafın da verdiği ifadeleri inceleyerek ilerlediğimizi unutmayalım. Bu problem ancak Tribunale'yi merkezine alan bir çalışmayla çözülebilir. Tribunale anlatılan hikâyenin merkezinde yer almasına rağmen, Rum kurbanlar –onların sıkıntıları ve taktikleri– tartışmanın esas nesnesidir.

Bu noktada şunu söyleyebiliriz: Tribunale'de görülen davalar sebebiyle davacıların Akdeniz'in doğusundan yanlarında getirdikleri konsolosluk belgeleri ve diğer evraklara ilaveten bir dizi resmî belge meydana gelmiştir. Belgelerde saldırının hâkime anlatılan ve davacının kendisi tarafından değil, temsilcisi tarafından sunulan hayli uzun bir özetine genellikle yer verilmektedir.³² Bunun yanı sıra, iki taraf da genelde sorgulanmış ve bu celselerle farklı başka ifadeler kaydedilmiştir. Belirtilen prosedürlerin kaynağının ne olduğu belirsizdir. Akdeniz'deki erken modern dönem mahkemeleri üzerine çalışmaların bulunmaması sebebiyle ifadeleri istediğimiz kadar eleştirel bir gözle değerlendirmemiz güçtür. Örneğin, Rum tüccarlar sıklıkla sadece tüccar olduklarının ve bundan başka herhangi bir meslekleri olmadığının altını çizmişlerdir. Bu ısrar düşman topraklarından yani Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen tüccarların hususi durumlarının bir yansıması mıdır? Yoksa tüccarların mahkemeye çıktıklarında sıklıkla söyledikleri bir şey midir? Daha geniş bir bağlamın yokluğunda bunu kestirmek zor.

Uyarıları dikkate alarak, Rum davacılara dönelim ve Malta'daki hâkimlere ne söylediklerine bakalım. İfadelerindeki ilk ve en önemli unsur, tüm davacıların Hristiyan kimliklerini vurgulamasıdır. Hristiyan kimseler olarak kimliklerinin tespiti için çaba sarf ettiklerini görmüştük. Ancak bu yeterli değildi. Aynı şeyi bu sefer malları, gemileri ve hatta ticari işlemlerde kullandıkları para için de yapmak zorundaydılar. Peki, bu nasıl başladı?

Bayraklar hakkında neredeyse hiçbir kayıt bulunmaması temel göstergelerden biridir. Erken modern dönemde bayrak ve Osmanlı gemiciliği arasındaki ilişki anlaşılması güç bir mevzudur. Daha eski ve ulusalcı Yunan tarih yazımı tatmin edici bir delil göstermeden bir Rum bayrağının varlığından bahseder. Yakın zamanda yapılan çalışmalar böyle bir bayrağın olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.³³

Tribunale'de görülen davalar söz konusu olduğunda ise istisnalara bakarak genelgeçer kaideyi görebiliriz. Sadece iki vakada Rum bir davacı saldırı sırasında asılı bulunan bayraktan bahseder. Aslen Kalimnoslu fakat şikâyetle bulunduğu esnada

32 Temsilciler Kagan'ın aynı dönemde Kastilya'da görülen davalar üzerine yaptığı çalışmasında tespit ettiği avukat türlerine uygundur –avukatlar, dava vekili (vekil) ve hukuk müşaviri. T.A. 2/2, 1633, 42r ve T.A. 2/7, 1638, 14r.

33 Papkonstantinou, "Malta and the Rise of the Greek-Owned Fleet in the Eighteenth Century", 211.

Batnaz adası sakini olan Giovanni Mathsopulo, 1606'da Malta şövalyelerinin bayrağını taşıyan bir geminin saldırısına uğradığında gemisinde Batnazlı Aziz Yuhanna bayrağının asılı olduğunu söylemiştir.³⁴ Başka bir davada ise bir davacı "Batnazlı bir gemi"den bahseder. Herhangi bir bayrakla kastedilen muhtemelen bu bayraktır.³⁵

Batnaz bayrağı hakkında bir şeyler bilmekteyiz. 1610'da beş yıl evvel Tribunale'yi kuran Üstad-ı azam Wignacourt, Batnaz'daki Aziz Yuhanna Manastırı rahibi Athanasio Carrara'nın isteğine cevaben bir mektup yazmıştır. Mektupta Batnazlıların "kadim gemilerimiz gibi dinimizin bayrağı ve sembolünü [*l'insegna e bandiera*] taşıyan" bazı gemileri muhafaza ettiklerini belirtmiştir. Bunun sebebinin manastırın erzak ihtiyacını tedarik edebilmek olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen, keşişler korsanlık yapan gemiler tarafından baskı altında tutuldukları ve eziyet çektiklerinden şikâyet etmekteydiler. Dolayısıyla, Wignacourt Tribunale hâkimlerine danıştıktan sonra "genel olarak herkese ve hususi olarak Batnaz Aziz Yuhanna manastırının bayrağımızı ve sembolümüzü taşıyan söz konusu gemilerine" patentler ve geçiş izinleri vererek daha ileri bir adım atmıştır.³⁶ Tribunale'de görülen bu dava Wignacourt'un bu mektubu yazmasından dört yıl önce gerçekleşmiştir ve büyük ihtimalle şövalyelerle manastır arasındaki ilişki çok daha uzun yıllara dayanmaktaydı. Malta bayrağı taşıyan korsanlar düzenli olarak bizzat tarikatın yaptığı anlaşmaları ihlal etmiş ve netice olarak tekrar tekrar ihtar yayınlanması alışıldık hâle gelmiştir.³⁷ Keşişlerin, güvenliklerinin sağlanması için şövalyelere Osmanlıların Lepanto yenilgisі öncesinde, 1570'ler kadar erken bir tarihte yine baş vurmuş olmaları mümkündür. Bu da ikinci bölümde anlatılan XVI. yüzyılın başlarında yapılan düzenlemelerin ve şövalyelerin Rodos'u terk etmesinin üzerinden elli yıl geçmeden yeniden ortaya çıktığı anlamına gelmektedir.³⁸ Korsan Alonso de Contreras Giovanni, Mathsopulo'nun Malta'ya

34 T.A. 1/2, 1607, 1v: "et havendo vista in detto galione et sue conserve la bandiera di San. Gio: di questa Sac. Relig(ne) Hyer(ma) portando l'oratore quella di San. Gio: di Pathmos."

35 Gioannes Cugia "un vascello di patigne"de seyahat etmektedir. T.A. 2/7, 1638, 1r. Bu eski bir yazılış şekli olmalı, ancak kastedilen şey muhtemelen "Patmiot"tur. Çünkü Gioannes Cugia mallarını "il Vassello nominate San Giovanni da Patino, patron et parcenevole D. Nicolo Mata da Patino"ya nasıl yüklediğinden bahsetmektedir. *age.*, 4v.

36 *Acta et diplomata Graeca Medii Aevi*, 409.

37 Wignacourt'un mektubundan yalnızca dört yıl sonra, papa üstad-ı azama bir mektup yazmış ve şövalyelerin manastıra saldırmasını durdurmasını ikaz etmiştir. Krantonelle, *Ιστορία της Παραιτίας στους μεσους χρονους της Τουρκοκρατίας*, 2:95.

38 Ada sakinlerinin 1453'te sultana biat etmesine rağmen, 1508'de hâlâ Rodos'ta bulunan St. John Tarikatı'nın üstatları kendi tebaalarına Rodos *vasalı* kabul edilmesi gereken adalara zarar vermemelerini emretmişlerdir. Zachariadou, "Συμβολή Στην Ιστορία του Νοτιοανατολικού Αιγαίου", 200.

gelmesiyle aynı tarihte “Batnazlıların çok varlıklı olduğunu ve gemilerinin Malta şövalyeleriyle aynı bayrağı taşıdığını” yazmıştır.³⁹

İlk olarak beşinci bölümde tartışılan diğer dava Fransız bayrağıyla alakalıdır. Girit’in Resmo şehrinden 1686 senesinin Nisan ayında ayrılan kaptan Agostino Plati Reis’in Fransa pasaportu bulunuyordu. Ayrıca “bandiera” yani Fransız bayrağı taşıyordu.⁴⁰ Önceki bölümde ifade ettiğim gibi bu, kayıtlardaki Fransız güvencesinin saldırıya uğramadan önce alındığı tek davadır. Bu durumun sebebi Agostino Plati’nin saldırıya uğradığı sırada devam etmekte olan Kutsal İttifak Savaşı’dır (1684-99).

Diğer hiçbir davacı Fransız ya da Batnaz bayrağından (veya herhangi bir bayrak-tan) bahsetmemiştir. Bu bayrakların (en azından kuramsal açıdan) özellikle Fransız bayrağının imtiyazlı statüsü göz önüne alındığında, davacılar gemilerinde bu bayraklar asılı olsaydı bunu mahkemede kesinlikle belirtirlerdi. Bu da gemilerinde bir tür Osmanlı bayrağı asılı olduğu ya da hiçbir bayrağın asılı olmadığı manasına gelmektedir. İkinci ihtimal şaşırtıcı gelebilir, fakat saldırıların tamamının Osmanlı sularında gerçekleştiğini unutmamalıyız. Son bölümde Akdeniz’in doğusu ve batısı arasında pasaport kullanımındaki farklılığın, XVII. yüzyılda denizin batısının doğusuna kıyasla çok daha uluslararası bir deniz olmasından kaynaklandığını ileri sürmekteyim. Aynı durum bayrakların kullanımı (veya kullanılmaması) için de geçerlidir. 1634’te Maltalıların bir Rum gemisine saldırdığına şahit olan İngiliz seyyah Henry Blunt’ın ifadeleri bu bakımdan yol göstericidir: “Türk mallarıyla yüklü gemilerinde *bayrak asılı olmayan* ve bize yaranmaya çalışan Rumların [vurgu yazara ait] Türk olduklarına kanaat getirdi.”⁴¹ Diğer bakımdan, Contreras Malta’ya dönüşünde Tribunale’nin, ele geçirdiği turuncu-beyaz bayrağı kendi hanedanının armasına eklemesine izin vermesiyle övünmüştür.⁴² Yalnızca bir sayfa sonra Kuzey Afrika kıyısına yaklaşmak için mürettebatı ve kendinin “Türk bayrağını” çektiğini anlatmaktadır. Özetlersek, bu dönemde Akdeniz’in doğusunda düzenli bir bayrak sistemi yoktur. Davacılarımız hiçbir bayrak asılı olmadan, bir Osmanlı bayrağıyla veya birden çok bayrakla yelken açabilirlerdi.⁴³ Usulleri ne olursa olsun, Malta’da Batnaz bayrağı haricinde bayrak mevzusunun açılmasına sıcak yaklaşmadığını anlamış olmalılar.

39 Contreras, *The Adventures of Captain Alonso de Contreras*, 48.

40 T.A. 13/9, 1687, 1r ve T.A. 13/10, 1687, 1r.

41 Blunt, *Voyage into the Levant*, 59-60.

42 Contreras, *The Adventures of Captain Alonso de Contreras*, 24.

43 Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 147. Tüm gemiler güvenlik için çok sayıda bayrak ve flandra taşımaktaydı. Herhangi bir geminin becerikli kaptanı yanında gerçek veya sahte pek çok otorite tarafından verilmiş evrak ve imtiyaznameler taşırdı.

Rumlar ise bayrak yerine başka şeylere el koymuşlardır: Mal, gemi ve hatta ticaret yapılan para el koydukları şeylerdendir. Görünüşte önemsiz meseleler hakkında detaylara inmek konusundaki ısrarları ve bazı noktaları tekrar tekrar yinlemeleri bakımından ifadeleri çarpıcıdır.

Örneğin, Constantine oğlu Duca Galeazzo ve Micaele oğlu Nicola kaybettikleri malın gemilere nasıl yüklendiğini anlatmıştır: “Pirinç Lindoslu Kaptan Iani Zagarachi’nin şaykasına açıkta yüklenmiş, keten ise büyüklü küçüklü altı *cachiye* ve dışı işaretli iki *casaniye* bölünmüştü.”⁴⁴ Başka bir ifadede bazı şahitler mal beyanını teyit etmişlerdir. İşaretler şahitlerden birine gösterilmiştir, ancak bunun ne anlama geldiği bilinmemektedir.⁴⁵ Saldırının görgü tanıklarından Antonio Stravelli, korsuluk yapan kaptanların gemiye bindiklerinde “yüklerin üzerinde haçlar ve işaretler” gördüklerini belirtmiştir.⁴⁶ Özellikle Hristiyanlara ait nişanlardan bir davada daha söz edilmiştir. Bir şahit gemi kaptanının iki çuval parası olduğuna ve iki çuvalda da Meryem’in İsa ile birlikte bulunduğu damganın mevcut olduğuna dair ifade vermiştir.⁴⁷

1602 tarihli bu dizede kaydedilmiş en erken dava, denizcilik dünyasında işlerin nasıl yürüdüğüne dair ender rastlanır bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca gemi yapımcıları ve sahiplerinin maddi bir nesneye, bu durumda bir gemiye nasıl dinî bir kimlik kazandırmaya çalıştıklarını göstermektedir. Genel olarak, Osmanlı denizciliğine dair neredeyse hiçbir arkeolojik kayıt bulunmaması sebebiyle, bu hikâyenin başrolündeki kişilerin maddi kültürü hakkında çok az şey biliyoruz. Yalnızca birkaç gemi enkazında kazı yapılmıştır. Davacıların hukuki kayıtlarda tespit edilmesine uğraştıkları para dolu çuvalardan gemilere kadar Malta’da kavga konusu olan nesneler hakkında az bilgiye sahibiz. Tribunale’de yapılan sunumda Antonio Cantanin’in gemisinin şu şekilde tasvir edilmesinin sebebi tam da budur:

Söz konusu geminin kılına Rumca harfler ve karakterlerin yanı sıra Haç nakşedilmiştir. Kimsenin hiçbir şekilde söz konusu geminin sahibinin veya ortaklarının kafir olduğundan şüphelenmesi, bunu iddia etmesi veya inanması mümkün değildir. Kâfirler mallarının üzerinde İsa’nın adı veya Haç sembolü gibi nefret ettikleri simgeler bulunmasına asla izin vermezlerdi.⁴⁸

44 T.A. 2/5, 1637, 4r: “ch’esso riso hano caricato a refuso sopra la saica patrone Iani Zagarachi di Lindo, e lo lino conpartito parte in sei cachi tra grandi, e pic(li) e dui casani, seg(ti) delle marche di fuori.” Tanımlanmamış, rastgele ve dağınık duran paket anlamına gelen “refuso” kelimesinin manasını açıkladığı için Pietro Frassica’ya teşekkür ederim.

45 Yük kaldırıldığı için, bu işaret veya nişanların bir çizimi kendisine gösterilmiş olmalıdır.

46 *age.*, 9v: “visit le croce, e segni sop(a) le robbe.”

47 T.A. 13/10, 1687, 10r.

48 T.A. 1/1, 1617, 5r.

Rumlar tekrar tekrar yinelenen böyle tasvirlerle iki şeyi başarmayı amaçlamışlardır. İlki, oldukça detaylı bir sunum yaparak mahkemeyi malın varlığı ve kendilerine ait olduğu konusunda ikna etmeye çalışmaktır. İkincisi, yapabilirlerse malın Hristiyan kimliğinin tespit edilmesini sağlayacak, mal üzerinde bulunan fiziksel işaretlere dikkati çekmişlerdir. Bu mantığa göre işaretler sayesinde korsoluk yapanlara bu mallara el konmasının yasak olduğunu gösterecektir. Ancak bu şekildeki Hristiyanlara ait bariz işaretlere davaların çok azında rastlanmaktadır. Bu durum mal ve gemilerin, sahiplerinin Hristiyan olduğunun tespit edilmesi haricinde dinî sınırlarla kolaylıkla ayrıştırılamayacağını ortaya koymaktadır.

Para ve para sahipliği konusu mahkemede hayli dikkat çekmektedir. Antonio Cantanin örneğiyle devam edecek olursak, “gemiyi balastlamak için Mısır’ın İskenderiye limanında yüklenen 300 artepidi tuz başka hiçbir ortak bulunmaksızın yalnızca Antonio Cantanin’in parasıyla satın alınmıştır.”⁴⁹

1633’te Sakız’daki piskopos mahkemesi huzurunda Selanikli Athanasio di Pancratio, Midillili Comneno, ve Patron Nikita di Rodi adına ifade veren şahitler bu kişilerin kendi paralarıyla ticaret yaptıkları konusunda ısrar etmişlerdir. Comneno “ebeveynlerinden aldığı ve işinden kazandığı” parayla ticaret yapmaktaydı.⁵⁰ Aynı şekilde başka bir şahit Nikita ve Athanasio’nun da kendilerine ait parayla iş yapmakta olduğunu söylemiş ve bunu bilmesinin nedenini şöyle açıklamıştır: “İskenderiye’de ikisiyle beraber bulundum ve paralarıyla ticari amaçlarla yatırım yaptıklarını gördüm.”⁵¹ Diğer şahitler davacıların finansal ilişkileriyle alakalı daha genel ifadeler vermişlerdir. Voloslu Georgio, Athanasio’nun seyahat etmeye ve kendi parasıyla ticaret yapmaya alışık olduğunu, evvelki sene Sakız’da tahıl alıp sattığını ifadesinde belirtmiştir. Bunu evvelki sene Sakız’da onunla beraber olması ve bu konuda dostuyla konuştukları zaman Athanasio’nun ona tahıl satışından kazandığı parayı göstermesi sayesinde bilmektedir.⁵²

Yatırım sermayesinin kökeni ve sahipliği konusundaki en ısrarcı vurguya, 1683’te Reşit’ten yelken açan ve Antalya Körfezi’nde Maltalı korsanların saldırısına uğrayan

49 *age.*, 5v: “300 Artepidi sale, che vi e caricato in Nave per Savorra è stato com prato in Alessandria di Egitto, con danari proprii, et speciali di Ant. Cantanin senza compagnia di persona alcuna.”

50 T.A. 2/2, 1633, 8r: “tenendo capitale con lui, che? havea da suoi parenti, et ch’egli acquisto con lasua fatica.”

51 *age.*, 9r: “si trovo quando con uno, e quando con l’altro in Ales(a), dove ha visto inchetar lorocapitali à uso de mercati.”

52 *age.*, 10r: “a Scio prego esso test(o) come suo amico, e li salvo in una sua cassa esso danaro, ch’havea toccata dalla vendita d’esso grana.” Sonuçta Sakız’da dokuz şahit mahkeme huzuruna çıkmıştır. Çoğu davacıların kendi paralarıyla ticaret yaptığını söylemiştir.

Ermeni tüccar Giovanni Marchara davasında rastlanmaktadır.⁵³ Reşit'te Giovanni'ye mallarının yüklenmesi için yardım eden kaptan Theodori oğlu Georgi'ye, Sakız'da bir kez daha bu Ermeni'nin gemiye yüklediği malları kendi parasıyla satın alıp almadığı sorulmuştur. Georgi malın kimin parasıyla satın alındığını bilmediğini söylemiştir. Evet, malları gemiye yükleyen odur fakat kendi ifadesiyle, Giovanni'yle konuşmadığı için malların sahibi hakkında bir şey söyleyemez.⁵⁴

Ancak Gasparo del q. Assarsa (ya da Afsarsa) adlı kurbanın hemşerisi olan Ermeni bir tüccar, konu hakkında daha çok bilgiye sahipti. Reşit'te Giovanni'yle birlikte aynı anda yaşadıklarını, her gün birlikte yemek yiyip, aynı milletten olmaları sebebiyle birlikte iş yaptıklarını ifade etmiştir. Çoğu zaman Giovanni Gasparo'nun yanında parayı sayar, mallarını paketler ve bunları birlikte gemiye yüklerlerdi.⁵⁵ Dolayısıyla, sermaye parasının tamamen Giovanni'ye ait olup olmadığı ya da başka ortakların da bulunup bulunmadığı sorulduğunda “paranın kesinlikle tamamen ona ait olduğunu” söylemiştir. Ayrıca Giovanni'nin babasının meşhur bir tüccar olması sebebiyle büyük miktarda parayla iş yaptığını eklemiştir.⁵⁶

Yine Ermeni ikinci bir şahit Giovanni'yle yaşadığı ve onun mallarını paketlemesine yardım ettiğine dair benzer bir ifade vermiş ve mahkemede kendisine özellikle Giovanni'nin kendi parasıyla iş yapıp yapmadığı sorulmuştur. Evet diye cevap vermiştir çünkü Giovanni sıradan bir tüccar değildir. Ayrıca Giovanni'nin genel finansal durumu hakkındaki fıkri sorulduğunda, tüccarın seyahat başına aşağı yukarı 1500 ile 2000 piaster* arası bir sermayeyle iş yaptığını söylemiştir.⁵⁷

Peki bu kadar ayrıntıya neden gerek duyulmuştur? Birisinin mallarını paketlemesini izlediğini ya da ifadeden evvelki sene tahıl satışından kazandığı parayı gördüğünü söylemeye ne gerek vardı? Tribunale hakkında az ve hatta buraya gelen Rum Osmanlı tebaası hakkında daha da az şey bilmemize rağmen, XVII. yüzyılın daha geniş bağlamı hakkında çok da az şey bildiğimiz söylenemez. Akdeniz dünyasının bu dönemdeki iki unsuru, Tribunale arşivlerinde muhafaza edilen ifadeleri anlamak bakımından hayli önemlidir.

53 T.A. 13/4, 1686.

54 *age.*, 3r: “non havendo sua conversatione.”

55 *age.*, 4r: “habitavano in un vicinato a Rossetta dentro in uno med(mo) Chani, e mangiavano goirnaln(tc) insieme, e come paesani e di una stessa nazione praticavano insieme e piu volte ha contato (contasto?) lo suo capitale in sua presenza, e d(to) testi monio e stato in sua stessa habitatione per far imballar esse telle e gl'ha assistito insin all'imbarco.”

56 *age.*, 4r: “il padre suo mercante grosso.”

* Bazı Orta Doğu ülkelerinde kullanılan para birimi [e.n.].

57 *age.*, 5v: “che fossero di proprio canto.” Giovanni'nin “mercante non ordinaria” olduğunu söylemiştir. Sıradan bir tüccar olmadığı söylendiğinde ne demek istendiği belli değildir, ancak bağlama bakıldığında orta hâlli bir tüccardan daha zengin olduğu ima edilmektedir.

Şimdi ilk olarak Heyberger'in XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Katolik Araplar ve Roma arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmasına dönelim. Propaganda Fide kayıtlarında yapılan araştırma, Osmanlı otoritelerince zulme uğradıkları iddialarından sonra deniz ticareti ve sorunlarının Roma'ya yapılan başvurularda en sık rastlanan konu olduğunu göstermiştir.⁵⁸ Yazışmalar Roma, Katolik Araplar ve Osmanlılar arasındaki kuşku üçgenini gözler önüne sermektedir. Örneğin, Propaganda 1712'de Etrurya Dükü'ne Toskana gemilerinin Katolik Suriyelilere ait mala el koymamalarını talep etmek için mektup yazarken, dük bu mektuba yazdığı cevapta "Türkler" in Sur ve Sayda Melkite piskoposunu "Türk" mallarının sahibiyymiş gibi imza atmak zorunda bıraktıklarını belirtmiştir.⁵⁹

Yalan belge düzenleme suçlamalarının bu dönemde Akdeniz'de yaygın olduğunu ve Maltalıların da aralarında bulunduğu Katolik korsanların herkes gibi aşırı kuşkuyla hareket ettiklerini göz önüne alırsak, Rumların bu güvensizliğin bilincinde oldukları ve ayrıntılı ifadelerle bu durumun önüne geçmeye çalıştıkları sonucuna rahatlıkla ulaşabiliriz.⁶⁰ Yalan mülkiyet suçlamalarının çoğunun zamanında ve ikincil kaynaklarda malla ilişkilendirilmesine rağmen, Malta'daki Rumlar örneği kuşkunun malın niteliğinin ötesinde ticarete kullanılan para konusuna da yansıyabileceğini göstermektedir. Bu Rumların para gibi misliyle ödenebilecek bir nesnenin bile Hristiyan kimliğini ispat etmek gibi daha da göz korkutucu bir görevin üstesinden gelme şeklidir. Hristiyan Osmanlıların Müslüman Osmanlılarla mudaraba adı verilen ortaklıklara girdiklerini biliyoruz. Genelde, en azından Arap topraklarında, Müslüman ortaklar sermaye tedarik ederken, Hristiyanlar seyahat etme görevini üstlenirdi.⁶¹ Malta, Roma veya başka herhangi bir yerdeki Katolik otoritelerinin bu anlaşmalardan haberdar olduğuna dair elimizde kesin bir kanıt bulunmamakta, ancak Tribunale'de görülen davalarda gördüğümüz ısrarcı sorgulama –kişinin kendi parasıyla ticaret yaptığına, başka ortaklar bulunup bulunmadığına dair sorular so-

58 Heyberger, "Sécurité et insécurité", 151.

59 *age.*, 152.

60 Tenenti 1601'de bir Sevilalı ve bir Fransızın Anadolu kıyısı açıklarında bir Venediklinin gemisine el koyduğu bir vakayı nakletmekte, Hristiyanların adına kaydedilen tüm maddelerin yalan olduğunu ve tüm yükün gerçekte Türklerle Yahudilere ait olduğunu söylemektedir. Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice*, 48. Bkz. Shmuelevitz, *The Jews of the Ottoman Empire*, 163'te Yahudi tüccarların mallarını geminin yük kayıt defterine açıkça kendilerini Hristiyanlardan (yani Katolik) korsanlardan korumak için genellikle Hristiyan bir tüccarın adını kullanarak kayıt ettirdiklerini yazmaktadır.

61 Masters, *The Origins of Western Economic Dominance*, 63; Heyberger, "Sécurité et insécurité", 151. Müslüman ve Hristiyanlar Rum dünyasında da ortaklık kurmuşlardır. Greene, *A Shared World*, 147.

rumluştur– bunun farkında olduklarına işaret etmektedir. Heyberger’in çalışması, Katolik Arapların Müslüman Osmanlıların onlara verdiği borçların kötüye kullanılması hakkında Propaganda’ya şikâyetle bulunduklarını ve borç para ile ortaklık arasındaki ince çizginin çok önemli kabul edilmediğini göstermektedir.⁶²

Rumların karşılaştığı diğer sorun ise yeterli resmî belge bulunmaması şeklinde üstünkörü biçimde ifade edilebilir. XVII. yüzyılda bir Osmanlı gemisinde ne tür belgeler bulunduğu konusunda bilgimiz yoktur. Tribunale’den elde ettiğimiz kanıtlar pek belge bulunmadığı fikrini vermektedir. Pasaport bulundurmanın kuraldan ziyade bir istisna olduğunu zaten biliyoruz. Sadece “libro del scrivano” diye tarif edilen yük defterlerinin düzenlenmesi alışkanlık hâline gelmişti. Bazı davalarda bu defterlere gönderme yapılmıştır ve yalnızca bir davada yük defteri dava dosyasına eklenmiştir.⁶³

Daniel Panzac’ın Osmanlı Akdeniz’inde Fransız ticareti hakkında yaptığı çalışması ise, en azından XVII. yüzyılda dinî ayırımı iki tarafın da büyük ölçüde şifahi kalan bir ticaret kültürüne işaret etmektedir. Ancak 1732’de Fransız nakliyeciler, Müslüman tüccarlarla ilişkilerinde sözleşmelerin ve nakliye senetlerinin yazılı hâlde düzenlenmesinde ısrar etmeye başlamışlardır.⁶⁴

Bazı davalarda, Maltalıların düpedüz baskısı altında davacılar neden şu veya bu belgeyi mahkemeye sunamadıkları sorusuna doğrudan cevap verme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu davalar Osmanlı tüccar toplumundaki yazılı ve şifahi kültür arasındaki dengeyi kavramamız açısından değerli bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca Rumların karşılaştığı zorluğu da göstermektedir. Rumlar Maltalıların davacıları yetersiz göstermek üzere kesinlikle komplo kurduklarını ortaya çıkarmak için çok çaba sarf etmişlerdir.

1683’te Rodos’tan İstanbul’a gittiği esnada Maltalıların (yüküyle birlikte) el koyduğu bir geminin Rum kaptanı, saldırı zanlısı Kaptan Franceso Real’in sorgulamasına boyun eğmek zorunda kalmıştır. Real, geminin kaptanı Hana Reis’e nakliye ücretini belirten yazılı bir anlaşma olup olmadığını ve şayet yoksa anlaşmayı kimin yaptığını, iki tarafın da istediği fiyatı, anlaşmanın yapıldığı yer ve benzeri bilgileri de içeren şifahi anlaşmayı ayrıntılı şekilde açıklamasını istemiştir.⁶⁵ Hana Reis bu soruyu şöyle

62 Heyberger, “Sécurité et insécurité”, 151-52.

63 T.A. 1:11, 1617. Böyle bir kitaba yapılan göndermeler için bkz. 12:11, 13:9 ve 13:10. 13:9 vakasında, mağdur tüccar Tribunale’de (kaptan) Plati’yi tanımadığını ancak “geri kalanımızın elinde el konulan katip defterinde yazılanlarla uyumlu nişanlar ol”duğunu ifade etmiştir. 10v.

64 Panzac, *La caravane maritime*, 11.

65 T.A. 12:11, 1683, 24v. Bağlamdan Real’in “conventionne” ile şifahi bir anlaşmayı kastettiği anlaşılmaktadır.

cevaplamıştır: “Yazılı bir nakliye ücreti anlaşması yoktur, çünkü limandan kalabalık bir grup insanın gözü önünde ayrıldık ve kâtip bunu defterine kaydetti.”⁶⁶ Yüklün kışın yüklendiğini ve saldırının ise Mayıs’tan evvel gerçekleşmediğini belirterek sözlerine devam etmiştir. Tüccarların mallarını “hem Türk hem de Hristiyanların bulunduğu karışık bir grubun” gözü önünde yüklemesine rağmen, Hana Reis ne tüccarların adlarını ne de gemiye yüklenen mal hakkındaki detayları hatırlamaktadır. Çünkü gemiye alınan mal ona ait değildir. Ancak nakliye için istenen ücreti tamı tamına söylemiştir ki bu da mantıklıdır. Geminin kaptanı veya sahibi olduğundan, nakliye ücreti onun için en mühim meseledir.⁶⁷

Birkaç yıl sonra mallarını Girit’ten Agostino Plati Reis’in gemisine yükleyen tüccarların benzer şekilde belge düzenleme usullerini Tribunale’de açıklamaları istenmiştir. Strati Stranghili hâkimlere şunu söylemiştir: “Biz gümrük yetkilisinden malımız için düzenlenen bir nakliye senedi almayız. Yetkili, bir tahta parçası üzerine [her şeyi] not eder ... bu nedenle malımızı listeleyen bir nakliye senedi hazırlamadık ama gemimizin katibi yükü defterine kaydetmişti. Bu defteri Kaptan Paolo almıştı.”⁶⁸ Bir tahta parçasından ne kastedildiği muğlak ve anlaşılması güçtür. Aynı saldırıyla ilgili ayrı bir dava açan Theodoro Taulari aynı saldırıdan bahsetmiş ve “gemi kâtibiyle gümrük yetkilisi ellerinde bir tahta parçasıyla tamirathanedeydi” demiştir.⁶⁹ Büyük ihtimalle davacılar kayıtların tahta parçaları üstünde yapıldığı ve bu tahta parçalarının sonradan biri tüccara diğeri gümrük yetkilisine verilmek üzere ikiye bölünmesi şeklinde, gümrük ücretlerinin ödendiğinin ispatlanmasına yarayan bir sistemi anlatmaktadırlar. Makbuz işlevi gören ve tüccarda kalan kısım sonradan, varılan Osmanlı limanında ödeme belgesi olarak gösterilirdi.⁷⁰

Bu işlemin bir gümrük idaresinde değil de bu davaya iştirak eden pek çok kişinin sahibi olduğu “magazeno”da yani tamirathanede gerçekleştirilmesi bu usulün bir bakıma gayrıresmî bir doğası olduğu fikrini vermektedir. Görünüşe göre onlar gümrük yetkilisine gitmemiş, tam tersine gümrük yetkilisi onların ayağına gelmiştir.

66 *age.*, 25r. “Del noleggio io non feci scrittura perche si fece il partito inanzi diverso Persone, et il scrivano pur lo noto nel suo libro.”

67 *age.* 25r.

68 T.A. 13:10, 1687, 9r: “non semo soliti fare polizia di Carrigo dal doanero dell nostre mercantie ma solo il doanero nota in un pezzo di legna ... per tal causa gli dico che non havemo fatto paliza di carrigo del d(o) nostro oglio bensi il scrivano del detto sanbichino ho fatta notamento del carrigo nel suo libra il qual libro fu preso dal detto Cap(n) Paolo.”

69 T.A. 13:9, 1687, 9r: “perche il Scrivano del sanbichino e t il doanere stanno nel magazzino con una taglia di legno.”

70 “Pezzo di legno” ve “taglia di legno” ifadelerinin anlamını anlamama yardım ettiği için Pietro Frassica’ya teşekkür ederim.

Her hâlükârda davacıların yaptıkları açıklamalardan bu usulün Avrupa Akdeniz’inde bu dönemde zorunlu hâle gelmiş resmiyet seviyesiyle uyuşmadığının bilincinde oldukları anlaşılmaktadır. O zamanlar nakliye senetleri genellikle üç nüsha olarak yayınlanmaktaydı.⁷¹

Şimdi, yük kayıt defteri ve nakliye senedi arasındaki fark esrarlı bir nokta gibi gözükebilir, bilhassa ifadelerde açıkça belirtildiği üzere korsanlar gemide buldukları tüm belgeleri yırtıp atıyorlardı. XVII. yüzyılın son on yılında Sakız yakınlarındaki ıssız bir adaya bırakılan ve bir korsan gemisinde çalışmaya zorlanan İngiliz seyyah A. Roberts’ın notlarında bu farkın önemi gözler önüne serilmektedir. Onun bu konudaki deneyimleri, Osmanlı gemilerinde yük kayıt defteri haricinde evrak bulunmadığı yönünde Tribunale’de alınan izlenimi de desteklemektedir. Roberts korsanların “Türk gemilerinden ziyade karşlarına çıkan Rumlara ait saiklere (küçük gemilere) el koymakla” ilgilendiklerini gözlemlemiştir.⁷² Ayrıca şunu ifade etmiştir:

Şimdi saiklerinde ele geçirdikleri zavallı Rumları ne için kullandıklarını göstereceğim. İlk olarak kaptanı, bilhassa Tahta yüklü bir saikin kaptanını gemide ne kadar para olduğunu itiraf etmesi için şiddetli şekilde tehdit ediyorlar ve sonrasında kaptan genelde olduğu gibi korkar ve ezilirse, ona 10 dolar verip malı paketlemeye gönderiyorlar. Kaptan aksi ve ters çıkarsa, 3 veya 4 ay boyunca ona eziyet ediyorlar ve Leghorn’a gidip şikâyetçi olmasından ya da nakliye senedinin ne olduğunu bilmediklerinden sahiplerine gemide ne kadar mal olduğuna dair istihbarat taşımasından korkmuyorlar. Yanında genelde sadece bir manifesto taşıyan yaşlı ve düşkün arzuhalciden anında belgeyi alıyorlardı.⁷³

Roberts nakliye senedini açıkça anlamsız bir bildiriden ziyade korsanları tehdit eden bir unsur olarak görmüştür. Açıklamamasına rağmen, bir nakliye senedinin (Leghorn) Livorno’da sunulabileceğini ima etmektedir. Muhtemelen çok sayıdaki nüshanın çeşitli tarafların elinde bulunması nedeniyle, kurbanlar yola çıktıkları limana geri gidebilir ve nakliye senedinin başka bir nüshasını alabilirlerdi. Nakliye senedinin (potansiyel) gücü, Maltalıların Hristiyan dindaşlarına gayrimeşru saldırı düzenlediklerini açığa vurmasından ziyade, Rumların korsanların kendilerine arka çıkanları, yani seferleri finanse edip ele geçirilen mal ve insanlar üzerinde belli bir hisse alması gereken destekçilerini nasıl kandırdıklarının kanıtlanması bakımından önemlidir.⁷⁴ Korsoların el koydukları mal ve insanları olduğundan az göstermeleri

71 Goldie, “The Bill of Lading”, 6.

72 *A Collection of Voyages in Four Volumes*, 7:3.

73 *age.*, 7:12.

74 Dördüncü bölümde bahsedildiği gibi, sahtekârlık yaygındı. Nitekim resmî rakamlar korsonun ne kadar kârh olduğunu azımsamaktadır.

yoluyla denizlerde yapılan dolandırıcılık bugün olduğu gibi yaygın fakat ispat etmesi zor bir meseleydi. Yetersiz bir delil olsa da, korsoların manifestolara her zaman el koyması, Müslüman Osmanlıların kefaretlerinin ödenmesinde gördüğümüz köklü usullerin aksine Hristiyan Osmanlılara yapılan saldırıların olabildiğince görünmez kılınmasını gerektirecek kadar şaibeli olduğunu göstermektedir.

Ancak Rumların Malta'da karşı karşıya kaldıkları zorluklar, davayı kazandıracak nitelikte evrak bulamamaktan çok daha temel nedenlerle alakalıydı. Rumların mallarını ve gemilerini geri alabilmek için gösterdikleri gayret, Osmanlı Akdeniz'inin geniş Akdeniz dünyasındaki statüsü nedir sorusunu akla getirmektedir. Osmanlı tebaası ve Hristiyan olmaları sebebiyle, Rumlar Osmanlı denizcilik yaşamını bir Avrupa mahkemesine taşıyan kendilerine has bir noktada konumlandırılmıştı. Mahkemenin Batı'nın gizemli Doğu'yu pürdikkat incelediği bir gözetleme noktası olduğu varsayımıyla, Rumların bu gölgeler içinde kalmış dünyaya ışık tuttukları bile söylenebilir. Burada saldırıya uğrayan Rumların tamamıyla Osmanlılara ait bir sahada düzenli olarak ticaretle uğraştıklarını hatırlamalıyız. Ticari sorunlarını uluslararası tartışmalara dönüştüren Maltalıların saldırılarıdır.

Çağdaş Batılı kaynaklar Tribunale'de verilen ifadelere etkileyici karşıt görüşler ortaya koymaktadır. XVIII. yüzyılda Osmanlı denizciliği konulu yakın zamanda yayımlanan makalesinde Edhem Eldem belirli bir gemi üzerine kaleme alınmış bir Fransız raporu hakkında şunları yazmıştır: "Kaptanın adı ve geminin milliyeti hakkındaki bilgilerin eksikliği (Fransız gemilerinde bu bilgiler mutlaka olurdu) bunun yünlerini İstanbul'a nakletmek üzere Fransız tüccarlarca kiralanan yerel bir bot olduğuna işaret etmektedir."⁷⁵ Bu bölümün başında sözü geçen Henry Blunt bandırasız bir geminin bir "Türk" gemisi olduğunu yazmıştır: "Türk mallarıyla yüklü gemilerinde bayrak asılı olmayan Rumların Türk olduklarına kanaat getirdi."⁷⁶ Hâlihazırda XVII. yüzyılda Avrupalılar Osmanlı gemiciliğini, bayrağı bulunan ve usule uygun millî kimlik taşıyan Avrupa gemiciliğinin aksine yerel ve kayıtsız gemicilik olmasından tespit ediyorlardı.

Elbette aradaki fark genellikle güçle alakalıydı ve "yerel" sınıflandırmasının ortaya çıkması da bunun bir sonucuydu. Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasındaki uzun ve giderek eşitliğini kaybeden karşılaşmalarda "yerel" gemicilik her zaman-
kinden daha korumasız bir sınıf hâline gelmiştir. Geç XIX. yüzyıl İskenderiyesi'nde yabancılik ve yerlilik konulu çalışmasında, Will Hanley şunu ileri sürmektedir: "Yabancılar yurt dışında bir dizi haklara ve ayrıcalıklara sahip bir bütündür. Usule

75 Eldem, "Strangers in Their Own Seas?", 11. Çalışmasını okumama izin verdiği için Profesör Eldem'e teşekkür ederim.

76 Blunt, *Voyage into the Levant*, 59-60.

uygun olmayan ve hileli işleri marazileştirenler yerlilerdi.”⁷⁷ Benzer bir kuşkulu tavır Osmanlı ya da Avrupalıların bakış açısıyla “yerli” denizcilik hakkında da dile getirilmektedir. Yakın zamanda yapılmış bir çalışmada çok sayıda tarihçinin bu konuda “kurallar ve düzenlemeler bulunmadığı, sahibi Hristiyan veya Müslüman olan Osmanlı gemilerinin herhangi bir yargı yetkisine tâbi olmadığı ve de [Osmanlı gemiciliğinin] korsanlık ve dolandırıcılıkla eş anlamlı tutulduğunu” varsaydığı gözlemlenmiştir.⁷⁸ Yazarlar Napolyon çağı boyunca Osmanlı gemiciliği üzerine yazan Britanyalı bir tarihçinin en son kaleme aldığı ifadelerine atıf yapmaktadırlar:

Osmanlı gemisi gerçekten neydi? Az sayıda yerli denizci denizin kurallarını bilmekteydi, evraklar genelde anlaşılmas hâldeydi, mürettebatlar azimle soruşturmalara karşı koyuyordu... Tâbi tutulabilecekleri tek gerçek test yükü ve geminin evraklarını görmektir. Dolayısıyla bir korsan gerçekten iş üstünde yakalanmadıkça, donanma kaptanları şüpheli bir gemiyi aramak üzere bir grup yolladıkları her seferde diplomatik bir çatışmayı göze almışlardır.⁷⁹

XVII. yüzyılda Malta’daki Rum davacılar hâlihazırda yerli ve (en azından Avrupa standartlarına göre) belgesiz gemiciliğin, söz konusu Osmanlı sularına izinsiz giren şövalyeler bile olsa, bir kuşku nesnesine nasıl dönüştürülebileceğinin farkındaydı. Bir şeyin neden yazıldığını ya da daha batıda yaygın olarak kullanılan nakliye senedi gibi bir evrakın Osmanlı limanlarında neden kullanılmadığını açıklama çabaları bu yüzdendir.

Muhakkak ki şövalyeler mallarını geri alabilmek için kucak dolusu evrak ve üzücü hikâyeleriyle Valletta’ya kadar gelen dertli Osmanlı tebaası hakkında şüphe yaratmak konusunda hayli azimliydiler. Şövalyelerin savunmalarına geçmeden önce, Tribunale kaynaklı yolsuzluk ve kaynakların yorumlanması sorununu kabul etmeliyiz. Tam kalbinde bir çıkarlar çatışması yattığını düşünürsek mahkemenin yozlaşmış bir kurum olduğu doğrudur. Neticede davalara bakan hâkimler ele geçirilen ganimetin % 3’ünü almaktaydı.⁸⁰ Daha geniş çaplı bakarsak, adanın tamamı korsodan geçinmekteydi. Bu bölümün başında Cappello davasında gördüğümüz gibi, mahkeme korsoyu açıkça kınamamaktaydı. Ancak bu hâkimler ve korsanları savunan diğer tüm kişilerin hiçbir kısıtlama olmadan iş yaptığı anlamına da gelmez. Benton’un Hindistan ve Atlas Okyanusları dünyası konulu çalışmasında tekrar tekrar gösterdiği üzere, korsanlar geçerli yasal normlar içinde eylemlerini ne kadar çirkin

77 Hanley, “Foreignness and Localness in Alexandria, 1880- 1914”, 352.

78 Harlaftis ve Laiou, “Ottoman State Policy”, 1. Yayınlanmadan önce makalelerini benimle paylaştıkları için Gelina Harlaftis ve Sophia Laiou’ya teşekkür ederim.

79 Cunningham, *Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution*, 1:166.

80 Vella, “The Consolata del Mare of Malta”, 84.

olsalar da meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Akdeniz bu bakımdan farklı değildir. Tıpkı Rumlar gibi, Maltalılar da eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmış ve böylece zamanında neyin meşru kabul edildiğini ortaya çıkarmışlardır.

Consolato del Mare'nin Sınırları

Maltalıların geçerli normlara uyma gayretlerinin güzel bir örneği şu şekildedir: Günümüz şahitleri ve tarihçileri bugün Maltalıların Hristiyan kaptanlara ve tüccarlara taşıdıkları yükün Hristiyan malı olarak işaretlenmiş olmasına rağmen, aslında Türklerle ve Yahudilere ait olduğunu söylemeleri için eziyet ettiğini sık sık dile getirmektedir. Ancak bunu yapmalarının sebebini belirtmezler. Consolato del Mare geleneğine göre, Maltalıların bunu yapmalarının nedeni Türk ve Yahudilerin yüküne dost bir gemideki düşman malı olmasından dolayı el koyma hakkına sahip olmalarıdır.⁸¹

Tribunale'de Rumlar da aynı mantığa başvurmuşlardır. Rum kurbanlar Hristiyanlar dost ya da sözde dost kabul edildiklerinden mal ve gemilerinin ve hatta kendilerinin Hristiyan kimliğini ispat etmeye çalışmışlardır. Bu akıl yürütme biçimini nadiren sesli bir şekilde dile getirseler de, iki davada uygulanması gerektiğini düşündükleri kurallardan bahsetmişlerdir. 1630'larda ağabeyi Kaptan George adına mahkeme huzuruna çıkan Papa İani Kaptan Jacinto'nun George'un gemisine saldırdığını ve George ile birlikte gemi kâtibi ve on denizciyi küçük bir sandala binmeye zorladıktan sonra doğanın insafına bıraktıklarından şikâyetçi olmuştur. Böylelikle Jacinto "gemidekilerin Hristiyan olduğunu bilmesine rağmen Consolato del Mare'nin kurallarına uymamıştır."⁸² Kaptan Antonio Cantanin "*consuetudine maritime*" üzerinden tazminat talep etmiş ve sonrasında bizim açımızdan ne mutlu ki bu usullerden ne anladığını açıklamaya başlamıştır.

Mahkemedeki açılış konuşmasında Mısır'ın İskenderiye şehrindeyken botunu kiralamak isteyen bazı Türk tüccarların kendisine yanaştığını ifade eder. Fiyatta anlaşmışlar ve işe girişmişlerdir.⁸³ Saldırı sırasında Cantanin'le denizcileri gemiden ayrılmak zorunda bırakılmış, küçük ıssız bir adada terk edilmişlerdir.⁸⁴ Şimdi Malta'da gemilerinin ve tüm teçhizatlarının, balast olarak taşınan tuz, Müslüman

81 Bkz. İkinci bölümdeki tartışma.

82 T.A. 2/4, 1r. "Esso non osservo le legi del Consolata del Mare, conoscendo esser tutti Christiani."

83 T.A. 1/1, 1602, 3v. "Stando li Sudetti parcionevoli con la Lave Loro antedetta in Alessandria di Egitto, furono richiesti d'alcuni mercatanti Turcheschi, chi gli la volessero (?) noleggiare per Constantinopoli Onde accordati el prezzo, caricata la nave et finalmente partiti dal porto di Alessandria."

84 Müslüman yolculara ne olduğunu belirtme de, büyük ihtimalle esir alınmışlardır.

yolculardan alacakları nakliye ücreti ve uzun bir listede belirtilen kaptanla mürettebata ait mallarla şahsi eşyaların iade edilmesini talep etmektedirler. Cantanın şunu belirtmiştir: “Geminin Hristiyanlara ait olması ve gemi sahipleriyle denizcilerin hepsinin vaftiz edilmiş Hristiyanlar olmaları nedeniyle, sırf gemilerini kâfir tüccarlara kiraladıkları için mallarının hileyle ellerinden alınması adil değildir.”⁸⁵ Burada Cantanın’ın “kâfir tüccarlara” ait yükün iade edilmesini talep etmediğine, yalnızca kaybettiği nakliye ücretinin telafî edilmesini istediğine dikkat etmeliyiz. Consolata del Mare kurallarının daha iyi açıklandığı bir örneğe rastlamak güçtür. XVII. yüzyılın ortasında yazan İngiliz deniz mahkemesi hâkimi Richard Zouche’nin bu konudaki yorumlarına bakarsak, şunları yazdığını görürüz: “Akdeniz hukukunu içeren Consolata del Mare’ye göre dost ülkenin bayrağını taşıyan bir geminin mallarını gasp eden kişi, nakliye ücretinin tamamlanan yolculuğa tekabül eden kısmını ödemek zorundadır.”⁸⁶

Diğer tarafın argümanlarını özetlerken, hukuki kayıtlardaki dengesizlik göze çarpmaktadır. Korsanın sesi mahkeme evrakındaki deliller bakımından kurbandan daha az çıkmaktadır. Genellikle tarihî kayıtlarda ve tarihyazımında korsanların kurbanlarının (her yerdeki kurbanlar gibi) saldırının failleri kadar çok dikkat çekmemesi göz önüne alındığında, içinde bulunulan tamamen umutsuz bir durum değildir. Buna karşın, korsanların kaynaklarda kısmen bulunmayışı, Rumların başlarına açtığı hukuki zorluğa karşı savunmalarının anlaşılması için sıklıkla çıkarımda bulunulmasını gerektirmektedir. Bu dengesizliğin sebebi tam anlamıyla belli değildir. Fakat büyük ihtimalle korsuluk yapanların ifadelerinin bulunmayışı bizzat korsoların bulunmadığı anlamına gelmektedir. Zaman zaman kayıtlarda davacının adını verdiği korsanın nerede bulunduğu tespit edilemediği ve mahkemeye getirilemediği açıkça belirtilmektedir.⁸⁷ Açıkça belirtilmese de, erken modern dönem hukuk sisteminde bir davanın ertelenmesinin en yaygın sebebi davalının mahkemeye çıkmayı reddetmesidir.⁸⁸ Yargılama gücünün sınırlı kalması sebebiyle davanın görülmediği durumlarda davalı mahkeme huzuruna çıkmak zorunda da değildi.

85 T.A. 1/1, 1602, 4r. “Onde essendo La nave di Christiani, li Parcionevoli et Mari nari battezzati et professati La fede di xpr, nati, vissuti, et allenati in essa non è di giusto che restino defraudati della robba loro, per haver solamentenoleggiato La Nave à Merca danti Infideli.”

86 Kulsrud, *Maritime Neutrality to 1780*, 122.

87 Yedinci bölümdeki Gioannes Cugia davasında Vatikan ve Malta’daki papalık engizitörü arasındaki yazışmalara bakınız. Engizitör söz konusu şövalyenin Malta’da bulunmadığını Roma’ya açıkladıktan bir aydan uzun süre sonra, hâlâ nerede olduğu belirlenememiştir. *Fabio Chi*, 337.

88 Kagan, *Lawsuits and Litigants in Castile*, 47.

Bu sınırlara rağmen, diğer kaynaklarla birlikte Tribunale kayıtlarında en azından Maltalıların savunmasının genel bir özetini çıkarmak için yeterli delil muhafaza edilmiştir. Korsolar mahkemede bulunmadığında bile, Rum argümanları korsoların ne diyebilecekleri konusunda (olumsuz diyebileceğimiz) veri sağlamaktadır. Davacıların karşı tarafın suçlamalarını önceden tahmin etmeye çalışması mantıklıdır. Bizim şansıma Rum davacılar yöneltilen soruların bazılarında saldırı doğrudan görülebilmektedir.

Zaman zaman zanlı Consolato del Mare geleneğine uygun ancak tam zıttı bir niyetle savunma yapar: İddia edilen Hristiyan kimliğin aksini ispat etmeye çalışırlar. Yine sık sık dinî kimlik mevzusunu tamamen bir kenara atar ve dikkati başka yere çekerler. İlk kimlikten ziyade Rumların davranışını tahkikin önüne taşırlar. İkinci olarak, düşman topraklarından geldikleri gerekçesiyle Rumlar hakkında bir şüphe oluştururlar. Diğer bir deyişle, sadece dinî kimlik üzerinden tanımlanan bir dünyaya sözde bağlılıklarına rağmen, şövalyeler burada kendi mahkemelerinde bile ikinci bölümde çözümlediğimizle aynı türden bir tutarsızlık sergilemektedir. Fakat şartların farklı olduğu kabul edilmelidir. İkinci bölümde şövalyeleri Venedik tebaası olan ve olmayan Yahudiler arasındaki farkı tanıtmaya zorlayan Venedik düşmanlığıydı. Tribunale'de ise davacıların dinî kimliğini önemsiz gösteren ve Osmanlı bağlantılarını vurgulayanlar şövalyelerin bizzat kendisidir. Gülünç bir taktik olsun ya da olmasın, kimliğin iki kutbu yani dinî ve bölgesel kimlik sabit kalmıştır. Genelde bir tarih yanlışlığının kalıntısı olarak görülen şövalyeler nihayetinde ana akımın çok da dışında değildir.

Korsoların Rumların Hristiyan mülkiyetine dair iddialarının önüne geçme çabalarına dair örnekler burada tamamıyla yeniden anlatamayacağımız kadar çok fazladır. Birkaç örnek Maltalıların Tribunale'deki saldırı şeklini aktarmak bakımından yeterli olacaktır.

Bu bölümün başında tartışılan davayı hatırlayalım. Şamlı kaptan Hana Reis korsoların 1682 senesinin Mayıs ayında düzenledikleri bir saldırıda el koydukları gemisini geri alabilmek amacıyla Malta'ya gelmiştir.⁸⁹ Şahitlerinden ikisi savunma şahidi Ali Reis oğlu Hacı Mehmet'i yalan ifade vermekle suçlamıştır. Hacı Mehmet'in verdiği bu ifade neydi? Mahkemeye yirmi yıl boyunca "İskenderiye denizlerinde" seyrettiğini ve bunun Malta'da ikincisi misafirliği olduğunu, dolayısıyla iki kere köle yapıldığını söylemiştir.⁹⁰ Hana Reis'i "çok iyi" tanıdığını ve gemiyi de birçok defa gördüğünden bildiğini ifade etmiştir. Söylediğine göre gemi Hristiyan kaptana ait değildir. Geminin mülkiyeti biri Kahire, diğeri Dimyat sakini iki "Türk" tüccar arasında paylaşılmaktadır ve ikisinin de adlarını vermiştir.⁹¹

89 T.A. 12/11, 1683.

90 İfadesini verdiği sırada bir yıldan uzun bir süredir yine köledir.

91 T.A. 13/1, 1684, 100v.

İfadesinin gayesi yeterince açık ve nettir. Geminin Müslüman malı olduğunu ve dolayısıyla meşru bir ganimet olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu ifadede ima edilen daha geniş bağlam hayli dikkat çekicidir. Korsoyu Hristiyan âlemini savunmak üzere Müslüman düşmanların peşinden gitmeleriyle meşrulaştıran korsolar burada Hristiyan kurban ve Hristiyan şahitlere karşı, Müslüman bir kölenin ifadesinin alınmasını talep etmektedir. İlâveten Hacı Mehmet'in ifadesi Osmanlı dünyasıyla derin bir aşinalık iddia etmek ve bu aşinalığı kullanmak yönünde bir isteklilik açığa çıkarmaktadır. Bu bölümün başında alıntılanan Maltalı Petrus Taliana'nın Kahire'deki Fransız konsolosun kullandığı mühür ve damgayı bilmesi gibi, Hacı Mehmet de mahkemeye kimin Mısır'dan demir alarak kiminle nakliyecilik işi yaptığını söyleyebilmektedir. Müslümanlar ve Müslüman dünyasının adı mahkeme salonunun her köşesinde gezinmekteydi ve sık sık bizzat korsanlarca mahkemeye davet edilmekteydiler. Yine de bu suç teşkil eden bağlar, Tribunale ve korsonun ideolojik temelini oluşturan Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki ebedi mücadeleyi sarsmamıştır.

Aynı bakış açısıyla 1616'da Mısır kıyısı açıklarında saldırıya uğrayan Rodoslu kaptan Hacı Pietro davasına da dönebiliriz.⁹² Malta'daki davası bitmek bilmezken, karşı tarafın avukatı Hacı Pietro'nun şahitlerine sorulmuş gibi gözüken sorular yöneltmiştir.⁹³ Bu soruların altında yatan niyet açıktır. Şahitler pirincin sahibinin Hacı Pietro olduğunu biliyorlar mıydı yoksa pirincin bir kısmının Türk tüccarlara ait olduğuna dair bir bilgileri mi vardı? Reis'in pirincin ücretini kime ödediğini ve ücretin ne kadar tuttuğunu biliyorlar mıydı? Önceden pirincin Türklerin malı fakat geminin Reis'in bizzat kendisine ait olduğunu söylememişler miydi? Rumların kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri Türk gemileri ve malıyla yelken açmaya alışık olduklarını biliyorlar mıydı?

Rumların elinde sadece Hristiyan olmaları kartı vardır ve bunu masada tekrar tekrar oynamışlardır. Maltalıların bu karta klasik cevabı, Rumların ortak Hristiyan kimliğinin tanınmayışına itirazlarını görmezden gelmek ve bunun yerine dikkati başka bir noktaya çekmek olmuştur. Maltalıların ilk hamlesi Rumları hasmane bir niyetle suçlamaktır. İfadenin gidişatından Rumların bu saldırı şeklini anladığı açıkça görülmektedir.

Bazı kayıtlardaki iddialar, açıkça barışçıl muamele edildiğini göstermektedir. Strati Stranghili 1686 senesi Nisan ayında Girit'ten sefer yaparken saldırıya uğrayan Agostino Plati Reis'in gemisinde yolculuk yapan bir tüccardı.⁹⁴ Malta'daki sorgulamada saldırıyı güçlü bir şekilde anlatmıştır. İki ya da üç saat takip ettikten sonra, korsor

92 Bkz. Beşinci Bölüm.

93 T.A. 1/11, 1617, 59v. Burada Hacı Pietro, Padrone Anzi Pietro olarak yazılmıştır.

94 T.A. 13/10, 1687, 7r.

gemisi Plati'nin gemisine yaklaşmış ve gemidekiler yanaşan geminin Malta bandıralı olduğunu görmüşlerdir. Stranghili sorguda şunları söylemiştir: "Hemen beyaz bayrak salladık ve (korsan) gemisinin kaptanına boyun eğdiğimizi göstermek için suya kayık indirdik."⁹⁵ Kayık küçük hafif bir bottur. Saldırı esnasında gemidekilerin böyle bir tekneyle gemiyi terk etmesi oldukça yaygın bir durumdur. Kayığı suya indirdiklerini söyleyerek, kaçmaya niyetleri olmadığını ispat etmeye çalışmaktadır.

Fakat genelde Maltalıların kuşkusunu ve Rumların bu kuşkuyla yüzleşme çabaları ifadelerin altında yatan meseledir ve öbür türlü kafa karıştırıcı gibi gözüken belli vurguları açıklığa kavuşturmaktadır. Davacıların mallarını (Hristiyan) mülkiyetini ispat etmek üzere paketlemeleri hakkında fazlasıyla ayrıntı vermeleri gibi, tüccar kimliklerini de savunmaya çalışmışlardır.

Constantine oğlu Duca Galeazzo ve Micaele oğlu Nicola 1634'te Sakız piskoposunun mahkemesine gittiklerinde, sadece Rum ritine bağlı Katolikler olduklarını söylemekle kalmamışlar, "şimdiye kadar yıllardır ticaret amacıyla seyahat etmeye de alışık olduklarını" kanıtlamaya niyetli olduklarını da söylemişlerdir.⁹⁶ Şahitleri ise doğrulayıcı ifadeler vermiş ve bunu nereden bildikleri sorulduğunda, onları limana gelip giderken birçok defa gördüklerini söylemişlerdir.⁹⁷

Benzer şekilde, Sayda'daki Fransız konsolos Francesco Fante, Rodoslu kaptan Hacı Pietro ve denizcilerinin "Hristiyan Rumlar ve iyi tüccarlar olduklarını, ticaret dışında başka bir meslekle iştigal etmediklerini teyit etmiştir."⁹⁸ Rodoslu bir Hristiyan bu bilgiyi doğrulayacak şekilde ifade vermiştir. Bu ifade kullanılan dil Hristiyan ve tüccar kimliklerinin neredeyse eş anlamlı kullanılması bakımından özellikle ilginçtir: "Onu iyi bir tüccar olarak bildiğini söylüyor. Şahit Hacı'nın iyi bir Hristiyan ve denizlere yelken açan, pek çok yerde gemi ve botlarla ticaret yapan bir tüccar olmaktan başka hiçbir meslekle iştigal ettiğini görmemiş."⁹⁹

95 *age.*, 9v: "subito noi altri havemo arbolato la bandiera bianca sopradetto sanbichino, et havemo buttato il Caicco in mare per vender obediencia al Capitano del detto Vascello." Bu paragrafı benimle tartıştığı için Pietro Frassica'ya teşekkür ederim.

96 T.A. 2/5, 1637, 4r: "Secondo, che Iori da piu ani in qua furono e sono soliti andar a viaggi in diversi parti per mercatantare."

97 *age.* Birkaç farklı şahidin bu tip cevap verdiği yerler için, bkz. 6v ve 6r. Biri tüccarlarla ticaret yapmak üzere bizzat kendisinin seyahat ettiğini söyler.

98 T.A. 1/11, 1617, 17v: "Christiani Greci et buoni mercanti non havendo mai fatto altra professione che di traficcare et fare commercio."

99 *age.*, 23r ve 24v. "Un bon mercadanto non havendo mai visto al detto deponente che il detto Cagi habbia mai fatto altra professione che di bon xpan(?) et mercadanto negocianto sopra il mare in molti luochi con vascelli et saichi." Diğer şahitler aynı şeyi söylemişlerdir ve benzer bir ifade için bkz. 2/2 ve 11/19.

Bir tüccarın tüccar kimliğini belirlemek amacıyla verilen ifadelerde genellikle, Rodoslu şahidin Hacı Pietro hakkında söylediklerinde gördüğümüz gibi, söz konusu kişinin davranışları hakkında belli belirsiz düşünceler gizlidir. Bu bakımdan bu ifadeler mülkiyeti tespit etmek için verilen ifadelerle birleşmektedir. Örneğin şahitler pirincin kurban konumundaki tüccara ait olduğunu biliyorlardı, çünkü onu pirinci satın alırken görmüşlerdi. Tüm bunların anlatılmasının nedeni mahkemeyi davacının kendisinden çalınan mala meşru yollarla sahip olan iyi bir Hristiyan ve barışçıl bir tüccar olduğuna ikna etmektir.

Gülünç olsa da, Maltalılar oldukça kolay bir şekilde makul bir Rum düşmanlığı kılıfı uydurabiliyorlardı ve davacıların barışçıl yollarla ticaret peşinde olduklarında ısrar etmelerinden bu durumun farkında oldukları anlaşılmaktadır. Erken modern dönemde Akdeniz’de yapılan ticari seyahatler bir yandan az da olsa korsanlığa kayabiliyor, bu da bir tüccar ve bir korsan arasında bir ayrım yapılmasını zorlaştırıyordu.¹⁰⁰

Fakat korsolar Rumlara karşı daha özel suçlamalarda bulunabiliyorlardı. Evet Rumlar Hristiyanı ama aynı zamanda Türklerin kuluydu. Tribunale kanunları Hristiyanlara saldırılmasını yasaklasa da, pratikte işler bu kadar net değildi.¹⁰¹ Hana Reis davasındaki uzun sürüşmeler ve Hana Reis’in gemisini geri alma çabaları süresince, mahkeme saldırının kanuna uygunluğu ya da uygunsuzluğu hakkında karar vermek için korsoların yanlarında taşıdıkları imtiyaznamelere bakılması gerektiğine karar vermiştir. Saldırganlara “sadece ortak düşman Türklere değil, ayrıca onların tebaası ve kulu olan Hristiyanlara da” saldırma ruhsatı ve izni verilmiş miydi?¹⁰² Mahkeme devamında mevzuu daha da ileri taşımış, “savaşta dikkate alınan ölçütün din değil tabiyet olduğunu, yani kurbanların Hristiyan olup olmamasından ziyade kimin tebaası olduklarının” ölçüt kabul edilmesi gerektiğinden ötürü tebaanın “Türk” ya da “Hristiyan” olması arasında fark gözetilmesine gerek olmadığını söylemiştir.¹⁰³

Korsonun ideolojik dayanağının din tarafından ayrılan bir dünya üzerinde ısrar edilmesi olduğu düşünüldüğünde, bu hayret verici bir açıklamadır. Ancak kendi

100 1639’da bir grup Cenovalı tüccar bir kalyonu silahlandırmışlar ve ham ipek yüklemek üzere Sicilya’ya göndermişlerdir. Limanın kapatıldığını görmüş, esas niyetlerinden vazgeçmişler, Türk gemilerini yakalamak umuduyla Akdeniz’in doğusuna yelken açmışlardır. Kirk, “The Implications of Ceremony at Sea”, 3. Osmanlı gemilerinde bu dönemde bulunan silah türleri konusu hâlâ keşfedilmeyi beklemektedir. Tribunale kayıtları bu konuya çok az yer verdiğinden pek yardımcı olmamaktadır. Ancak bkz. T.A. 12:11, 1683, 26r, sorgulamada Rum bir şahit şaykade iki top ve dört *petrieri di ferro* bulunduğunu söylemektedir.

101 Heykeller için bkz. Dördüncü Bölüm.

102 T.A. 12:11, 1683.16v. “non solo a I turchi nemici commun, ma anche ai Christiani Sudditi loro, e vassalli.”

103 *age.*, 16v ve 16r.

mantığı içinde bu, Maltalıların saldırmaya izinlerinin olmadığı Venedik tebaası olan ve olmayan Yahudiler arasında ayırım yaptıkları sırada Venediklilerle devamlı sür-tüşmelerinde kullandıklarıyla aynı akıl yürütme biçimidir. Venedik tebaası olmayan Yahudiler Maltalılara göre meşru bir hedefti.¹⁰⁴

Maltalılar kendi fikirlerince Rumları meşru hedef hâline getiren suç derecelen-dirmesini yapmakta becerikliydi. Yukarıda tartışılan davada mahkeme, imtiyazna-meler Türklerin tebaası olan Rumlara saldırma yetkisi vermese de, saldırı zamanında geçerli olan durumun göz önüne alınması gerektiğini ifade etmiştir. Rumlar belki de o zamanın ortak düşmanını savunmak için mücadele vermekteydi ve sadece bu saldırının meşrulaştırılması için yeterliydi.¹⁰⁵ Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, Maltalılar papalık karşısında da benzer argümanlar dile getirmişlerdir. Şövalyeler 1714-18 tarihli Osmanlı-Venedik Savaşı süresince Türk filosuna hizmet eden tüm Rum gemilerinin her hâlükârda meşru ganimet kabul edilmesi gerektiği argümanıya papaya hemen bir elçi yollamışlardır.¹⁰⁶

Bir diğer taktik ise aslında Rumlara yapılan fiili bir saldırı değildir. Düşman top-raklarından geldikleri için Rumlar hakkında kuşku yaratmaya çalışmışlardır. Maltalı korsolar ve Osmanlı tebaası arasında Akdeniz'in doğusunda her gün etkileşim hâlinde olmalarından kaynaklı bir bağ bulunmasına rağmen, korsolar mahkeme salonunda Osmanlı dünyasını bir barbarlık ve adaletsizlik âlemine dönüştürebiliyorlardı.¹⁰⁷

Birkaç defa gemi sahibi Antonio Cantanin davasına zaten atıfta bulundum. Cantanin mahkemede Hristiyan kartını oynamıştır. Tribunale'ye gemisinin kışına Kutsal Haç nakşedilmiş olduğunu söylemiş, kendisine ve teyit ettiği üzere hepsi vaftiz edilmiş Hristiyanlar olan mürettebatına ait olan şeylerin iade edilmesini talep etmiştir. Ayrıca Müslüman yolcuların varış noktasında kendisine ödeyecekleri nak-liye ücretinin ödenmesini istemiş, fakat Müslümanlara ait yükün iade edilmesinden söz etmemiştir.

Zanlılar mahkemeye sundukları savunmada bu itirazları bir kenara itmişlerdir. "Muhammed zulmü altında yaşayan bir kimsenin ifade vermesine izin verilmemesi

104 Bkz. İkinci Bölüm.

105 T.A. 12/11, 1683. 16r.

106 Cavaliero, "The Decline of the Maltese Corso", 234.

107 Korsoların Osmanlı topraklarındaki ticaretlerinin çoğunu gizlemelerinin ardında önemli ticari sebepler yatmaktaydı. Gizlilikleri sayesinde Livorno ya da Valletta'daki yatırımcıları dolandırabiliyorlardı. Örneğin, Robert korsoların gece vakti Suriye kıyısına çıkıp bir düzine Türk'ü nasıl kaçırdıklarını anlatmaktadır. Sonrasında "Türklerin yaşadığı Trablus, Yafa, Ca-ıpha, Akra, Sayda veya Beyrut'a yelken açarlardı. Top atmadan demir atar, beyaz bir bayrak çeker ve sonra top atarlardı. Bunun üzerine Türkler gelir ve kölelerin fidyesi için onlarla anlaşılırlardı." Roberts, *Adventures*, 9.

gerektiğini, çünkü onların [Türklerin] istedikleri doğrultuda dövülerek konuşmaya zorlandıklarını” söylemişlerdir.¹⁰⁸

Rumlar Türklerin tebaası olduklarını doğrulamış ancak geminin tamamen Hristiyanlara ait olduğunu söyleyerek cevap vermişlerdir. İlaveten, Zante’den getirdikleri deliller Hristiyan âlemi, toprağı ve yargı alanından toplanmıştır. Ayrıca saldırı ve Zante’ye varmaları arasındaki sürede Türklere danışma zamanı bulmuş olma ihtimali yoktur.¹⁰⁹ Antonio Cantanin özellikle dertli olduğu bu konuda mahkemeye bizzat hitap etmiştir. Kaptan Oratio ve diğer tarafların açtığı bir davadan haberdar olduğunu söylemiş, hâkimlerin davacının Türkler tarafından ifade vermeye zorlanması sebebiyle iddialarına itibar etmemeleri gerektiğini savunmuştur. Benzer kişiler mahkemeye gelip mallarının ve gemilerinin geri verilmesini talep ederlerse ne olacağını sormuştur. Ayrıca şunu ifade etmiştir:

Religione Hristiyanlara, özellikle kendi topraklarında Müslümanların zulmüne uğrayanlara yardım etmeye yemin etmiştir. Şahitler Fransız, İtalyan veya İspanyol olamaz ancak ve ancak onunla beraber gemide olan yoldaş denizciler şahitlik yapabilir.¹¹⁰

Mısır kıyısı açıklarında 2000 İspanyol reali çalınan Monemvasialı tüccar Gioannes Cugia da davası sırasında benzer bir sorgulama türüyle karşılaşmıştır. Karşı taraf ona ve şahitlerine aşağıdaki (diğerlerinin yanı sıra) bir hayli şaşırtıcı soruları yöneltmiştir:

1. Memleketlerinin neresi olduğunu söyleyin.
2. Levanten Rumu veya onlara tâbi olup olmadıklarını söyleyin.
3. Türklerin topraklarında yerleşik bulunan konsolosların, defalarca Türkler tarafından gerçeğe aykırı olan [şeyleri] onaylamaya zorlandıklarını bilip bilmediklerini söyleyin.
4. Türklerin hukuk ve adaleti önemsemeksizin her istediklerini emrettiklerini bilip bilmediklerini söyleyin.¹¹¹

Burada Avrupalı konsolosların onayı bile, Akdeniz’in doğusunda Türk zulmünün doğuracağı sözde neticeler nedeniyle kabul edilemeyecek büyük delil yığınının dâhil edilmiştir. Midillili Rum bir şahit, cevaben Osmanlı adaletini güçlü bir şekilde savunmuştur: “Türkler adaletle hükmediyorlar ve kimseyi zorlamıyorlar.”¹¹² Levanten Rumlar ve onlara tâbi olanlara (*Greci Levantini o da loro dependeno*) yapılan gönderme Tribunale kayıtlarında eşine rastlanmayan bir göndermedir ve dolayısıyla ne anlama

108 T.A. 1/1, 1602, 12v. “Non si devosi ammettere alia testimonianza persone, quali vivono sotto il Tyrano dominio di Mahometto, da quali posson venire forzati a furia di bastonati a testificar cio che egli vogliono.”

109 *age.*, 13v.

110 *age.*, 29v-r.

111 T.A. 2/7, 1638, 30r.

112 *age.*, 33r.

geldiğini tam manasıyla anlamak güçtür.¹¹³ Ancak Osmanlı tebaası olan ve olmayan Rumlar arasında bir ayrım gözetilmeye çalışıldığı açıktır.¹¹⁴ Bir kez daha Osmanlılar Tribunale'de büyük önem taşımaktadır.

TRIBUNALE'NİN ÖTESİNDE

Rum tüccarların ve kaptanların Katolik korsanlığıyla yaşadıkları zorluklar şimdiye kadar incelediğim Tribunale davalarının çok daha ötesine geçmektedir. İlk ve en önemli nokta, hem Rumların hem de Hristiyan Arapların Maltalı ve diğer Katolik korsanlarla sorun yaşadıklarında Vatikan'a başvurmalarıdır. Ancak başka mahkemeler de Rum davacıların davalarına bakmıştır. Malta'da bazı davaların Tribunale degli Armamenti'de değil, Castellania Yüksek Mahkemesi'nde görüldüğünü biliyoruz. Bu uygulama XVII. yüzyıl süresince önemini kaybetse de, laik bir hükümdar olan üstad-ı azamın bayrağını taşıyan gemilere XVI. yüzyılın sonunda oldukça yaygın şekilde rastlanmaktaydı. Bu davalarda Castellania yargı yetkisine sahipti ve kurbanların oraya gitmesi gerekmektedir. 1704 tarihli bir yazışmada üstad-ı azam özellikle şundan bahsetmiştir: "Bunlardan kaynaklanan Rum davaları ... her daim Castellania Yüksek Mahkemesi'nde görülmektedir."¹¹⁵ Malta dışında, Rumlar şanslarını Floransa ve İspanya'da da denemişlerdir ancak bu girişimlerin tarihi tamamen bilğimiz dışında-
dır.¹¹⁶ Fakat yine de en azından bir davada Rum bir tüccarın adalet için çok uzaklardaki Savoy Dükalığı'nın başkenti Torino'ya gittiğini biliyoruz. Bu dava sadece hikâyemizin Akdeniz'in ne kadar ötesine uzandığını göstermesi bakımından değil, aynı zamanda çok eskilerde unutulmuş davaların dosyalarında muhafaza edilmiş hayret verici şekilde ayrıntılı ve geniş kapsamlı argümanlar nedeniyle de dikkate değerdir.¹¹⁷

6 Mayıs 1678'de Savoy bandıralı iki gemi, Rodos'un kuzeybatısında yirmi beş kilometre açıkta bulunan Sömbeki adası yakınlarında Agios Georgios adlı gemiye saldırmıştır. Savoylular gemiyi ele geçirmiş ve Amorgos adasının batısına götürmüş-

113 "Greci Levantini o da loro dependeno."

114 Venedikli bir şahit Venedik'te doğduğunu ve "non dependo da greci da Levante" olduğunu söylemiştir. Bir diğer şahit ise "sono greco nato in Metelino, sono greco levantino" olduğunu ifade etmiştir. T.A. 2:7, 1638, 33r.

115 Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 115.

116 Earle XVIII. yüzyılda Rumların "Floransa ya da İspanya mahkemelerinde [korsanlara] dava açmak saçma girişimine son verdiklerini" yazmaktadır (age., 119). H.J.A. Sire (St. Stephen Tarikatı'nın) Leghorn ganimet mahkemesinden bahseder ancak mahkeme hakkında başka bilgi vermez. Sire, *The Knights of Malta*, 90-91.

117 Dokos, "Μία γηρόθεσις Πειρατείας", 36-62. Dokos oldukça enteresan ve alışılmadık bir şekilde Hristiyanlara saldıran Hristiyanlardan kaynaklanan sorunu "hukuki bir" sorun olarak nitelendirmiştir.

lerdir. Burada Mellos'u serbest bırakmışlar ve gemiyle malı alarak kaçmışlardır.¹¹⁸ Mellos eninde sonunda Sakız'a geri dönmüştür. Torino'ya yolculuğu ve yolculuk sırasında aldığı yardımların hikâyesi önemlidir. Bu hikâyeye son bölümde döneceğim. Şimdilik konuyu düşesin mahkemesinde ileri sürülen iddialarla sınırlayalım ve bu iddiaları Malta'dakilerle kıyaslamaya çalışalım.¹¹⁹

Mellos savunmasına Savoy Dükalığı'nca verilmiş berattan söz açarak başlamıştır. Beratın önemini vurgulamış –berat olmadan Savoylar sıradan korsanlardı– ve sonrasında mahkemeye beratın dilini açıklamıştır. Berat “andare in Corso contro li Pirati Turchi et altri Infedeli all’Impero Ottomano” [Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Türk korsanlara ve diğer kâfirlere karşı korsoya çıkma]ya izin tanımaktadır.¹²⁰ Mellos bu saldırının dört açıdan berat hükümlerini ihlal ettiğini iddia etmiştir. İlk olarak, Hristiyan Rumların Türk tebaasından kabul edilemeyeceklerini çünkü Türk hâkimiyetine biat etmek zorunda kaldıklarını söylemiştir.¹²¹ İkinci olarak, Rumların ne kâfir ne de ayrılıkçı olduklarını ifade etmiştir. Rumlar Katolikliğe inanıyorlardı ancak Rum ritine bağlıydılar. Dolayısıyla, Hristiyan korsanların Katolik Mellos’a saldırmaması gerekiyordu.¹²² Üçüncü neden, saldırının “düşman sahasında” gerçekleştiğini söylemek saldırıyı mazur göstermemektedir.¹²³ Önemli olan saldırının yeri değil, kimin saldırıya uğradığıdır. Son neden ise, Mellos’un ifadesine göre gemi Türk bandıralı değildi fakat Türk bandıralı bile olsa bu kendisine saldırılması için bir sebep değildi, çünkü Mellos Hristiyandı. Katoliklerin bile Türkleri kandırmak veya kendilerini kurtarmak için gemilerine Türk bandırası çektiğinin bilindiğine dikkat çekmiştir.¹²⁴

118 Anlaşıldığı üzere Mellos saldırı esnasında gemide kalan tek kişiydi. Tüccarlar ve mürettebatın saldırı sırasında yakınlar sa karaya kaçmaları yaygındı ve bu vakada da aynen böyle olmuş gibi gözükmektedir. Dokos, “Μια γπόθεσις Πειρατείας”, 38.

119 Mellos’un davasının görüldüğü mahkemenin yapısı tam olarak belli değildir. Savoy Düşesi meseleyle bizzat ilgilenmiş, Blancardi, Pallavicino ve Frichignono adlı üç kişinin davayı görmesini emretmiştir. *age.*, 50. Korsanlık seferine yetki veren diploma Savoy Dükü Charles II. Emmanuel (1638-75) tarafından 1670’te yayımlanmıştır. Consolata del Mare’de hazırlanmıştır. *age.*, 62.

120 *age.*, 51.

121 Önceden de belirtildiği gibi, Osmanlılar ve daha genel olarak Müslümanlardan Türkler olarak bahsetmek Avrupa’da gelenektir. Bu davayı incelerken “Türk” terimini kullanma şeklim dava metniyle aynıdır.

122 “Greçe iuxta ritum ecclesie.” Dokos, “Μια γπόθεσις Πειρατείας”, 51.

123 B u “βαρβαρικὰς θάλασσας” terimini kendi çevirir.

124 Belirtme de, büyük ihtimalle Osmanlı saldırısından korunmak için. Mellos gemisinde hangi bayrağın asılı olduğunu hiçbir zaman söylemez. Önceki açıklamadan anlaşıldığı üzere gemide herhangi bir bayrak asılı olmaması mümkündür.

Saldırının üstünden bir yıldan biraz daha uzun bir süre geçtikten sonra, 29 Haziran 1679'da mahkemenin cevabı Mellos'a verilmiştir.¹²⁵ Düşesin danışmanları iddiaları reddetmiş ve hazırlanan savunmaya cevap vermişlerdir. İlk olarak Mellos'un da belirttiği gibi, söz konusu bottaki mal Türklerin kontrolündeki bir liman olan Reşit'te yüklenmiştir. İkinci olarak, bota ve mala yine Türk devletinin sahasında el konmuştur. Üçüncü olarak, bot Türk bandıralıdır ve Messina değil Konstantinapol istikametinde yol almaktadır.

Botun varış noktasıyla alakalı son argüman için kapsamlı bir dosya hazırlanmıştır ve fazlasıyla ihtilaf barındırmaktadır. Mellos savunmasını yaparken değinmemiş olmasına rağmen, Torino'ya geldiğinde geminin güzergâhının tartışma yaratacağını bildiği bellidir. Davası için hazırlık yaparken Reşit ve Sicilya'daki Fransız otoritelerinden evrak almaya uğraşmıştır. Buradaki niyeti botun Reşit'ten Messina'ya gittiğini göstermeye çalışmaktır.¹²⁶ Torino'ya ayak basar basmaz, gemisiyle çıktığı yolculuğu bir merhamet gösterisi gibi sunmuş, açlığın kol gezdiği Messina'ya giderek Fransa kralına hizmet ettiğini ifade etmiştir.

Karşı taraf ise saldırıya geçmiştir. Agios Georgios'a saldıran iki gemiden biri olan Perla'da bulunan beş şahit Mellos'un saldırı esnasında geminin varış noktasının Messina değil, İzmir olduğunu söylediğini iddia etmek üzere mahkemeye getirilmişlerdir. Savoy tarafı bu noktanın üzerinden ilerlemeye devam etmiştir. Gemi Osmanlı başkentine pirinç ile keten götürülen Konstantinapol rotasındaki Anadolu kıyısıyla Rodos arasında ele geçirilmiştir. İlâveten, gemide iki Türk çavuş bulunmaktaydı ve şayet Mellos'un iddia ettiği gibi gemi Sicilya'ya yol alıyorduyse çavuşların gemide bulunma ihtimali olmayacağını savunmuşlardır.¹²⁷ Pazar şartları bile tartışmaya dâhil edilmiştir. Gemide yüklü keten Sicilya'da bol bulunduğundan revaçta değildi. Mellos'un bu keteni iyi kâr edeceği İzmir'de satması Sicilya'ya tehlikeli bir yolculuk yapmasından çok daha mantıklıydı. Son olarak, İspanyollar saldırıdan iki ay önce 15 Mart 1678'de Messina'yı fethetmişlerdi, bu sebepten Sicilya'daki Fransız otoriteleri hedeflenen müşteri kitlesi olamazdı.

Tüm bu nedenlerden ötürü Savoy otoriteleri gemide yüklü malın Mellos'a değil, Türklere ait olduğuna kanaat getirmişlerdir. Fakat mallar gerçekten Rum'a aitse,

125 Bu dikkat çekici şekilde hızlı bir karardır. Francesca Trivellato erken modern dönemde Avrupa ticaret mahkemelerinde dava açmak hakkında elimizde yeterince çalışma olmadığını yazmıştır. Ancak çoğu davanın XVI. yüzyılın ikinci yarısında üç yıl sürdüğü Londra Kançılıryası üzerine yapılmış çalışmaya dikkat çekmektedir. Trivellato, "Sephardic Merchants between Rabbinitic and Civil Courts", 11. Mellos'un davasının etkili bir mahkemeye mi yoksa acele görülen bir davaya mı örnek teşkil ettiğini bilmiyoruz.

126 Dokos, "Μία γπόθεσις Πειρατείας", 47.

127 Çavuş bir ulaktı. Muhtemelen oradaki Türklerin bir tür devlet memuru olduğu anlamına gelmektedir.

kanunun gerektirdiği üzere Türk topraklarına mal taşıyan Hristiyanlara verilen cezadan kurtulmak için hile yaparak Messina'yı varış noktası gibi göstermiştir.¹²⁸

Türk topraklarına mal taşıyan Hristiyanlarla ilgili bu son nokta Tribunale kayıtlarında geçmeyen bir bakış açısidir. Aslında bu, Akdeniz'in bir denizcilik sahası sayıldığı düşünüyü temsil etmektedir. 1607'de Livorno'dan ayrılan bir gemiyle verilen emirlerde buna çok benzer şeyler dile getirilmektedir.¹²⁹ Şövalyelere Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu arasında mal taşıyan, hatta Türk malı taşıyan Fransızlara saldırmamaları emredilmiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'na ait limanlar arasında mal taşıyorlarsa (*karavane* ticareti denilen bu uygulama) meşru hedef teşkil etmezler. Aynı durum Rumlar için de geçerliydi.¹³⁰ Malta Şövalyeleri ve Fransız kralı arasında 1670'lerde yapılan yazışmalarda, özellikle bu dönemde büyük baskı altında olan şövalyeler Fransız kralından Fransız gemilerinin en azından "Türk" limanları arasında "Türk" malı taşımasını istemişlerdir.¹³¹

Bu ayrımın arkasındaki ilke ne Savoylar ne de Toskanalılar tarafından belirtilmemiştir ancak kuralın dayanak noktasını keşfetmek için çok da uzaklara bakmamıza gerek yoktur. Tarafsız gemiciliğin ne olduğunu tanımlamak için devam eden tartışma bağlamında, erken modern deniz hukuku uluslararası yolculuklar ile kabotaj yani kıyı ticareti, daha net bir ifadeyle aynı hükümdara ait iki liman arasında yapılan ticaret arasında ayrım gözetmektedir. Örneğin, İngilizler bu ayrımı 1793 ve 1801 yılları arasında Fransızlarla savaştayken, Fransız Karayipler'inde ticaret yapan Amerikan gemilerine el koymak için kullanmışlardır.¹³² İngilizler çeşitli sebeplerden ötürü, Batı Hint Adaları'ndaki Fransız sömürgesi limanlarıyla tarafsız gemiciliğe izin vermiş, fakat bu adalarla Avrupa arasında ticaret yapan Amerikan gemilerine el koymuşlardır.¹³³ Mellos'un mahkemede karşı karşıya geldiği argümanlar ve St. Stephen Şövalyeleri'ne

128 Ne yazık ki, Dokos'un Yunanca çevirisindeki kabaca "hem Katolik kilise hukukuna hem de millî hukuka göre" (νόμοι κανονικοί και Αστικοί) anlamına gelen ifadeyi kaynak almak zorundayız. Orjinal Latince ya da İtalyanca metne yer vermemiştir. *age.*, 53.

129 Krantonelle, *Ιστορία της Πειρατείας στους μεσους χρονους της Τουρκοκρατίας*, 166.

130 Gelenek olarak talimatlarda Venedik tebaası olan Rumlar özellikle ayrı tutulmuştur. St. Stephen Şövalyeleri Venedik'le ihtilafa düşmemeye çalışmıştır.

131 Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 112. Robert Cavaliero'nun bu dönemde Levant'taki Fransız konsolosları hakkındaki ifadelerinde bu ayrım etkili olmuş olmalıdır. Kaynak göstermeden, "Türk" *caravaneurs* Fransa'ya gönderilmiş yükün nakli için Fransız konsoloslardan patent alma hakkına sahip olduğunu yazmıştır. Cavaliero, "The Decline of the Maltese Corso", 228.

132 Birleşik Krallık'taki Essex Üniversitesi'nden Profesör Nicholas Rodger'a deniz hukukunun bu yönüne dikkatimi çektiği için teşekkür ederim. Toskana ve Savoy mahkemelerine bu kuralın uygulanması bana ait bir fikirdir.

133 Bkz. <http://specialcollections.wichita.edu/collections/ms/82-04/82-4-A.html>.

verilen emirler deniz hukukundaki bu ayrıma bulunan Akdeniz çözümüdür. Osmanlı İmparatorluğu ve Hristiyan Avrupa arasında ticaret yapmak meşruydu, ancak Osmanlı iç ticareti yani sultanın diyarlarındaki limanlar arasında ticaret yapmak meşru değildi. Bu düşüncenin arkasında belli başlı bazı XVII. yüzyıl gerçekleri yatmakta gibidir. Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen mallara artan ticari ilgisi –bu yüzyılda İzmir limanının geliştiği malumdur– göz önüne alındığında, Toskana ve Savoy otoriteleri Avrupa-Osmanlı ticaretini kabullendiklerini beyan etmek zorunda hissetmiş olabilirler. Yine de Osmanlı limanları arasındaki ticareti gayrimeşru göstermek de ikna edici olabilirdi zira bu ticaretin sonuç olarak sultan ve tebaasının menfaatine yaradığı ileri sürülebilirdi. Dolayısıyla, Agios Georgios adlı gemideki mal meşru bir ganimetti çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun menfaatineydi.

Uluslararası ticaret ve kabotaj ticareti arasındaki ayrımı bir kenara bırakacak olursak, bu dava da Malta'da gördüklerimize fazlasıyla benzemektedir. Tribunale'deki davacılar gibi, Mellos da tartışmayı hem kendisi hem de Agios Georgios'da malı olan diğer Rum tüccarlar açısından kurbanların dinî kimliğini sorgulamaya döndürmüştür. Savunmasında söz ettiği dört noktanın hepsi Mellos'un Hristiyan kimliğine dayanmaktadır. Üçüncü noktada açıkça şunu söylemiştir: Saldırının “düşman sahasında” gerçekleştiğini söylemek saldırıyı mazur göstermemektedir. Çünkü önemli olan saldırının yeri değil, kimin saldırıya uğradığıdır. Ancak Rumların gerçekten Katolik –Rum ritine bağlı Katolikler– olduklarında ısrar etmeleri Malta'da gördüğümüz bir şey değildir. Bunun sebebi şu olabilir. Malta'daki Tribunale'nin kanunları tüm Hristiyanlara saldırılmasını yasaklamakta ve Ortodokslarla Katolikler arasında ayrım yapmamaktadır. Ancak Toskana'da bu ayrıma dikkat edilmekteydi. Korsanların (ve burada öncelikli olarak St. Stephen Şövalyeleri'nden bahsetmekteyiz) yalnızca Roma Katoliklerine saldırmamak üzere yemin etmeleri gerekiyordu.¹³⁴ Muhtemelen komşu Savoy'da da durum aynıydı ve Mellos'un iddiasına bakılacak olursa Malta'da görmediğimiz şekilde Ortodoksların Katolik sayılabileceği belirtilmektedir. Bu bakımdan Mellos'un iddiası oldukça makuldü. İkinci bölümde ifade edildiği üzere, Venedik patriği de Venedikli Rumların “Şark ritine bağlı Katolikler” olduğunda ısrar etmiş ve çok sayıda Latin papaz da aynı görüşü benimsemiştir.¹³⁵

134 Earle, *Corsairs of Malta and Barbary*, 118.

135 Mavroeide, *Συμβολή στην Ιστορία της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας στο ΙΕΤ Αιώνα*, 12. XVII. yüzyılın en önemli Katolik Rum entelektüeli Leo Allatius Sakız'da Ortodoks bir Hristiyan olarak doğmuş fakat Katolikliğe dönmüş ve kariyerinin büyük kısmını Roma'da yapmıştır. Vatikan'da Ortodoksların “aslında sadece yanlış yola düşmüş Katolikler” olduğunu savunmuştur. Hartnup, *On the Beliefs of the Greeks*, 69. Allatius hakkında daha çok şey için, bkz. Yedinci bölüm.

Malta'daki korsanlar ve destekleyicileri gibi, Savoylar'ın da bu akıl yürütme biçimine cevabı kendilerine has şekilde muğlaktı. Davanın genelinde Mellos'un Hristiyan kimliğini ön plana çıkaran savunmasını görmezden gelmişler ve sadece toprak kaynaklı ayrım üzerinde yoğunlaşmışlardır. 1607 tarihli Rumları ve Fransızları bir sayan emirlerde de benzer bir tavırla karşılaşılabilir. Burada amaçlanan, kim yaparsa yapsın kervan ticaretinin meşruluğuna umumi bir saldırıda bulunmaktır. Ancak sonuç gözlemlerinde belli bir noktada tereddüt edilmiştir. Mellos yalan söylemek ve malların kendine değil, Türklere ait olduğunu belirtmekten suçlanmaktadır. Dolayısıyla, kısa bir süreliğine de olsa malın mülkiyetinin kime ait olduğu sorusu ele alınmıştır. Fakat aniden başka bir çıkarımda bulunulur. *Malların* (vurgu bana ait) sahibi Mellos olsa da, her hâlükârda mallara el konulabilirdi, çünkü (varış noktasının Messina olduğu inanmadıkları düşünülürse) Türklerin hüküm sürdüğü topraklarda yük taşımaktaydı.

Savoy egemenliğinin Akdeniz'deki bağlamı başka bir bakımdan da göze çarpmaktadır. Tarafsız gemicilik hakkında Avrupa'da çıkan tüm tartışmalar –kabotaj ve uluslararası ticaret arasındaki ayrım bu tartışmaların bir parçasıdır– savaşın varlığı veya yokluğuna dayanmaktaydı. 1793'te İngilizlerin Amerikan gemilerine el koymasını meşrulaştıran şey, İngiltere ve Fransa arasında savaşın başlamış olmasıydı. Gemilere el konulmasını meşrulaştırmak için Yedi Yıl Savaşı (1756-63)'nın bir ürünü olan 1756 Hükümü yeniden yürürlüğe sokulmuştur.¹³⁶

1678'de Savoy Dükalığı ve Osmanlı İmparatorluğu arasında ilan edilmiş bir savaş yoktu. Ancak Hristiyanlık ve İslamiyet arasında korsuluk ile kendini gösteren daimi bir savaş vardı. Savoylar (Toskana ve Maltalılar da aynı şeyi yapmıştır) bu noktada tarafsız gemicilik hakkında büyüyen tartışmaları –savaşın varlığına veya yokluğuna ciddi şekilde dayanan tartışmalar– savaş ve barış arasındaki belirsiz bir bölgede tatbik etmenin peşindeydi. Ortodoks Rumlar bu belirsiz duruma bir muğlaklık katmanı daha eklemişlerdir. Daimi bir savaş vardıysa da, Rumlar Hristiyan kimlikleri nedeniyle bunun dışında mı tutulmalıydılar? Yoksa gerçekte olduğu gibi, Osmanlılara ait bir denizde yüzen tarafsızlık adaları olarak mı kabul edilmeliydiler? Savoylar bu soruyu genelde gözardı etmişlerdir. Dolayısıyla soruya üstü kapalı olarak olumsuz cevap vermişlerdir. Fakat soruyu doğrudan ele almayı reddederek, Hristiyan ve Müslüman adıyla ikiye ayrılmış bir dünyanın ideolojik altyapısını sürdürmüşlerdir.

Akdeniz'de ilan edilen savaş bile, tarafsız gemiciliğin bölgesel tanımıyla denizcilikle uğraşanların kimliği üzerinde yoğunlaşan bir tanım arasında kendine has bir tereddüdü yansıtmaktadır. 1715'te başka bir Osmanlı-Venedik Savaşı (sonuncusu) başlangıcında, Venedikliler savaş sırasında müsadere kanununda mevzuat yayınladı.

mayı uygun görmüşlerdir. Bu mevzuatın bir kısmı Rum Osmanlı tebaasının *buona preda* [meşru bir hedef] olup olmadığı sorusunu ele almıştır. Rumlar şu durumlarda meşru bir hedef kabul edilmiştir: Evvelden müsadere edilmiş Türklerle birlikte seyahat ediyor, Venediklilere hasmane bir tavırla muamele ediyor, Agios Georgios'un taşıdığı Batnaz bayrağını taşıyan Rum tüccarlar Türk limanlarına gönderilmiş mal taşıyor veya mürettebatta Türkler bulunuyor.¹³⁷

Tribunale davalarını Torino'da görülen davalar ve 1715 Venedik mevzuatının yanına koyduğumuzda, şövalyelerin kanun kaçağı ya da haydut olduğu şeklindeki argümanı sürdürmeye devam etmek güçleşir. Üç davanın tamamında Rumların dindâş Hristiyanlar olarak sözüm ona keyfini sürdüğü hususi koruma sınırlamalarla çevrelenmişti. Neticede pek de bir faydası dokunmayan bu koruma erken modern dönem Akdenizi'nin temelinde yatan muğlaklığı yansıtmaktadır. İki tarafın da Hristiyanlık ve İslamiyet arasında bölünmüş bir dünyaya ideolojik bağlılığı hâlâ varlığını sürdürmekteydi. Ancak ne zaman ki Rumlar meydan okumuş ve başka Hristiyanların saldırısına uğrayan Hristiyanlar olarak tazminat talep etmişlerdir, dünyanın söylemde ifade edilenden çok daha karmaşık bir yer olduğu ortaya çıkmıştır. Bir o kadar ilginç bir biçimde, deliller Rumların bu hassas dengeyi ayakta tutan unsurların farkında olduğuna işaret etmektedir. Consolata del Mare geleneği ve daha genel olarak, Hristiyan kimlikleri sayesinde kendilerine tanınan sözde hususi statü hakkında bilgileri vardı. Aynı zamanda mesela denizdeki muamelelerinin aleyhlerinde kullanılacağını biliyorlardı. Nitekim Agostino Plati Rayes'in Maltalıların yaklaştığını görür görmez beyaz bayrak salladığı ve yedek botu suya attığı şeklindeki ifadesi mahkemede yüzüne vurulmuştur. George Mellos Agios Georgias'ın güzergâhının Torino'da bir sorun teşkil edeceğinin farkındaydı. Bu nedenle, Reşit ve Sicilya'daki Fransız otoritelerinden geminin varış noktasının Messina olduğunu gösteren evrak almıştır. Meşru ve gayrimeşru şiddet hakkında ortak bir bilgi birikimi, başka bir deyişle Osmanlı-Avrupa ayrımını aşan Pan-Akdeniz bir bilgi birikimi bulunmaktaydı.

Katolik Avrupa'nın laik prenslerinden bıkan Rumların başka kaynakları da bulunuyordu. Tarihî kayıtlar adları bilinmeyen bu tüccar ve kaptanların Katolik hiyerarşisinin tepesine, bizzat Roma'ya kadar gitmeye istekli olduklarını ve gidebildiklerini göstermektedir. Avrupa tarihinde XVII. yüzyıl bağımsız devletin Katolik Kilisesi pahasına feshedilemez şekilde kurulmasıyla ilişkilendirilir. Fakat Akdeniz'de Karşı Reformasyon ve Katolik korsanlığının gaddarlığı Roma'ya yeniden yaşama şansı vermek için birleşmiştir.

137 Oikonomou, "Οψεις της Ελληνικής Ναυτιλίας κατά το 17ο αιώνα", 405.

YEDİNCİ BÖLÜM

ROMA'YA YÖNELİŞ

Son üç bölüm boyunca bilinmeyen bir dünyayı günyüzüne çıkarmaya çalıştım. Bu dünyanın bizim açımızdan müphem olması çağdaşları için de aynı durumun geçerli olduğu manasına gelmez. Bu bölümde Malta korsolarının adları bilinmeyen kurbanlarının, XVII. yüzyılın en mühim dinî ve siyasi savaşlarından biriyle yani Ortodoks Rumları Katoliklerle bir araya getirmek şeklindeki nihai hedefine ulaşmak amacıyla çalışan Karşı Reformasyon girişimleriyle bağlantısını göreceğiz. Kurbanların bu girişimlerle iki şekilde bağlantısı vardı. İlk olarak, Rumlar Katolik korsoluğundan korunmak amacıyla Karşı Reformasyon kurumları ve önderlerine bizzat başvurmuşlardır. Karşı Reformasyon Osmanlı İmparatorluğu Rumlarına karşı ilgi duyan Katolik gücünün Vatikan'dan İstanbul'a yeni merkezlerini meydana getirmiştir. Korsuluk kurbanları meseleye dahil olan bu unsurları tespit etmek ve bunlara başvurmak konusunda evvelden Fransız konsoloslarına başvurmayı öğrendikleri gibi hızlı davranmışlardır. İkinci olarak, Vatikan Katolik korsonun Hıristiyan kurbanlarına cevabını bölgedeki daha geniş çaplı siyasi ve dinî hedefleriyle ilişkilendirmek konusunda tereddüt etmemiştir. Rumların Tribunale degli Armamenti'de Malta Şövalyeleri'yle yüzleşmelerinin Akdeniz'i uluslararası hukuki bir alan olarak görmenin bir yolu olduğunu ileri sürmüştüm. Bu bölümde bu yüzleşmenin siyasi tarafını göreceğiz. Katolik korsoluğu yalnızca kanuna aykırı değil, siyasete de aykırıydı. Ticari ve siyasi tarih, Rum ticareti ve Katolik korsoluğunun karşılaşmasında

kesişmektedir. Hikâye açığa çıktıkça, İstanbul ve Roma gibi güç merkezleri üzerinde önceki bölümlerdekinden daha çok zaman harcayacağız. Ancak Karşı Reformasyon siyasetleri, Rodos gibi ücra görünen yerlere de ulaşmış ve buradaki çoğu On İki Adalı Rum kurbanların kaygılarıyla keşişmiştir. Rum tüccarların tazminat talep ettiği pirinç yükü, kapalı deniz ticareti tarihinin olduğu kadar Akdeniz'in dinî ve siyasi tarihinin de bir parçasıdır.

Korso ve gerileyiş konulu makalesinde Roderic Cavaliero, Rumların Vatikan'a müracaatını Rum korsanlık kurbanlarının Malta'da defalarca başarısız olmalarının ardından başvurdukları bir taktik, bir XVIII. yüzyıl gelişmesi olarak sunmaktadır.¹ Aslında bu birbirini izleyen bir hikâye değildir. Delillerden Rumların 1630'lar kadar erken bir tarihte Roma'da dava açtıkları açıkça görülmektedir. Hatta bundan daha erken bir tarihte 1620'lerde bile, Roma'daki kardinaller Rum tüccarlar ve Katolik korsoluğu arasında bağlantı kurmaktadır. Bu da bu hikâyenin Rumların Katolik korsoluğuyla karşılaşmalarıyla aynı tarih cetvelini takip ettiğini göstermektedir. Bir tarafta Roma Katolik Kilisesi'nin dinî ve siyasi programı arasında bağ kuran ve diğer tarafta Katolik korsoluğunun yarattığı sorunların kaynağı Akdeniz'in doğusunda 1570'lerden sonra değişen şartlar bulunmaktadır. Katolik korsolarının imparatorluğun 1571'de Lepanto'daki yenilgisinin ardından Osmanlı sularına akın etmesi, Karşı Reformasyon sonucu bir kurumlar ağı oluşumuyla aynı döneme rastlamaktadır. Bu ikinci hikâyede bazı tarihler dikkat çekmektedir: 1576'da Papalık Yunan Ruhban Okulu ve 1622'de genelde Propaganda olarak bilinen Sacra Congregatio de Propaganda Fide kurulmuştur. Fakat Rumlar arasında Karşı Reformasyon girişimlerinin hikâyesi devamlılığını korumuştur. Bu tarihler misyonerler, özel elçilikler ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Avrupalı güçlerin, –bilhassa Fransa'nın– temsilcileri yoluyla Doğu'da devam eden bir çarpışmanın parçasıdır. Rumlar da ticari faaliyetlerine yapılan saldırılardan Katolik yetkililere şikâyetçi olmak için XVIII. yüzyılı beklememişlerdir. Bu taktiği, önceki bölümlerde anlatılan şövalyelere doğrudan müracaatlarının yanı sıra 1600'ler boyunca kullanmışlardır.

Şimdiki bölümde ise XVII. yüzyılda Ortodoks Rumlar ve Vatikan arasındaki ilişkinin sistematik veya kapsamlı bir hikâyesine yer verilmemektedir. Konuyu ticaret tarihi kapsamıyla sınırladıysak da, Malta Şövalyeleri'nin Rum kurbanları ile Vatikan ya da temsilcileri arasındaki her etkileşimi sunduğumu iddia edemem.

1 “Korsoya karşı gelen diğer ana faktör ve Fransızlara karşı duyulan memnuniyetsizliğin ortadan kaldırılmasını imkânsız hâle getiren şey, Roma'daki Curia'da Ayrılmış Rumların desteklenmesiydi. Maltalı armatörlerce yağmalanan Rum tacirlerin iddiaları ilk olarak 1702'de ısrarla gündeme gelmiştir.” Devamında Kutsal Makam'da görülen davaların hacminin 1713'ten itibaren arttığını söylemiştir. Cavaliero, “The Decline of the Maltese Corso”, 233, 234.

Bu etkileşimi günyüzüne çıkarmak için öncelikle Sacra Congregatio de Propaganda Fide kayıtlarında kapsamlı bir araştırma yapmak gerekmektedir.² Bu bölümde Karşı Reformasyon Kilisesi ve Rum ticareti arasındaki bazı yazışmaları sunacağım. Yazışmalar XVII. yüzyıla yayılmıştır. Beraber ele alındıklarında, bu yazışmalar Katolik korsolar ve Rum tüccarlar arasındaki çatışmayı gösterecek yeterli kapsama ve çeşitliliğe sahiptirler. Gemi sahipleri de Levant'taki Karşı Reformasyon hikâyesinin bir parçasıdır.

LUKARİS, VATİKAN VE RUM TİCARETİ

Hikâyemize İstanbul'dan başlayalım. Vatikan'ın Doğu'daki girişimlerinin nihai hedefinin iki kilisenin birleşmesi olduğu düşünülürse, pek tabii zorluklarla dolu bir yola girilmiştir. Bu hedefin Ortodoks Rumlar arasında direnişi fitilleyeceği, hatta Vatikan'a karşı nefret doğmasına sebep olacağı kesindir. Ancak Kirillos Lukaris 1620'de İstanbul'daki patrikhanenin başına geçtiğinde yeni bir endişe dalgası etrafı sarmıştır.

Lukaris hakkında çok şey yazılmış kötü şöhretli bir figürdür ve Osmanlı dönemindeki diğer tüm Ortodoks patriklerinden kesinlikle daha çok dikkat çekmiştir.³ Katolikler Lukaris'in fazlasıyla endişe verici bir kişi olduğunu düşünmüşlerdir. Lukaris'in tahta çıkmasıyla, hem siyaseten aktif hem de Kalvenizm ve Anglikanizm'e sıcak bakan hayli eğitilmiş bir adamla karşılaşmışlardır.⁴ İstanbul'daki uzun görev süresi Lukaris'in patrikliğine rastlayan Césy Kontu Philippe de Harlay patrik hakkında şunları yazmıştır: "Patrik, tek amacı Roma Kilisesi'ni zayıflatarak mahvetmek ve Kalvenizm'i Yunanistan ile tüm doğuda kabul ettirmek olan çok tehlikeli bir kâfirdi."⁵ Lukaris'in Kalvenizm hakkındaki gerçek hissiyatı tartışmalı bir konu olsa da, Katolik Kilisesi'ne karşı güçlü bir husumet beslediği açıktır. Patrik olmasından uzun zaman önce Ortodoksların Karşı Reformasyon Kilisesi'nin iki kiliseyi birleştirme hedefine karşı koyma girişimlerine fazlasıyla dâhil olmuştur. 1596'da Kiev'deki Ortodoks başpiskoposları Konstantinapol patriğiyle ilişkilerini kesip Roma'ya biat ettiklerini ilan edince, Brest-Litovsk Birliği'ne karşı çıkan Ortodoks muhalefetine

- 2 Bernard Heyberger'in *Les chrétiens du Proche-Orient*'te Hristiyan Araplar hakkında yazdıkları gibi.
- 3 1620 ve Osmanlı otoritelerinin eliyle öldüğü 1698 arasında yedi kez görevden alınmış ve mevkii kendisine yeniden verilmiştir. Pastor, *The History of the Popes*, 29:233.
- 4 Lukaris ve görüşleri büyük bir tartışmanın konusu olagelmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse, bkz. Ware, *Eustratios Argenti*, 8-11. *Confession* adlı kitabı ölümünün ardından geçen elli yılda altıdan fazla konsey tarafından kınanmıştır.
- 5 age., 10. Césy 1619'da bu göreve getirilmiş ve 1630'ların başındaki kısa bir dönem haricinde 1639'a kadar bu makamda kalmıştır. Ware, *Eustratios Argenti*, 96-97.

öncülük etmek üzere Polonya'ya gönderilmiştir.⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda da benzer taktikler uygulandığının elbette farkına varmıştır. Daha dünyevi ancak bizim açımızdan bir o kadar önemli diğer bir nokta, Lukaris'in Malta korsoluğunun Rum denizciliği ve ticareti açısından yarattığı zorlukların farkında olduğunu bilmekteyiz ve bu durum ancak Katolik karşıtı nefretini daha da körüklemiştir. 1616'da Hacı Pietro'nun Malta'ya yanında götürdüğü bir evrakı Lukaris'in bizzat kendisinin imzaladığını hatırlayalım.⁷

RESİM 7.1. Konstantinopol patriği ve Ortodoks Rumların azımlı koruyucusu Kirillos Lukaris.

Netice olarak, meselenin Lukaris'in patrikhanenin başına geçmesinin hemen ardından patlak vermesi şaşırtıcı değildir.

Césy, sultanın 1623'te patriği sürgün etmesini sağlamış, ancak Osmanlı siyasetinde en az onun kadar hünerli patrik birkaç ay sonra görevine geri dönmüştür. Lukaris intikam olarak Cizvitlerin aforoz edilmesi için harekete geçmiş ancak Fransız sefir bu girişimin önüne geçmiştir.⁸

Vatikan bu girişimin ne yanında ne de karşısında yer almış ve başlangıçta var gücüyle Lukaris'e karşı çıkmaktan imtina etmiştir.⁹ Fakat 1627'de harekete geçmeye karar vermiştir. Aynı yıl 13 Kasım'da Propaganda kardinalleri, Kardinal Bandini'nin sarayında toplanmış ve patriğe topyekûn saldıran sekiz maddelik bir bildiri kaleme almışlardır. Lukaris resmen bir Kalvinist ilan edilecek ve teorileri kadim öğretilerle çürütülecekti. Sekiz maddenin yedisi, Osmanlı başkenti ve diğer Avrupa merkezlerindeki bu büyük oyunun meşhur oyuncularını hedef almaktaydı. Örneğin, İstanbul'daki Fransız sefirinin patrikten rüşvetle kurtulmaya çalışması istenmekteydi, ancak bu işin arkasında Vatikan'ın parmağı olduğunu ifşa etmeyecekti. Osmanlılara patrikhane matbaasını kapatmaları için baskı yapılacak ve Fransa kralına Doğu'da "küffar"ın yayılmasının ve Ortodoksların İngilizler, Hollandalılar ile Kuzey Avrupa'daki diğer "kâfir" devletlerle birleşme potansiyelinin hem din hem de Katolik devletler, bilhassa Fransa için bir tehlike

6 age., 24.

7 Bkz. Beşinci Bölüm.

8 Pastor, *The History of the Popes*, 29:227.

9 Propaganda'nın Fransızlardan bağımsız olarak patrikle kendi iletişim kanalını kurma teşebbüsleri için Herring'in anlatımına bakınız. Herring, *Οικουμενικό Πατριαρχείο*, 125.

arz ettiğini bildirecek bir elçi yollanacaktı. Bildiri aynen bu şekilde devam etmektedir. Üst düzeyli siyaset her zaman fevkalade dikkat çeker, nitekim bu çarpıcı gelişmeler günümüzde en ilgi çeken meselelerdir. Fakat burada bizi ilgilendiren eşi benzerine rastlanmayan ve gözden kaçmış yedinci maddedir. Bu maddede belirtildiği üzere,

Hristiyan şehirlerinde ticaret yapan Rum tüccarlar, patriklik makamındaki kâfirlerin patriği Kirillos'u dışlamaları ve yerine Batılı kâfirleri reddeden başka bir patriğin geçmesi için çalışmaları konusunda uyarılmalıdır. Aksi takdirde, gemileri ve malları Hristiyan askerleri tarafında yok edilecektir. Şimdiye kadar himayemiz altındaydılar, ancak bundan sonra hedef alınacaklardır.¹⁰

Vatikan'ın Rum tüccarları en üst düzeydeki dinî ve siyasi tartışmalara dâhil etmeye istekliliğinin daha açık bir kanıtını bulmak zordur.

Birkaç ay sonra Haziran 1628'de kardinaler bir eylem planı oluşturmak üzere yeniden bir araya gelmişlerdir. Bu plan Osmanlı dünyasındaki Ortodoks hiyerarşisiyle uzun süreli ve derin bir çatışmaya dayanmaktaydı. Örneğin, Katolik ruhbanlar İskenderiye, Antakya ve Kudüs patriklerine başvurup konuşmak ve onları Lukaris'in fikirlerinin inanca ters düştüğüne ikna etmekle suçlanmışlardır. Öte yandan Lukaris'in ülke çapındaki muhalifleri teşvik edilecek ve desteklenecekti. Hatta Ortodoks Kilisesi'nin Lukaris'i Roma'dan gelen bir temsilcinin de bulunduğu bir mahkemede yargılayacağını tasavvur etmişlerdir.¹¹

Bu iddialı plan gözönüne alındığında, Ortodoks Kilisesi ve Karşı Reformasyon'un Katolik temsilcileri arasındaki mücadelenin Osmanlı başkentiyle sınırlı kalmaması şaşırtıcı değildir. Frazee ve Ware gibi tarihçiler, Katoliklerin güçlerini topladığı adalarda ve Ege kıyısı boyunca iki taraf arasında gerçekleşen çatışmalar hakkında çok sayıda kanıt ortaya çıkarmışlardır. Elbette bunların arasında en bilindik örnek, Ortodoks-Katolik düşmanlığının XVII. yüzyılda yeni bir safhaya çıktığı Kutsal Topraklar'dır. 1634'te İstanbul'daki Rum elitinin desteğini arkasına alan IV. Murat Fransiskenleri Filistin'deki kiliselerinden tamamen sürmüştür.¹² Yüzyılın sonuna

10 age., 138. Bildiri ve Kasım 1627'deki toplantıyı çevreleyen şartlar için Herring'e bakınız. Orijinali Latince olan belge Georg Hofmann, "S. I. Patriarch Kirillos Lukaris und die romische Kirche", 57'de yeniden basılmıştır. Latince belgeyi çevirdiği için Michelle Garceau'ya teşekkür ederim. "Mercatores graecos, qui in urbibus christianorum negotiantur, admonendosse, ut Cyrilli patriarchae haeretici eiectionem e sede patriarchali moliantur, curentque alium, qui occidentales haereses abominetur, substitui: alioquin eorum navigia et merces a militibus christianis non erunt, sicut hactenus fuerent, salvae, sed in eorum praedam cedent."

11 Herring, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 138-39. Ayrıca, Pastor da bu mahkemelerden *The History of the Popes*, 29:236'da bahsetmektedir.

12 Bu dönemde Filistin'deki diğer mücadeleler için bkz. Frazee, *Catholics and Sultans*, 147 ve 145-48.

doğru Katolikler hâlâ öfkeliydi. Propaganda Fide için bir rapor yazan, Monsenyör Urbano Cerri, Osmanlı baş tercümanı Panayiotis Nikousios'ten şikâyet etmişti: "Bizim Yunan Ruhban Okulu'nda eğitim görmüş Ayrılkıç Piskopos (ve Sadrazam'ın tercümanı) Panionotto Katoliklere en çok zulmeden kişidir ve Katolikleri Kutsal Kabir'e girmekten menetmek için sahte belge düzenlemiştir."¹³

Normalde küçük gibi gözükken bir saha bizim amaçlarımız açısından oldukça çarpıcıdır. Bir kez daha Rodos adasına dönelim. Önceden de bahsettiğim gibi, Rodos 1522'de şövalyelerin adayı terk etmesi ve Osmanlıların gelmesiyle tarihyazını sahnesini terk eder. Adı XVII. ve XVIII. yüzyıllarda imparatorluktaki Katolik varlığı konulu araştırmalarda geçmemektedir.¹⁴ Ancak bildiğimiz üzere, adanın hikâyemizde çok mühim bir rolü vardır. Çok fazla dikkat çekmese de, On İki Adalılar ve özellikle Rodoslular imparatorluk denizciliğinde önemli bir konuma sahiptiler. Bu nedenle Maltalıların eline düşme ihtimalleri diğer denizcilerden daha yüksekti. Ortodoks-Katolik çatışması Rodos'ta da yankılanmış ve bu çatışma Maltalı korsanlara karşı yardım arayanlara fırsatlar yaratmıştır.

Başkenti karıştıran mücadeleler Rodos'u da etkilemiştir çünkü sultan görevden alınan patrikler de dâhil Rum papazların sürgün edilme yeri olarak adayı seçmiştir.¹⁵ Düşmanları Rodos'a sürgün etme geleneği bir Osmanlı icadı değildi, Roma zamanına kadar dayanan bir gelenektir.¹⁶ Ayrıca Osmanlı Rodos'u hakkında elimizde bulunan sınırlı bilgiler bile adadaki Ortodoks metropolitlerin Ortodoks Kilisesi'nin XVII. yüzyıldaki yönelimi sebebiyle yaşanan mücadelelerle derin bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Metropolitler ve başkentten sürgün edilenler arasında nasıl bir ilişki olduğu daha keşfedilmemiştir.

XVII. yüzyıldaki bazı metropolitlerin Katolik dünyası ve Karşı Reformasyon kurumlarıyla bağlantıları vardı. Yüzyılın başında kısa bir süreliğine vazife yapan Eremia, vaftiz oğlunu Yunan Ruhban Okulu'na yazdırmak üzere Ocak 1628'de Roma'da bulunmaktaydı. Pachomios 1625'ten 1637'ye kadar ada metropoliti vazifesinde bulunmuştur. İstanbul'daki Cizvit Ruhban Okulu mezunudur ve Fransızların

13 Steele, *An Account of the State of the Roman-Catholic Religion throughout the World*, 51. Kudüs'teki Ortodoks Kilisesi'nin XVII. yüzyıldaki gücü Fransiskanların 1669'dan 1707'ye kadar görev yapan şehrin Ortodoks patriği Dositheos'e verdikleri isimden anlaşılmaktadır. Dositheos'a Latinlerin belâlısı anlamına gelen *infensissimus Latinae ecclesiae hostis* adını vermişlerdir. Ware, *Eustratios Argenti*, 31.

14 Bkz. Dördüncü Bölüm.

15 Tsirpanles, *Στη Ρόδο τον 16ου-17ου Αιώνα*, 46.

16 Efthymiou-Hadzilacou, *Rhodes et sa région élargie*, 20. Bu hayli uzun tarihe bakıldığında, adadaki sürgünlerin tarihinin yazılmaması olması dikkat çekicidir.

tanıdığı bir kişidir. İstanbul'daki Fransız sefiri Pachomios'un Katolik Roma'nın bir dostu olduğunu yazmıştır. Bir noktada Katolik olduğunu resmen ilan etmiş olmalıdır çünkü Livorno'daki Rum Uniat toplumunun lideri konumuna gelmiştir.¹⁷

Sürgünler konusuna geri dönecek olursak, Lukaris adaya Mayıs 1635 ile Haziran 1636 arasında sürgüne gönderilmiştir.¹⁸ Pachomios, söylediğine göre bir dost olarak ama aslında Fransızlar için onun hakkında casusluk yapmak üzere Lukaris'e eşlik etmiştir. Bu aşırı hararetili ortamda adadaki paşalar bile Latin yanlısı veya karşıtı şöhrete sahiptiler.¹⁹

Bir sonraki sürgün hakkında Rum tüccarlar ve kaptanların sorunlarıyla ilişkili elimizde doğrudan kanıt bulunduğu için şanslıyız. Lukaris'in adadan ayrılmasından sadece bir ay sonra, II. Kontaris adaya sürgün edilmiş dikkate değer bir şahsiyet olarak Lukaris'in yerini almıştır. Patrikhanedeki Latin yanlısı ve karşıtı grupların savaştığı inişli çıkışlı model göz önüne alındığında Kontaris tahmin edileceği üzere Katoliklerin tarafındaydı.

Kontaris, Haziran 1636'da sürgünden Konstantinapol'deki Cizvit Denis Guillier'e bir referans mektubu yazmış ve mektubu götüren Galatalı Alexandros'u ona tanıtmıştır. Kontaris Konstantinapol'deki çilekeş patrikhanenin bir kez daha "Kalvinizm" (yani Lukaris) tarafından ele geçirildiğinden yakınlıkla mektuba başlamıştır.²⁰ Lukaris'in makamından indirileceği ve yerine kendisinin geçeceği yönündeki ümidini ifade etmiştir.

Sonrasında esas meseleye geçmiştir. Guillier'den Alexandros Cizvit'in karşısına çıktığında "ona sözleri ve mektuplarıyla" yardım etmesini istemiştir. Alexandros "kalyonlar tarafından" düzenlenen bir saldırı sonucu mallarını kaybetmiştir. Ancak bu kalyonların Aziz John'a mı yoksa grandüke mi ait olduğu, başka bir deyişle St. John Şövalyeleri mi yoksa St. Stephen Şövalyeleri mi oldukları belli değildir.²¹ Alexandros çocukken Cizvit okulunda okuduğundan kendisini tanıdığını da ifade etmiştir. Açıkça görüldüğü üzere, Kontaris ve kurban, Cizvit eğitimi görmenin meyvelerini vereceğini ummaktadır.

Rodos'tan bu örnek, Ortodoks Rumların Rodoslulara sıcak yaklaşan Katolik yetkililere ve Ortodoks ruhbanlara ticari sorunlarla alakalı olarak başvurabilecekle-

17 Bu metropolitler hakkında bilgi edinmek için, bkz. Tsiirpanles, *Στη Ρόδο τον 16ου-17ου Αιώνα*, 57-59.

18 *age.*, 46.

19 *age.*, 72.

20 "Και παλιν ο Καλβινισμός σωρηδόν εις το τρισάθλιον πατριαρχείον Κωνσταντινουπόλεως" Bu mektup Georg Hofmann tarafından hem Yunanca hem de İtalyanca olarak yayınlanmıştır. *Griechische Patriarchen und romische Püipste*, 18-20.

21 Yunanca metin için bkz. Hofmann, *Griechische Patriarchen und romische Püipste*, 18.

rini düşündüklerini göstermektedir. Ortodoks ruhbanlar kendi açlarından yardım etmek konusunda istekliydiler ve yardım taleplerini en üst düzey kilise siyasetine karıştırmaktaydılar. Resmi tamamlarsak, 1627 tarihli evrakta Vatikan'ın da ticaret ve siyaset arasında bağlantı kurduğunu görmüştük. Bu üç katmanın hiçbiri, Akdeniz'in doğusundaki hararetili Karşı Reformasyon tartışması bağlamının dışında anlaşılabilir. İki tarafın da hemen hemen birbirinden hiç saklamadığı nefrete rağmen, Rumlar Maltalıların Osmanlı sularını işgali sebebiyle, Vatikan ise Rum Kilisesi'nin Katolik cemaatine tekrar katılacağı (Vatikan meseleyi böyle görmektedir) yönündeki umuduyla birbirlerinin etrafında dolaşmaya devam etmektedirler.

Hayrete şayan bir tesadüf sonucu, XVII. yüzyılda Rodos, hem önde gelen Ortodoks Hristiyan papazların İstanbul'daki kaynayan kazandan çıkıp sürgünde vakit geçirdikleri yerdin hem de Maltalı korsanların saldırılarının esas hedefi olan denizcilikle uğraşan Hristiyan Osmanlı tebaasının büyük çoğunluğunun memleketiydi. Kilise siyasetinin hırsları ve Katolik korsoluğunun neticeleri bu küçük Akdeniz adasının kıyılarına vururken, insan papazlar ve şövalyelerin kurbanları arasındaki mücade- lenin doğası hakkında daha çok şey bilmek ister. Fakat Lukaris'in Sakız adasında da sürgünde bulunduğunu ve buradayken adalı ilahiyatçılarla tartıştığını biliyoruz.²² Malta'daki Tribunale huzuruna çıkan bazı davacıların, Malta'dan evvel tazminat taleplerini kaydettirmek üzere Sakız'daki Katolik piskoposunun mahkemesine gittiklerini de bilmekteyiz. Lukaris şövalyelerin Osmanlı sularına saldırılarından ve hatta tazminat girişimleri kapsamında birtakım süreçlere de dâhil olduklarından elbette haberdardı. 1616'da İskenderiye patriğiye Pietro adına imzaladığı, kurbanın geminin gerçek sahibi olduğunu teyit eden belgeyi hatırlamaktayız.²³ Peki, Maltalıların kurbanları kıyıya geldiklerinde adada mıydı? Bu kurbanlar iddialarını belgelendirmeye çalışırken Ortodoks ve Katolikler arasındaki rekabete dâhil edilmişler miydi yoksa meseleyi uygun gördükleri şekilde tek başlarına ele almak üzere yalnız mı bırakılmışlardı?

Şimdiye kadar, bu sorulara cevap verilememekteydi. Ancak bu soruların cevabını bilebilseydik, bu bölünmenin iki taraftaki papazların davacılar filen yardım ederek müvekkil kazanmaya ve onları kendi taraflarına çekmeye mi çalıştıklarını, yoksa tüccarlar ve kaptanların mı güçlü görünen kişilere başvurdıklarını daha iyi anlayabilirdik.

22 Argenti, *The Religious Minorities of Chios*, 262.

23 Bkz. Beşinci Bölüm.

MALTA, ROMA VE RUM TÛCCARLAR

Şansın yaver gitmesiyle, Galatalı Alexandros davası altı ay sonra bu kez Roma'da ortaya çıkmıştır. Alexandros üzerinden Akdeniz'in merkezine ve Malta korsosunun Rum kurbanlarının Katolik ağına girdikleri önemli diğer iki merkeze geçebiliriz.

20 Aralık 1636'da Papa VIII. Urbanus'un kardinal yeğeni Kardinal Francesco Barberini Malta'da papa engizitörü ve papalık temsilcisi olarak görev yapan Fabio Chigi'ye bir mektup yazmıştır.²⁴ Barberini bu mektupta Galatalı Alexandros adındaki bir tüccara ait malın bir kısmının sahibine iade edilmesini tavsiye etmektedir. Anlaşılan geçen altı ay içerisinde davayla alakalı soruşturma yapılmış ve şimdi şövalyeler doğrudan suçlu bulunmuştur. Barberini malın Rodos yakınlarında tarikat kalyonlarınca yağmalanan bir gemide bulunduğunu belirtmiştir. Üç ay sonra, üstad-ı azam hem kardinale hem de Cizvit baş papazına bu konuda bir mektup yazmıştır.²⁵

Fabio Chigi sonrasında Papa VII. Alexander (1655-67) olunca Malta'daki görev süresi boyunca (1634-39) yaptığı yazışmalar yayınlanmıştır ve dolayısıyla onun faaliyetleri hakkında XVII. yüzyılda adada görev yapan diğer engizitör ve papalık temsilcilerinden daha çok şey bilmekteyiz. Kardinal'in yeğeniyle yazışmaları oldukça geniş bir yer tutmaktadır. İki bu beş yıllık dönemde karşılıklı olarak 350'den fazla mektup kaleme almıştır. Başka bazı kaynakların yanı sıra, mektupların izi sürüldüğünde iki makamın da hikâyemizin önemli unsurları olduğu açığa çıkmaktadır.

Francesco Barberini, Vatikan'ın bakış açısıyla Karşı Reformasyon'un Ortodoks Rumları ayrılıkçılıktan vazgeçirme hamlesinde kilit bir oyuncudur. 1620'ler ve 1630'larda adına her yerde rastlanmaktadır. Amcası VIII. Urbanus Barberini'yi 1623'te henüz yirmi altı yaşındayken kardinal yapmıştır ve yalnızca dört yıl sonra adı, Lukaris'e karşı yayınlanan 1627 fermanını imzalayanlar arasında geçmiştir.²⁶ 1631'de amacı iki kiliseyi birleştirmek olan Accademia Basiliana'yı kurmuştur.²⁷ Ayrıca Papalık Yunan Ruhban Okulu'nun da kardinal hâmisidir (*Collegii Protectores*). Bu da Okul ne zaman Vatikan'a başvurmak zorunda kalsa, başvurunun o veya diğer üç hâminin biri tarafından incelenmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Usul gereği, kardinal hâmiler müfredatın içeriğinden Okul'a kimin alınacağına kadar her şeye karar verdiklerinden Aziz Athanasios meseleleriyle fazlasıyla alakalıydı.²⁸

24 Fabio Chigi, 242. Fabio Chigi sonradan Papa VII. Alexander (1655-67) olmuştur.

25 Bkz. AOM 1416.

26 29:157, seçilme tarihi için bkz. Pastor, *The History of the Popes*.

27 Hartnup, *On the Beliefs of the Greeks*, 62.

28 Tsirpanles, Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης, 42. Müvekkili adına Vatikan'da araya giren koruyucu kardinalin görevini açıkladığı için Liam Brockey'e teşekkür ederim.

Aynı zamanda XVII. yüzyılın en önemli Katolik Rum entelektüellerinden Sakızlı Leo Allatius'un da hâmisiydi. Ortodoks bir Hristiyan olarak doğan Allatius 1600 ile 1610 seneleri arasında Papalık Yunan Ruhban Okulu'nda okumuş ve hemen hemen bu zamanlarda Roma Katolikliği'ni kabul etmiştir.²⁹ Otuz yıl Vatikan'da Rumca kâtiplik de yapan Allatius, kariyeri boyunca Kilise siyasetinin tehlikeli sularında kendi yolunu bulmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen Francesco Barberini'yle uzun süreli bir ilişki kurmuştur. 1620'lerden itibaren ilmî mevzularda Barberini adına hareket etmiş ve 1638'de resmen Barberini'nin hizmetine girmiştir. 1669'da öldüğünde, kardinali neredeyse yarım yüzyıldır tanıyordu ve vasiyetinde ona bir takım kitaplar miras bırakmıştı.³⁰

Francesco Barberini yaşadığı dönemde Roma'da inanılmaz derecede önemli bir şahsiyetti, papayla yapılan tüm görüşmeler onun kabulü üzerinden gerçekleşmekteydi.³¹ Kendisinin Rumların şövalyelerle sorunları dâhil Rum dünyasıyla yakından ilgilenmesi, Ortodoks Hristiyanlar ve konuşkan papalarının Vatikan'da önemli bir yere sahip olduğuna işaret etmektedir.

XVI. yüzyılın sonuna doğru Karşı Reformasyon güç kazandıkça Malta'da iki makam oluşturulmuştu. Engizitörün esas vazifesi Katolik inancını ve öğretisini her türlü kâfir sapkınlığından korumaktı. En azından teoride şövalyeleri de içine alan, geniş kapsamlı bir yargı yetkisine sahipti. Papalık temsilcisi makamı da bu dönemde oluşturulmuştu. Papalığın adadaki resmî temsilcisiydi ve vazifesi Roma'dan kendisine tevdi edilen meselelerle ilgilenmekti. İki makamda da aynı kişi bulunmaktaydı. Daha en baştan iki makamın birleştirildiği ve tek bir kişinin aynı anda iki makamda da bulunduğu anlaşılmaktadır.³²

Şövalyeler ve engizitör arasındaki ilişkiler genelde, Birgu'daki engizitör konağına fiziksel olarak saldırılması ve engizitörün Roma'da üstad-ı azamı öldürmek üzere

29 Hayatı ve eserleri konusunda kapsamlı bir inceleme için bkz. Argenti, *The Religious Minorities of Chios*, Üçüncü Bölüm, İkinci Kısım. Argenti "XVII. yüzyılda Sakızlı Katoliklerin en dikkat çekici olanı ve Vatikan entelektüel evreninde etkin faaliyet göstereni bilge Leo Allatius'tur" (233).

30 Bkz. *age*. Allatius ve Barberini arasındaki ilişkinin ayrıntıları için.

31 Nussdorfer, *Civic Politics in the Rome of Urban VIII*, 34-36.

32 *Fabio Chigi*, 3. Bu anlatımda ilaveten Nussdorfer, *Civic Politics in the Rome of Urban VIII*, 34-36'dan yararlanılmıştır. İki vazifesi bulunmasına rağmen, adını sadece engizitör olarak aldım. Bonnici'ye göre, bu yetkili her zaman "Engizitör" olarak tanınır ve gücü en çok bu alanda etkilidir (*age*, 32). Çalışmasında bir hudut olarak Malta'yı kapsamlı şekilde inceleyen Brogini, giderek çoğalan dinî ve ideolojik denetim teşebbüslerinin adadaki artan ekonomik faaliyete -kültürel etkileşimle birlikte- eşlik ettiğine işaret etmektedir. 1574'te kurulan engizitörlük makamı bu teşebbüslerin bir parçasıdır. Brogini, *Malte*, 229, 233.

plan yaptığına dair suçlanmasına varacak kadar feci şekilde zayıftı. Tarihî kayıtlarda saklanmış dikkat çekici hadiselerden birinde, 1630'ların başında vazifede bulunan engizitör, engizitörlük yetkililerinden birini aşağıladığını iddia ettiği bir şövalyeyi tutuklayınca Valletta'daki kale burçlarından başaşağı şekilde denize atılmak noktasına gelmiştir.³³ Bu saldırılara rağmen, engizitörün şövalyelerle iyi geçinmek için geçerli nedenleri vardı ve bu da otoritesinin daha da azalmasına sebep olmuştur. Engizitörlük makamı daha önemli bir mevkinin ilk adımı olarak görülmüş ve üstad-ı azamdan alınan bir referans mektubu oldukça değerli kabul edilmiştir. Dolayısıyla, engizitör çatışmadan mümkün olduğunca uzak durmaya çalışmıştır.³⁴

Bununla birlikte, engizitör adada üstad-ı azam tarafından atanmayan tek yetkilidir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde yabancı toplulukları temsil eden konsolosların bile üstad-ı azam tarafından atanmasıyla adada ortaya çıkan tuhaf düzen bir Venedik temsilcisinin kafasını karıştırmıştır.³⁵ Bu durum engizitöre kısmen de olsa belli yetkiler vermiştir. Ortodoks Rumların destek arayışlarında başvurdukları Katolik dünyasındaki belli kişilerden birinin engizitör olmasının nedeni budur.

Chigi ve Barberini arasındaki yazışmaları bir süre kenara koyacak olursak, engizitör ve Malta'daki Ortodoks Rumlar arasındaki hususi ilişki diğer alanlarda da göze çarpmaktadır. Gemiler Levant'taki korsodan döndüklerinde, engizitör genellikle limanda bekler ve –Kıpti, Rum, Ermeni ya da diğer topluluklardan– hiçbir Hristiyanın kendi rızası dışında tutulmadığından emin olmak için gemiye binmekte ısrar ederdi. Malta korsanlığı ve Doğulu Hristiyanlar arasındaki karmaşık ilişki bu vakalarda gözler önüne serilmektedir. Hristiyanlar zaman zaman gemide çalışmak için gönüllü olurdu –yani korsolar için bir fırsat sunmaktaydı– fakat gemiyi terk etmeye çalışırlarsa zorla alıkonulurlardı.³⁶

Engizitörün bu vazifesi mühimdi zira Chigi halefine bu konuda talimatlar bırakmıştır. Bu talimatlarda ifadesi şöyledir:

- 33 *Fabio Chigi*, 9. 1600'de tarikat vakanüvisi Abbe de Vertot fikirlerini açıkça dile getirmiştir: "Davayı papaya götüren engizitörler üstad-ı azam ve konseyinin otoritesine sürekli tecavüz etmekte ve kendilerini şövalyelerin gözünde nefret uyandıran ve desteklenmeyen kişi konumuna sokmaktadırlar." Vertot, *The History of the Knights Hospitallers of St. John of Jerusalem*, 5:83.
- 34 Bonnici, *Medieval and Roman Inquisition in Malta*, 199. Engizitörler uzun süre vazifelerinde kalmamışlardır. XVII. yüzyıl boyunca görev süreleri bir yıldan yedi yıla değişen otuz kişi engizitör olmuştur. *age.*, Beşinci Bölüm.
- 35 Mallia-Milanes, *In the Service of the Venetian Republic*, 15. Ekim 2007'de bir konuşmada adada üstad-ı azam tarafından atanmayan tek yetkili olan engizitörün kendine has konumunu bana anlattığı için Profesör Mallia-Milanes'e teşekkür ederim.
- 36 Bonnici, *Medieval and Roman Inquisition in Malta*, 47.

Malta'da silahlanmış gemiler tarafından el konulan perişan Hristiyan Rumları düşmanlarının elinden kurtarmanız ve üstad-ı azamı onların savunucusu ve de temsilcisi yapmanız önerilir. Aksi takdirde Şövalyelerden korkularından [büyük ihtimalle, engizitöre başvurmayla] genelde cesaret edemezler. Onları temsil eden [üstad-ı azam] Armamento'da adalete kavuştuklarından emin olmalıdır.³⁷

RESİM 7.2. Malta'daki papalık engizitörü (ve gelecekteki Papa VII. Alexander) Fabio Chigi.

Ayrıca adaya gelen Müslüman köleler Hristiyan doğdukları ve zorla Müslüman yapıldıklarını iddia ettikleri azat dilekçeleriyle engizitöre başvurmak-taydılar. Beşinci bölümde engizitörün 1641'de Roma'dan bu mevzuda yardım istediğini, Roma'nın buna binaen bir *Istruzione* yolladığını görmüştük.³⁸ Bu talimatların bir kısmı günümüze ulaşmıştır ve engizitörlerin XVII. yüzyıl boyunca böyle sorunlarla uğraşmak zorunda kaldığını açıkça göstermektedirler.³⁹

Tüm bu meseleler Vatikan ve Malta'daki engizitör arasında geniş çaplı yazışmalar yapılmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla Chigi ve Barberini arasında gidip gelen mektuplar, Roma'nın adadaki engizitörlük makamı yoluyla bilhassa Hristiyanların akıbeti konusuna dikkat ederek korso mevzusuyla ilgilendiği daha geniş bir bağlamın parçasıdır. 1638'de Osmanlı-Venedik ilişkileri sözde Avlonya hadisesi sebebiyle ağır bir darbe almıştır. Venedik (bugün Arnavutluk'taki) Avlonya limanına girmiş ve Cezayirliyle Tunuslulara ait on altı kalyona el koymuştur. İmparatorlukla yapılan anlaşmalarda sultana ait hiçbir iskele ve limanda korsanların barındırılmayacağını ifa-

37 Fabio Chigi, appendix B, 500: "Sarnno raccomandati a V.S. Ill.ma. I poveri greci christiani che sono depradati da vascelli armati in malta, a fine che li sollevi dalla potentai de loroavversarii, facendo dal G.M. dar loroavvocato, e procuratore precettato, poi che altrimenti bene spesso non ardiscono, per la paura de cavalieri, e procurando che l'Amamento faccialoro buona giustitia."

38 Bkz. Beşinci Bölüm.

39 Bonnici, *Medieval and Roman Inquisition in Malta*, 46. Köleler "din değiştirerek Müslüman olmalarının köle olarak yaşadıkları sürede karşılaştıkları katlanılmaz derecede kötü muamelelerin sonucu olduğu gerekçesiyle merhamet dilenmişlerdir. Her engizitör görevi süresince böyle vakalarla sık sık karşılaşmıştır."

RESİM 7.3. Francesco Barberini.

de edilmesi nedeniyle buna hakkı olduğunu iddia etmiştir. Ancak, savaş kapıyı çalmıştır. Roma'da Francesco Barberini, kalemini eline almış ve Malta'da bulunan Chigi'ye bir mektup yazmıştır. Engizitöre Maltalıların bu kritik vakitte "amme menfaati" adına korsanlık seferlerine çıkmalarını engellemesi için ısrar etmiştir.⁴⁰ Rumların bu ilişki hakkında ne bildiğini belirlemek zordur fakat şövalyelere karşı güvenlik arayışlarında en üst makama kadar gitmekte tereddüt etmediklerini biliyoruz.

Yayınlanan yazışmalara göre Barberini, Chigi'ye bir Rum adına ilk olarak 8 Temmuz 1634'te mektup yazmıştır. Mektupta Maltalı gemilerin malını çaldıkları Selanikli Angelo Mangiaco'dan

bahsetmiştir.⁴¹ Barberini malın iade edilmesini sağlamak için Chigi'nin üstad-ı azama müdahale etmesini istemiştir. Davanın nasıl sonuçlandığını bilmememize rağmen, üstad-ı azamın hızlıca karşılık vermek zorunda hissettiğini biliyoruz. Aynı yılın Eylül ayında Kardinal Barberini'ye davayı hızlandırmak için her şeyi yapacağına dair güvence verdiği bir mektup yazmıştır.⁴² Temmuz ayı içerisinde, Barberini bu sefer Maltalıların mallarını çaldığını söyleyen Lascario di Franco ve Giovanni Mercurio adlı iki Rum adına başka bir mektup kaleme almıştır.⁴³

40 Mallia-Milanes, "From Valona to Crete", 161.

41 Barberini Mangiaco'ya "raccomandazione" vermiştir. *Fabio Chigi*, 122.

42 AOM 1413, 30 Eylül 1634 tarihli mektup. *Registro delle Lettere Italiane Spedite ai Vari Sovrani, Ambasciatori ed Altri Personaggi dal Gran Maestro de Paula*.

43 *Fabio Chigi*, 123. Diğer pek çok davada olduğu gibi, bu davada da bireyciler yalnızca "Greci" olarak tarif edilmiştir. Mallarını (merchantie) kaybetmekten şikayet etmelerine bakılırsa hepsi tüccardır. Giovanni Mercurio'nun adı Malta'daki Tribunale'de görülen davalardan birinde de geçmektedir. T.A. 217. Monemvasiah bir tüccar olduğu tespit edilen Mercurio, kurban Gioannes Cugia adına ifade vermiştir. Mercurio'nun Barberini'ye adaletin sağlanması için

Chigi ve Barberini arasında korsoyla alakalı bütün meseleler hakkında devam eden mektup trafiğine rağmen, Rumların başına gelen hadiseler neredeyse bir yıl sonra yeniden ele alınmıştır. 1635 senesi Haziran ve Kasım ayları arasında Luca, Constantino ve Nicolo adındaki Micheli kardeşler hakkında birtakım mektuplar gelip gitmiştir. Haziran 1635'te Barberini Chigi'ye fra Valanze adındaki şövalyenin üç tüccarın malına el koyduğunu anlattığı bir mektup yazmış ve Chigi'nin mevzuu üstad-ı azama bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁴ Bu davada Roma'nın Rum davacıların iddialarını incelerken kilise siyaseti sorusunu yeniden gündeme getirmek konusundaki istekliliğini bir kez daha görmekteyiz. Barberini Chigi'ye yeni patriğin Katolik Kilisesi'ni el üstünde tutması sebebiyle malların iadesini temin etmesini söylemiştir.⁴⁵ Mallar iade edilirse, patriğin kendi yanlarında olacağını ve “şimdi Türkler tarafından Rodos adasına sürgüne gönderilmiş selef Cirillo gibi İngiliz ve Hollandalı kâfirleri desteklemeyeceğini” ifade etmiştir. Birkaç ay sonra cevap yazan Chigi, Konstantinopol patriğini ikna etmek amacıyla malların iade edilmesi için her şeyi yapacağını söylemiştir.

Chigi'nin Ekim ayında Barberini'ye yazdığı sonraki mektup, Tribunale'yi yöneten siyasi güçleri açığa çıkaran nadir bir bakış sunmaktadır. Chigi Micheli kardeşlerin yanlarında getirdiği papalık talimatının adada büyük yankı uyandırdığını yazmıştır: “Micheli adındaki Rum tüccarların getirdiği papalık buyrultusu pek çok dedikoduya mahal vermiştir. Armamento'da haklarını almalarını kolaylaştıran din korkusu o kadar da kötü bir şey değildir.”⁴⁶

Barberini'nin Chigi'ye yazdığı son mektup Micheli kardeşlerin davalarının önce Tribunale'de görülmesinden ziyade doğrudan Roma'da karara bağlanmasını tercih edecekleri izlenimini vermektedir. Chigi'nin papalık talimatının uygulama şeklini onayladığını ve Rumların endişe etmeleri için bir sebep olmadığını çünkü gerekirse her zaman temyize gidebileceklerini söylemiştir. Rumlar, kibarca ifade edersek şövalyelerin gözünde itibarlarının düşük olduğunu şüphesiz gayet iyi biliyorlardı. Tarikat adına konuşan üstad-ı azam, Barberini ve diğerlerine her zaman siyasi bir üslupla mektup yazmıştır. Ancak Micheli davasında Roma'daki tarikat temsilcisine yazdığı mektuptaki üslubu oldukça farklıdır:

kendi adına başvuran kişiyle aynı kişi olup olmadığı belli değildir. Her hâlükârda bu, Gioannes Cugia'nın Nisan 1636'da saldırıya uğradığı ve Barberini'nin hemen hemen iki yıl evvel mektup yazdığı vakayla aynı değildir.

44 *Fabio Chigi*. 157, 165, 174 ve 178'deki mektuplara bakınız.

45 Lukaris'in Rodos'taki sürgünü Mayıs 1635'te yeni başlamıştır.

46 “Il breve de' I Micheli, mercanti Greci, ha fatto rumor grande, ma non è stato male il fare far all Religione questa paura, perché tanto più procuraranno que'lli dell' Armamentodi far la giustizia.” *Fabio Chigi*, 174.

Malum açıkğöz Rumlar Levant'ta Türklere karşı korsoya çıktığı sırada Şövalye Valense'nin saldırısına uğradıklarını iddia ediyorlar (ki bu tamamen yalandır). Adet olduğu üzere bizim Tribunale degli Armamenti'ye çıkıp adalet aramaktansa Roma'ya gitmişler.⁴⁷

Neticede Micheli kardeşler davayı ve Malta'da açtıkları temyizi kaybetmişlerdir. Mahkeme itirazında pirinç ve ketenin Türklere ait olduğu, dolayısıyla Rumların bu mallar üzerinde hiçbir hakkı olmadığı belirtilmiştir.⁴⁸

Yine birkaç ay sonra üstad-ı azam Roma'daki temsilciye bu sefer davasını hâlihazırda tartışmış bulunduğumuz, Galatalı Alexandros hakkında yakınmıştır. Şunları söylemek gerektiğini yazmıştır: “Bu Rumlar, Türklere ait ama kendi adlarına gemiye yüklenen mallar üzerinde hileli şekilde hak iddia etmek üzere sık sık buraya gelirler. Belki de pek çok kişinin onlara karşı hissettiği merhametten faydalanabileceklerinden eminler.”⁴⁹ Üstad-ı azamın bu merhametin yanlış yönlendirildiğini ve isabetsiz olduğunu düşündüğü açıktır.

1637 yazı ve sonbaharı arasındaki yazışmalar söz konusu tüccarın adının Tribunale kayıtlarında da geçtiği tek dava olması bakımından bilhassa önemlidir. Önceden de bahsedildiği gibi, Gioannes Cugia 1636 yazı sonunda Mısır kıyısı açıklarında saldırıya uğramıştı. Aynı yılın Kasım ayında kurban Kahire'deki Fransız konsolosu huzuruna çıkmıştır ve sonrasında Malta'ya sunulan ifade kayıtlara geçirilmiştir. Ertesi sene yazında kurban, davası Tribunale'de görülmek üzere Malta'ya gitmiştir.⁵⁰

Gioannes Cugia'nın kendisinden çalınan parayı geri alma girişimlerinin bundan daha ileriye gittiği şimdi görülmektedir. Ağustos 1637'de Kardinal Barberini, Chigi'ye davası Malta'da karara bağlanmamış Giovanni Cuia adlı bir Rum tüccarı korumasını istemek için bir mektup yazmıştır.⁵¹ Cugia (ya da Barberini'nin yazısıyla Cuia) bu süreç boyunca adada bulunduğuna göre, Roma'ya Barberini'den yardım istemek üzere yazdan önce, daha Tribunale'de dava açmadan gitmiş olmalıdır. Cugia ağlamaklı hâlde mahkeme huzuruna çıkmış, hâkimlere davasını alacak bir avukat bulamadığını söylemiş ve kendisini her kim temsil edecekse Rumca ve İtalyanca

47 *Fabio Chigi*, 178. Bu yazışma Chigi arşivinde yer almamaktadır. Borg'un da incelediği Valletta'daki St. John Tarikatı Arşivleri'nde bulunmaktadır.

48 *age*. Borg temyize nerede başvurulduğunu söylemese de, Malta'daki temyiz mahkemesi olan Tribunale dell'Udienza'da temyize gidilmiş olmalı. Vella, “The Consolata del Mare of Malta”, 7. Giacomo Cappello sistemi *Descrizione di Malta*, 70'te açıklamaktadır.

49 “Vi acceniamo bene, che molte volte questi greci vengono qui fraudolentemnete a pretendere robbe di turchi imbarcate sotto loronome, assicurati forse dall'animo pietoso di molti.” *Fabio Chigi*, 242.

50 Bu dava hakkında daha çok bilgi için beşinci ve altıncı bölümlere bakınız.

51 *Fabio Chigi*, 296.

bilen birisi olmasını istemiştir. Bundan kendisinin İtalyanca bilmediği anlaşılmaktadır.⁵² Ancak, bu adamın –Kahire’deki Fransız otoritelerinden Roma’daki kardinalin yeğenine kadar– güçlü kişilere nasıl başvurulacağını bildiği aşîkârdır.

Mamafih, Chigi’nin Barberini’ye peşi sıra yazdığı iki mektuptan mahkemede şövalyelere üstün gelmenin ne kadar zor olduğu anlaşılmaktadır. Chigi kardinalin Giovanni Cuia hakkında Ağustos ayında yazdığı mektubun 17 Ekim’de eline geçtiğini söylemiştir. Söz konusu şövalye Garnier’in Malta’da olmadığını ve adaya döner dönmez ona karşı dava açacağını yazmıştır.⁵³ Fakat bir aydan uzun süre geçtikten sonra hâlâ Garnier’in izini bulabilmiş değildir.⁵⁴

Chigi’nin Malta’daki vazifesi 1639’da sona ermiştir ve görev süresinin sonuna değin Rum tüccarların sorunlarıyla ilgilenmiştir. Barberini 1639 senesinin ilk günü ona bir mektup yazmış ve İyonya Denizi’ndeki Santa Maura (Levkada)lı Antonio Bumbaca adlı bir tüccardan çalınan malların ve bir geminin iadesi için çalıştığını söylemiştir.⁵⁵ Bumbaca tarikat bayrağını taşıyan bir gemi onu alt edip Yunanistan’ın güneyindeki ıssız Mani Yarımadası’nda karaya çıkmaya zorladığında, Doğu’dan gelen malıyla birlikte (Roma limanı) Civitavecchia istikametinde seyrettiğini söylemiştir. Hem gemisine hem de malına el konulmuştur.

Şubat ayının sonuna doğru Chigi mektuba cevap vermiş, Barberini’ye Bumbaca adına üstad-ı azamla görüştüğünü, mevzunun hızlıca ve adil bir karara bağlanması için elinden geleni yapmasını istediğini söylemiştir.⁵⁶

Bu bireysel tüccar davalarına ilaveten, Batnaz adasındaki Aziz Yuhanna keşişleriyle alakalı yazışmalar da bulunmaktadır. Barberini Haziran 1637’de yazdığı mektupta “bir din kulu” tarafından ellerinden alınan paranın keşişlere geri ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Kendisinden hâmi (*protettore*) diye bahsetmesi Katoliklerin adayla bağlarının, yeniden canlandığına işaret etmektedir. Osmanlıların refahlarının doruk noktasında olduğu XVI. yüzyılda bu bağlar yok olmuş gibidir.⁵⁷ Barberini’nin mektubu keşişlerin adalet istemek için şahsen Roma’ya kadar gittiklerini güçlü bir şekilde ima etmektedir. Birkaç ay sonra, Chigi Barberini’ye cevap yazmıştır. Keşişlerin davasının tarikat mahkemesinde görüldüğünü ve olumlu bir sonuç alabilmeleri için

52 Bkz. Altıncı Bölüm.

53 *Fabio Chigi*, 323. Chigi mektubu bizzat Cuia’dan aldığını söylemiştir. Fakat mektubun zamanlaması Cuia’nın mektubu Roma’dan getirmiş olmasını imkânsız kılmaktadır. Büyük ihtimalle bir aracı dâhil olmuştur.

54 *age.*, 337.

55 *Fabio Chigi*, 447. Ada Osmanlı kontrolü altındaydı.

56 *age.*, 461.

57 Chigi Arşivleri, Vatikan Kütüphanesi A.II.37. 207r.

davaya müdahale edeceğini söylemiştir.⁵⁸ Fabio Chigi'nin yazışmaları sonrasında papa olması sebebiyle yayınlanmıştır. Ancak daha derin araştırma yapmadan Vatikan yetkililerinin Roma'ya giden Rum davacılar adına Chigi'den sonra engizitörlere ne sıklıkla başvurduklarını bilemiyoruz. Buna rağmen, Ortodoks Hristiyanların papa ve engizitörü XVIII. yüzyılda bile başvurabilecekleri kişiler olarak görmeye devam ettikleri bilinmektedir. Malta'daki üstad-ı azam ve Roma'daki çeşitli yetkililer arasındaki yazışmalar XVII. yüzyıl usullerinin devamlılığını koruduğunu göstermektedir. 1705'te başpiskopos, Giuseppe Preziosi adlı şövalyeye karşı bir Rum tarafından açılan davanın Malta'dan Roma'ya devredilmesinde ısrar etmiştir.⁵⁹ XVII. yüzyılın sonuna doğru üstad-ı azam Rumların Roma'da temyize gitmelerinin yolunu kapatmaya çalıştığında, engizitörün Rumların hakkını korumak için meseleye müdahale ettiğini de görmekteyiz.

Tribunale kurulduğu günden beri Roma'da temyize gitme hakkını her zaman saklı tutmuştur.⁶⁰ Şimdiye kadar tartıştığım davalar ise tersine bir tutuma işaret etmektedir. Rum davacılar doğrudan Vatikan yetkililerine başvuruyorlar, Vatikan yetkilileri ise Malta'daki engizitörün davaya müdahale etmesini talep ediyordu. Fakat bu durum tam tersi bir sırayla da gerçekleşebilmekteydi. 1697'de Üstad-ı azam Perellos, seküler bir mahkeme olduğundan Roma'da temyize gitme hakkı tanımayan Consolata del Mare adlı yeni bir mahkeme kurmuştur. Engizitör tam da bu sebeple mahkemeye itiraz etmiş ve 1706'da Rumların korsanlara karşı açtığı davalara bakmak üzere bir yetkili atamıştır.⁶¹ En azından bir davada korso kurbanlarının engizitörün Consolato'ya karşı hoşnutsuzluğunu paylaştığını görmekteyiz. 1719'da davası Consolato'da görülen Abraham Massard adlı Marunî bir tüccar davanın Magistrato'ya nakledilmesini istemiştir. Davayı kaybettiği takdirde, Magistrato'dan Roma'ya doğrudan temyize gidilebildiğini belirtmiştir.⁶²

Perellos'un Consolato'yu kurması, Malta korsosunun kanun tanımazlığını vurgulayanların sıklıkla gözdari ettiği belki de en belirgin unsurdur. Vatikan'ın kararları şövalyeler için önemliydi. XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki davalarda üstad-ı azam tekrar tekrar Rumların meşru ganimet ilan edilmesini istemiştir. 1635'te Kardinal

58 *Fabio Chigi*, 303.

59 Cavaliero, "The Decline of the Maltese Corso", 233.

60 Üstad-ı azam Wignacourt dinî bir tarikat lideri yetkisiyle Tribunale'yi kurmuştur, dolayısıyla Roma'ya temyize gitmek her zaman mümkündü. *age.* Bu makalede Cavaliero engizitörü "Rumların destekleyicisi" olarak tarif etmektedir (232). Barberini'nin Chigi'ye 17 Kasım 1635 tarihli mektubunda Michelikardeşlerin Tribunale hükümlerine karşı Roma'da temyize gidebileceğini yazmıştır. *Fabio Chigi*, 178.

61 Cavaliero, "The Decline of the Maltese Corso", 233.

62 *age.*, 235.

Antonio Barberini Ortodoks Rumların Filistin'de Katoliklere kıyasla daha çok kazanç edinmeleri sorunu hakkında şövalyelere başvurmuştur: "Papa Osmanlı mahkemesinin temayüllerini daha iyi bildiklerinden üstad-ı azam ve konseyin, Latin keşişlerin kutsal yerlerin muhafızlığını yeniden üstlenmesini sağlayacak önlemler almasını arzu etmektedir." Üstad-ı azam Antoine de Paul hızlıca cevap vermiştir. Mektubunda şunu yazmıştır: "Üstad-ı azam ve konseyi ayrılıkçı Rumların Katolik prenslerin eline düşüklerinde bağışlanmamaları için ellerinden geleni yapmaları gerektiği düşüncesindedir".⁶³

Kardinal Barberini'ye cevabında, de Paul bazı Vatikan yetkililerinin sorunun çözümünün topyekûn savaş olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Tarikat bu yaklaşıma karşıdır ve "Levant'ın ayrılıkçı Rumları"na karşı bir "misilleme harekâtı" yapılmasını tercih etmektedir.⁶⁴ Bu tercihi ayrıntılarıyla savunmuştur: "Kutsiyetpenahları [la Santita] Rumların senelerdir gemilerinde taşıdıkları mal ve yükün çoğunun aslında Türklere ait olduğunu hemen kabul etmektedir. Balyalara yalandan Hıristiyan işaretleri ve haç çizmektedirler."⁶⁵ Papa böyle bir yetki verirse, Rumların boyun eğmek zorunda kalacağını ve kutsal mekânların kontrolünün kısa sürede Katoliklere geri verileceğini tahmin etmektedir. Aslında Rumlara karşı misilleme yapmanın bizzat Türklere de darbe vuracağını çünkü Konstantinapol "büyük şehri"nin Rum denizcilik ticaretiyle ayakta durduğunu ileri sürmüştür.

Bu yeterli değilmiş gibi, üstad-ı azam uzun uzadıya "Levant Rumlarının dinsizliği" olarak adlandırdığı, yakın zamanda gerçekleşen bir örnekten bahsetmiştir.⁶⁶ Fransız bir kaptan Ege'de yelken açmakta, Türklere karşı korso seferlerine çıkmaktaydı. Dört Rum gemisiyle karşılaşmış ve gemidekilerden bilgi almak için askerlerden birini küçük bir botla yollamıştır. Rumların buna zavallı bir adamın kollarıyla bacıklarını dört farklı kayığa bağlayarak ve ters istikamette hızla kürek çekerek paramparça etmeleri şeklindeki bir saldırıyla cevap verdiklerini yazmıştır. Böyle vahşice bir saldırının gerçekleşip gerçekleşmediği belli değildir, fakat de Paul'un Vatikan'ı Rumların nefret uyandıran kişiler olduğuna dair ikna etmeye çalıştığı açıktır. Mektubunu şu sözlerle bitirmiştir: "Bu Levant'ın ayrılıkçı Rum-

63 Vertot, *The History of the Knights Hospitallers of St. John of Jerusalem*, 5:107. "Katolik prensler"e yapılan göndermeler Propaganda Fide'nin 1627 tarihli fermanını oldukça hatırlatmaktadır. Dal Pozzo 1635'te gerçekleşen olayları da incelemektedir. Dal Pozzo, *Historia della sacra religione*, 1:832-33.

64 Dal Pozzo, *Historia della sacra religione*, 1:833. Sonrasında Rumları "iyi ve dürüst Hıristiyanların düşmanı" olarak tarif etmiştir.

65 *age.*, 1:833-34.

66 "Per un saggio dell'empietà de Greci Levantini." *age.*, 1:834.

larının Latin Katoliklerine karşı düzenli olarak gösterdikleri barbarca zulmün bir örneğidir.⁶⁷

1638'de Chigi Francesco Barberini'ye bir kez daha Rumların statüsünü gündeme getirdiği bir mektup yazmıştır. Rumların Kudüs'teki kutsal mekânları "ele geçirmesi" sebebiyle, adadaki pek çok kişinin üstad-ı azamın papadan Rumların düşman kabul edilmesi için gerekli yetkiyi almasında ısrar ettiğini söylemiştir.⁶⁸

Vatikan'ın esas olarak adadakileri durdurmak şeklindeki cevabı üstad-ı azamı hayal kırıklığına uğratmış olmalıdır. Barberini birkaç ay sonra Chigi'ye cevap yazmıştır. Roma'nın hâlihazırda Kudüs'teki gelişmelerle alakalı olarak bilgilendirildiğini ve Propaganda Fide'nin ne yapılabileceği konusunda incelemeler yaptığını yazmıştır. Hâlihazırda Türklerin kışkırtılmaması amacıyla hasmane eylemlerin bir kenara bırakılmasına karar verilmiştir.⁶⁹

Üstad-ı azam 1716'da bir diğer Osmanlı-Venedik Savaşı'ndan (1714-18) istifade ederek Türk donanmasına erzak tedarik ettikleri sırada el konulan tüm Rum gemilerinin meşru hedef sayılması gerektiğini ileri sürmek üzere Roma'ya bir elçi yollamıştır.⁷⁰ Tarikat savaşın sona ermesinden uzun zaman sonrasına, 1720'lerin başlarına kadar bu mevzuda baskı yapmaya devam etmiştir. Üstad-ı azam Zondadari Roma'daki sefere yazdığı mektupta, papanın Toskanalıların evvelden yaptığı şeyin aynısını yapmasının zamanı geldiğini yani bir geminin ancak kaptanı ve mürettebanının yarısı Roma Katoliği olduğu takdirde dokunulmazlığı hakedebileceğini belirten bir karar yayınlaması gerektiğini söylemiştir.⁷¹

Şimdiye kadar tartışılan vakalarda Roma'da dava açan Rumların tamamı adı bilinmeyen kişilerdi. Karşı Reformasyon kilisesinin Akdeniz'in doğusunda yaşayan Ortodoks Rumlarla bilfil ilgilendiği ve Rum tüccarlar (ve diğerlerinin) çeşitli meselelerde yardım istemek üzere kilise yetkililerine başvurduğu açık olsa da, davaların ayrıntıları (bireylerin Vatikan'dan nasıl yardım ve destek istedikleri) hakkında hâlâ çok az şey bilmekteyiz. Görünürde sıradan olan bu kişiler Francesco Barberini gibi kudretli birinden buyrultu almayı nasıl başarıyordu? Trento Konsili öncesinde Doğu Hristiyanları ve Roma'ya erişimleri hakkında burada daha yazılmamış bir hikâye bulunduğu aşîkârdır. Bu noktada yalnızca tek bir hikâye sunabiliriz. Fakat bu hikâye adı bilinmeyen kişilerden birinin Vatikan'a nasıl başvurduğunu göstermesi bakımından özellikle önem taşımaktadır.

67 age. Ayrıca Paoli, *Codice Diplomatico del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano oggi di Malta*, 324-25'te üstad-ı azam ve Kardinal Antonio Barberini arasındaki yazışmaları açıklamaktadır.

68 Fabio Chigi, 348.

69 age., 372.

70 Cavaliero, "The Decline of the Maltese Corso", 234.

71 age., 235.

GEORGE MELLOS ROMA'YA GİDER

Önceki bölümde takdim edilen XVII. yüzyıl sonunda gerçekleşen George Mellos davasına dönelim. Mellos 1678'de Savoy Dükalığı bayrağı taşıyan korsanların saldırısına uğradığında Rodos adasının kuzeybatısında seyreden *Agios Georgios* adlı gemideydi. Altıncı bölümde Mellos'un düşesin mahkemesinde iddiasını savunması sırasında Torino'da başından geçenler incelenmiştir. Şimdi geldiğimiz yoldan geri gidecek ve Mellos'un Sakız'dan Torino'ya uzanan macerasında onu takip edeceğiz. Davada sunulan belgeler, Rum tüccarların Katolik korsanlara karşı iddialarını kanıtlayabilmek için Karşı Reformasyon ağlarını nasıl kullandıklarına dair nadir bulunan bilgiler sağlamaları bakımından önemlidir.

Çalınan mallar dört tüccara aitti: Mellos'un kendisi, Theodoros Cui ya da Chui adında gemide bulunmayan bir ortak ve gemide bulunan Sakızlı iki tüccar.⁷² Mellos Sakız'a geri döndüğünde, bu saldırı kurbanlarının hepsi toplanmış ve Mellos'un davayı takip etmesi kararlaştırılmıştı. Geminin sahibi Sakızlı George Klironomos'la birlikte hepsi Michael De Porto adlı bir noterin huzuruna çıkmış ve saldırıya dair ifadelerini kayıt ettirmişlerdir. Diğer belgelerde bu notere tüm ilgili taraflarca vekâlet de verilmektedir.

Sonrasında Mellos Torino'ya doğru yola çıkmış fakat doğrudan oraya gitmemiştir. Bunun yerine, ilk olarak Ioannes Benaldes ve oğlu Argeros ile tanışmak üzere Roma'da mola vermiştir.⁷³ Argeros ilerleyen yıllarda ünlü bir âlim olacaktır, ancak Mellos'un ona başvurma sebebi şüphesiz farklıdır. İlk olarak, ikisi de Atinalıdır ve aynı memleketten olmaları sebebiyle Mellos'un onu ikna edebilme ihtimali vardır. İkinci olarak, Argeros 1679'da yirmi yaşındaydı ve Papalık Yunan Ruhban Okulu'nda okumaktaydı. Bu mühimdir. Baba ve oğuldan oluşan bu takım, bağlantılarını kullanarak bizzat papanın kendisinden ve diğer Vatikan yetkililerinden referans mektubu alabilirdi.⁷⁴ Ayrıca bazı Rumca belgeleri İtalyancaya çevirmişlerdir. Argeros Mellos'a batıya yolculuğunda nasıl davranması gerektiği konusunda tavsiye veren etkileyici bir belge kaleme almıştır. Konuşma dili üslubunda yazılmış bu belge, bilinmeyen bir yere adım atan bir kişi için kâğıda dökülmüş bir kurallar dizisi izlenimi vermektedir.

Mellos'un tam da böyle bir durumda bulunduğuna şüphe yoktur:

72 Adları Νικόλις Απεργής (Nicolis Aperges) ve Ασκανίος Μάρκης (Askanios Markes)'tir. Dokos, "Μία Υπόθεσις Πειρατείας", 43. Akabindeki açıklama Dokos'un makalesinde verilen bilgilere dayanmaktadır.

73 Ιωάννης ve Αργύρος Μπεναλδής.

74 Maalesef Dokos diğer yetkililerin adlarını vermemektedir.

İlk olarak şunu yapmalısın. Livorno'ya varır varmaz, sana para konusunda yardım edecek Gaspare'yi bul. "Frenk" tarzında dikkat çekmeyecek şekilde giyinmek için elinden geleni yap. Boynuna Frenklerin "kravat" dediği şeylerden tak ve başına basit bir peruk giy. Gaspare'yi bulamazsan ya da zaman kalmazsa, olduğun gibi de gidebilirsin.⁷⁵

Altıncı bölümde Mellos'un Rum ritine bağlı bir Katolik olduğuna dair (makul) argümanını ileri sürdüğünü zaten görmüştük. Burada Frenk ve dolayısıyla Katolik olmanın, belli bir dış görünüşle bağdaştırıldığını ve bir kimlikle bağdaştırılan dış görünüşe sahip olmanın o kimlikle yaşamının önemli bir unsuru kabul edildiğini görüyoruz. Peruğun muhtemel önemine, Heyberger'in Doğu Hristiyanları konulu çalışmasındaki bir hikâyede değinilmiştir.

Antonio Callimeri adlı Yunan Ruhban Okulu mezunu bir Kıbrıslı, 1679'da kiliseye hizmet etmek ve Propaganda'ya düzenli olarak yazılı raporlar göndermek üzere İskenderun'da vazifelendirilmişti. Anlaşıldığı üzere kardinalleri hayal kırıklığına uğratmıştır çünkü kardinaller onu görevlerini aksatmakla suçlamıştır. Callimeri ticaretle uğraştığını söyleyerek kendini savunmuştur fakat bu pek zekice bir yol değildir. Belki de "Frenk" olmak ve Latin ritine bağlanmak istediğinde reddedilmesinin nedeni budur.⁷⁶ Aşağı yukarı otuz yıl sonra otoritelerle hâlâ sorun yaşadığını ve muğlak bir durumda bulunduğunu görmekteyiz. Trablus'taki Fransız yüksek mahkemesinde şikâyetle bulunmuş ve yetkililere Aziz Athanasios mezunu iyi bir Katolik olduğunu söylemiştir. Bu şikâyet otoriteleri öfkelen-dirmiş, onlar da Callimeri'nin ayrılıkçı olduğunu söyleyerek cevap vermişler ve mevzu daha bü-yümeden şapkasıyla *peruğunu* (vurgu yazara ait) çıkarmaya zorlamışlardır.⁷⁷ Peruk ve şapka yalnızca modaya uygun bir kıyafet seçimi olmasının ötesinde, Katolik kimliğinin bir ilanıydı.⁷⁸ Mellos'un peşinde olduğu işte tam da budur.

Benaldes, Mellos'a sonrasında tavsiye mektuplarını Torino'daki papalık elçisine hangi sırayla sunacağını –papanın mektubu ilk olarak sunulmalıdır– öğretmiştir. Mellos'un kendini alçakgönüllü bir davacı olarak göstermesi konusunda endişe duyduğu açıktır. Papalık elçisinin ayağını öpmesini ve kendini kurtarması için düşese yalvarmasını söylemiştir. Papalık elçisi düşese Mellos'un yabancı olduğunu ve davanın karara bağlanmasını beklemek için ne zamanı ne de parası olduğunu anlatacaktır.⁷⁹

75 Dokos, "Μία Υπόθεσις Πειρατείας", 48. Batılılardan ve özellikle Katolik Hristiyanlardan bahsedilirken "Frenk" terimi kullanılmıştır.

76 Açıkça görüldüğü üzere Propaganda için çalışıyordu ancak hâlâ Ortodoks bir Rumdu.

77 Heyberger, *Les chrétiens du Proche-Orient*, 259-60.

78 XVIII. yüzyılda Halep'te de Fransız himayesindeki Sefarad Yahudileri peruk takma hakkı talebinde bulunmuşlardır. Trivellato, *The Familiarity of Strangers*, 129.

79 Dokos, "Μία Υπόθεσις Πειρατείας", 49.

Benaldes'in Mellos adına endişelendiği mektubun başından sonuna kadar belli olmaktadır. Torino'ya varır varmaz iyi olduğuna dair kendisine kardeşiymiş gibi cevap yazmasını istemiştir. Ayrıca davadaki gelişmelerle alakalı olarak haber vermesini istemiş ve hatta mektubun Roma'da kendisine ulaşması için gönderileceği adresi İtalyanca yazmıştır.

Tüm bu gayretlere rağmen, Mellos düşesin mahkemesinde dışı dokunur bir şey elde edememiştir. Davayı daha üst bir mahkemeye taşımak için Torino'dan ayrılarak İspanya'ya gitmiş, ancak yine hayal kırıklığına uğramıştır.⁸⁰ Bir noktada, Benaldes'e hâlâ iyimserliğini koruduğunu ve enerjisinin hâlâ yüksek olduğunu yazmıştır. 23 Mart 1680 tarihli bir mektupta Benaldes Roma'ya dönmesi için ısrar etmiştir. Roma'da meselenin çok daha kolay çözüme bağlanabileceğini,

RESİM 7.4. 1935'teki görünüşleriyle Roma'daki Papalık Yunan Ruhban Okulu ve Aziz Athanasios Kilisesi.

ni, başka Rumların da burada adalet bulduğunu yazmıştır. Malta ve diğer yerlerde Rumlara mallarının Türklere ait olduğu söylenmiş ve adil karar verilmediğini söylemiştir. Zaman zaman esir alınıp kürek mahkûmu olmaya bile zorlanmışlardır. Benaldes Mellos'a mevzuyla ilişkili olarak papayla şahsen konuştuğunu söylemiş, davanın Torino'da karara bağlanmış olması sebebiyle bazılarının Roma'da tekrar görülemeyeceğini belirtmesine rağmen, papanın bir şövalyenin de dâhil olması nedeniyle davaya bakmaya istekli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca davayı çok az bir ücret karşılığı ya da bedava görmeye hazır bir avukat da bulmuştur.⁸¹

Benaldes'in tüm bu ısrarlarına rağmen, Mellos Roma'ya dönmemiş ve dava bir hüküm verilmeden zaman aşımına uğramıştır. Mellos sonunda Venedik'e yerleşmiş ve 1732'de burada ölmüştür.⁸²

80 Dokos detaylarına inmemiş, yalnızca İspanya'da "uzun yıllar" kaldığını söylemiştir. Fakat bu bilgi de davacıların adalet bulmak amacıyla nasıl girişimlerde bulunduklarının yine çarpıcı bir örneğidir.

81 Mektup Dokos, "Μία Υπόθεσις Πειρατείας", 54-55'te yeniden basılmıştır.

82 Ölümünden bir süre sonra, içinde kaybedilen davaların kayıtları da bulunan şahsi mektupları Venedik'teki Yunan Enstitüsü'ne geçmiştir. *age.*, 53.

George Mellos davası, Karşı Reformasyon kurumları ve Katolik Avrupa'dan gelen korsanları yenmeye çalışan Rum tüccarlar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran elimizdeki en açık örnektir. Maalesef, Mellos'un Atinalı hemşerisi Argeros Benaldes'in Papalık Yunan Ruhban Okulu'nda okuduğunu nasıl öğrendiğini bilemiyoruz. Ancak Benaldes'ten yardım istemek için Roma'ya uğramaya değeceğini düşünmüştür. Torino'da açtığı davayı kazanamamış olsa da, hemşerisinin gayretleri onu hayal kırıklığına uğratmamıştır. Benaldes (ve babası Ioannes) Mellos adına resmî evrak temin edebilmek için doğruca Vatikan'daki en üst düzeyli çevrelere gitmişlerdir. Benaldes sonrasında doğrudan papanın kendisiyle konuşmuş, papa Mellos Roma'ya dönerse davaya bakmayı kabul etmiştir.

Mellos 1679'da Batı'ya gitmiştir. Bu olay yukarıda tartıştığımız bir dizi davanın üzerinden kırk yıldan uzun süre geçtikten sonra, Fabio Chigi Malta'da görev yapıyor ve Roma'ya Barberiniler hükmediyorken gerçekleşmiştir. İlâveten, hâlâ keşfedilmeyi bekleyen Roma'da görülmüş diğer davalara çok sayıda atıfta bulunmaktadır.⁸³ O zaman açıkça görüldüğü üzere, Rumlar XVII. yüzyıl boyunca Katolik otoritelerine müracaat etmiş ve sonraki yüzyılda da Katoliklere başvurmaya devam etmişlerdir.

83 Cavaliero'nun yer verdiği XVII. ve XVIII. yüzyıllardan çeşitli davalara bakınız. Benaldes Mellos'a mektubunda Rumların Roma'da adalet buldukları davalardan bahsetmektedir.

SONUÇ

XXI. yüzyılın başında Akdeniz’de seyahat etmenin pek çok yolu vardır. Bariz olsa da şunu belirtmek faydalı olacaktır: Bir yolcu gemisindeki Batılı turistler, insanlarla dolu küçük bir botla ıssız bir Kuzey Afrika kırsalından İspanya’ya doğru denize açılan mültecilere kıyasla hem denizde hem de limanda oldukça farklı bir tecrübe yaşamaktadırlar. Erken modern dönemde de denizlerde birbirinden hayli farklı tecrübeler yaşamak mümkündü. Bu kitap belki geleneksel ama faydalı bir isimlendirmeye Rumlar olarak bilinen bir grup deniz yolcusunun adımlarını mümkün olduğunca izlemeyi seçmiştir. XVI. yüzyılda yapılan Osmanlı-Venedik geçici anlaşmasıyla başlayarak, deniz ticaretiyle geçinmeye çalışan Rumların peşinden herhangi bir devletin kapalı denizde güvenliği sağlayamamasının yüksek düzeyde tehlike anlamına geldiği XVII. yüzyıl süresince gittik. Kitap boyunca Rumların bu kitabın kalbinde yatan proje yani uluslararası bir deniz düzeni olarak erken modern Akdeniz’ini resmetmek ve açıklamak için paha biçilemez bir değer taşıdığını savundum. Bu düzenin bir tanımıyla bitirmeden önce, bakış açımızı genişletelim, Rumların tecrübelerinin ötesine geçme fırsatından yararlanalım ve bu dönemde denizdeki bazı diğer çatışma vakalarını inceleyelim. Vakalar kitabın temel argümanını yani XVII. yüzyıldaki korsanlığı bir tarih yanılışı merakı olarak görüp reddetmenin yanlış olduğu desteklemektedir. Malta Şövalyeleri bir tarih yanılışından ziyade, erken modern Akdeniz’inde denizdeki çok çeşitli karşılaşmaları şekillendiren bir dizi uygulama ve varsayımın en saldırgan ve gürültülü uygulayıcılarıdır.

1607'de Jacques Pierre adındaki Normandiyalı bir Fransız Livorno'daki Medicilerin verdiği ruhsatla Doğu'ya korsanlık seferine çıkmıştır.¹ Pierre *St. John the Evangelist* adlı bir kalyonun kaptanıdır. Bir baskında ele geçirdiği malları Hayfa limanında satarken, Sayda Fransız konsolosu 100.000 eküden² daha çok edecek mal yüklü bir İngiliz gemisinin Sayda limanında demir attığını ona söylemiştir. Toskana İngiltere'yle savaşmıyordu –ne de olsa Mediciler Livorno'dan denize açılacak İngiliz korsanları memnuniyetle karşılamaktaydılar– fakat erken modern dönem Akdeniz'inin muğlak dünyasında bir İngiliz gemisi meşru hedef kabul edilmekteydi. Çünkü, İngiliz maceracılar Livorno'nun yanı sıra Kuzey Afrika'daki tüm limanlarda rastlanabilmekteydi. Müslüman düşmanla beraber çalışıyor ve üstüne bir de Toskana gemilerine saldırıyorlardı. Bu anlaşıldığı üzere, en azından Pierre'in gözünde Sayda'daki bir İngiliz gemisine karşı hasmane bir davranışı meşrulaştırmak için yeterliydi.³ Livorno'ya geri döndüğünde durum biraz değişmişti. Pierre el koymadan evvel gemideki malla ilgili dedikodular duymuştu. *The Triumph* adlı geminin daha pek çok hazinenin yanında yakut ve altın sikke taşıdığını ve bu hazinenin keşfedilmesini engellemek amacıyla bal yükünün altına dikkatlice saklandığını söylenmekteydi.

Pierre 29 Ağustos'ta gemiye el koymuştur. Gemi, yüküyle beraber 15 Aralık'ta varacakları Livorno'ya geri götürülmüştür. Bu vakada ganimet düzgün bir şekilde hesaplanmıştır. Ancak işlerin her vakada öyle yürümediği açıktır. İngiliz gemisine el konmasından sadece bir ay önce, Pierre bir "Türk" karamürselini ele geçirmiş ve sonrasında gemideki malları Hayfa'da satmıştır. Sayda'daki İngiliz gemisinden bu sayede haberdar olmuştur. Kesin olarak söylemek zor olsa da, *Triumph* farklı şekilde ele alınmış gibi gözükmektedir. Hem İngilizler mevzuya dâhil olduğundan hem de gemideki malın değerinin yüksek olması sebebiyle, malla alakalı malumatın Livorno'ya ulaşmasına mani olmak zordur.

Her hâlükârda, 1608 senesi Mart ayında mahkeme Pisa'da toplanmıştır. Mahkemenin amacı yükün ne kadarının meşru bir hedef olduğunu belirlemektir. Bu kararın verilmesi için göz önünde bulundurulacak kıstas, hangi malların İngilizlere ve hangilerinin "Türklerle" ait olduğunun anlaşılmasıdır. *Triumph*'a el konması İngiltere'de öylesine büyük yankı uyandırmış olmalıdır ki Mediciler en azından

1 Bu davanın incelemesi Krantonelle, Ιστορία της Πειρατείας στους μεσους χρονους της Τουρκοκρατίας, 167-72'de bulunabilir. Bu davayı kendi incelemem de yalnızca Krantonelle'den yararlandım. Bu davanın evrakları Floransa Devlet Arşivleri'nde bulunabilir.

2 Gümüş Venedik sikkesi.

3 Krantonelle, Ιστορία της Πειρατείας στους μεσους χρονους της Τουρκοκρατίας, 167.

malın bir kısmını İngiliz sahiplerine geri göndermeye karar vermiştir. Duruşma sırasında, hâkimler Hristiyan korsanların Müslüman malına el koymasının önüne geçmek için malın Hristiyan bir isimle taşınarak sahibinin gizlenmesinin oldukça yaygın olduğu kanaatine varmışlardır.⁴

Bu muhtemelen birçokları tarafından biliniyordu –Malta’da da benzer bir durum olduğunu duymuştuk– fakat hususi olarak bu davada malını *Triumph*’la nakleden Müslüman tüccarlardan birinin Pisa’da hayret verici şekilde mahkemeye çıkması hâkimlere yardımcı olmuştur. “Aga Maomet” aşağıdaki ifadeyi vermek üzere Pisa’ya kadar yolculuk yapmıştır. Mahkemede malını Hindistan’dan Mekke’ye ve oradan da Şam’a naklettığını söylemiştir. Bu mal 180 paket çivit otu boyası, 69 paket türban, 12 top çeşitli kumaş, 12 paket boya ve son olarak 29 top ipekten oluşmaktadır. Maomet malının Kuzey Afrika’ya nakledilmek üzere Sayda’ya götürülmesi için Şam’da hazırlık yaparak bir yıldan uzun süre geçirdiğini söylemiştir.

Yaptığı hazırlık Sayda’daki adı Gugl olarak geçen İngiliz konsolosuyla anlaşmaktır. Patt bu esnada Şam’da bulunmaktadır. Konsolos 540 ekü bir ücret karşılığında malların nakliyesini üstlenmeyi kabul etmiştir. Aga Maomet’in hizmetkârı her şeyin taşınmasını sağlamak üzere Şam’la Sayda arasında beş kez gidip gelmiştir. Mal gemiye Gugl adına yüklenmiştir.

Aga Maomet’in Pisa’ya gelip böyle bir ifade vererek ne elde etmeyi umduğu belli değildir. Belki de gerçekten adaletin vuku bulacağını ve mallarının kendisine iade edileceğini düşünmüştür. Her hâlükârda bu hâkimlerin eline bir koz daha geçmiştir. Hâkimler *Triumph*’ta bulunan bir İngiliz tüccarın ve Patt’i tanıyan başka tüccarların yardımıyla, Patt’in kaleminden çıkan bazı belgeleri ayırt etmişlerdir. Bu belgeleri, sahibi mevzubahis olan malların nakliyesi için hazırlanan belgelerle karşılaştırmışlar ve pek şaşırtıcı olmayacak biçimde söz konusu malların hepsinin Aga Maomet’e ait olduğu hükmüne varmışlardır.

Mahkeme neticede yalnızca pamuk, kuş üzümü ve pirincin İngiliz tüccarlara ait olduğuna karar vermiştir. Bu mallar gemiyle birlikte geri verilmiştir. Hâkimler malın geri kalanının din düşmanı Türklere ait olduğunu ve dolayısıyla Kaptan Jacques Pierre’in meşru ganimeti olduğu kararına varmışlardır.

Santa Catarina adındaki Portekiz gemisine 1603’te Singapur kıyısında el konmasının aksine, yalnızca dört yıl sonra gerçekleşen *Triumph* saldırısı ise sonrasında Pisa’da yapılan duruşmayla birlikte unutulup gitmiştir. Sonuçta, bu vaka Hugo Grotius’un *Freedom of the Seas* adlı kitabı gibi uluslararası hukukun klasiklerinden biri arasında yer almamaktadır. Fakat yine de önemlidir. *Triumph* vakası George

4 Krantonelle korsan olduklarını yazmıştır. Bu terimle ilişkilendirilen aşağılama göz önüne alındığında, orijinal belgelerde kullanıldığından şüpheliyim.

Mellos'un Torino'daki davasıyla birleştirilince, şimdiye kadar Malta'daki Tribunale'de geçerli olan hukuki sisteminin, en azından Katolik güçlerle çatışmalar söz konusu olduğunda Akdeniz'in tamamında geçerli olduğuna güçlü şekilde işaret etmektedir. Dahası, din kökenli farklılıklara razı olmak zorunda kalan sadece Rumlar değildir. İngilizler de aynı farklılıklarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Aga Maomet'in ifadesine inanırsak ki inanmamak için bir sebep yoktur, İngiliz konsoloslar müşterilerinin malının gideceği yere ulaşmasını garanti altına almak için yükü sahte isimle işaretleme usulüne oldukça alışıkta. XVII. yüzyıl Akdeniz'i gerçeğinde resmen savaş olmamasına rağmen, Hristiyanlık ve İslamiyet arasındaki ebedi savaş bu denizcilik sahasında insanların hareketini etkilemekteydi.

Kanıtlar da bu hukuki sistemin genelde kabul edilenden daha uzun bir ömrü olduğunu göstermektedir. 1697'de kurulan Consolata del Mare, XVIII. yüzyılda Malta'da ve Akdeniz'de yapılan ticaretin normalleşmesinin bir parçası olarak sunulmuştur.⁵ Mahkemenin esasında adanın deniz ticaretine hizmet etmek vazifesiyle kurulduğu doğrudur. Ancak, kurulmasının hemen ardından başka bir şeye dönüşmüş ve korsanlar için üstad-ı azamın bayrağı altında çalışan ikinci bir ganimet mahkemesi hâline gelmiştir.⁶ Yedinci bölümde Engizitör ve en azından bir davada, Maruni bir korsan kurbanının mahkemeye tam da bu sebeple endişeyle yaklaştığını görmüştük.

Kanıtlar Doğulu Hristiyanlar ve papalığın XVIII. yüzyılda da dinî gayeleri ticari meselelerle birleştirmeye devam ettiğini ortaya koymaktadır. 1713'te Giovanni Giuseppe Mazet adında Levant'taki bir seyahatten dönen bir papaz, Livorno'da durmuş ve Maruni patriğin yakın bir akrabası olan Guiseppe Francesco'nun davası hakkında Propaganda Fide'ye bir mektup yazmıştır.⁷ Mektubunda Francesco'nun Franceschini adlı bir korsan tarafından el konulan mallarını geri almak üzere Livorno'ya geldiğini söylemiştir. Yanında resmî evraklarla "plus claires que le soleil a midi" getirdiğini ve Medici limanında hapse atılmak veya dövülmekle tehdit edildiğini ifade etmiştir. Francesco borçları nedeniyle ne evine dönebiliyordu ne de Livorno'da süresiz olarak kalmaya parası yetiyordu. Dolayısıyla, Cezayir'e gitmiş ve "Türklere" başvurmuştur.

Levant'ta bulunduğu müddette, insanların kendisine gelerek şu şekilde şikâyetle bulunduğunu söylemiştir:

5 Vella, "The Bureaucracy of the Consolata del Mare", 69.

6 Gonzaga, *In the Service of the Venetian Republic*, 62.

7 Heyberger, "Sécurité et insécurité", 158.

que les Francs sont des chiens, qu'ils ne cherchent des catholiques au Levant que pour les manger, et les tenir comme esclaves de leur jurisdiction, sans leur porter aucun soulagement dans le dur esclavage dans lequel ils se trouvent.⁸

Guiseppe Francesco'nun gerçekten Cezayir'e gidip gitmediğini ve din değiştirerek Müslüman olup olmadığını bilmemiz kuşkusuz mümkün değil. Bu gayet tabii Vatikan'ı daha sert hareket etmeye kışkırtmak amacıyla geliştirilen söylemsel bir taktik de olabilir. Fakat Doğulu Hristiyanların mevcut durumdan hoşnutsuzluğu, Mazet'in ticari ve dinî meseleleri birbiriyle ilişkilendirmesi gibi hayli netti.

Propaganda kardinallerinin Rumları Lukaris'i desteklememeleri konusunda uyarmasının üstünden yüz yıldan uzun süre geçtikten sonra, 1757'de Arap tarihçi Mihail Burayko yıl sonuna doğru yaşanan olayları kaleme almıştır. Papanın Konstantinapol patriğini aforoz ettiği haberinin Rumlara ulaştığını ve bunun "Frenk Krallıkları'nda" ilan edildiğini yazmıştır. İlâveten, korsanlara denizde Rumlara rastlamaları durumunda esir alma izni de verilmiştir.⁹ Bu İstanbul'da verilen mücadelenin Suriye'deki yansımasıdır. Ateşli Latin karşıtı patrik V. Krillos Latin vaftizini geçersiz ilan ederek kargaşa çıkmasına sebep olmuştur.¹⁰

Yedinci bölümden hatırlarsak, Üstad-ı azam Zondadari 1720'lerin başında Roma'da yazdığı mektupta Rumların genel olarak *malfede* yani kötü niyetli insanlar olduğunu ifade etmişti. Yine XVIII. yüzyılın başında Doğulu Hristiyanlar, Giovanni Giuseppe Mazet'e Frenklerin köpek olduğunu söylemişlerdi. Nefretin iki taraftan da –bir taraftan köpek, diğer taraftan kötü niyetli insanlar– gelmesi dikkat çekicidir ve hiçbir Hristiyanların Müslüman âlemine karşı birleşmesi yönündeki ısrardan gerçekten vazgeçmek niyetinde değildi.

Çalışmamızın başındaki muğlaklık temasına geri dönecek olursak, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda denizdeki saldırılar hakkındaki tartışmaları çözmenin başka yollarının da bulunduğu altını çizmek önemlidir. Başka bir deyişle, (etkisiz de olsa) devlet diplomasisi yoluyla yönetilen ve bireylerin dinî kimlik iddiasına dayanarak hareket etmeye çalıştığı aynı Akdeniz dünyası karışımını görmekteyiz. Bu dönemdeki diplomasinin işleyişine bir örnek olarak Maurits H. van den Boogert'in İspanya Veraset Savaşı sırasında Hollanda-Fransa düşmanlığı bağlamında Osmanlı ticaretine

8 *age*. Bu Heyberger'in orijinal İtalyanca'dan çevirisidir. Orijinal metin şu şekildedir: "cha li franchi sono cani, che non cercono cattolici in Levante, che per mangiarli, e tenerli come schiavi della loro giuriditione, senza portar loronissun sollievo nella dura schiavitù in qual si ritovano."

9 Breik, *Documents inédits*, 43. Korsanlar için kullanılan kelime قرصان Rumlar için, geleneksel terim olan *Rum* (رُوم) kullanılmaktadır. Bu kısmı okumama yardım ettiği için Karam Nachar'a teşekkür ederim.

10 Ware, *Eustratios Argenti*, 65-107. Breik'in kronikleri ve İstanbul'daki olaylar arasındaki bağlantıya dikkatimi çektiği için Bruce Masters'a teşekkür ederim.

yapılan saldırıları incelediği çalışmasına bakabiliriz.¹¹ Hollandalıların dâhil olduğu vakalar diploması yoluyla idare edilebiliyordu, çünkü Hollandalılar Osmanlılarla kapitülasyon anlaşması imzalamıştı. Van den Boogert genellikle izlenen usulü şöyle özetlemiştir. Osmanlı bir kurban İstanbul'a şikâyetle bulununca, belli hukuki ve siyasi süreçler başlatılmıştır.¹² Bir şikâyetle bulunulunca, şikâyet hem İmparatorluk Konseyi hem de Osmanlı topraklarının en üst düzeydeki mahkemesi olarak işlev gören Dîvân-ı Hümâyûn'a gönderilirdi. Kapitülasyon şartları gereği, yabancı konsolos ve sefirilere karşı açılan davalar Divan'da görüşülürdü. Ancak, tazminat sefirin şahsından ziyade, ilgili hükümetten talep edilirdi. Van den Boogert istisnai davalarda bir Osmanlı temsilcisinin, yani çavuşunun, Avrupa'ya gönderildiğini yazmaktadır.

Bu usul Rum tüccarların şövalyeler ve diğer Katolik korsanlara karşı iddialarını takip etme şekillerinden hayli farklıdır ve devlete karşı devlet diplomasisinin devam ettiğini göstermektedir. Fakat denizde gerçekte ne olduğunu yani şikâyetlere sebep olan olayları göz önüne alırsak, Osmanlıların düşmanı olmaya yemin edenlerin (şövalyeler gibi) ve Osmanlılarla diplomatik ilişkileri olanların (Hollandalılar gibi) usulleri o kadar da farklı değildir.

Hollandalılar bu dönemde muhtemelen Fransızlarla savaşıyorlardı, Osmanlılarla değil. Fakat bu, Hollandalı devlet izniyle savaşan korsanların Osmanlı gemilerine inanılmaz derecede gaddarca saldırımlarına mani olmamıştır.¹³ 1709'da Girit yakınlarında bir Osmanlı gemisini ele geçirmiş, gemiyle birlikte yüke el koymuş ve gemideki herkesi esir aldıkları Livorno'ya götürmüşlerdir. Saldırıyı hukuka uygun göstermek amacıyla, söylediğine göre esirlere Osmanlı tebaası olduklarını inkâr etmeleri için işkence edilmiştir.¹⁴ Osmanlı tebaasını mahkûm etmek için tekrarlanan

11 Van den Boogert, "Redress for Ottoman Victims of European Privateering".

12 Van den Boogert İstanbul'a şikâyet eden kurbanlara yalnızca "tesadüfî" olarak rastlanabileceğini yazmıştır. Bu noktada kurbanların neden ve ne zaman tazminat talep ettiklerini ve de neden bundan vazgeçtiklerini bilmiyoruz. Ayrıca Osmanlı devletinin sık sık Avrupalı sefirlere Avrupalı korsanlardan şikâyet ettiğine, ancak "bu şikâyetlerin pek bir sonucu olmadığına" işaret etmektedir. *age.*, 92.

13 Van den Boogert "haydut" ve "devlet izniyle savaşan korsan" terimlerini değişimli olarak kullanmaktadır.

İkinci bölüm ve başka yerlerde açıkladığım "haydut" ve "*korso*" terimlerinin farklı anlamları düşünüldüğünde bu kullanım sorunludur. Gerçekten haydut kelimesi kullanılırsa, bu Osmanlı İmparatorluğu'yla diplomatik ilişkileri olan ve olmayan devletler arasındaki belirsiz çizginin bir kanıtıdır. Daha doğru olduğundan, ben Hollandalılardan bahsederken "devlet izniyle savaşan korsan" terimini kullanıyorum.

14 Bu Maltalıların insanlara Osmanlı tebaası olduklarını itiraf etmeleri için işkence etmelerinin tam tersi bir usuldür.

bir mazeret, bu kişilerin Osmanlı değil, Kuzey Afrika kökenli olduklarını iddia etmekte. Hollandalılar çeşitli Kuzey Afrika devletleriyle savaştan barışa çok hızlı geçtikleri için, devletinden izin almış Hollandalı bir korsan saldırı esnasında savaş durumunda bulunulduğunu zannettiğini söyleyerek kendini her zaman savunabilirdi. Hukuki yalanlar bir kenara konulursa, Hollandalıların Müslümanları el geçirip Livorno'da esir almaya şövalyeler kadar istekli olduğu açıktır.¹⁵

Aynı dönemden başka bir davada, Abdurrahman “el Borgi” adında bir gemi kaptanı yani reis gemisi, mürettebatı, yolcuları ve 4500 kuruş değerindeki arpa, buğday ve balla Girit'ten Kuzey Afrika'daki Bingazi'ye giderken gasp edilmiştir. Kaptan Jacob van der Heijden ele geçirdiği bu ganimeti önce Zante'ye (Venedikliler kim bilir nasıl tepki vermiştir) ve sonra Livorno'ya götürmüştür. Bir kez daha, gemidekilere Kuzey Afrikalı olduklarını söylemeleri için işkence edilmiştir. Osmanlı kaptan Abdurrahman Livorno'daki Hollanda konsolosunun girişimleri sonucu bir yıl esir kaldıktan sonra nihayetinde serbest bırakılmıştır.¹⁶ Van den Boogert genel itibarıyla aynı şekilde gelişen –denizde Hollandalılar tarafından gasp edilme ve Livorno'da esaret altına alınma– diğer bazı vakalardan da bahsetmektedir. Bu vakalar eninde sonunda Osmanlı ve Hollanda hükümetlerinin dikkatini çekmiştir, fakat Akdeniz'in açık sularında süregelen Hristiyan–Müslüman ayrımı görüldüğü üzere hâlâ önemlidir.

Meşru ticaret ve korsanlık ve benzeri uygulamalar arasındaki çizgi muğlaklığını korumuştur. Fransız konsoloslarının Katolik korsanlarıyla gizlice anlaştıklarından fazlasıyla şüphelenildiğini zaten biliyoruz. Hollandalılar da farklı sayılmazdı. Devlet izniyle yapılan korsanlığın yerli ekonomi için bilhassa önem taşıdığı Hollanda Zelandası'nda, bu tip korsanlık yapan gemiler genelde tüccarlara aitti. Kendi yetki sınırlarına getirilen bütün ganimetlerden sorumlu olan yurtdışında görevli vekiller bazen Hollanda konsoloslarının bizzat kendisiydi. Ancak bir konsolosun vekil olması resmen yasaktı. Aslında Livorno'da da bu yaygın bir usuldü. Devlet izni bulunan korsanların hedefleri Levant ticaretinin yöneticileriyle genelde çatışsa da, bu korsanların vekilleri ve konsoloslar aynı kişilerdi. Levant ticaretini yönetenler Osmanlı İmparatorluğu'yla iyi ilişkilerini korumak istemekteydi ve bu amaçla “Batılı güçlerin Osmanlı sularında birbirlerine düşmanlık yapmasını resmen yasaklamışlardı”.¹⁷

Van den Boogert çalışmasında, bu davalara bakan Dîvân-ı Hümâyûn'un Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek mahkemesi olmasına karşılık yeterince ilgi görmediğini

15 Hristiyan Osmanlıların bu saldırılara maruz kalıp kalmadığını keşfetmek için araştırma yapmak gerekmektedir.

16 Van den Boogert, “Redress for Ottoman Victims of European Privateering”, 104.

17 *age.*, 99.

yazmıştır.¹⁸ Benzer şekilde Tribunale degli Armamenti de yeterince incelenmemiştir. Beraber ele alındıklarında, iki mahkeme de erken modern dönem Akdeniz'inin Hint Okyanusu veya Atlas Okyanusu dünyası gibi gelişen bir hukuki denizcilik düzeni olarak ele alınmayışını yansıtmaktadır. İki mahkemedeki yargılama usulünün kıyaslanması, denizdeki muameleyi yöneten norm ve kuralların nasıl anlaşıldığını görmek açısından çok kıymetlidir. Böyle bir kıyas Akdeniz'de üstünlük sağlamak için sürekli rekabet eden biri din temelli, diğeri kapalı denizde anlaşma akdetmenin köklü geleneğine dayanan iki görüşün ne kadar farklı veya benzer olduğunu anlamamıza yardım edecektir. Ancak bu başka bir çalışmanın konusudur.

*

Büyük Coğrafi Keşifler Çağı'nda Akdeniz geride bırakılan deniz olmuştur. Uluslararası bir alan kabul edildiğinde, kendine has özellikleriyle Malta Şövalyeleri'nin bir tarih yanılğısı olarak görülmesi gibi ya da dinin gerileyişi ve normalleştirilmesi bir ticaret dünyasının yükselişi hakkında fazlasıyla sistemli ve teleolojik yargılarla sınırlı kalmaktadır.

Bu kitap farklı bir erken modern dönem Akdenizi görüşü benimsemektedir. XVI. ve XVII. yüzyılda bireyler üzerinde yoğunlaşarak ve denizin bir ucundan diğerine nasıl hareket ettiklerini, ya da hareket etmeye çalıştıklarını sorgulayarak, denizdeki muamele hakkında anlaşmazlık çıktığında bakılan referans noktalarını, birtakım normları ve gelenekleri ortaya çıkardım. Kısaca, Akdeniz'i nevi şahsına münhasır bir denizden ziyade Hint ve Atlas Okyanusları'yla kıyaslanabilecek bir saha, uluslararası bir denizcilik düzeni olarak açıklamaya çalıştım. Bu araştırmadan iki genel sonuca varılabilir. İlk olarak, bireyler yalnızca bir hükümdarın tebaaları ya da diğer bakımdan, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi olarak değil, devlet tebaası ve belli bir dine inanan kulun belirsiz bir karışımı olarak hareket etmişlerdir. İki yüzyıl zarfında yalnızca bu karışımındaki oran değişmiştir. Giderek normalleşen uluslararası bir düzende dinin arkada bırakılması söz konusu değildir.

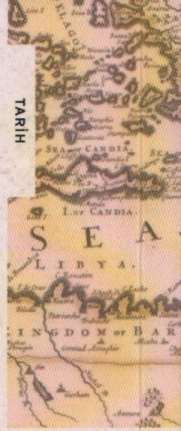
İkinci olarak, bu anlaşmazlıklar dünyanın farklı yerlerinde görülen anlaşmazlıklara benzemektedir. Bu da Akdeniz'de en önemlisi Hristiyanlık ve İslamiyet arasında ebedi bir savaş varsa bile, bireylerin ortak bir denizcilik geleneğine dayandıklarını göstermektedir. Venedik ve şövalyeler arasında uzun süredir yavaş yavaş kaynaklı savaş, tarafsız gemiciliğin mümkün olup olmadığı konusunda verilen bir mücadeledir; "serbest gemi, serbest mal" tartışması dünyanın Akdeniz dışındaki bölgeleri için geçerlidir.¹⁹ Tribunale degli Armamenti'deki Rum davacılar "legi del Consolata del Mare"den bahsettiklerinde Avrupa'daki her deniz mahkemesi hâkiminin aşına

¹⁸ age., 94.

¹⁹ Bkz. Kulsrud, *Maritime Neutrality to 1780*, 109.

olduğu kurallara gönderme yapmaktadırlar. George Mellos ve Torino'daki otoriteler arasındaki ele geçirilen geminin nihai varış noktası –bu noktanın Osmanlı suları içinde mi dışında mı olduğu– hakkındaki tartışmada, deniz hukukundaki uluslararası seferler ve kıyı ticareti arasındaki ayrımı, tarafların bu şekilde ifade etmemesine rağmen anlayabiliriz.

Doğrusu Akdeniz'de tartışma yaratan çoğu şeyin dile getirilmediğini ileri sürmekteyim. Bu durum yine bu kapalı denize özgüdür. Müslüman ve Hristiyanların birbirleriyle yüzyıllarca ticaret yaptığı, tartıştığı ve anlaşma imzaladığı fakat karışdakinin gerçek ebedi düşman olduğu kanısının hiçbir zaman unutulmadığı kalıcı bir Akdeniz dinamiğinin yansımasıdır.

Bugünden geriye dönüp baktığımızda Akdeniz'i nasıl anlayabiliriz? Bu bölge siyasi güçlerin anlaşmalarla birbirine bağlandığı ortak bir alan mı, yoksa birbirine düşman iki dinin mensuplarının çarpıştığı bir cephe mi? Akdeniz'de seyahat eden veya ticaret yapan insanları, dinleri mi yoksa hangi devlete mensup oldukları mı birbirinden ayırıyor? Molly Green bu soruların cevaplarının bilerek müphem bırakıldığını öne sürüyor. Osmanlı coğrafyasındaki Rumlar üzerine çalışmaları olan Green, bu eserinde de Malta'daki mahkeme kayıtları üzerinden hem Hristiyan hem de Osmanlı tebaası olan Rum tüccarların ticaret yaptıkları Akdeniz'deki politik pozisyonlarını araştırıyor.

Osmanlı İmparatorluğu ve Venediklilerin 16. yüzyılda birlikte inşa ettikleri denizcilik düzeni, düşmanlıklara ve çok sayıda savaşa rağmen ticari ilişkilerini her geçen yıl artırmaya özen göstermiştir. Bununla beraber Akdeniz'de 17. asra gelindiğinde siyasi aktörler, dini kimlik ve ilişkiler yeniden adlandırılıyor. Korsanlığın bütün dünyada altın çağı olan bu yüzyılda Fransa ve Katolik Karşı Reformu, Malta Şövalyeleri eliyle Akdeniz'in doğusunda yeniden aktif olmak istiyor.

Osmanlı tebaasından hem Müslüman hem Rumların Akdeniz'de Katolik gücüyle –genelde Malta Şövalyeleri üzerinden– karşılaşmaları ve bunun ticari ilişkilere ve mahkeme kayıtlarına nasıl aksettği kitabın merkezini oluşturuyor.

DERGAH YAYINLARI

ISBN: 978-9759959753

f o o o DergahYay

www.dergah.com.tr